

*Bolygó csillag,
futó csillag...*

PB
12025

Bolygó csillag, futó csillag...

KULCSÁR JÓZSEF
élete és munkássága
(1858-1902)

A szövegeket gyűjtötte, gondozta és szerkesztette,
a bevezetőt és a jegyzeteket írta:

PESTI JÁNOS

1992

Csorba Győző Könyvtár

B 0 0 0 0 4 9 5 9 0 4

H5133

ALSÓMOC SOLÁD MONOGRÁFIÁJA

Sorozatszerkesztő: FÜZES MIKLÓS

A kéziratot bírálta: HORVÁTH VERONIKA

A címlapon levő fotót és a könyv fényképeit készítette:

PESTI ANDRÁS

Megjelent Kulcsár József halálának 90. évfordulóján

*Kiadja: Alsómocsolád Önkormányzata
és a község Baráti Köre*

Felelős kiadó: DICSÓ LÁSZLÓ

Műszaki szerkesztő: PÁL GÉZA

Nyomdai előkészítés: SZABÓNÉ BÉRCES ÉVA

Nyomda: G. NYOMDÁSZ BT

Felelős vezető: GÁLOS LÁSZLÓ

Alsómocsolád, 1992

Tartalom

Szerkesztői előszó

<i>Bevezető</i>	5
<i>Kulcsár József élete</i>	5
<i>Munkássága:</i>	10
A költő	10
A novellista és újságíró	15
A folklór és a nyelvjárás kutatója	19
A helytörténet kutatója	22
A tanító, a népművelő	25
<i>Kulcsár írásművészetéről:</i>	29
Stílusa, nyelve	29
Verselése	32
<i>Helye, szerepe a magyar irodalomban</i>	38
<i>Kulcsár József munkái</i>	41
Versek	41
Novellák, publicisztikai írások	107
Hegyhát (reprint)	177
<i>Függelék</i>	239
A bevezető irodalomjegyzéke	239
Kulcsár József műveinek forrásjegyzéke	242
A róla szóló írások	246
Név- és szómagyarázatok	247
Dokumentumok	255

ELŐSZÓ

„Hősies” vállalkozásba fogott Alsómocsolád önkormányzata akkor, amikor a faluja történetének monografikus feldolgozását határozta el olyan időben, mikor ennek gazdasági feltételei nem teremődtek meg. A siker azonban egyáltalán nem kizárt, a lelkes és odaadó hozzáállás ugyanis a materiális akadályokat is legyűrheti. A megoldás egyik oldalát a szerkesztői tevékenység adja, elhatározva, hogy az egyes tudományágak feltárt eredményeit külön-külön füzet alakban adja közzé, hogy ezekből majd évek múltán egy vaskos kötet álljon össze, kedvezőbb körülmények esetén akár egységes kötésben. Elképzeléseink szerint az olvasó kézhez fog kapni egy-egy földrajzi, régészeti, középkor-történeti, újkor-történeti, (esetleg külön egy legújabbkor-történeti), néprajzi, nyelvészeti és irodalomtörténeti füzetet, melyekben a falu és területének eseményeit és körülményeit mutatjuk be a földfelszín keletkezésétől az ember megjelenésén, az írásbeliség kezdetein, stb.-n át napjainkig.

A mostani kezdeményezés nem előzmény nélküli. Több mint egy évszázada csaknem hasonló vállalkozásba kezdett a falu polihisztor szülötte, majd tanítója Kulcsár József szülőfaluja és tágabb környezetének a Hegyhátnak a krónikása. Akkor még egyedül vágott neki a nagy feladatnak, amelyet ma specializálódott szakemberek folytatnak úgy, hogy a kezdeményező előd eredményeit ma sem kerülhetik meg. Kézzenfekvő tehát, hogy az induló sorozat első kötete az ő munkásságát és eredményeit mutassa be, amely arra is példa, hogy a szellemi műhelyektől való távolság, a szerény anyagi feltételek ellenére is jelentőset lehet alkotni, ha meg van a megfelelő elszántság és alkotási vágy.

A jelen kötetet annak tudatában bocsátjuk útjára, hogy neves elődünknek akkor állítunk igazi emléket ha kezdeményezését továbbfejlesztjük, és a kapott eredményeket megfelelő módon közkinccsé is tesszük.

A sorozatszerkesztő

BEVEZETŐ

Kulcsár József élete

Könyvünk címe azonos Kulcsár József egyik versének címével. Noha a vers kontextusában nincs a képkonkrétumoknak szimbolikus jelentése, a költő életének ismeretében – még egy évszázad távlatából is – tudjuk, hogy sorsa, pályája akárcsak a bolygóké: ő is társtalan, magányos volt szinte egész életében. Korán, üstökösként tűnt föl a magyar irodalom egén, s ott alig pár évnyi volt a tündöklése. Élete, költői pályája oly hirtelenséggel szakadt meg, mint ahogy a futócsillag – villanásnyi idő alatt – tűnik el szemünk elől, ha kémleljük a csillagfényes, nyári éjszakát. Több évtized múltán bolygónk pályája mostanában ismét földközelségbe jutott: Kulcsár József szellemi hásvatékja soha – nem – volt egységében végre hazaérkezett szülőfalujához.

Kulcsár József 1858. március 25-én született Mocsoládon, más néven *Baranya-Mocsoládon* (ma: *Alsómocsolád*). Édesapja idősb *Kulcsár József* kántortanító, édesanyja: *Heffer Éva*.¹ Az 1865-ben készült birtoknyilvántartás szerint a Kulcsár-családnak 5-6 hold földje volt (bizonyára szülői örökség); így feltételezzük, hogy Kulcsár nagypapjának családja a falu kisbirtokos rétegéhez tartozott, s a távoli ősök az örökváltság előtt még úrbéres jobbágyok voltak. Az időben folyamatos adatok hiánya miatt a mocsoládi családok kontinuitását ugyan nehéz igazolni, mégis valószínűsíthető, hogy a 16. századi adóösszeírásban² – a *Mocsolág* falu nevei között szereplő – *Kúcsár Ferenc* a 19. századi Kulcsár-család egyik őse.

A régi Kulcsár-ház helyét nem ismerjük; talán a *Sarok* nevű falurészben (ma *Kossuth Lajos u.*) állhatott. Ifjabb Kulcsár József a „tanító lak”-ban született. Az épület ma az Idősek Klubja; s külső falán emléktábla olvasható.³ Az édesapja korán felismervén gyermeke tehetségét, eszességét, ifjú Kulcsár Józsefet beiratja a pécsi Cisztercita Gimnáziumba. A fiú taníttatásához bizonyára nem volt elegendő apja kántortanítói jövedelme. A tanulmányok költségeinek fedezéséhez talán hozzájárult keresztanyja (báró M. Juhényiné Perczel Vilma) is.

Kulcsár tíz éves, amikor elhagyván a szülői házat 1868 őszén Pécssett megkezdte gimnáziumi tanulmányait. Szorgalmas, kiváló tanuló. Első-

sorban az irodalom (főleg Petőfi és Arany költészete), a retorika és a történelem köti le figyelmét, de a latin és a német nyelv elsajátítására is sok időt fordít. – Pécsi szállása bizonyára a ciszterciak kollégiuma; s innen csak nagyon ritkán utazik haza Mocsoládra a Mecsek akkori erdőrengetegén át, lovaskocsival. Útiélményeiről szól egyik kis elbeszélése (*Úton*). Nem tudjuk, hogy az akkori Pécs (1868-1870 között) számára mit jelenthetett; ugyanis hiteles életrajza nem maradt ránk, és műveiben sincs egyetlen adat sem a pécsi diákevekről. Az biztos, hogy szüleinek távollétét nehezen tudta elviselni, ezért is szólalt meg korai írásaiban, főleg verseiben csillapíthatatlan honvágya.

Számunkra ismeretlen okok miatt a jónevű pécsi gimnáziumból Bonyi. kerül. Nyelvi érdeklődése, egyúttal műveltsége itt tovább bővül, ugyanis az irodalmi német nyelv gondosabb tanulmányozásával párhuzamosan – főleg „sváb” osztálytársai beszédéből – megismeri a hegyháti és völgyeségi németek dialektusait. Ezt a tudását később jól kamatoztatja egyik novellájában (*A lóköltő*) és a *Hegyhát* c. tanulmányában. Kulcsár írói érzékenysége lehetett az alapja annak, hogy az ifjú „költőjelölt” viszonylag korán (15-16 évesen?) nyitottá vált más népek nyelvének és kultúrájának megértésére, befogadására. A bonyhádi évek alatt (1870-75?) már bizonyára verselget, s talán szépprózai műveket is ír. E munkáit nem őrizte meg. 1875-ben ismét Pécsre kerül, s a püspöki Tanítóképezdőben tanul három évig. Itt bontakozik ki zenei érdeklődése; itt tanulja meg a népdalok lejegyzését, kottázását; itt állandósul verselési technikájában a népdalszerű forma: a paralellizmus, az ütemhangsúlyra épülő ritmus, a párrím, a félrím stb. – Írói tehetségére tanárain kívül felfigyeltek a pécsi újságok szerkesztői, elsősorban *Várady Ferenc*; és 1877-től szinte rendszeresen jelentek meg versei, prózai művei a *Pécsi Figyelő* és a *Pécsi Napló* „Tárca” rovatában. Írói- újságírói munkája révén kapcsolatba került azokkal az írókkal – *Albert Istvánnal*, *Bodonyi Nándorral*, *Kozma Andorral*, *Várady Ferenc* –, akik szemléletmódban, írói hitvallásban és a nyelvi kifejezőmód tekintetében hozzá legközelebb álltak. Nem restellte, hogy tanuljon tőlük; mint ahogy az is kimutatható, hogy ő is hatott kortársaira, elsősorban *Váradyra* és *Albert Istvánra*. Kollégáinak, barátainak nem csupán az írásra való bátorítást köszönhette, hanem azt is, hogy az esztétika, a verstan, a helytörténet, a néprajz (főleg a népszo-

kások és a folklór) elmélyültebb tanulmányozására biztatták. Maga írja, hogy K.Andor, (*Kozma Andor*) hatására kezdett éjszakákba nyúlóan rendszeresen és elmélyülten olvasni, tanulni (*K.Andorhoz*). Pécsi íróbarátai közül többen meglátogatták Mocsoládon.

1878-ban szerez tanítói oklevelet Pécssett; és ugyanebben az évben megválasztják szülőfalujában „iskolamestör”-nek, kántortanítónak. Itt tanít 24 éven át, – haláláig. Az 1960-as évek elején még élt Mocsoládon néhány olyan ember, aki a „mestör úr eleibe járt”, azaz tanítványa volt Kulcsár Józsefnek. Tőlük tudjuk, hogy nagy szeretettel, odaadással tanított s a gyermekek bálványozásig szerették a *csupaszív mestört*. Nemcsak a kisdíákok, hanem a felnőttek is büszkéek voltak rá, mert tudták, hogy író ember. Verseit jól ismerték, sőt meg is tanulták, és gyakran szavalták. Egyik alkalmi versét például a 85 éves *Lécz László* 1960-ban még el tudta mondani emlékezetből.⁴ – Írói tevékenysége tehát nem maradt titokban. Mivel verseit, novelláit, riportszerű „leveleit” rendszeresen közölték a pécsi lapok, hamarosan megismerhették nevét a Hegyháton és az egész megyében. 1880-ban (?) már vállalja a komolyabb megmértetést, és az országos nyilvánosság elé lép: megírja és megjelenteti a „*Szózat a magyar néphez*” című művét.⁵

1881-ben, 23 éves korában megnősül. Felesége: *Koleszárics Teréz*.⁶ A család sorsa tragikus: a fiatal feleség nem sejtett tüdőgümőkórban szenved, s így várja elsőszülött gyermekét. Kislányuk hat hetes korában meghal.⁷ A gyermek halála után, 1882 őszén a súlyos beteg édesanyát is sírba viszi a „magyar népbetegség”. – Kulcsár az összeroppanás határán áll; s ettől az évtől kezdve már ritkán ír verset. Magára hagyatottságában, elárvultságában létfontosságú lehetett számára a barátok segítőkészsége és tanítványainak őszinte szeretete.

Mivel szüleit is korán elvesztette (édesapja 1878-ban, édesanyja 1880-ban halt meg), és nehezen viselte el a magányosság érzését, 1885-90 (?) között újra nősült; *Schiekl Erzsébetet* vette feleségül.⁸ Második házassága idején (1893-1895 között?) kezdte írni egyik legszebb tanulmányát, a *Hegyhát* címűt a készülő Baranya – monográfia számára.⁹

Írói munkásságának legtermékenyebb időszaka 1877 és 1884 közé esik. Ez idő alatt – eddigi ismereteink szerint – 34 verset és 8 prózai művet írt. A pályakezdés, az indulás reményteljesnek látszott; ám a biztató emelkedésnek váratlanul útjába állt az 1882-es esztendő...

Pályájának második korszakában (1882-1902) a mérhetetlen fájdalom miatt nincs ereje, hogy magánéletének történéseit „versbe szedje”. Írói szándékainak, gondolatainak kifejezésére egyetlen eszköze marad: a szépróza. Jóllehet tudja (vagy csak sejti), hogy maga is tüdőbeteg, hihetetlen élniakarással dolgozik tovább. A hegyháti népélet kérdései foglalkoztatják: a gazdálkodási formák elavultsága, az adózás növekvő terhei, a kisparaszti birtokok aprózódása és idegen kézbe kerülése, a silány táplálkozás, a „míveletlenség” stb. Akarva – akaratlanul közéleti íróvá lett; s korának nemcsak krónikása volt, hanem egyúttal szigorú és konstruktív szellemű bírálója is.

1896 decemberében megjelenik a Baranya-monográfia, benne Kulcsár szép tanulmánya a Hegyhátról¹⁰; és 1897. május 9-én közli a Pécsi Napló utolsó írását, *A lóköltő* című novellát. – 1897: Kulcsár írói munkásságának 20. évfordulója; ám erről – tudomásunk szerint – senki nem emlékezett meg. Hivatalos elismerésben, ünneplésben soha nem volt része. Élete utolsó éveiben visszavonulva, a betegségekktől elgyötört is a tanításban talál még némi örömet. 1902-ben egyre jobban elhatalmasodik tüdőbaja. Nyár derekán ágynak dől. Felgyógyulni már nem tud, és 1902. december 7-én hal meg *Mocsoládon*¹¹ (ma: *Alsómocsolád*). Az egész falu gyászolja kiváló tanítóját, és nagy részvéttel temetik el Mocsoládon. A falu plébánosa, *Polgár János* a „Historia Parochialis”-ban így emlékezett meg róla: „Községünket ez évben egyéb baj is sújtotta. 24 évig volt áldott lelkű tanítója, minden szép és nemes dolog iránt lelkesedő jobbkezem: *Kulcsár József* dec. 7-én jobb-létre szenderült”¹². – A Pécsi Napló 1902. december 10-i számában pár soros kis nekrológban tudatják az olvasókkal a lap egykori munkatársának halálhírét.¹³

Halála után a tanítványok ugyan sokáig emlékeztek rá, de hivatalosan a falu és a hegyháti járás vezetői nem sokat tettek azért, hogy Kulcsár József munkássága ne merüljön feledésbe. Az életmű teljesebb feltárására és értékelésére csak napjainkban kerülhetett sor.

Mi az oka a nagy késedelemnek? Az, hogy Kulcsár szépírói munkásságának, helytörténeti és néprajzi kutatásainak jelentőségét – ismeretek hiánya miatt – inkább csak sejtettük. Ez nem is csoda, hiszen művei (a „Hegyhát” c. tanulmány kivételével) nem jelentek meg gyűj-

teményes kötetben. A versek, novellák, karcolatok a pécsi újságokban láttak napvilágot; és ott várták a felfedezést több mint egy évszázada.

1968-ban a kulcsári életmű vázlatos ismeretében már gondolni lehetett arra, hogy a falu emléktáblát állítson híres költő-tanítója tiszteletére, születésének 110. évfordulóján.¹⁴

Újabb kutatások eredményeként 1992-ben – halálának 90. évfordulóján – elkészült ez a könyv, amely teljességre törekedve mutatja be írói, pedagógiai munkásságát.

A könyv szerzője és kiadója – Alsómocsolád község Önkormányzata és Baráti Köre –, valamint a falu lakói szellemi jóvátételnek, utólagos főhajtásnak szánták ezt a kötetet; remélvén, hogy segítségével jobban megismerhetjük Kulcsár József lelkiségét, és tovább őrizhetjük emlékét.

Munkássága

A költő

Kulcsár a prózában is maradandót alkotott, mégis elsősorban a költőt tiszteljük benne. Már első verseiben jelen van bizonyos szorongás és sejtelmesség; jelezvén, hogy a lélek felkészült a magánéletben várható bajok, nyomasztó terhek elviselésére (*Ha az élet..., Kályha mellett*). Költői érzékenységét, melankóliára való erős hajlamát növelhette az, hogy szerelme viszonzatlan maradt, s még húsz évesen is társtalan; illetve a haza akkori helyzete sem látszott megnyugtatónak. Vajda és Reviczky pesszimizmusához hasonlítható elkeseredettsége:

Fel-feléled bennem is a vágy, remény,
De a sors csak töviseket szór felém;
A rózsákból osztályrészem nincs nekem...
Keseregni, sírni az én végzetem !

Rég volt az, hogy utoljára örültem,
Halvány arczom régen látták derülten.
S ah! azóta mindig bús az énekem...
Keseregni, sírni az én végzetem!

(*Van egy kislány...*)

A magánélet gondjaihoz társult ez az érzés – Vörösmarty szavaival szólván – : „múltamban nincs öröm, jövőmben nincs remény”...; ezért írja 1878-ban: „Félek a ragyogó múltba pillantani – |Ha felém szállnának fénylő sugarai, |Megvakulnék talán” (*Múlt és jelen*). Ebben a versben Vajda János hatását ugyan nem nehéz kimutatni (a *Virrasztók* képeinek bizonyos elemei az 1. versszakban), mégis állíthatjuk, hogy itt

már erős karakterű ember, egyéniség szólal meg, aki az 1870-es évek polgári liberalizmusának szellemében meri vállalni a nyílt társadalomkritikát:

Most a magyar másnak uszályát hordozza,
Idegennek lesi – térdre bocsátkozva –
Kegyelmes mosolyát.
Önfiai sújtják porba a nemzetet...

(*Mult és jelen*)

1879-ben félelmeit újabb ok nyomósítja: barátainak, ismerőseinek kutató tekintetéből, kérdéseiből megérzi, hogy komolyabb baja lehet. S bár egyelőre tréfával elüti a betegség gondolatát, ettől az évtől – haláláig – gyakran forgatja magában a baljós felismerést: „Tán tüdőbaj férge emészt?” (*Vélt betegség*) Húsz éves, amikor 1878-ban meghal édesapja; és mire megnyugodna, egy év múlva meg már saját betegségének tudata nyugtalanítja. Korán megüti lelkét tehát az elmúlás gondolata. A fiatal Kulcsár életének első válságos időszak 1878 és 1880 közé esik;

Mikor a való,
Vérző nyilaló
Sebet vág ez árva kebelen.

(*Az álomhoz*)

Furcsa és szívszorogató ellentmondásként Csokonait idéző könnyedséggel, időmértékes (trochaikus lejtésű) sorokban arról ír verset, hogy megnyugvást, boldogságot már csak az *álomtól* remél.

Kulcsár lírájában nemcsak a magánélet örömeit-gondjait tárja az olvasó elé; helyet kap költészetében az igaz hazafiságnak egyik régi dilemmája, az tudnillik, hogy a „honfiúi” érzés kinyilvánítása önmagában elegendő-e, ha hozzá „tett és áldozat” nem járul. Ő maga, akárcsak az átlagpolgár – mostoha körülményei vagy egyszerűbben: a Sors (?) mi-

att – ugyan „nem képes áldozatra”, látványos jócselekedetekre, mégis ragaszkodik ahhoz a jogához, hogy: „Lehet azért a hazának|Önzéstelen; hű magzatja” (*Van egy mérleg*). A Kölcsénytől, Vörösmartytól és másoktól megfogalmazott „cselekvő hazafiság” eszméjét tovább élteti tehát Kulcsár is, de nem hallgatja el azt az újszerű felismerését sem, hogy közjóért akkor lehetne többet áldozni, ha lenne *honnán, miből*.

Az 1879-ben írott versek harmadik témaköre: a szerelem. Megszólal e versekben a még ismeretlen társ utáni vágyakozás (*Az én ideálom*), a kedves megtalálásának izgalma, önfeledt öröme (*Éjtakarta*), a szerelem óráiban is felbukkanó bánat (*Temetőben; Megáradt...*). Népies helyzetdalokban, zsánerképekben emlékezik meg Kulcsár azokról az eseményekről, amelyek házasságkötése előtt vele megtörtén(het)tek; de lehet, hogy csak azért születtek ezek a versek, mert az epikus jellegű művekben könnyebben kifejezhette öröme hangolt lelki állapotát (*Légyott; Szól a kakas*). Az öröm hangja egyébként alig-alig van jelen költészetében. – Az 1879-ben írt versek sorát két szomorú hangvételű vers zárja (*Tündöklő nap...; Fázik a táj*). Úgy tűnik, az igazi boldogság még várat magára... De mit hoz az 1880-as esztendő? Jót is, rosszat is!

Lelkesítő Kulcsár számára, hogy baráti kapcsolatba kerül Kozma Andorral, Váradi Ferencsel; a Pécsi Figyelő munkatársaként megismerkedhetett Albert Istvánnal, Bodonyi Nándorral, Sirisaka Andorral és másokkal. Költészetére elsősorban az említett kortársai hatottak.

Mikor már kezd jóra fordulni élete, 1880-ban – váratlanul – meghal édesanyja is (*Anyám halálára*). A fájdalom kifejezése ebben a versben azért tűnik ma is őszintének és újszerűnek, mert a költő nem magát a tragikus eseményt, hanem annak „hírét” örökítette meg; pontosabban azt az érzést, amely a halálhír hallatára benne kialakulhatott. Ezt a különös érzést a lélekből kivetülő képekkel tudta kortársai és az utókor számára is felfoghatóvá tenni. Az „*Anyám halálára*” c. vers érdekes példája Kulcsár versépítő technikájának. Nem a valóságos, szóban forgó eseményt „meséli el”, hanem keres és talál egy kifejező képet (rendszerint metaforát), majd ehhez újabb képeket kapcsol. A részképek lassan-lassan kis „versbeli történetté” (nem valóságos történetté!) kerekednek. Kulcsár metaforakapcsolatai (metaforafűzései) az allegóriákra, a kis történetté formált hasonlatokra emlékeztetnek. – Az említ-

tett vers 1. szakaszában az alapmetaforát (az *életem* illatos, zöld *mező*) olyan új metafora követi, amely képi tartalmában, s egyúttal denotatív jelentésében is szorosan kapcsolódik az elsődhöz (Fölötte az *öröm*, e zengő *pacsirta*); majd a harmadik versszakban újabb metafora bővíti a képet (az *örömpacsirtára* a *fájdalom* vad *ölyve* csap le...). Láthatjuk, hogy a részképekből valóban egy kis „versbeli” történet kerekedik.

Kulcsár képfomáló eljárásaiban tehát fontos szerepe volt a metaforának és az allegóriának. Költői képalkotásában felfedezhetjük az Arany-iskola képviselőinek hatását; de azt sem lehet kizárni, hogy inkább Vajda János verseit tekintette Kulcsár mintának a metafafüzérek alkalmazásában.

Az 1880-ban publikált szerelmes verseinek témája – a korábbi versekhez hasonlóan – a vágyakozó szerelem (*Szabad madár; Fáj a szívem...*). Lehet, hogy ezek a versek még a tanítóképzős évek idején születtek, hiszen az egyik versben ezt panaszolja a költő: „Déli tájra szakadtam én már régen”... (*Délnek tart a...*). Mai szemmel olvasva (de lehet, hogy a kortársak is így érezhették) bizonyos *szerepjátás*, *afektáltság* érezhető ki ezekből a versekből. Van közöttük rokokó hangulatú (*Rózsás kertben...*) és zsánerkép jellegű is (*Sugnék kis leány...*). Ez utóbbi vers utolsó versszakának költői képe – érdekes módon – Weöres Sándor „Buba éneke” című versének utolsó strófájával mutat rokonságot; – igazi költői lelemény!!

Kulcsárt arra nem igen lehetett rávenni, hogy az aktuális politikai eseményeket versbe szedje. Ez a Pécsi Figyelőben elsősorban Albert István, Kővágó Örs és mások feladata volt. Van néhány oktató célzatú, politizáló verse is, de nézeteit inkább prózában fejtette ki. –Mivel a 80-as években maga is tapasztalhatta a hegyháti németiség erős térhódítását (csökkent a magyar lakosság száma; magyar családok földje gyakran került németek kezére stb.), írásaiban újra felbukkan a *németellenesség*; hol kisebb, hol erősebb fokban. Az anekdotaszerűség szelídíti ezt az érzést a *Palkó bátya* c. versében és *A lókötő* c. novellájában; de nyíltabban, élesebben ír ugyanerről a kérdéstről a *Hegyhát* című tanulmányában.

A kiegyezést követő gyáralapítások és egyéb „gründolás”-ok lehetővé tették a gyors vagyonszerzést. Bizonyára Kulcsár is tapasztalhatta, hogy sokan nem tudnak célszerűen és okosan élni a felhalmozott értékek-

kel; s diákkorában azt is láthatta, miként torzul néhány vagyonos ember lelkisége. Kritikaképpen jellemrajzban örökítette meg a zsugori típusát (*A zsugori*).

1881 a költő számára – végre – az örvendezés éve. Ez év elején eljegyi *Koleszárics Terézt*, s hamarosan feleségül veszi. A házassághoz vezető út minden fontosabb részletéről megemlékezett egy-egy verssel (*Szerelmünknek rózsafája; Csókdal; Az én arám; Talizmán*).

1882-ben öröme búra fordul: hat hetes kislánya után meghal felesége is. Kulcsár vigasztalhatatlan... Kétségbeesésében borba öli bánatát; ahogy írja: „Bánatomat, keservemet eliszom” (*Vigalomban*). Rádöbben, hogy ez nem méltó hozzá, és abbahagyja ezt az önpusztító életmódot. – 1882 és 1884 között, a gyász éveit alatt verseinek egyetlen témája: siratja halott feleségét és kislányát, felidézi elhunyt apja emlékét (*Az ő ünnepén; Künn tévelygek; Tudtam; Ajtónk előtt; Halálos ágyadon; Az új évhez; Atyám halálára*). 1884 után ugyan ír még néhány alkalmi verset (köszöntő rigmusokat), ihlet és lelkierő hiányában versíró energiái elapadnak. Ez érthető. Fájdalma olyan mély, veszteségei oly mértékben jóvátehetetlenek, hogy ezt az érzést újra és újra már nem lehet (nem szabad?) a versekben felszínre hozni. Az elhallgatás, a csend hozhatta meg Kulcsár számára a lélek nyugalalmát; később pedig az, hogy témát és műfajt váltott: újra novellákat, újságcikkeket kezdett írni, s 1893-ban már a „Hegyhát” című nagy tanulmányához gyűjtött adatokat, forrásokat.

Kulcsár legsikerültebb verseit 1884-ben írta. Ezekből a versekből már eltűnt a korábbi verseit jellemző túldíszítettség, az érzelgösség, az affektáltság. Az ún. „gyászoló versek” képei egyszerűbbek, természetesebbek; a versszövegek szerkezete dinamikusabb, áttekinthetőbb. A *Tudtam!*... c. versben Kulcsár – képzeletben – halott feleségét szólítja meg, vele beszélget. Feltűnő a sorok rövideksége: csak három-négy szavas verssorok szakadnak ki a költő lelkéből, sóhajtásnyi idő alatt elmormolható gondolattöredékek. A vers zaklatottságát, megszakítottságát a ritmus is érzékelteti (a 2 ütemű és 4/2 szótagszámú sorok), és fokozza ezt a hatást a sorátlépések (áthajlások) nagy száma. A *Tudtam!*... c. vers nemcsak formai, ritmikai szempontból számít újszerű alkotásnak; sokkal inkább tartalma, valóságábrázolása alapján. Ebben a versben egészen különleges és korszerű Kulcsárnak az a leleménye,

hogy elgondolja, illetve nyelvileg megformálja a tudat (a lélek) megkettőződésének élményét: a költő a búcsúzás pillanataiban szinte látja a tőle elidegenült lelkét, amint az a szeretett kedves holttestével együtt sírba száll... Döbbenetes, megrázó vizionálás a még ép lélek és a tudatműködés zavara határán.

Nem tudni, miért csak 1881-ben tette közzé Kulcsár az *Atyám halálára* című versét; ugyanis a vers 1878-ban íródott. Azért is szokatlan a helye a költő életművében, mert az ún. „örvendező versek” között szerepel. Mintha csak azt akarta volna tudtunkra adni, hogy legfelhőtlenebb pillanatait is beárnyékolta árvasága, szüleinek váratlan halála. Bizonyára nem véletlen, hogy ez a vers ugyanúgy allegóriával indul, mint az *Anyám halálára* című; és a képalkotás technikáját illetően mindegyikre jellemző a *metaforafüzér*. Ebben a két versben a gondolatok, képek csak formálisan tagolódnak sorokba, versszakokba; azaz a szélesen áradó képsorok (metaforafüzérek) áttörik a versszakok határait, s egyúttal össze is kötik a versszakokat. Így a szokásosnál nagyobb ívű versmondatok, szövegegységek jönnek létre. – Kulcsár versmondattai egyébként nagyon szép, arányos felépítettséget mutatnak; az érzelmi-hangulati tartalom dominanciája ellenére is racionális szerkezetűek. Ebben a versépítési technikában bizonyára Arany János és Ábrányi Emil lehetett a példaképe. Természetesen a „minták” között Petőfi is meg kell említenünk. Különösen első verseiben érződik Petőfi hatása: a témaválasztásban, a szellemes és fiatalos hangvételben stb...

A novellista és újságíró

A pályakezdő Kulcsár legalább annyi figyelmet szánt prózai műveire, mint első verseire. Összességében valamivel több szépprózai munkát írt, mint ahány verset. Nehéz eldönteni, melyik műfajhoz volt nagyobb tehetsége. Már első bírálói észrevették, hogy leírásaiban, tanulmányai-ban a természetes egyszerűség, a kristálytisza szövegszerkezet sajátos, lírai hangvétellel társul.

Egy évszázad távolából is frissnek, szellemesnek tűnik Kulcsár prózája. Könnyed, olvasmányos stílusa azért nem vezethetett felszínességhez, mert műveiben a valóság tényeit, összefüggéseit akarta feltárni. Lódí-

tani, hazudni nem tudott. Az érdekes meseszövésű prózai művek íróját is elmélyülten gondolkodó, töprengő-vívódó emberként tudjuk csak elképzelni.

A verseken kívül vajon miért írt Kulcsár prózai műveket? Miért lett féligmeddig újságíró? – kérdezheti a mai olvasó. Az első kérdésre ez lehet a válasz: a 19. században még természetes(ebb) volt, hogy az írók több műfajjal kísérleteztek. A vidéki újságokban publikáló írók különösen fontosnak tartották a műfajbéli sokoldalúságot. Kulcsár pécsi és baranyai íróbarátai (Várady F., Albert I., Bodonyi N.) a lírában, epikában, drámában egyaránt próbára tették tehetségüket.

Mivel Mocsolád távol esett az irodalmi fő- és alcentrumoktól, Kulcsár számára nem maradt más lehetőség az írói bemutatkozásra, csak az, hogy napilapokban jelentesse meg első írásait. Önálló kötetről legfeljebb csak álmodozhatott; hiszen a befutott, „koszorús költők” verseskötetire is alig akadt vevő, és a saját könyv árusítását is részben a szerzőnek kellett vállalnia. A korabeli sajtóban többen és gyakran szóvá tették: még a jómódú polgárok sem igen vesznek könyvet, és polgári körökben sem „divat” a rendszeres olvasás. A vidéki városokban azért volt lassú az irodalmi élet kibontakozása, mert nem volt olvasóközönség. Az 1870-92 között alapított napi- és hetilapok íróinak (köztük Kulcsárnak is) egyik elélvülhetetlen érdeme, hogy felkeltették az érdeklődést az új irodalom iránt, szélesebb körű olvasótábort teremtettek.

Kulcsár novellái közül az első (*Úton*), még inkább útirajznak számít, bár néhány részletében (például a csárdai jelenetben) karakteres arcok jelennek meg. Az eseménysorban pergő képek váltják egymást. Az író elbeszélő stílusa kissé a népmesékre emlékeztet, tájfestésében pedig a népi ihletettségu romantika eszközeit lehet felfedezni.

Kisregénynek (novellafüzérnek) nevezhetjük az *Amikor a végrehajtót áldják* című művét. Ebben a munkájában Kulcsár a falusi „úrhatnám-ság” karikatúráját alkotta meg a satíra eszközeivel. Az írói állásfoglalás egyértelmű: Nyakó uram és nagyravágyó, ostoba felesége nem érdemli meg a gyarapodást, az „úriasabb” életkörülményeket, mert gonoszság vezérelte őket, és gyors felkapaszkodásukhoz meg nem engedett eszközöket vettek igénybe. Az öröklési ügyben vétlen, tiszta erkölcsű fiatalok viszont boldogok lesznek... Érdekes, hogy Kulcsár a

nemzedékek harcában, vitájában mindig a fiatalok pártjára állt. Maga is tapasztalhatta, hogy a patriarchális viszonyok nem igen tették lehetővé a fiatalok önállósulását; és számtalan konfliktusnak volt forrása az, hogy két-három nemzedék élt – több helyütt – egy-egy nagycsaládban.

Jelenlegi ismereteink szerint Kulcsár utolsó publikált írása a *Lókötdő* című novella. Az elbeszélés alapja egy anekdotaszerű esemény: a furfangos magyar parasztleány és német kedvese hogyan csapja be a házasságukat ellenző német gazdagparaszt apát... A fiatalok – természetesen – túljárnak az elvakult, kapzsi öregúr eszén: a lókupec szerepet vállaló fiú végül elnyeri a leány kezét. – E novella keletkezésében személyes motívumokat lehet sejteni; ugyanis Kulcsár második felesége német családból való (Schiekl Erzsébet), s az após bizonyára nem lelkesedett azért, hogy magyar ember „tolakodott” a családjukba. Akkoriban még elég ritka lehetett a magyar-német „vegyesházasság”! Az író feltehetően nemcsak az elbeszélés eseménysora foglalkoztatta, sokkal inkább az, hogy – saját tapasztalatai alapján – 1895-ben már nem tartja lehetetlennek a német és magyar nyelvű fiatalok összeházasodását, még távlatosabban: hitt a két nyelv, a két kultúra közeledésében; de úgy, hogy a végeredmény azért a *magyarrá válás*, a teljes asszimilálódás legyen... Fordított helyzetet Kulcsár nem igen tudott elképzelni. E tekintetben elfogadta saját kora felfogását, azt meghaladni nem tudta. Az általa felvetett kérdés aktualitását egyébként az is bizonyítja, hogy a Hegyháton (és Baranyában) a egyes lakosságú községekben még a 20. század első évtizedében is gyakori volt a villongás, sőt a tettelegességig fajuló nézeteltérés a magyarok és németek között.

Kulcsár újságíróként rendszeresen küldött tudósításokat a Pécsi Figyelőnek a hegyháti közállapotokról: a „földművelő” osztály elszegényedéséről, az elviselhetetlen adóterhekről, az adókvető hatóság túlkapásairól, az erkölcsi süllyedés okairól, a közbiztonság egyre rosszabbodó helyzetéről stb. – Írásait *egy adózó* aláírással szignálta. Lehet, hogy félt a felettes hatóságoktól, az alattomos törlesztésektől. A parasztság helyzete azért foglalkoztatta, mert nagyszülei parasztok voltak, és tapasztalhatta, hogy családjuk sorsa nem igen fordult jóra az örökváltság óta. Naponta láthatta a gazdálkodás korszerűtlen formáit, az elszegényedés megnyilvánulásait; ezért maga is sokat töprengett a

H 5133

gazdasági megújulás feltételein. Szerinte a gabonatermesztésnek és az istállózó állattartásnak ezután is nagy szerepe lesz a Hegyháton; de nagy hibának tartja, hogy a legelők feltörésével erősen visszaszorul a legeltető állattartás. – Elképzelhetőnek tartotta a gazdák bizonyos társulását; például úgy, hogy közös magtárat építenének, és ebben tárolnák a beadott felesleges gabonát, illetve ebből „piaczi áron lenne kölcsön adandó minden rászoruló embernek... így számtalan ember menekednék meg a lelketlen uzsorások körmeiből” (*Hegyhát, 1878. jún. 16-án*).

Lehet, hogy csak kuriózumot látott Kulcsár az oláh cigányok életmódjában, és előítéletei is zavarták a hozzájuk való közeledését, mégis meglepő elmélyültséggel gyűjtötte a reájuk vonatkozó megfigyeléseit. *A dunántúli oláhokról* c. írásában a Mocsoláddal szomszédos falu, *Baranya-Vaszar* (ma: *Kisvaszar*) cigányairól van szó elsősorban. Mivel Kulcsár több cigánytelepet is látott, joggal írhatta, hogy a Hegyháton, sőt az egész Dunántúlon a vaszariakéhoz hasonló volt az ún. oláh cigányok életmódja. – A cikk leírásai pontosak, hitelesek és rendkívül plasztikusak. Kulcsár különleges humora is megfigyelhető ebben a tanulmányban. Humorának egyik forrása a túlzás: „Petrencze-hajzatuk soha fésűt nem lát, víz meg éppen csak ahogy a keresztvizből feccsent az arcukra... Apróságait kereszteltetni csak megkereszteltetik; de annak utána keresztet is vethet az új honpolgárra, úgy az állam, mint a társadalom”.

Kulcsár egyetlen vezércikke (*Gyarmatosítás itthon I., II.*) arra hívta fel a figyelmet, hogy a Dunántúl túlnépesedett tájairól megindult a Szlavóniába való tömeges kivándorlás. Szerinte „egyetlenegy lelket sem szabad a Dráván át bocsájtanunk, mert ott elvész, megsemmisül, elkárhozik nemzetiségileg”. Ezért azt javasolja, hogy a gyarmatosítást (telepítést) az országhatáron belül kell megoldani. – Kulcsár aggódó hangját, előrelátó helyzetelemzését 1892-ben érdemben nem vették fontolóra sem a politikusok, sem az ínség elől menekülők: így a századfordulón még nagyobb méreteket öltött a kivándorlás. A munkaalkalom hiánya, az új világban boldogulók példája (a megtalált Eldorádó!?) és a kivándorlási ügynökségek propagandája nyomán 1899 és 1913 között már csaknem 1,4 millió volt a kivándorlók száma.¹⁵ – A Pécsi Napló 1902. december 10-én (Kulcsár temetése napján) Tizen-

egyezer kivándorló cím alatt arról tudósított, hogy csupán 1902 októberében összesen 7005 útlevelet adtak ki, 1128 kiutazónak.

Kulcsárt – laptudósítóként – nemcsak a hazai történéseket kísérte figyelemmel, hanem a nemzetközi politika főbb eseményeit is. Ez az érdeklődése költészetében alig hagyott nyomot. Csak egyetlen versének van igazolhatóan politikai motivációja (*Török dalok*). – 1877. április 24-én: orosz hadüzenet Törökországnak; elkezdődik az orosz-török háború. Június 16-án a Pécsi Figyelő már arról ír, hogy „az orosz hadsereg el van helyezve az Al-Duna mentén”... E hír közelében jelent meg a lapban Kulcsár *Török dalok* című verse. – A pécsi lapok részletesen tudósítottak a háború eseményeiről; s arról is, hogy június 5-én és augusztus 11-én Pécsen népgyűlések voltak, „az orosz barbárok népirtó vérengzésének” elítélésére. – A Pécsi Figyelő 1877. aug. 4-i számából: „Polgártársak! Az orosz hadsereg által a török birodalom területén elkövetett vérengzések és öldöklések a művelt Európa minden polgárossult emberében fellázítják a vért. Leperzselt faluk, lemészárolt nők, aggok és gyermekek jelzik az orosz hadsereg nyomait. *Testvéremzetünket: a törököt* – noha víztéz hadseregei még mindig hősies elszántsággal s diadalmasan küzdenek a vad ellenséggel – mégis komoly veszéllyel fenyegetik az európai hatalmak politikai tervei. – *A magyar nemzet a török nemzettel benső érdekközösségben áll*; így tehát a mi érdekeink is fenyegetve vannak”...

Nem lehet tehát véletlen, hogy Kulcsár éppen 1877 nyarán vetette fel a magyar-török barátság gondolatát. Jóllehet Gyarmathi Sámuel és Reguly Antal már a 19. század első felében bebizonyította, hogy a magyar a finnugor nyelvcsaládba tartozik, elég sokáig tartotta magát az a nézet, hogy a magyarság a török népekkel van genetikai kapcsolatban. Kulcsár még ezt a felfogást vallotta.

A folklór - és nyelvjáráskutató

„A folklór-ihletettségű népies stílus az 1810-es évektől kezdve a romantika stílustendenciáival fonódott össze”¹⁶; ezért természetesen a romantika képviselőinek műveiben erősödött a folklórizálódás; az írók figyelme fokozottabban irányult a sajátosan nemzetinek számító nép-

költészetre. Kulcsár József névrokona: *Kulcsár István* 1811-es és 1817-es felhívása nyomán fellendült a népdalok gyűjtése, közlése. A 19. század második felében már megírhatta *Erdélyi János* a népköltészet értékeit bemutató elméleti munkáját¹⁷; az olvasók elámulhattak *Erdélyi és Kriza* folklórgyűjteményein.¹⁸ Kulcsár József bizonyára ismerte ezeket a munkákat; de az Arany-iskola hatásával is magyarázhatjuk, hogy felfigyelt a népdalok és egyéb folklóralkotások értékeire. Gyűjtötte a mocsoládi népdalokat, és a szebbeket közzétette a *Hegyhát* című tanulmányában.¹⁹ Mivel kevés hegyháti népdalt tartott eredetinek, különlegesnek és réginek, ő maga is igyekezett népdalokat költeni, illetve a töredékes dalokat kiegészítette. A jószándék vezette ebben: szerette volna bizonyítani, hogy a hegyhátiak ősi népdalkincse még nem veszett ki teljesen. Valószínű, hogy Kulcsár írta a *Mecsekhátnak Mocsolád a kiskertje* c. dal szövegét, illetve a dallamát is ő szerezte. – A mocsoládinak és hegyhátinak tartott dalok népi eredete vitatható; e tekintetben további kutatásokra van szükség. A Kulcsár által költött *Rigac-balladának* (Hegyhát 257.o.) népi eredetű változata is van. Szövegét és dallamát *Bali Mária* előadásában e sorok írója jegyezte le (Művelődési Tájékoztató 1963. ápr.).

A *Maré-vára regéje*²⁰ alapján Kulcsárt sokan úgy ismerték megyszerzte – okkal –, hogy ő a baranyai mondák egyik legtehetségesebb lejegyzője, feldolgozója. Ezt a mondát Mocsoládon jegyezte le a mágocsi vásárról hazatérő egregyiek elbeszélései alapján.²¹ A paraszti adatközlők hézagosan és nyelvjárásban elmondott regéjét bizonyos helyeken kiegészítette, és a történetnek erősen romantikus színezetet adott. Mai felfogásunk szerint ez a mű ebben a formában nem eredeti folklóralkotás, hanem szépirodalmi szintű, egyéni írói teljesítmény. Természetesen különleges érték, amelynek van folklórvonatkozása; ám inkább Kulcsár József írásművészetének egyik nagyszerű opusza.

Nem volt egyedülálló Kulcsár munkássága a századfordulón ebben a műfajban. Mások is átírva, stilizálva tették közzé a romantika stílusjegyeivel „díszített” népmondákat. A pécsi helynevekhez fűződő eredetmondák feldolgozása például Bartha Kálmán nevéhez fűződik.²²

Kulcsár idejében még több monda élt a hegyhátiak emlékezetében. Kár, hogy ezeket nem jegyezte fel. A rövid és nem kerek történetű mondatöredékek, hiedelemmondák elkerülték figyelmét; illetve ezeket

– egyszerűsítő szándékkal – a babonák tárgykörébe utalta,²³ vagy a helynevekhez kapcsoltnan tett róluk említést, például a mocsoládi *Szentkút* legendájáról.²⁴ – Századunkban egyébként még *Zentai János* gyűjtött érdekes hiedelemmondákat Alsómocsoládon,²⁵ és e sorok írójának is sikerült az 1960-as években néhány mondát magnetofonnal felvenni.²⁶

Kulcsár *Hegyhát* című tanulmánya nemcsak a szellemi, hanem a tárgyi néprajz kutatói számára is fontos forrásnak számít. Érdekes információkat kapunk e mű alapján a hegyháti magyarok épületeiről, a lakások berendezéséről, az asszonyok sütés-főzési „tudományáról”, a lakosság fő foglalkozásairól (földművelés, állattartás, fuvarozás), a házi iparról stb.

Kulcsár írói nyelvének „előzménye”, egyszersmind táplálója, gazdagítója volt a hegyháti (benne a mocsoládi) néprnyelv. Nagy buzgalommal tanulmányozta, és fontosabb jellegzetességeit a *Hegyhát* c. dolgozatában foglalta össze.²⁷ Őt tekinthetjük a mocsoládi dialektus első tudományos leírójának.

A korabeli nyelvtudomány felfogását követve inkább csak a különleges, archaikus jelenségek feljegyzésére törekedett; és elsősorban a hangtani sajátságokat írta le. Megfigyeléseinek helyességét bizonyítja az, hogy az általa felsorolt *hangtani* jelenségek nagy része (*l* kiesés és pótlónyúlás: *óma, szóma*; az *ö*-zés: *köll, gyerök, Görönyös*; az *ü*-zés: *ümög* ing, *dücső* dicső stb.) ma is megfigyelhető az idősebb mocsoládi emberek beszédében.

Észrevette Kulcsár a szóragozásban megmutatkozó nyelvjárásiasságokat is: *tudi, láti* tudja, látja; *tevött, vivött* tett, vitt; *házik, pénzik* házuk, pénzük; *várnák* várnék stb. Példákat talált a köznyelvtől eltérő szójelentésekre: *hugom* öcsém, *tuđtam* gondoltam stb. – Töredékességében is rendkívül értékes tájpszójegyzéke.²⁸ – A hegyháti nyelvjárás mondatnyi jellegzetességeiről Kulcsár még keveset tudott; ez azonban érthető, hiszen az ő korában a nyelvészet inkább csak a hangzást vizsgálta a dialektusokban, és itt-ott a szóragozás és a szójelentés kérdéseire fordítottak némi figyelmet a kutatók. – Sajnálhatjuk, hogy a régi életforma változását követően sok szép hangzású szavunk tűnt el a hegyháti magyarok (és a mocsoládiak) nyelvjárásából; mint ahogy azt is fájlaljuk, hogy a köszönéseink sem olyan kedvesek, közvetlenek és em-

beriek, mint Kulcsár korában.²⁹ Elenyészett nyelvi értékeinket (a 19. század második felére vonatkozóan) Kulcsár József *nyelvemléktára*, a *Hegyhát* című tanulmány őrzi az utókor számára.

A helytörténet kutatója

Ismervén Kulcsár írói tehetségét 1893-ban *Várady Ferenc*, a neves lapszerkesztő, költő, újságíró és alleveltárnok őt kérte fel, hogy a tervezett megyemonográfia számára írjon tanulmányt a Hegyhát földjéről és népének életéről, szokásairól, nyelvéről.

Minden megye törekedett arra, hogy Magyarország ezredik évfordulójára megírassa a megyei monográfiát. Baranya megye közgyűlése Várady Ferencet bízta meg a monográfia elkészítésével.³⁰ Várady az általa szerkesztett *Pécsi Figyelő* 1890. okt. 18-i számában (vezércikkben) indokolta a vármegyei új monográfia megírásának szükségességét, s egyúttal kérte az illetékes hatóságok, személyek támogatását.

Az anyaggyűjtést kezdetben Várady maga végezte: először kicédulázta *Koller József*, *Hatos Gusztáv* és mások helytörténeti munkáit, majd levéltári kutatások következtek. Kérdőív segítségével helyszíni adatgyűjtés indult a megye községeiben, városaiban. Ezek a kérdések szerepeltek a kérdőíven:

1. A jegyzőséghez tartozó községek.
2. Miféle népek lakják a községet eredet, faj, vallás és nyelv szerint?
3. Milyen az alkatuk, jellemük és ruhaviseletük?
4. Milyen az erkölcsi és családi életük?
5. Milyen az építkezésük, épületeik berendezése?
6. Mi a rendes foglalkozásuk?
7. Miféle háziipart űznek?
8. Mik a nép különös szokásai? Miben és hogyan nyilvánulnak meg e szokások?
9. Hagyomány, monda, mese, népköltészet van-e vidékükön?

10. Miféle nevezetességei vannak a községnek egyáltalán?

A kitöltés után a kérdőíveket a főszo­l­ga­bí­ró­k a községektől össze­gyűjtötték, és beküldték az alispáni hivatalhoz; ahonnan ezeket a me­gye­ történet megírásához való felhasználásra Várady Ferenc megkapta. Természetesen a hegyháti adatok Kulcsárhoz kerültek, Várady cédu­láival együtt.³¹ *Kopasz Gábor* szerint az adatgyűjtés lezárása után Várady minden faluba igyekezett eljutni, hogy személyesen győződjön meg a kérdőíves gyűjtés adatainak helyességéről. Bizonyára Mocsoládot és Kulcsárt is felkereste.

A kérdőpontok egyébként lényegében nem a megye történetére vonatkoztak; inkább a néprajzi adatgyűjtés viszonylagos egységét szolgál­ ták. Kezdetben Várady maga akarta megírni a teljes monográfiát; aztán erről kénytelen volt lemondani, ugyanis már az I. kötet tervezé­ sekor úgy bővültek a feladatok, hogy egyre több szerzőtársat kellett bevonnia a munkába. A szerzők száma 15 főre emelkedett; s közöttük olvashatjuk Kulcsár József nevét.³²

A monográfia I. kötetének megjelenése előtt akadémia bírálóktól kaptak lektori véleményeket a szerzők. Kulcsár *Hegyhát* c. tanulmányát a lektorok elfogadták, és elismeréssel szóltak a szerző kitűnő stílusá­ ról. Részlet *Lóczy Lajos* 1895. dec. 3-i bírálatából: „Itt küldöm vissza Baranya vármegye... néprajzát is... Mondhatom, hogy *élvezetes olvas­ mány az, sok helyen bájos, néhol költőileg remek* [kiemelés: P.J.]

Tudományos szemmel nézve a munkát, azt kell mondanom, hogy nél­ kü­ lözi a rendszert; etikai, filológiai és antropológiai tekintetben fogya­ tékos és nincsen benne elég összehasonlítás... [Mégis]... Ezt az érdekes, közvetlenséggel teli leírást élvezettel fogja olvasni mindenki. A tudományos kutató pedig igen sok adatot meríthet Baranya megyé­ nek e szép ismertetéséből.

A munkának azonban csak egy része van előttem a „Hegyhát”-nak és az „Ormányság”-nak a leírása.

Az első [Hegyhát] a magyar és német lakosságnak népszerűen tuda­ mányos leírása; az utóbbi kevésbé rendszeres, és a tudományos etnog­ ráfus ennek módszerén fog legjobban megütközni. ...imitt-amott összevonásokat ajánlhattam volna.

Ezeket talán tekintetbe vehetik a szerzők, kiket őszintén üdvözölhetek a szépen megírt, – ha nem is tudományos szigorúságú – tanulságos és hű néprajzi ismertetéshez.

Budapest, 1895. dec. 3.

Kiváló tisztelettel:

Lóczy Lajos

A szigorú, tudományos igényű lektorálás segítségével a szerzők javítani tudták a mű kisebb-nagyobb hibáit; és 1896 őszén végre megjelenhetett *Várady Ferenc* szerkesztésében a „*Baranya vármegye multja és jelenje*” c. munka I. kötete, benne *Kulcsár József* „*Hegyhát*” c. nagyszerű tanulmánya.

A monográfia I. kötete megjelenésekor nagy közönségsikert aratott. Igen széles körben terjesztették nemcsak a megyében, hanem országosan is.³³ Mindmáig ezt a könyvet tekintik a kutatók a baranyai helytörténetkutatás egyik legfőbb bázisának.

A Pécsi Figyelő az 1880-as években rendszeresen közölte *R. Ensel Sándor* és *Németh Béla* helynévmagyarázatait. A lapban kibontakozó névetimológiai viták alapján érthette meg Kulcsár, hogy a neveknek nemcsak nyelvészeti, hanem helytörténeti forrásértéke is van. Így kezdett foglalkozni (először csak érintőlegesen, majd egyre elmélyültebben) a dúlőnevek és családnevek gyűjtésével, értelmezésével. Először a Hegyhát réginek vélt, „magyaros” helyneveit jegyezte fel; majd a szláv neveket kutatta. Jóllehet a hegyháti szlávok (szerbek) a múlt században már kisebbségben voltak, nyelvükben megőrizték saját helyneveiket, s tőlük a neveket a magyarok is átvették. – Kulcsár a szláv és magyar helynevek együttes előfordulásából, nagyon helyesen, szláv-magyar együttélésre gondolt. A nevek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a *Hegyhát két széle* (Ny-on és K-en) *szláv eredetű volt.* (Vö.: *Hegyhát* c. tanulmányának 224-226. oldalán levő adataival!) – A Kulcsár által közzétett helyneveket a „*Baranya megye földrajzi nevei*” I,II. (Pécs, 1982) c. névadattár segítségével lehet utólagosan jól lokalizálni és elhelyezni a vidék teljes névrendszerében. Kulcsár Józsefet a baranyai helynévgyűjtés úttörői között is számon kell tartanunk!

Kulcsár napi munkája és fő hivatása szerint elsősorban tanító és népművelő volt; a mocsoládiak is főleg a „mestör”-t látták benne.

Becsülték azért, mert nagy szakértelemmel, lelkesen tanította az elemi iskola kisdiákjait. Tanítványai szerint a történelemről és az irodalmi olvasmányokról, különösen a versekről magyarázott legszívesebben. Felkutatta és tanította a népi gyermekjátékokat (*Hidas mester; Arany violaszál* stb.) Tanítósa idején valóságos verskultusz alakult ki a faluban. Diákjai szívesen tanulták meg a verseket. A memorizálás kitűnő eredményét igazolja, hogy a 80-90 éves Kulcsár-tanítványok még 1960 körül is „fejből” tudták az általa tanított szövegeket. Halk hangja ellenére nagy élményt jelentettek diákjai számára élénk, fantáziadús elbeszélései. Csodálták igazságosságát és megértő készségét. Bár a sors sok csapást mért rá, az iskolában igyekezett felszabadult, vidám légkört teremteni.

Kulcsár ugyan az iskolát tekintette a művelődés fő színterének, az iskola falain kívül is szorgalmazta a lakosság szellemi gyarapodását. *Albert István* (vaszari tanító) ötlete nyomán ő is kezdeményezte a falusi önálló tűzoltóegylet létrehozását, valamint olvasóköri szervezését. Ezek az egyesületek Kulcsár halála után is fontos szerepet játszottak Mocsolád közművelődésében. Ezekből a körökből indult el a szép hagyományú mocsoládi színjátszás, amely az 1930-as években érte el a legszebb sikereket.

Sajnos, tanítói erőfeszítései ellenére sok ember maradt a faluban – önhibáján kívül – „műveletlen”. A lassan szűnő pallérozatlanság okairól így ír: „Az egész járás egy nagy tábora volt a keresztes vitézeknek, olyanoknak tudniillik, kik az írás mesterségében annyira vitték csupán, hogy a kezük keresztvonását „másírta” nevük elé odabiggyesztették. De hisz ez nem is csoda! Apró-cseprő falvacskáikban egymástól nemigen csiszolódhattak; tanítóik is csak afféle talmi-tanítók voltak; másik nem akadt a gyenge fizetésre; s ahol akadt, annak is csak abban állt a tisztje, és az volt a legfőbb gondja, hogy az ének szépen menjen és a búcsúztatók szívrehatóak legyenek. – Nagyon sok helyen iskola sem volt, s ahol volt is, az első hóhullástól addig tartott, míg tavasszal a gyepek kizöldültek. – Ott nőtt fel a hegyháti ember a libák, ökrök mellett,

mert a legeltetés itt nagyban dívott azelőtt. Nem törte fejét a világ for-
gásán, nyakába kerítette kis tarisznyáját, tele elemózsiaival, s künn
őrizte barmait gidrekben-gödrökben, hegytetőkön csendes pipaszó mel-
lett.³⁴

1878-ban még 63 nem képesített tanító működött Baranya megyé-
ben³⁵; s Kulcsár 1896-ban már ezt jósolta: „Most azonban a „vad ta-
nítók” (diploma nélküliek) napja leáldozott... fordult a kocka...³⁶
Optimizmusa kissé elhamarkodott volt, hiszen 1900-ban ismét arról
panaszodik a Pécsi Figyelőben³⁷ *Albert István* (*Hegyháti* álnév alatt),
hogy

„Nálunk az már szokás,
Hogy a tanítótól
Sohasem azt kérdik:
Van-e diplomája,
Milyen, meg se nézik.
Csak tudjon kántálni,
Hangos legyen szava,
Hogy párja ne legyen
A szomszéd faluba’.

.....

.....

Tanító kevés van,
Bolond, aki lesz még,
Amíg olyan fényes
A rang, meg fizetség.

.....

.....

Szegény magyar iskola-ügy
Jaj, százszor jaj néked
Szegény, gazdag, úr és szolga,
Mind csak ütnek téged...”

Albert István és Kulcsár József idézett vélekedése igazolja, hogy a 19. század végén az anyagi és erkölcsi megbecsülés hiánya miatt nem lehetett könnyű a falusi tanítók helyzete. Ennek ellenére mindketten vállalták a *lámipás* szerepet: égtek, lobogtak szakadatlanul, messzire látszó fényvel...

Mivel Kulcsár a nemzet sorskérdésein is sokat töprengett, nemcsak szülőfaluja és a Hegyhát népe számára volt mondandója. A Budapesten megjelent Magyar Mesemondó 119. füzetében tette közzé a *Szózat a magyar néphez* című versét; – így „országos katedrán” fejthette ki nézetét az akkor már erősen elterjedt *egykézés* veszélyeiről. Jól tudta, hogy a legnevezetesebb egykés terület a Dél-Dunántúl (Baranya, Tolna, Somogy m.); ám ő még „Veszprémországot” és a Mezőföldet is ide sorolja. Észrevette az *egykés* társadalom és a vallás összefüggését: azt, hogy az *egykézés* a *kálomisták* (reformátusok) körében gyakoribb, mint a *pápista* (katolikus) falvakban. Más okokra is rámutatott; például arra,

„Hogy el ne oszoljék, egy kézen maradjon
Szülői vagyionuk az ősi tulajdon.”

Helyesen állapította meg, hogy a paraszti életforma átalakulása, az erkölcsi normák bomlása és az igényesebb élet utáni vágy több helyütt *egykézés*hez vezetett. Felfogása ma is korszerű, közel áll ahhoz, amit a kérdéskörrel tudunk (Magyar Néprajzi Lexikon. Bp. 1977. I. kötet 646.) – A világosan tanító célzatú költemény első részében az olvasó jóindulatának elnyerése céljából Kulcsár dicséri az említett tájak szép megjelenésű férfijait és asszony népét; majd a dicséret tetőfokán váratlan törésvonal a vers lendületében:

„Szomorú, de igaz, hogy itt a leghosszabb
Utczákon alig látsz gyermeket naphosszat.”

Az ok: az *egykézés*, „...egy borzasztó rákfene,
Az angyalcsinálás legundokabb neme.
– Borzongok, ha csak a nevét is kimondom: –
A magzat-elhajtást űzik szörnyű módon.”

Szenvedélyes szavakkal ítéli el a gonosz falusi banyák „segítségét”, és ijesztő képet fest a „kezelés” testi-lelki következményeiről. Az igazságot tárja fel minden mondatával; bár – a nevelő célzat érdekében – a túlzásoktól sem mentes a versnek ez a része; szinte a dantei Pokol képei villannak fel! A megdöbbenés bizonyára elvezette a gondolkodni képes olvasókat ehhez a felismeréshez: *az egykézés bűn önmagunk, családunk és a társadalom ellen...*

A vers befejező része felszólítás az egykézéssel kapcsolatos korábbi és tarthatatlan felfogás megváltoztatására. Értelmi és érzelmi érvekre hivatkozva, az olvasó hazafias érzését felkeltve kéri az író:

„Vétkes üzelmedről elvégre tégy le hát!
Ne vágd el az utját szaporodásodnak,
Legyen sok gyermeked, kisebbek – nagyobbak,
Vetkezd le már egyszer a borzasztó közönyt,
Ne várd be gyáván, míg vég napod beköszönt.”

A versnek ezt a summázatát szépen illusztrálja a füzet borítólapján a témához illő, kissé idealizált rajz: a legkisebb gyermekét ölében tartó, mosolygós édesanyát három szép gyermeke veszi körül...

Kulcsár írásművészetéről

Stílusa, nyelve

Kulcsárra is érvényes Szabó Zoltánnak ez a megállapítása: „a századforduló pályakezdő íróinak nagy része első műveiben a népiesség stílusmintáit követte”³⁸ E stílus bizonyos egyoldalúságát, némileg konzervativizmusát is magyarázhatjuk az Arany-iskolára jellemző sajátos témakör szűk voltával. Kulcsárnak és kortársainak műveiben – szinte kivétel nélkül – ezek a fő témák: a hazafiság, egyéni és családi érzések, a természet világa, valamint a mindennapi falusi történések.

Kulcsár írásművészete ugyan sok tekintetben a népies stílus hatását mutatja, de az is szembeűnő, hogy írónk merete mellőzni e stílus sablonos eszközeit, és újszerű versépítkezésével közeledett Vajda, Reviczky stílusához. Epigonsággal nem vádolhatjuk, mert már első verseiben vállalta gondolat- és érzésvilágának őszinte kifejezését. Bár felismerhető mintákat követett, műveiből sugárzik erős intellektusa, impulzív egyénisége. Igaz, hogy pályája elején ő is rejtőzködő költő, aki „a közvetlen személyi élményt és érzést közvetve, tárgyias képek mögé rejtve”³⁹ fejezi ki; de az 1884-ben írott verseiben ez a „rejtőzködése” már részben eltűnik: nem a költői képek „látványa” köti le az olvasó figyelmét, sokkal inkább a kép tartalma, a lélek összeomlás előtti állapota (*Tudtam!...*)

Jóllehet Kulcsár nem tartozott a preszimbolizmus írói közé, feltűnő, hogy néhány konkrét tartalmú képében az átvitt értelem (a metaforikus és metonimikus jelentésváltozások) alapján már-már a *szimbólum* néhány sajátja jelenik meg; például a *Ha az élet...*, *Éjtakarta*, *Török dalok I.* és a *Múlt és jelen* című verseiben.

Kulcsárnak, akárcsak Vajda Jánosnak jellegzetes közlésformája a versekben a *látomás*. Ez egyúttal a romantikához is kapcsolja Kulcsár stílusát. Vízióiban a versszerkezet alapja az alapmetaforából kibomló metaforafüzér (a versen végigvonuló láncolatoss képssor). Metaforái, hasonlatai nem kozmikus méretűek, de feltétlenül nagyarányúak (*Anyám*

halálára, Atyám halálára). Kedvelt képanyaga: a világ, tenger, Himalája, nap, hold, csillag, bolygó, üstökös; illetve: a mező, pacsirta, virág, lepke, rózsa stb. Jelen van verseiben a makro- és a mikrovilág. Képeiben sok a túlzás; ezért is említi oly gyakran a kozmoszra utaló fogalmakat.

Nagy számban fordulnak elő verseiben a metaforák. Egy részük a grammatikai forma szerint birtokos jelzős szó szerkezet (*az élet pohara; szerelmünk rózsafája*), de van közöttük alany-állítmányi szerkezet (*Jegygyűrűd e kicsiny bimbó; dús hajad volt a szemfedője*) és határozós szerkezetű is (*lelkem aranyhalként úszik*). Egyik legszebb metaforája talán ez:

„Fönn a ravatalon
Szépen melléd borult,-
Ágyul szolgált neki
lecsüngő koszorud.”
(*Tudtam!...*)

A közös vonások ellenére Kulcsár stílusa más a verseiben, más a prózai munkáiban. Verseinek hangneme emelkedettebb, már-már patetikus (ez a romantika hatása); ezért a mai olvasó számára költeményei túl érzelmesnek, helyenként érzelgősnek tűnnek. Prózanyelve egyszerűbb, racionálisabb; közel áll a korabeli beszélt nyelvhez.

Noha Kulcsár műveinek nyelvi anyaga a *népiesség* fogalmával jellemezhető átlagnyelv (a köznyelv és az irodalmi nyelv szintjén), verseiben semmiféle nyelvjárásiasságot nem találunk, de novelláiban feltűnően sok a tájnyelvi elem (tájszó és frazeológiai egység: szóláshasonlat, közmondás). *Sirisaka Andor* (Magyar közmondások könyve. Pécs, 1890. XXIII-XXV) szerint „a közmondás haszna abban nyilvánul, hogy az éleztet táplálja, az értelmet gyakorolja, az ítélő tehetséget élesíti, a kedélyt nemesíti, a képzeletet foglalkoztatja, s az elmét gyönyörködteti... ildom- és erkölcsi szabályokat nyújt; gazdagítja az önismeretet, utal a cselekedetek valószínű és szükséges következtetéseire, ad jótanácsokat, int, fed, dorgál, dicsér stb...” – *Sirisakához* hasonlóan Kulcsár is nélkülözhetetlen stílusesszéknek tekintette a közmondásokat; ezért gyűjtésükre és alkalmazásukra egyaránt nagy gondot fordított. Egyik munkatársa volt *Sirisaka* említett művének (Im. LXX). – Kulcsár sok közmondást ismert; s bár felhasználásuk tu-

datosságra utal, frazémái szinte észrevétlenül (nem feltűnően) épültek bele szövegeibe. Általában átvette a népnyelv közmondásainak „megkövesült” formáit, de gyakran élt azzal a lehetőséggel is, hogy a szövegrészletek tartalmához illően – alkotó módon – kissé változtatott a kötött formákon, azaz megújította a közmondásokat. Például a közismert *Lányomnak mondom, menyem is értsen belőle; Akinek nem inge, ne vegye magára; Maga alatt vágja a fát* stb. nála így módosul: *Lányom is megértse, mit menyemnek mondok;... de hol inge neki | Pápista maga is magára veheti; Nemzedet alatt a fát | többé nem vágod.* (Szózat a magyar néphez c. verséből). –

Néhány helyen úgy módosította frazémáit, hogy a népnyelvi formától teljesen eltért: „*Malomra hajtáná a vizet, s majd kijutna önnek is a vámból*” (Mikor a végrehajtót áldják c. elbeszéléséből). – Kulcsár maga is alkotott néhány közmondásszerű „bölcsséget”; például effélet: *Rámegy a légy a mézes madzagra!*

A prózában azért vállalhatta Kulcsár a nyelvjárás bizonyos elemeinek felhasználását, mert a hegyháti magyar dialektust anyanyelvi szinten ismerte, és a korabeli minták alapján rá kellett jönnie arra, hogy a népiesség eszméjét akkor tudja megvalósítani, ha a prózában az általa is ismert mindennapi nyelven (enyhe nyelvjárási fizekkel) szólalnak meg szereplői, akár csak Mikszáth, Gárdonyi és Tömörkény novelláiban. (Gárdonyi, Tömörkény néhány elbeszélése egyébként ugyanott jelent meg – a Pécsi Figyelőben és a Pécsi Naplóban –, ahol Kulcsár publikált.)

Kulcsár prózai írásaiban sok beszélt nyelvi fordulatot találunk. A mai olvasó is érzi ennek az eleven beszédnek a lüktetését, szinte halljuk a beszélő szereplők hanghordozását (például *A lóköltő* c. novella párbeszédeiben).

Amíg verseiben feltűnőek az irodalmias, választékos, archaikus szavak (*regg, virány, látomány, felpirkanó korány* stb.), prózai műveiben alig-alig fordulnak elő. Köztudott, hogy a költői nyelv „emelt szintű beszéd”, a vers „a szó ünnepe”; – természetes hát, hogy Kulcsár stílusában is érvényesült ez a kettősség: költői „révületében” más szókinccet használt, másként építkezett, mint prózai műveiben.

A költészet és a próza nyelve egyébként a mai magyar irodalomban is sok eltérést mutat.

Kulcsár novelláiban nincs túl sok esemény. Általában egy rövidke anekdotát dramatizált, így nem az eseményrészletek kibontásán fáradozott, inkább a szereplők jellemét igyekezett árnyaltan, érdekesen megrajzolni. Jellemrajzaiból kitetszik, hogy jó emberismerő volt. Kulcsárt a népies széppróza képviselőihez sorolhatjuk, és több szálon kapcsolódik az anekdotikus realizmushoz is.

Végül megemlíjtük, hogy Kulcsár írói nyelvében megőrződött néhány nyelvi archaizmus, például a múlt idő régiés alakja (...*nem vala sajátom*), az igei félmúlt (... *más Istennek áldozánk*) stb. Ezek az igeidők az akkori irodalmi nyelvben, sőt a hegyháti nyelvjárásban is használatosak voltak. A mai köznyelvi *í, ú, ű* helyén Kulcsár rendszeresen *i, u, ü* betűt írt. Úgy látszik, a dunántúli írók nyelvében a 19. század végén még nem tartozott a normához az *i:í, u:ú, ü:ű* szembenállás.

Elgondolkodtató, hogy a 20. századi költők (főleg Ady, Babits, Juhász Gyula) kedvelt *bús* szava már Kulcsár lírájában is felbukkan, és szinte kulcsszónak számít életművében.

Verselése

Ötven megjelent versét ismerve megállapíthatjuk, hogy Kulcsárt nemcsak stílus, nyelve kapcsolja az Arany-iskolához (irodalmunk népnemzeti vonulatához), hanem verselési technikája is. Ötven verséből 42 magyaros ritmusú (ütemhangsúlyos); 8 vers pedig kettős ritmusú (ún. kevert versforma), azaz ütemhangsúlyos és időmértékes versként egyaránt ritmizálható. A kevert (kettős) ritmusú versek: *Ha az élet...*, *Ebredéskor*, *Az álomhoz*, *Az én ideálom*, *Fázik a táj*, *Anyám halálára*, *Atyám halálára*; – a többi vers ütemhangsúlyos.

Az időmértékes versek száma tehát lényegesen kevesebb, mint a magyaros (hangsúlyos) verseké. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Kulcsárnak nem volt kedve, tehetsége az időmértékes vershez. Bizonyos témákhoz – hagyományosan – jobban „illet” a hangsúlyos verselés (például a verses levélhez, alkalmi köszöntőkhöz, zsánerképekhez, jellemrajzhoz stb.), – míg a bánat, a szomorúság inkább időmértékes ritmust kívánt (például *Az álomhoz* c. versben). Persze ez nem kizárólagos szabály a versforma megválasztásában, de megfontolásra

érdekes, hiszen hasonló összefüggéseket említ Arany verselésével kapcsolatosan *J. Soltész Katalin* is.⁴⁰

Érdekes, hogy Kulcsár íróbarátainak (Várady Ferenc, Bodonyi Nándor, Albert István, Vargha Gyula, Kozma Andor stb.) versei zömmel ugyancsak hangsúlyos verselésűek.

Kulcsár *időmértékesnek* is tekinthető verseiben csak *trochaikus* sorok vannak.

Hangsúlyos versei között 21 versben találunk 2 ütemű sorokat. Az ütem és szótag szerint ún. *ősi hatos*:

„Halálos ágyadon
Kértél, hogy jó legyenek.”
(*Halálos ágyadon*)

Ritmusképlete: 3|3.

Kulcsár próbálkozott a *magyar alexandrinnal* vagy *Zrínyi-sorral* is a *Felköszöntő* című versében. Két ősi hatosból alakított ki egy-egy verssort. Képlete: 4|2 || 4|2 – Két vers sorolható ehhez a ritmusformához; két versben 4|2 a szótagszám.

12 versben 4|4 szótagszámúak a sorok; ez az ún. ősi nyolcas ritmusforma, például:

„Találkozom rég nem látott
Ismerőssel, jóbaráttal...”
(*Vélt betegség*)

A tiszta *ősi nyolcas* a leggyakoribb versformák egyike egész költészetünkben. Kulcsár az *ősi hetessel* is összekapcsolta; így alakult ki nála a 4|4 és 4|3' váltakozású szerkezet:

„Mint mikor a szilaj csikó
lovagját elragadja...”
(*Kályha mellett*)

19 Kulcsár-vers 3 ütemű sorokból épül fel. 15 versben 4|4|3' a szótagszám, például:

...Megáradt a réti patak, kicsapott,
Bársonyfűre ráhordta az iszapot.”

(*Megáradt...*)

A 3 ütemű *tizenegyes* a népdalok és népdalutánzatok egyik gyakori formája. Itt is, akár az ősi hetesnél az utolsó ütem végén szünet pótolja a hiányzó szótagot; az időbeli kiegyenlítődés törvénye alapján.

Négyütemű verset Kulcsár alig írt. Igaz, ide sorolható a már említett magyar alexandrin ritmusú verse és egy 4 ütemű 14 szótagú vers:

„Bolygó csillag, futó csillag be sok van az égen,
Szeretnél te engem rózsám, haj de nagyon régen.”

(*Bolygó csillag, futó csillag*)

Rímképlete: 4|4|4|2; azaz egy *ősi nyolcas* és egy *ősi hatos* összekapcsolása egy sorban.

Az ütem és szótagszám összes típusát nem soroljuk fel, mert az eddigiekből is kitűnik, hogy Kulcsár változatosan használta az ütemhangsúlyos verselés különböző ritmusformáit.

Kulcsár *rímtechnikája* a népdalok rímelésével mutat egyértelmű rokonságot. 50 verse közül 23 *párrímes*. A rendszerint négy soros versekben két-két párrímes sor alkot egy verstani egységet (*aabb*). Ez a rímforma Kulcsár helyzetdalaira és népdalutánzatú verseire jellemző (például a *Légyott* rímei!)

A párrímhez képest a félrím dísztelenebb, egyszerűbb. Nem lehet véletlen, hogy ez a rímforma (*xaxa*) fordul elő az 1882-ben, 1884-ben írott, ún. „gyászoló” verseiben. 50 Kulcsár-versből 20 vers félrímes. – Három versben vegyesen fordul elő *kereszt-* és *félrím* (például *Az én ideáлом* c. versben). – *Ölelkező rím* (*abba*) csak egyetlen versben használt Kulcsár; a *Palkó bátya* című versben. – Egy versben vegyes sorokat; azaz ölelkező rímű, fél- és párrímű sorokat találunk (a *Kályha mellett* című versben).

A Balassi-strófára emlékeztet a *Mult és jelen* c. vers rímképlete: *aabccb*.

A rímek hangszerkezetében az azonos vagy részben azonos hangok alapján beszélhetünk *tiszta rím-ről* és *asszonánc-ról*. Kulcsár verseiben

kevés *tiszta rím* van (például a *Rózsás kertben* és a *Sugnék kis leány c.* versekben); és ez a rím a szövegeken csak 2-3 hang azonosságát jelenti: *tért és|fáltés; ennél|lennél; bánat|utánad* stb. A *tiszta rímek* inkább a bizakodó, örvendező hangulatú versek díszjei; – míg az ún. „gyászoló” versekben (1882, 1884) a dísztelen, kevésbé harsogó félrím és az asszonánc kerül a sorok végére. Ez utóbbi versekben az *enjambement*-ok (sorátlépések, soráthajlások) is megszorodnak, jelezvén a lélek zaklatottságát (például a *Tudtam!...* c.versben!)

Kulcsár sorátlépései természeteseek, nem zavaróak. Szinte mindegyiknek más-más nyelvi, versmondattani szerepe van. Összetett szavak és szókapcsolatok egyik elemét ritkán viszi át új sorba:

„Tekintetök derűjén egy
Részvétsugár villan által.”
(*Vélt betegség*)

Sorátlépéseinek nagy részére az jellemző, hogy a szintagmák egyik tagja kerül új sorba, így például a minősítő- és számjelzős a birtokos jelzés és a határozós szó szerkezetekben:

„Lábamon egy gyarló
Tömeget hordozok...”
(*Tudtam!...*)

„Korcsmárosné, adj’Isten száz
Forintot!”
(*Vigalomban*)

„Te meg cigány! huzd el az én
Nőiámat!”
(*Vigalomban*)

Helyzete szerint – általában – az új sorba átvitt szó kap nyomatékot, vagyis nem a determináló elem. A megszokott ritmusérzéktől eltér a költő. Találónan állapította meg Gáldi László⁴¹: „Az *enjambement*-nal sokszor jár együtt valami fojtott drámaiság”.

Szóátvágó enjambement-ra Kulcsár verseiben alig van példa; ez ugyanis a humoros, szatírikus stílus egyik formai eszköze. Legfeljebb az igekötős igét vágja ketté:

„Huzd rá cigány! de úgy hogy meg-
Rikasson!”

(Vigalomban)

A kulcsári sorátlépéseknek *meztörő, megszakító* szerepe jól felismerhető; és ez a szerep ritmikai, tartalmi vonatkozásokat egyaránt érint. Jelentésüket ezekkel a képzetekkel lehet körülírni:

a) „törés”, „leszakadás”, „szét”-irányulás; de egyúttal „folyamatosság”, „továbbhaladás” is,

b) „elakadás”, „akadályozás”; a figyelemnek egy pillanatra való megállítás, meghökkentés.

A sorátlépések kialakulását Kulcsár verseiben ritmikai tényezők (a választott ütemforma és szótagszám pontos betartására való törekvés, talán még a „rímkényszer”) is előidézhették; illetve az élőbeszéd folytonosságának, áradásának vagy éppen váratlan elakadásainak mintájára (azaz nem formai okok miatt) használta írónk meglepően nagy számban és igen változatosan az enjambement különböző formáit.

Az *elakadásra*, az elhallgatásra, a *tudatos* szünetre egyébként Kulcsár írásképi eszközökkel is gyakran utal így például a gondolatjellel, kettősponttal, pontosvesszővel, három ponttal stb. Tűnődő, vívódó, hezitáló költői habitusa megjelenik a sorok tagolásában, a versek írásképeiben.

A verssorok szélességi elhelyezése, azaz a sorok vizuális frott-nyomatott formája nála sem önkényes, hanem mindig a *hangzó* versformával van összefüggésben, akárcsak Arany János⁴² verseiben. – Ha a vers különböző szótagszámú sorokból áll, a rövidebb sor gyakran beljebb kezdődik:

„Sajnálom őt – mit tagadnám –
Hiába! –
No de azért nem ugrom a
Dunába.”

(Vigalomban)

A hosszú és rövid sorok változtatása szép vizuális látványt nyújt a *Mult és jelen*, a *Palkó bátya*, *Az én ideálom* című versekben.

Az egyes versszakok kijebbb – beljebb kerültek *Az álomhoz*, a *Mult és jelen* című versekben.

Összefüggést mutat néhány versben a *rímforma* a sorhosszúsággal (a szótagszámmal): a rím azonos szótagszámú (hosszúságú) sorokat kapcsol össze például *Az álomhoz* című versben.

Ritkán előforduló, különleges rímei:

a) az *alliteráció*:

„Elfelejték ringató öledben
Bánatot, bút, gondot, szenvedést”
(*Az álomhoz*)

„Távozzál torzarcoddal...”
(*Felgyógyuláskor*)

b) a *mozaikrím*:

„...közönnyel és
hidegglés.”
(*Felgyógyuláskor*)

c) a *ragrím*:

„.....születünk
.....pihentünk.”
(*Török dalok*)

d) a *belső rím*:

„Mikor a való
Vérző nyilaló
Sebet vág ez árva kebelen.”
(*Az álomhoz*)

Helye, szerepe a magyar irodalomban

Kulcsár Józsefet stílusa, nyelve, verselési technikája és valóságábrázolása alapján a népies-nemzeti irodalom irányzatához, az ún. Aranyiskolához sorolhatjuk. Irodalomtörténeti korszak szerint pedig abba a periódusba tartozik (1880-1900), amelyet a nemzeti-polgárosult irodalom differenciálódásának második szakaszaként szokás említeni.⁴³

Bár Kulcsár rokonszenvezett a polgári liberalizmus eszméjével (liberális szellemiséget tükröző napilapoknak – a Pécsi Figyelőnek és a Pécsi Naplónak – volt nagy tekintélyű, külső munkatársa), mégsem tekinthetjük kifejezetten ellenzéki írónak. Lelke mélyén még ő is őrizte a nemzeti ellenállás gondolatát, és megvetette a „behódolókat” (ez lehet a magyarázat németellenes megnyilvánulásaira); – mégis a magyarság jövőjét – akárcsak Vajda János és mások – csak az osztrák-magyar birodalom keretein belül tudta elképzelni (*Király-váró*).

Íróvá fejlődését nagy mértékben segítette, hogy fiatalon publikálhatta első írásait a pécsi újságokban; így tehetségére korán felfigyelhettek Pécs irodalmi életének akkori szervezői: a lapszerkesztők és újságírók. Abban a korban volt kezdő író, amikor „Az intézmények, irodalmi társaságok mellett egyre jelentősebbé vált... egy más jellegű szervező erő: a modern sajtó.”⁴⁴ – Kulcsárt szülőhelye szerint ugyan a mocsoládiak, a hegyhátiak vallották (és vallják ma is) magukénak, – de munkássága, szellemisége a 19. század végén hozzátartozott Pécs irodalmi életéhez is.

A napi- és hetilapok irodalmi rovatai Pécsen a város szellemi életének valóságos fórumai voltak; s ha lassan is, de elősegítették az új olvasóközönség ízlésének formálását. E lapok segítségével ismerkedhettek meg az olvasók (a pécsi, baranyai írókon kívül Mikszáth, Gárdonyi, Tömörkény, Krudy, Reviczky, Thury stb. legújabb írásaival, sőt a világirodalom akkori nagyjainak: Maopassant-nak, Turgenyevnek a műveivel is.

Kulcsár verseiben – a 19. század verstípusának megfelelően – „Az élmény helyhez és időhöz van kötve; az érzelmek lírai szituációban ágyazódnak bele, nem szigetelődnek el a kiváltó okoktól.”⁴⁵ – Mai felfogásunk szerint ez természetes, hiszen a versbeli „Helyzet és Válasz feszültsége nélkül nincs, nem képzelhető el költői alkotás.”⁴⁶ Kulcsár

műveiben (a versekben és a prózai írásokban egyaránt) a tér-és idővonalatkozások bekódolása világosan felismerhető; így a művek genezisét, az író művészi szándékát megfejtheti az olvasó.

„Mívessége” alapján Arany János költészetéhez áll közel a kulcsári életmű; nem a népnemzeti epigonok műveihez. – Akkor, amikor a népnemzeti iskola kései utánzói történelmi illúziókba ringatták az olvasót, Kulcsár merete vállalni a társadalom bírálatát, mondván: nem sok jót lehet várni Tisza Kálmán és Széll Kálmán politikájától; a hegyháti magyarságot erkölcsi süllyedés és gazdasági hanyatlás veszélyezteti; és nem csoda, ha a dunántúli szegények tömegesen menekülnek a „bitorodalom” elnéptelenedett, Eldorádónak hitt vidékeire, Szlavóniába és Erdélybe.

Szenvedélyesen kereste a szegényparasztság megmentésének, majd felemelkedésének gazdasági, politikai lehetőségeit. Cikkein bizonyára sokan elgondolkodtak.

Vitathatatlan, hogy *Vajda, Reviczky és Komjáthy* volt az igazi előkészítője a századvég modern lírájának; egyúttal ők a társadalmi válság igazi átélői és kifejezői. Időben és szellemiségben közel áll hozzájuk *Kulcsár József, Kozma Andor, Várady Ferenc, Bodonyi Nándor és Albert István*. Ők valamennyien kapcsolódnak ugyan a népnemzeti irodalom képviselőihez, de művészi minőségben és a társadalom bírálatában már az „új idők” vizei felé eveztek...

Kulcsár és baranyai, pécsi íróbarátai jelentették a 19. század utolsó negyedében a *folytonosságot*, az *átmenetet* az Arany-iskola, valamint Vajda, Reviczky és Komjáthy nemzedéke között.

Büszkék vagyunk arra, hogy Mocsolád – Kulcsár József személyében – igazi tehetséget adott a baranyai, a dél-dunántúli, tágabban: a magyar irodalomnak.

Pesti János

Ebben a házban élt és dolgozott

KULCSÁR JÖZSEF

1858 – 1902

**falunk szüiötte, majd jeles tanítója,
a Hegghát népéletének tudós ismerője**

Megemlékezésül

születésének 110. évfordulóján

-1968-

KULCSÁR JÓZSEF MUNKÁI

Ha az élet...

Ha az élet poharába
Több a méznél az üröm
Nem kelek ki a sors ellen, –
Edzett szívvel eltűröm.

Zúgolódás, panaszhang csak
Akkor tör ki ajkamon
Ha könnyezni téged látlak
Téged én jó angyalom

(1877)

Török dalok

I.

Óshazánkban egy anyától születünk
Egy bölcsőben, egymás mellett pihentünk.
Egy emlőnek édes teje nevelt föl,
Egy ösvényen indultunk ki keletről.

Később aztán elszakadtunk egymástól,
Mi új hazát itt szereztünk, ti máshol.
Más lett nevünk, más a nyelvünk, más hazánk,
Más oltáron, más Istennek áldozánk.

Találkoztunk, nem ismertünk egymásra,
Üdvözet volt: harci ágyuk zúgása.
Kardot nyújtánk egymás felé kéz helyett,
A testvérharc álmainknak réme lett.

Patakszámra piroslott a nemes vér,
Várna alatt, Galambócnál, Szigetnél...
Testvérharcban egyre folyt a mi vérünk –
Csoda, hogy még ki nem veszünk, hogy élünk!

De most újra békesség van közöttünk,
Szövetséget, barátságot kötöttünk.
Legyen örök, legyen szent e barátság,
Felbomlását évezredek se lássák.

(1877)

Kályha mellett

Mint mikor a szilaj csikó
Lovagját elragadja
S port rugdal fel patáival:
Tombol, dühöng a szélvihar –
Kitört a tél haragja.

De mit törődöm én vele?
Nem árt nekem szeszélye!
Kis szomámban meleg kályha:
Tél uramnak fittyet hányva
Odaülök melléje...

Vagy tán nem is ez ok miatt
Vonzódom úgy hozzája?
Hanem, mert sorsunk oly rokon...
A fellobogó lángokon
Szívem ismer magára.

Szegény kályha! mi vár reád,
Ha majd a láng kiégett?
Elbontanak, félretesznek,
Helyetted egy újat vesznek, –
Mellőztetés lesz véged.

Szegény szívem! mi vár reád,
Ha szerelmed elégett?
Kigúnyolnak, elfelednek
Oldalán egy más kebelnek, –
Hűségédért ez véged.

(1878)

Ébredéskor

Enyelgtem az éj-tündérrel
Az álmoknak szép honában...
Aranyhalként úszott lelkem
Mondhatatlan boldogságban.

Egyszerre csak mint az ágyuk
Csatákoni bömbölése:
Rettenetes nagy dörrenés
Serkentett föl ébredésre.

Körülnézek: tán ellenség
Bósz hada tört kis szobámba?...
Hát a tető vakolatja
Zuhant le a nyoszolyámra!

(1878)

Van egy kis leány...

Van egy kis lány, van egy barna kis leány,
Aki másra mosolyog nem reám.
Pedig én őt olyan nagyon szeretem...
Keseregni, sírni az én végzetem!

Fel-feléled bennem is a vágy, remény,
De a sors csak töviseket szór felém;
A rózsákból osztályrészem nincs nekem...
Keseregni, sírni az én végzetem!

Reád esik tekintetem, szép hazám.
Tè se lehetsz soha boldog igazán!
Pedig érted feláldoznám életem...
Keseregni, sírni az én végzetem!

Rég volt az, hogy utoljára örültem,
Halvány arczom régen látták derülten.
S ah! azóta mindig bús az énekem...
Keseregni, sírni az én végzetem.

(1878)

Ha...

Ha multam képeit
Merengve nézem én:
Betölti szívemet
Fájdalmas érzemény,
    És a szemem
    Önkénytelen
    Hullatja könnyeit.

Ha nézem a jelent
S látom, hogy az nagyon
Sivár, örömtelen:
Sóhaj kel ajkamon,
    És a szemem
    Önkénytelen
    Hullatja könnyeit.

S ha elgondokodom
A jövődő felett:
A komor csüggedés
Megszállja lelkemet
    És a szemem
    Önkénytelen
    Hullatja könnyeit

(1878)

Mult és jelen

Félek a ragyogó multba pillantani –
Ha felém szállnának fénylő sugarai,
Megvakulnék talán:
Annyira megszoktam már a sötétséget,
Mely, miként halotti lepel fog be téged,
Édes magyar hazám!

Ha végig szállana bágyadt pillantásom
Életed gyökerén: a dicső hajdanon,
Századok nagy során;
Lajosnak, Mátyásnak ha látnám nagyságát:
Elvonné meggyöngült szemeim világát
A fényes látomány.

Oh! Más volt a magyar, amidőn hatalma,
Nagy hatalma előtt félvilág meghajla.
Félvilág reszketett!
Midőn áldozat oltára volt a haza,
Melyre a hon minden hű fia áldozta:
Vagyont és életet...

Most a magyar másnak uszályát hordozza.
Idegennek lesi – térdre bocsátkozva –
Kegyelmes mosolyát.
Önfiai sujtják porba a nemzetet,
Kit semmi zivatar el nem söpörhetett
Annyi századon át!

Olyan vagy szép hazám, te bús Magyarország,
Mint az utas, kinek kincseit elorozzák
Förtelmes zsványok...
S míg azok tanyáján vad tivornya rivall,
A szegény kárvallott sebzett tagjaival
Nem mehet utánok!...

(1878)

Vélt betegség

Találkozom rég nem látott
Ismerőssel, jóbaráttal:
Tekintetök derűjén egy
Részvétsugár villan által.

Kérdik tőlem: mi a bajom?
Miért vagyok oly halovány?
Beszédem oly bágyadt, lassu,
Kinos, – mintha fuldoklanám...

Tán tüdőbaj férgé emészt?
– Oly nehéz a lélegzetem! –
S ajánlanak orvosságot,
Amelylyel azt enyhíthetem.

Én tünődöm: miért bánnak
Velem mind oly részvevőleg?
Miért hisznek mindannyian
Halálkinnal küzködőnek?

Arcom – igaz – kissé halvány,
No de hisz ez mindennapi;
Az egészség érzetét a
Halvány arcszín nem zárja ki.

Hacsak sűrű sohajtásom
Nem vezeti őket félre
És ők azt nem magyarázzák
Szorult, nehéz lélegzésre?...

Ez esetben mit sem használ
Az orvosszer, mit ajánlnak,
– Jobb lesz inkább, ha megsúgják
Annak a kis barna lánynak!

(1879)

Az álomhoz

Jöjj szememre, csöndes-édes álom,
Enyelegjen tündéred velem!
Az enyhet csak öledben találok, –
Mikor a való
Vérző nyilaló
Sebet vág ez árva kebelen.

Elfelejték ringató öledben
Bánatot, bút, gondot, szenvedést;
Pillanatra mindaz tovalebben,
Ami engemet
Míg el nem temet, –
Egyre kinez, gyötör, dúl emészt.

(1879)

Az én ideáлом

Nem fényes paloták csillogó hölgye az,
Kiért e kebel ég;
Szivem szentélyében oltárt én egyszerű
Lánykának emelék.
Nagy úri kertekben hasztalan keresem,
Ott fönn nem találom:
Illanó ér mellett szerény kis nefelejcs
Az én ideáлом.

Nem úzi városok népes sétányira
Feltűnés-viszketeg;
Nem forral elméje kalandos vágyakat,
Hódító-terveket.
Mint a dalos madár csendlepte fészkében,
Zöldelő faágon:
Elvonultan él a természet kebelén
Az én ideáлом.

Nem lesi a tükröt félnapon keresztül,
Kaczérság, pipere –
Valami gyökeres, benső barátságban
Nincsenek ővele!
Télien át varrogat, – kis kertje ágyait
Öntözgeti nyáron, –
Közben – közben elmés könyveket olvasgat
Az én ideálom.

Az élet utain őriző szellemként
Kísér ő engemet,
Megmondja, hogy a sok ágbogas út közül
Melyik hova vezet.
Ha jó és rossz között félig ingadozva
Állok a határon:
Szózat kél szívemben – visszatart a rossztól
Az én ideálom.

Mint a felpirkanó korány harmatgyöngye
A rózsalevelen,
Oly tiszta, szeplőtlen szívemben iránta
A vágy, a szerelem.
Most csak így szeretem, égi szerelemmel,
De ha feltalálom:
Aranyos madaram, kis feleségem lesz
Az én ideálom.

(1879)

Temetőben

Künn valánk a temetőben,
A pázsitos sírok között,
Miket a regg gondos keze
Hús harmattal megöntözött.

Szemléltük a fejfák sorsát
Melyek közé a szeretet
– Mely túlkísér az életen –
Virágokat ültetgetett.

S mondók: mi szánandó lehet,
Kiért egy hű szív nem dobog;
Míg az egymásért epedők
Mi mondhatatlan boldogok.

Amannak egész élete
Rideg magányban telik el, –
S ha meghal, nincs ki nyughelyét
Megszentelné könnyeivel.

Ellenben az e földi lét
Minden örömét élvezi,
S a léten túl emlékjelét
Gondozzák hűve kezei...

S mire beszédünk véget ért,
Ahol minden eltemetett
Elporladoz, megsemmisül –
Szerelmünk ott nyert életet.

(1879)

Van egy mérleg

Van egy mérleg... azon méri
A világ a honszerelmet.
Rajta „tett” és áldozat van
Lerakva a szívek mellett.

A szív maga keveset nyom, –
Áldozatok, tettek nélkül.
A „honfi” név ragyogványát
Nem nyeri el díszül, ékül.

Áldozatom igen csekély,
Nem fog abban sokat nyomni,
Így tehát a világ előtt
Nem is vagyok igaz honfi.

Pedig, pedig balul itél...
Ki nem képes áldozatra,
Lehet azért a hazának
Önzéstelen, hú magzatja.

Hisz áldozni szeretnék én
A közjóért... oh de honnan?
Ha a sors, e bolyongó vak
Oly fukar volt irányomban!

Szeretlek én téged, hazám
– Nem tud bár a világ rólam –
Sok ünnepelt hazafinál
Hívebben (és) lángolóbban.

Tiéd e szív, és e szívnek
Valamennyi dobbanása, –
Mig a halál zordon keze
Számomra a sirt megássa.

Lelkem ujul, tündökölvén
Örömeid teliholdja, –
S midőn ballag fogyta felé
Lelkem zokog, könnyét ontja.

Szerény kőröm korláti közt
A te javad van szívemen:
E cél teszi könnyüvé a
Veritéket letörlenem.

Zengő lantom felvont hurján
Tied a leghőbb dalok, –
És ha szól a csaták kürtje:
Érted akár meg is halok.

(1879)

Felgyógyuláskor

Mikor már felépültem,
Minő közönnyel és
Szárazan ejtem én ki
E szót: „hideglelés”...

Bezzeg másként említém,
Remegve féltem őt, –
Midőn rablánczán tarta,
Pár rövid nap előtt.

Leszegezett az ágyhoz,
Rázott kegyetlenül...
Azt hittem, hogy e rázás
Életembe kerül!

Könnyek gyűltek szemembe,
Váczogtak fogaim; –

Majd átestem a láznak
Megannyi kínjain.

Már látták a halált is
Lelkemnek szemei –
Rettentő kaszájával
Felém közelgeni.

Szorongva szóltam hozzá:
„Ne bántsod az életet!
Nem tőled nyertem, így hát
El sem is veheted.

Különben sem enyém már,
Hazámnak szentelém!
Távozzál, torzarczoddal
Ne vigyorogj felém!”...

S most, hogy már felépültem,
Minő közönnyel és
Szárazan ejtem én ki
E szót: „hideglelés”...

(1879)

Éjtakarta

Éjtakarta rengeteg volt
Lelkemen a sötét bánat,
Melynek sűrű vadonába
Legparányibb fény sem áradt.
Azt hittem, hogy már örökké
E vadont kell bolyonganom, –
Mely belőle kivezetne,
Nem kerül meg többé a nyom.
S ím egyszerre a vak éjnek
Kárpitjai kettényilnak,
Két szemedben párosával
Tűnik föl a hajnalcsillag,
Piros ajkad mosolygásán
Piros hajnal ömlik széjjel,
S szerelmednek napja ébred
Teljes lánggal, teljes fénnel.
Átragyognak sugarai,
Bánatomnak rengetegén
Kalauzló világánál
Nyomra lelek, kiérek én;
S hogy kifáradt, bolygó lábam
Tisztára lép valahára,
Szép zöld virány áll előtttem:
A boldogság zöld viránya.

(1879)

Légyott

Felpirul a napsugár a hegy ormán
A vidéket aranyosra csókolván.
Röpke szellő, rózsabimbó postája
Odasuhan egyenesen hozzája.

Szárnyán viszi a szerelmes levelet –
Minden sora merő illat, lehelet –
Köszönteti a levélben, meghívja:
Jöjj le hozzám szívem édes szép ifja!

Szellő ajkán el sem apad a szó, már
Lenn terem a napsugár a bimbónál.
Elárasztja csókjaival ajakát,
Mig egyet kap, addig vissza százat ad.

Kaptam én is violámtól levelet,
S levelére magam vagyok felelet.
Itt sincs még a találkozás órája,
S már én várok a kis kertben reája.

Üt az óra, a rózsafa megrebben –
S a menyország itt nyugoszik ölemben.
Az ölemből lelkeembe tér csókjával,
Alig bír a szívem tája magával.

Rózsabimbó bágyadt fejét lehajtja,
Honnan ered csüggedése, bánatja?
Sötét felhő kémlőlődött szerteszét,
Rajtok ütött, elriasztá kedvesét.

Hát én belém szökese-pára bujt talán
Hogy egyszerre átszöktem a kert falán?
Vettem észre, hogy felénk tart az anyád,
S az irhámát biztos helyre loptam át.

(1879)

Szól a kakas

Szól a kakas virradóra,
Négyet ver a toronyóra.
Pirul az ég, a nap támad...
Elhagyom a nyoszolyámat.

Fürge vagyok azt beszélük...
Hiszen csak nem alszom délig!
Legfőképpen ha őt várom,
Ki édesebb, mint az álom...

Az én rózsám erre tér el
Minden hajnal érkezévével...
(Rövidebb a másik utja,
Mégis erre hajt a kútra!)

Kiállok a kapu elé,
Átnézek az akol felé,
De nem látom a rózsámat,
Én Istenem, beh megvárat !

Lelkem lelke, gulyásbojtár!
Az este is merre voltál?
Talán bizony másra veszett
Az a nótás, csalfa eszed!?...

Jön a rózsám füttyörészve –
– Uj nóta mint veszem észre –
Széles vállán cifra suba,
Ugy áll meg a kiskapuba.

Betakar a subájába,
Mint a fészket a fa ága.
Csókolgat a piros ajka,
Egész czukros bolt van rajta!

Hogy ha itt a suba alatt
Élhetnék át telet-nyarat, –
A királynak sorsa végett
Nem táplálnék irigységet.

(1879)

Fázik a táj

Fázik a táj, dermedez, haldoklik
Bús nyögése felhat az égboltig.
Jószívü ég, mire jön a reggel,
Betakarja fehér köpönyeggel.

Kebled, arczod hidegségét látva,
Fázik az én szívem is, leányka!
Terítsd reá lángoló szerelmed,
Mert különben összefagy, megdermed.

(1879)

Tündöklő nap

Tündöklő nap azt fogadta az égnek:
Sugarai soha másért nem égnek.
Nem szereti, érte lángol egyedül,
Nem hagyja el soha, soha hűtlenül.

Hányszor tettél te is nekem fogadást,
Hogy nem szeretsz rajtam kívül soha mást
Mig szivedben egyetlen csöpp vér pezseg,
Minden vágyad, gondolatod én leszek!

Tündöklő nap fogadása lágy pchely,
Mit akármely gyöngé szellő elemel.
Most mondta ki, s már nyugatra integet...
Ott hagyja a kapufánál az eget.

Nem volt más a te esküd sem, mint pára
Elenyészett csábítód egy szavára.
Tegnap nekem ígérted a szivedet.
Ma már annak nyujtottad a kezdet.

Sír az ég, hogy még a föld is megsinyli,
Tenger könnyét alig győzi beinni.
Sírok én is, fájdalmasan kesergek,
Két orcámra bús könnyeim peregnek.

Nem sokáig visel az ég bánatot,
Fölkel a hold, kipótolja a napot.
De én a bút siromba is elviszem
Nem pótol ki nekem téged semmi sem!

(1879)

Megáradt...

Megáradt a réti patak, kicsapott,
Bársony fűre ráhordta az iszapot.
Elborítja szívemet is a bánat,
Mely fölötte zavarosan elárad.

Barna kis lány! Vesztett üdvöm, angyalom
Értted emészt, marczangol a fájdalom.
Elhervadok, mint a letört rózsaszál,
Tenger kinom, szenvedésem sírba zár.

Esküldöztél menyre, földre, pokolra:
Hivem maradsz, változatlan, egyforma.
S esküvésed, fogadásod daczára,
Jegygyűrűdet más húzta az ujjára.

Olyan nekem ez az élet nélküled
Mint a hajó, mely már félig elsülyedt.
Bár sietne az utolsó zivatar,
Mely engemet mindörökre eltakar.

(1879)

K. Andorhoz

– Levéltöredék –

Adjon az Úristen jó reggelt, vagy napot!
A szerint, amint e levelet megkapod.
Hát mivel is kezdjem mondókámat – eléd
Levest, vagy peccsenyét találjak-e elébb?
Eh, tartsuk meg a sort, kezdjük a levesen:
Leveled megkaptam, fogadtam kedvesen...
Oly kedvesen esett leveled vétele,
hogy a szívem csak úgy czepperlizett bele!
Mert, kedves bácsikám! ha elhiszed, ha nem,
Ha féltékeny lesz is kedves feleséged,
Kimondom: hogy nagyon szeretlek én téged.

Háborut viseltünk, hogy itt barangoltál,
Te a labanczvezér: Wesselényi voltál,
Szivem volt Murányvár: a Széchy Mária –
No de minek ide ennyi história!
Elmondom röviden: az egész ugy történt,
Hogy a szívem neked kapitulált önkényt.
Pedig – lánczosadta! – nem kell ám gondolni,
Hogy ez az én szívem Murányvára holmi

Deszka-erődítmény s fehér lobogója
Ki szokott tüzetni első ágyuszóra.
Erős vár a szívem, olyan mint Komárom, –
Árkait, bástyáit magam is csodálom.
Nem is volt még többször a kapuja nyitva,
Nem volt lebocsátva a dobogó hidja, –
Csupán két esetben, két szempillantásig,
Mikor beléptetek: te és az a másik.
Mikor ti falai közé beléptetek,
Ajtaja bezárult végkép mögöttetek. –

Azaz hogy barátom! veszély támadt benne,
Árulást vett észre a vizsgáló elme.
Szívem lángérezelme, az önfejű várnagy
Még is attól tartok, – ti is retteghettek!
Hogy csupán háttere marad meg tinektek.
Mert bár a jövevény picziny, mint a veréb,
S tinektek nyílt meg a vár kapuja elébb:
Még sem elégszik meg a fönnyaradt helylyel,
S neked is, annak is azt kiálltja: „Menj el –
Félre a középről! mert azt én akarom,
Engem illet itten a legfőbb hatalom!”

Nektek a szélein két sutot jelöl ki,
Maga pedig egész közepét betölti.
Magában nem bírná ugyan betölteni,
Mert oly picziny, mint itt e kis betücske, ni: (R)!
De hozott magával ezer apróságot:
Harmatos szerelmet, átszürt boldogságot.
E sok csecsebecse, drágaság a melyet
magával behozott – tölt meg oly nagy helyet.
Emiatt szorít ki titeket belőle,
Ezért kell a sutba mennetek előle.

Ezt a kis zsarnokot ismered is talán?
Persze hogy ismered! Egy szép kis barna lány...
No de elég! többet már el nem árulok;
Nem becses az a tárgy, mit nem takar burok...
Inkább pár „uj” – verset küld neked barátod, –

Találgasd, értelmezd, ahogy jónak látod. –
 Sorsomról is szólok, ha, – amit gondolom –
 Érdekel az téged, drága jó Andorom.
 Máskülönbem magam igen jól érezném,
 Szívemet, lelkemet boldogság övezvén;
 Csak e boldogságon ne lebegne fátyol,
 Epedés fátyola... csak ne volna távol – – !
 És most, mint olyan, kit világos cél sarkal,
 Dologhoz gyürkőztem, erős akarattal.
 A könyvbúvás előbb nem vala sajátom,
 Annál kitartóbbá lettem most barátom!
 Készülök, tanulok, emészttem a betűt,
 Ébren vagyok, mikor az óra négyet üt,
 S akkor vetem magam Morpheus karjába,
 Mikor elérkezik a lelkek órája.
 S fogadni merek, hogy másként áll a dolog,
 Mire két esztendő az időn leforog;
 Mert addig ki kell a zöld partra evezni,
 Legyen ámbátor az akadály ezernyi!
 Álljon előttem a magas Hymalája,
 Elhatározásom még azt is elhányja.

(1880)

Kulcsár József

Délnek tart a...

Délnek tart a fényes tejut az égen,
 Déli tájra szakadtam én már régen.
 Elüzött a sors önkénye mellőled,
 Hirt sem hallok a távolból felőled.

Látogass meg édes rózsám, ha lehet,
 Vagy legalább küld el hozzám lelkedet.
 Tele van a szívem kinos panasszal,
 Bánatomban a lelked megvigasztal.

Megérezem én jelenléted azonnal,
Átölelem remegő két karommal.
Átölelem, bús szívemhez szorítom,
Csókjaimnak tengerével borítom.

Ha nem tudod: merre lakom, hol vagyok,
Csak azt nézd, hogy a tejut hol ragyog.
Azt követve vágyó lelked idejut,
Országutja lesz neki majd a tejut.

(1880)

A nap...

A nap, még mint ifju gazda
Szörnyű módos egy legény volt;
Őt tisztelte urának a
Mérhetetlen, fényes égbolt.

Drága, fényes sugarakban
Töméntelen kincscsel bira...
Jutott volna untig elég
Élemedett napjaira.

De mikor a gazdálkodás
Mesterségét nem értette!
Két marokkal szórta kincsét
Játékra és élvezetre.

Szeretõül választotta
Ezt a hiú, kaczer földet, –
Kit mint a lõpor a szirtet,
Maholnap a gõg még fölvet.

Zsebelte őt a ledér föld,
– Ért ahhoz az ilyenféle! –
Drága, fényes sugarait
Mind elcsalta piperére.

Pávamódra czifrázkodott:
Magát addig cziczomázta, –
Mig végre a nap erszénye
Belehalt az érvágásba.

A gondatlan, könnyelmű nap
Csődbe került, el is bukott;
Nem maradt más birtokából,
Mint csupán csak az egy nyugot.

Sokáig azt sem tarthatja,
Mert még így a váltig ragyog...
Dobra kerül s elütik a
Kótyavetyén a csillagok.

(1880)

Rózsás kertben...

Rózsás kertben tarka pille repked,
Összejárta már az egész kertet.
Tán estig is egyre szállna, szállna,
De kifáradt, lelankadt a szárnya.

Szárnya lankadt, szomja: eped ajka,
Álmos fejét bágyadtan lehajtja.
Pihenni vágy, az egész kert mentén,
Legszebb rózsza gyöngyharmatos keblén.

Eltekint a rózsá-utczán végig
Le-lehajol mindegyikhez félig.
Keresi a legszebb rózsaszálat
De nem talál éjzöbbit nálad.

Hozzád röppent hókebledre szállott,
Elszendergett ott egy rövid álmot.
Hogy felébredt, ajkad felé tért és...
De már erre elfogott a féltés.

Nem tűrhettem, előtörtém nyomban,
A pillangót elkergettem onnan.
S szóltam hozzá: „Enyém ez a rózsá,
Engem illet ölelése, csókja.

Neked semmi kereseted ennél,
Mert ha újra ily vakmerő lennél:
Te vagy én – de kettőnk közül egynek
Holnap itt a sírhalmára lelnék.”

(1880)

Sugnék kis leány...

Sugnék kis leány valamit a füledbe,
Ha nem volnál annyira megijedve.
Oh de mikor beszédem úgy megijeszt –
Elakad a nyelvem, ha már szólni kezd.

Elmondanám, mi lelkemet nyomja rég,
Ennyiből áll csupán amit mondanék:
Eszem azt a szende kicsin kis zuzád'
Úgy szeretlek, mint a galamb a buzát...'

De te nemhogy segitenél, biztatnál,
Elrémülsz már a legelső szavaknál.
A multkor is annyira megijedtél,
A hó sem volt fehérebb a képednél.

Azután meg olyan lettél, mint a láng,
Noha tanuk hiján, négy szem közt valánk.
Vagy talán e színváltozás – szerelem?
Csak gyanitom, de ráfogni nem merem.

Jobb is kis leány, ha nem szólok afelül,
Ami szorit, ami éget itt belül.
Elhallgatom, mert ha „nemet” mondanál,
Helyettem egy fejfát látna csak a nyár.

Hogyha pedig „igen” jönne kis szádra,
Fölrepülnék mindjárt a mennyországba.
S ott csak újra emésztene a bánat.
Könnyeznék az angyalok közt utánad.

(1880)

Anyám halálára

Százezer virággal illatos zöld mező
volt az én életem.
Örökös kikelet éltető csókjától
Virulván ékesen.

Fölötte az öröm, e zengő pacsirta
Csapongott, lebegett, –
Csicsergő dalával dicsőítvén váltig
A tiszta kék eget.

Ép midőn leginkább benne volt a dalban,
Fájdalom vad ölyve
Csapott le hirtelen, a szegény pacsirtát
Széttépve, megölve.

Élveim délpontján, a legillatosabb
Rózsaperczek alatt,
Midőn a boldogság üríti velem a
Barátság-poharat;

Midőn a boldogság – esküdött barátom
Nyujta felém kezét,
Hogy még e földön a legszebben sugárzó
Menyországba vezet:

Akkor ért el hozzám anyám elhunytának
Lesujtó rémhire, –
Törzsétől elszakadt szirt gyanánt csapván le
Szivem közepire.

Forrás volt ez a hír, óriás sugárban
Rohant a lelkemre,
S vad árja tengerré, fájdalom-tengerré
Növekedett benne.

Fájdalom-tengernek mélységes örvénye
Nyelte el szívemet...
Oh miért hogy szívemmel engemet is mindjárt
El nem temethetett!

(1880)

Palkó bátya

Téremtettéz Palkó bátya
Czifra huszár-nyelven:
„Aki német irgalma van!
Meddig kell még itt hasztalan
A levegőt nyelnem?”

Egyet köhint... szomjuságát
Ezzel csillapítja...
Nagyot ránt a nagy bajuszon –
Német-adta... mindjárt fusson,
Vagy mind leapritja.

Megsuhitnja éles kardját,
Hogy szavát beváltsa...
Félig mint a tüzes rémet;
Vagy szalad, vagy hull a német
Előtte rakásra.

De mialatt utca nyilik
Kardja csapásától, –
Egy fiatal hadnagyocska
Kapja magát, és orozva
Kerül neki hátul.

Észreveszi Palkó bátya
Mindjárt e szándékot.
Végignéz a kis leventén...
(Bizony Isten! nem szeretném,
Ha magam volnék ott.)

Végignéz a kis leventén –
Szemén is halál van...
Nehéz kardját fölemelve
Méri már, hogy ketté szelje
Szörnyü haragjában.

De nincs ám a tisztecskének
A halálra kedve!
S addig sűrög, addig készül...
Kezet kulcsol nagy vitézül,
Kegyelemért esdve...

Palkó bátya nagy haragja
Nevetésre válik.
S ha reá és a halálra
Még több német is nem várna,
Ott kaczagna máig.

Kegyelmet int szegénykének –
Nem szólva, csak ennyit:
„Hord el innen az irhádát!
Ilyen vitéz ugysem árthat
A magyarnak semmit”.

(1880)

A zsugori

Mint hajdan a koronás hős
Kunriasztó seregéből,
Úgy tűnik ki palotája
A félházak tömegéből.

Maga mégis oly alacsony
Rozzant vityillóban lakik:
A macska, ha két lábra áll,
Fölér fejfel az ablakig.

Gyárnak ura... szövegetit
Egész ország vásárolja;
Ruházatja mégis olyan,
Mintha úgy találta volna.

Erdeje van... azért mégis
Hideg szobában didereg, –
Falain át kergetősdit
Játszanak a metsző szelek.

Mint a kerti váz, melytől a
Madarak elriadának, –
Egyedül ál... gazdája is
Szolgája is önmagának.

Gazdája nincs... ugysem egyéb,
Fényűzés a nő és gyermek:
A sok költség fejében csak
Mérget szerez az embernek.

A cseléd? – rest állat, melynek
Az evésért fizetés kell, –
S hogy tudna ő bért fizetni,
Kinél szükség, nyomor fészkel?!...

Ebédet is maga készít –
Azaz hogy csak készítene,
Ha annak az áldott napnak
Volna ingyen fája, szene.

De miután sütni-főzni
Nem lehet a napfény mellett –
A piacon pedig nem úgy
Osztoztatják az ételmet:

Ő bizony nem lakomázik!
Megteszi a száraz kenyér...
Igy a foga sem vásik el,
Mert eleget nyugszik, henyél.

Diogenes közt és közte
A különbség csupán annyi,
Hogy ő nem hordó fenekére,
Házba rejtőzött koplalni.

(Hahogy az a puszta négy fal
Viselheti ezt a nevet,
Melynek ezer repedésén
Keresztül az ég benevet.)

Meg aztán egy kevéssé,
Bölcsőbb is mint collegája:
Nagy Sándort – ha neki volna –
Kizsebeli ő tisztára...

Ha odavisz balcsillagod,
Erősítsd meg a szemedet;
Mert hátha a sok nézésben
Módfelett megerőlteted.

Leghátul a szoba sarkán,
Áll egy szörnyű vasas láda,
Mely az irigy szemek elől
Kincsét veszi oltalmába.

Tetején ékességül
Sárkányok és kigyók ülnek, –
Oly pillantást vetvén reád,
Hogy benned majd a vér hül meg.

De csakhamar megenyhíti
E benyomást s megvigasztal
Egy törött szék, egy rokkant ágy,
Meg egy félig kimult asztal.

Ennyi minden... de ezt is csak
Akkor látod, ha beereszt;
Már pedig ő nem cifraság
Kedvéért tart kulcsot, reteszt.

Ajtó mögött, a résen át
Méreget a szeme titkon, –
És ha szegényt gyanít benned,
Kikiált, hogy nincsen itthon.

De ha ur vagy, és pénzzavar
Kandikál ki az arczodból:
Oh! akkor a vén zsugori
Örömében szinte tombol.

Nyájassága határtalan,
Meg is kínál – de csak székkal.
Azt is előbb letakarja
Gyékényel, hogy ne kopják el.

Biztosít, hogy részvétellel és
Barátsággal van irántad,
És szerfölött örül annak,
Hogy a hinárból kiránthat.

Ezer helyett kétezerről
Szól a váltó... kérem tessék!
S te még azon csodálkozol:
Honnan ez a nagy szivesség? –

Kamat nélkül ő csak egynek
Kölcsönözne: a halálnak.
Annak nem is mondana föl,
Mig csak az ég s a föld állnak.

Viszont szolgálat fejében
Csupán annyit kérne tőle,
Hogy életét kimélje meg
Ugyanilyen kis időre.

Jóval túl jár a hetvenen,
Megérett már a halálra;
Mégis ha csak rá gondol is,
Égnek áll a haja szála.

(Félelmének máglya-tüzét
Nyilván a „kisbíró” szítja –
Emlékei közül rakván
Egy hasábot a másikra...)

Bár, ha élet és kincs között
Kellene választania:
Mintsem kincsét elveszítse,
Inkább lenne halál fia!

De ha magát a haláltól
Szép szerével megválthatná, –
Váltságdíjul kincseinek
Egy harmadát oda adná...

Csodálom is, hogy a halál
Nem kötött még vele alkut;
Vagy talán a kínálkozó
Szerencséről semmit sem tud?

Igy bizony még megeshetik,
Hogy váratlan sujtja agyon,
Rendelkezni sem hagyván őt, –
S osztályra jut a sok vagyon.

S rajta szépen hajba kapván
A rokonok, atyafiak:
Halálából még emlékéit is
Átkozzák a zsuGORinak.

(1880)

*„Kisbíró”: Lelkiismeret
(a szerző, esetleg a szerkesztő megjegyzése?)

Fagyasztó köd...

Fagyasztó köd ereszkedik a tájra
Gyenge kelyhét a kis virág feltárja.
Harmatot vár az alkonytól... nem sejtve
Hogy a halál szeméit rá vetette...

Csipős szellő zokogva jár szerteszét
Elhallgatom panaszkodó bús nesztét.
Úgy tűnik föl mintha volna gyászének
Temetésén a virágok ezrének.

(1880)

Szabad madár

Szabad madár, de még milyen
Szabad madár volt a szívem!
Kedve szerint szállt, csapongott.
Nem ismerve semmi gondot.

Barna kis lány, szép madarász
– Szeme tüzes, mint a parázs –
Lépet vetett, csejt gondolt ki:
Hogyan tudná őt elfogni?

Szeme volt a hívó madár –
Mikor az őt lecsalta már.
Beletévedt gyenge lába
Szerelmének kalitjába.

Most is ott van benne fogva,
Aranyosan megy a dolga.
Kendermaggal etetgeti,
Czukrot is ad olykor neki.

Ha ez így tart, szép kis hamis!
Nem bánom, ha fogva van is.
Inkább én még magam kérlek:
Ki ne engedd, amig élek.

(1880)

Fáj a szívem...

Fáj a szívem esztendő a bánata,
Jól esnék, ha valaki megnyugtatna.
Átruháznám bűm felét, de nincs kire:
Elszakadt a rózsabimbóm messzire.

Utra készül kedvesemnek jó anyja,
Tüszköl a két pejcsikó, már rohanna...
Magzatjához viszik őt, a jó szívet,
Kiolvasták a szeméből, hogy siet.

Kedvesemnek édes anyja ne menj még,
Annyi mindent, amit tőled üzennék!
Kevés ahhoz ez a rövid pillanat,
Mikor úgylis elvesztettem szavamat.

Azt üzenem annak, kihez törekszel,
Csókolom a szivét, lelkét ezerszer.
Mondd meg neki, hogy szerelmem most is még
Tiszta lánggal ég iránta, úgy mint rég.

Mondd meg neki, az angyalnak, jó anya:
Ha mindennap ezer évig tartana,
Mégsem volna annyi percze, órája,
Mint a hányszor én sóhajtok utána.

El is mennék hozzá, jaj! de nem lehet
Kötve tart a mostoha sors engemet.
Elküldeném a lelkemet, ha magam
Nem mehetek... de hisz az már nála van.

Mondd el neki: örökké mi bús vagyok,
Napról-napra váltig jobban hervadok.
El van zárva szivemtől a boldogság,
Mint a bűnös lélektől a mennyország.

Én Istenem! mért nem szabta mértéked
A többenél kurtábbra ezt az évet?
Hisz a hiányt, különbséget mikor mi
Együtt leszünk, ki lehetne pótolni.

(1880)

Szerelmünknek rózsafája

Szerelmünknek rózsafája
Mefogamzott, kikele, –
Sziveinknek közepéig
Terjed annak gyökere.
Ágaiba az angyalok
Égi galyat oltának,
Azért nincsen párja ezen
Legnemesebb rózsának.

Aranyfényü levelecskék
Lepik el az ágakat,
Lombjainak szelid árnyán
Már a bimbó is fakad...
Még egy sugár, egy csepp harmat
Elég, hogy az ághegyen
A bimbócska kifeszüljék
S teljes virággá legyen.

Jegygyűrűd e kicsiny bimbó,
Szende, kedves szép arám
Kivel – nászajándékképen –
A mennyország szálla rám.
Bimbócskából teljes virág,
Menyasszonyból feleség –
S a hozományt telekkönyvbe
Igtatja a kegyes ég.

Trónörökös vagyok én most,
E gyűrűben a jogom,
Melynél fogva a koronát
Birtokolni én fogom.
Drágaköves szép koronám
Te leszesz nem sokára,
S én leszek a kerek földnek
Legboldogabb királya.

Ma még csupán egy kis részed,
Egy ujacskád az enyém;
De holnap, vagy holnapután
Férjed lesz a vőlegény, –
S akkor – ha majd tested-lelked
Enyém lesz már egészen: –
Üdvösségem magasából
A napot is lenézem.

(1881)

Ha ezelőtt...

Ha ezelőtt, még a mikor
Szent hit gyanánt vallám, hogy a
Csepü-evés, tűz-lehelés
Földfeletti roppant csoda;

Valami nagy szemfényvesztő
Úgy hirdette volna magát,
Hogy ő minden halmot-hegyet
Színaranyná változtat át:

És megkinált volna engem
Az aranyná vált Mecsekkel,
Azt feleltem volna hetykén:
Nekem Kárpát s nem Mecsek kell!

Most mennyire alászállott
Vágyaimnak léghajója,
Mely eddig csak úgy lenézve
Tekintett a földgolyóra:

Az aranyból most e picziny
Gyűrűskével is beérem –
Melynek párja te nálad van,
Menyasszonyom, üdvösségem.

(1881)

Messze repül...

Messze repül, mikor a tört meglátja,
A fogságból kiszabadult madárka.
Ha még egyszer szerelemmel kínálnak,
Én sem adok hitelt a lány szavának.

Nem hiszek én a leánynak, de soha –
Hamis annak szive, szava, mosolya!
Hittem eddig... meg is adtam az árát...
Ne félj szívem, új csalódás nem vár rád!

Hanem azért mégis akad kivétel,
Rád tekintve meginog a föltétel.
Ha szívemet százszor vérig sebeznék,
Százegyszer mégis beléd szeretnék.

Szeretlek én kedves rózsám tégedet,
Mint a szomjas föld a síró felleget,
Mint az anya-madarat a kis fiai –
Annyira, hogy ki sem tudom mondani.

De szivemmel ne bánjál úgy kis angyal,
Mint bánik az ég a hullócsillaggal:
Édesgeti amig érte fellángol,
Azután meg eltaszítja magától.

(1881)

Csókdal

Szabad a csók... itt a gyűrű ujjamon...
Kályha mögött, sarokban a tilalom.
Jöszte ide, karjaimba, violám,
Használjuk az engedelemet szaporán.

Járta a csók azelőtt is, tetézve,
Tiltója csak czukrot hintett a mézre.
Csak azért is ! – nem is csók, ha nem tilos,
Mondogattuk... ez az út a lagzihoz.

Eddig azért csókolgattam ajkadat,
Te meg vissza, – mert nem volt a csók szabad.
Most meg azért jöjj ide az ölembe,
Csókszüretre – mivel meg van engedve.

Dalával a dalolgotó madárka
Csókolózni hívja társát az ágra.
Csókért hajlik szomszédjához a rózsza...
Te se maradj ajakamnak adósa!

(1881)

Az én arám...

Az én arám csak a szépek legszebbje,
Kétkedik az ajkam: minnek nevezze.
Megsérténém, ha tündérnek mondanám,
Ily szép azok királynője sincs talán.

Szép szemével legelőször felnézve
Keresztelő papját is megigézte.
S a szegény pap a „százszorszép” név helyett
Tévedésből adott neki más nevet.

De azért, hogy ilyen bájos, ilyen szép,
Nála még a kis ibolya se szendébb.
Tán azért is fogja ily bűbáj körül,
Mert maga sem tudja: milyen gyönyörű.

Köztünk mondva: ez a piros szendeség,
Arcza haván végtelenül tetszenék.
Csak oly igen-nagyon szende ne volna,
Hogy tőlem még a csókot is megvonja.

(1881)

Atyám halálára

IV.

Ország volt e kebel, végtelen nagy ország
Szeretet országa;
Melyet határvonal szerte nem darabolt,
Részekre nem vága.

E szép nagy országnak széltében, hosszában,
Keletén, nyugatán,
Te voltál egyetlen boldog uralkodó,
Sírbaszállt jó atyám!

Szívem közepe volt királyi trónusod,
Lelkem volt koronád...
Ellenség nem zavart, békén uralkodtál
Hosszu évsoron át.

De a sápadt halál megirigyli tőled
Ezt a dús birtokot;
Mégfosztott tőle és helyette csupán csak
Egy keskeny sírt adott.

V.

Gyakran kiballagok én a temetőbe
Úgy alkonyat tájon...
Fejfádra borulva megkönnyebbül szívem,
Nem sajord oly fájón.

Oly közel vagy hozzám... szinte azt képzelem:
Beszélgetek veled, –
S hulló könnyeimmel fájdalom egy része
Elhagyja lelkemet.

Enyhülést lelek én sírodnál – nekem ott
Testvéreim vannak;
Kik búmat felezik s tiszta részvétőkkel
Meg is vigasztalnak.

Sírod virágai az én testvéreim,
A rózsák, estikék...
Én véredből vagyok, ők porodból keltek –
Itt a testvériség!

A virágok lelke, az előmlő illat
S az én zokogásom
Összeölekeznek, mint elvált barátok
A viszontlátáson.

Egymást átölelve törnek a magasba,
Szállanak az égbe, –
Árva magzatodra, dicsőült lelkednek
Áldását lekérve.

(1878 és 1881)

Talizmán

Amulettet visel
Az indián keblén –
Békében és hadban,
Hon és utra kelvén –
Babonás lelkében
Erős hitet ápol,
Hogy az megőrzi a
Gonosz hatalmától.

Én a te gyűrűdet
Viselem ujjamon,
Szende, szép jegyesem,
Kedves kis angyalom!
Ez óv meg, midőn a
Rossz szellem kísértget,
Hogy el ne kövessék
Soha semmi vétket

(1881)

Vigalomban

Korcsmárosné, adj' Isten száz
Forintot!

Rázza föl az öregjét, mit
Bólint ott...

Rakják tele a nagy asztalt
Üveggel;

Mert bennünket itt talál most
A reggel.

Tè meg cigány! húzd el az én
Nótámat:

„Búsulok én majd megöl a
Búbánat...”

Zokogjanak keservesen
A hurok, –

Tudja Isten! én ilyentől
Vidulok...

Megcsalt engem az a hűtlen
Kis leány,

Más öléből gúnyolódva
Néz reám.

Sajnálom őt – mit tagadnám
Hiába! –

No de azért nem ugrom a
Dunába.

Czimborák közt elpusztul a
Bubánat...
Nem sokáig epedek én
Utánad;
Bánatomat, keservemet
Eliszom –
S föl se veszem, hogy elmúlt a
Jó viszony!

...Huzd rá cigány! de úgy hogy meg-
Rikasson...
Mit is mondott a kabai
Bölcs asszony?
– Igyunk, igyunk!... Jó számvető
A mámor:
Búval-bajjal milyen könnyen
Leszámol.

(1882)

Az ő névünnepén

Zordon éjnek lépett a nyomába,
Mégis milyen mosolygó a regg!
Azért ég ily vidám kedv arcán mert,
Névnapoddal érkezett ma meg.

Derült a regg arcza, de én nála
Sokszor vigabb, derültebb vagyok.
Szívem, lelkem rózsavízben fürdik,
Szemem, arczom örömtől ragyog.

Felöltözöm a legszebb ruhámba,
Amint illik ily nagy ünnepen;
Imáimat koszorúba fűzöm
Köszöntésül neked, édesem!

Indulok már feléd, hogy elmondjam
Hú szívemnek kívánságait:
Ekkor jut a gondolat eszembe,
Angyalom, hogy te már nem vagy itt.

(1882)

Künn tévelygek...

Künn tévelygek a kis kertben –
Óh! be más volt a mi kertünk
Még a nyáron, mikor benne
Gyomlálgattunk, öntözgettünk!

Akkor, akkor ez a kis kert
Maga volt a paradicsom...
Minden virág egy törvénynek
Élt: hogy minket vidámitson.

Most hiába keresem föl
Az ismerős virágokat,
Gyászban vannak ők is érted, –
Mind oly fájó arczczal fogad.

Lekonyitják kis fejöket, –
– Kelyhökét a kín bezárván –
Közös sorsban maradtunk mi:
Én özvegyen, ők meg árván!

Ők is érzik a szívemmel
Viaskodó nagy fájdalmat:
Mi a könny az én pillámon,
Az rajtok a rezgő harmat.

Szinte látszik: ugy óhajtják,
Bárcsak az éj hozna deret...
Mit nekik az élet, hogyha
Nem élhetnek együtt veled!

Boldog, boldog virágok ti!
Köd szállott a hegy ormára,
Hús az idő... örüljetek,
Meglep a dér nemsokára.

Óh, de nekem meddig kell még
Várokoznom – tudja Isten! –
Hogy a halál megdicsőült
Hitvesemmel egyesítsen!

(1882)

Tudtam!...

Tudtam, hogy rajtad már
Orvosság nem segít, –
Régóta számláltam
Életed perczeit:
Mégsem talált készen
Halálod órája,
Hogy lelkem a végső
Nagy csapást kiállja.

Nem bírta kiállni –
Sűrűn omló könnyem
Elmosta gyökerét,
Kiszakadt belőlem...
Nálad nélkül ugys
Fél lelkem volt csupán;
Az a fél is elment
Jobbik fele után.

Fönn a ravatalon
Szépen melléd borult, –
Ágyul szolgált neki
Lecsüngő koszorud.
Lélek volt, nem látta
Senki, hogy ott feküldt,
S koporsódba zárták
Őt is veled együtt.

Kibontott dús hajad
Volt a szemfedője:
Ugy hallgatta, amint
Bucsuztattak tőle.
Tőle bucsuztattak,
Mikor ott volt nálad, –
Elrejtett kincsétől
Soha el sem válhat!

Nem tudták a vívők
Felfogni: hogy lehet
Oly nehéz az a te
Átlátszó tetemed.
Pedig a koporsót
Az nehezíté meg
Hogy kettő volt benne:
Egy test, meg egy lélek.

Egy test, a te kihült,
Megmerevült tested,
Mely a beteg-ágyban
Minden súlyt elvesztett, –
S lelkem, aki magát
Élve holtnak érzé,
S akit a fájdalom
Tett ólomnehézzé...

Nem is élek én már,
Hogyan is élhetnék?
Hisz élő lelkemet
A sírba temették!
Lábamon egy gyarló
Tömeget hordozok,
Mely csak öntudatlan,
Gép módjára mozog.

Csupán olykor élek,
Ha egy pillanatra
Volt szállását lelkem
Meg-meglátogatja.
Elmondja: mint őrli
Őt porrá a féreg...
Aztán újra elhagy
Ez a kóbor lélek.

(1884)

Ajtónk előtt...

Ajtónk előtt a tél... keze
Tapogat már a kilincsen...
De azért a természetben
Hervadásnak nyoma sincsen.

Kiskertünknek virágait
Pusztító dér nem csipte meg...
Gondoltad-e a tavasszal,
Hogy ezek is túléljenek?

(1884)

Halálos ágyadon...

Halálos ágyadon
Kértél, hogy jó legyek, –
Akkor majd nekem is
Megnyilnak az egek.
Hogyha már a földön
Együtt nem élhettünk,
Ott újból, örökre
Egyesüljön lelkünk.

Jó uton haladnék
Saját erőmből is, –
Annál inkább, mikor
Két angyal is őriz:
Mehalt feleségem,
Elhunyt kis leányom–
Igy nem is lehetne
A rossz uton járnom

(1884)

Az új évhez...

Megérkeztél ujesztendő
Ha már itt vagy – Isten hozott!
Nos mit ígérsz? hogy elviselt
Életemet megfoltozod?...

Ha ujat nem adhatsz, – erre
A czérnát mért vesztegeted?
Nem egy koldus ennél sokkal
Különbet is félrevetett.

Küld el értte, ha valahol
Odabotlik az utadba,
A halált e vén rongyszédőt –
Tied, amit cserélsz rajta.

* * *

Mi van nálad: olajt hoztál
Sebeimre gyógybalzsamul?...
Hisz azzal csak tüzet táplálsz,
Mely úgy is ég olthatlanul.

Fájdalmam, e borzasztó tűz
Ugy meglángol... úgy megéget
Döntsd inkább szét élttem házáát,
Ha már a tűz nem ér véget.

* * *

Hogyha lábam elé raknál
Mindent, mindent, ami áldás;
Tenger kincset, méltóságot,
Melyekért oly vágyva-vágy más!

Még sem bírnád jóvá tenni,
Mit elődöd nekem vétett, –
Elrabolván mindenemet:
Kis magzatot, feleséget...

Mégsem tudnád eloltani
Siró-rivó fájdalmamat;
Akkor lesz csak jó dajkája,
Ha eljön a nagy pillanat:

A halálnak pillanata...
Bár jönne már! Alig várom,
Hogy nálatok pihenhessek,
Feleségem, kis leányom!

(1884)

Király hívó

Jer haza, oly várva-várunk,
Édes atyánk, jó királyunk!
Ne hagyd árván tovább is e nemzetet,
Kiben oly nagy a gyermeki szeretet.

Szomorún néz Budavára
– Özvegy nőként – a Dunára.
Oly ritkán lát egy-egy zászlót bús orma,
Dicsőségét olyan régen gyászolja.

Úgy szeretne nagy bújában
Elmerülni a Dunában...
Ne kicsinyeld, jó király! e szent lakot,
Melyben a nagy Mátyás is ellakhatott!

Tsted majd csak elér benne,
Ha lelkednek szűk is lenne.
Van elég hely a magyarok szívében,
Áldott lelked ellakhatik ott szépen.

Jójj „legelső magyar ember”!
Egyesülj hű nemzeteddel.
Virágos kert rózsza nélkül: a haza,
Mig te, díszünk, címerünk nem jössz haza.

Hitelt adsz a görbe szónak,
Mit reánk oly bőven szórnak?
Szegény magyart minden jött-ment gyalázza,
Hogy az milyen rettenetes garázda.

Az igaz, egy nagy hibánk van:
Nem árulunk macskát zsákban.
Úgy beszél itt, ahogy érez, mindenki –
De tudunk is tiszta szívből szeretni.

Rossz a hirünk, noha magunk
Mint a falat kenyér vagyunk.
Nem találád fel az sehol kívülünk,
Ahogyan mi tégedet megbecsülünk.

Órзünk, mint a szemünk fényét,
Magadat a menyben vélnéd...
Régi igaz mondás az, jó királyunk,
Hogy nincs máshol élet, csupán minálunk.

Nincs a földnek több ily népe!
Egy ugrással oda lépe,
Hova más nép századokon át haladt,
Míg mi vérzünk annyi dúló harcз alatt.

Azért nézed, hogy számunk mennyi:
Meg birnánk-e védelmezni?
Kicsiny, mint a bors, de erős ez a nép,
Tizannyinak megfelel, ha sikra lép.

Megóvtuk mi a koronát
Sok viharos századon át.
Ezután is megvédelmez a honvéd,
Törjön reád az ellenség bárhonnét.

Jer haza már, alig várunk,
Édes atyánk, jó királyunk!
Hozzon közénk az atyai szeretet,
Ne hagyj árván tovább is e nemzetet.

(1886)

Felkösöntő,

melyet f. hó 4-én az új mágocsi plébános: Halvax József országgy.
képviselő tiszteletére rendezett banketten elmondott:

Kulcsár József

Ki az erdőben jár, a fákat csodálja,
Nem ügyel a bokor tövén a fűszálra.
Hallatta már szavát annyi jeles szónok,
Szó fia, beszéd lesz, ha még én is szólok.

Én ugyan nem vagyok Nagyságodnak hive,
Csupán alkalmilag vetemedtem ide...
De mit nem beszéllek: érzelem dolgában
Kettőnk közt nagyon is közel rokonság van.
Erünkben egyforma romlatlan vér kering,
Egyforma anyagból gyúrvák a sziveink,
Keblünkben a haza közös képe ragyog –
Nem vagyok bár hive, mégis hive vagyok!

Üdvözlé már Mágocs, hiven kifejezte
Örömét, hogy ide hozta a szerencse;
Hogy az Isten neki s egyházának adott
Egy méltó, egy derék, aranyszáju papot.

Ám Nagyságod nemcsak Mágocs tulajdona,
Merre elsugárzik az ősi korona:
Nagyságod az egész hazával közös lőn –
Azért én benne a hazafit üdvözlöm.
Szólok hozzá a jó honfiak nevében,
Velős ugyan nem, de rövid lesz beszédem.

Ne nézzen Nagyságod se jobbra, se balra,
Akként cselekedjék, mint szive sugalja.
Tűrje, ha ellene dőre, gonosz nyelv vét,
És terjessze hazánk zengzetes szép nyelvét.

Az iskola még nem elég oda,
Alap is kellene: egy kiseddóvoda, –
Azt kérje Nagyságod, hogy megadja Trefort, –
Telnék az is abból, ami innét befoly...

Úgy szeresse Isten, mint a hazát kegyed,
Adja meg azt, minél nem kér nagyobb kegyet:
Hogy e szegény hazát felvirulni lássa –
De szálljon külön is reá szent áldása.
Nyújtsa életének ösvényét hosszura,
S hintse be rózsákkal a mindenek Ura.
Az öröm, boldogság, egészség, szerencse
– Mint bolygók a napot – mind csak Önt keresse.
Mint a parti virág kis patak habjára,
Úgy mosolyogjon reá a sorsnak orczája.
Ameddig eljutott Nagyságod jó hire:
Kerüljék a bajok mindig oly messzire.

Gondtól ment nem lehet... de hisz nem is készül
Veszteg élni, – hanem harcolni vitézül.
Küzdelme van annak, kit nagy cél vezérel
Zúduló darázsszal, sunyi denevérrel...
Akadni fog elég rozlelkű, vagy kába,
Kik ürmöt kevernek mézes poharába.
Annál édesb lesz a győzelem, mit arat...

Most pedig mindenki fogja a poharat
S zamatos tartalmát fenékgig üritve
Kiáltjuk: az Isten éltesse, segítse!

(1887)

Bolygó csillag, futó csillag...

Bolygó csillag, futó csillag be sok van az égen,
Szeretted te engem rózsám, hej de nagyon régen.
Elbujdostam én azóta messzi világtájra
Te feledted, hűtlen lettél más legény karjába'

Hull a fának rezgő lombja, temet a természet,
Fecske madár, gólyamadár szálldogál már délnek,
Elmerengve, sirva nézem zúgó tengerparton,
Mig a tájra lassan, némán ráborul az alkony.

Csendeség lesz. Ezer csillag ragyog fönt az égen
De a legszebb nem az égen, a rózsám szemében,
Hej, mihaszna, ha e csillag nem nekem világít,
Másért ragyog, másra szórja bűvös fénysugárit.

(1895)

Ábrándos dalok

I.

Madrigál-féle

Piros ajkadra csókot szórtam egykor,
Bübájos, langyos nyári alkonykor:
Karcsu derekad hévvel átkaroltam,
Mikor még ifju voltam.

S te rám fonódtál égő szenvedélylyel,
Epedő vágygyal, mámorító kéjjel,
S én e vágytól, mámortól ittasultam...
Mikor még ifju voltam.

A tél hava fűrtimre szállt azóta,
Örökre eltűnt már a boldog óra,
Midőn derekad hévvel átkaroltam:
S piros ajkadra csókot nyomtan egykor,
Bübájos, langyos nyári alkonykor,
Te rám fonódtál égő szenvedélylyel,
Epedő vágygyal, mámorító kéjjel,
Mikor még ifju voltam.

II.

Minek tovább....

Minek tovább! az ut fölvérzi lábom,
És nem hajnallik sötét éjszakám.
Szótlan keservvel, kiégett szemekkel,
Minek bolyongjak árván tétován?

Muló gyönyör, rövid kéj, tűnő mámor...
Ah, minden üdvöm percnyi volt csupán.
Minek tovább! az ut fölvérzi lábom,
És nem hajnallik sötét éjszakám.

(1895)

Mit beszéltek szerelemről nékem?

Mit beszéltek szerelemről nékem?
Mehalt már az én szerelmem régen,
Rég fedi már a temető dombja.
Rája szemem könnyét sűrűn ontja.

Boldogságom eltemették véle,
Vele együtt tartja a sír mélye.
Búbánat és szomorúság éltem,
Hogy ilyen lesz, dehogy dehogy hittem.

Ne szóljatok szerelemről lányok,
Ne szóljatok, nem hallgatok rátok.
Ne tépjétek szívemen a sebet,
Ugy is, úgy is nagyon lassan heged.

Sirba vágyom, le a sirba vágyom;
Bár lennék már a halottas ágyon.
Hadd kondúlna meg a harang rám is,
Halott vagyok, félig halott már is.

Ha meghalok s betesztek a sirba,
Ez legyen a keresztemre írva:
Itt nyugszik egy boldogtalan lélek,
Kinek kín volt, teher volt az élet.

(1895)

HÁRMAS
KIS-TÜKÖR,

MELLY

MAGYARORSZAG'

I. LEGUJABB

FOLDLÉÍRÁSÁT,

II. RÉGIBB ES LEGUJABB

POLGÁRI ÁLLAPOTÁT,

III. A MAGYAR NEMZETNEK RÉGIBB ES

LEGUJABB TÖRTÉNETÉT

ÉNYEN ÁBRÁZOLJA.

Magyarország és Erdély földrajza.

XIII. Földalékkal.

1849. és 1850. évi kiadás.

PESTEN

Trsitner és Károlyi tulajdona,

int-utca 443. sz. és gránatos-utca 168. sz. alatt.

Kulcsár József
Kulcsár József tankönyve; rajta névaláírása

Szózat a magyar néphez

Írta:
Kulcsár József

Szép magyar hazánkban annyi áldott táj közt
Ki tud áldottabbat, mint Tolnában Sárközt,
Baranyában a sík Ormányság vidékét,
Somogyban a Dráva s Balatonmellékét,
– S hogy tovább ne menjünk, még csak a Sión át: –
Veszprémországban a mezőföldi rónát?
(Ha máshol is szintugy állnak tán a dolgok:
Lányom is megértse, mit menyemnek mondok.
Kálvinistát feddek, de hol inge neki,
Pápista magyar is magára veheti.)
Szép magyar nép lakja valamennyi tájat,
A gyönyörködésben szemünk is kifárad.
Kálvinista magyar mindnyája, épp azért
Tisztán megőrizte az ősi szittya vért.
Külön hitvallásnak bástyái közt élvén,
Nem elegyült mással a házasság révén.
A férfija izmos, mégis deli, sugár,
Válik is ott elég szemenszedett huszár.
Nem egy selyemlegényt látni köztök olyat,
Kinek képe maga a finom patyolat.
Kisasszonynak sincsen gyengédebb arcbőre,
De azért vasgyúró őkelme erőre.
Hát még az asszonynép! Itt ültőhelyemen
Rájok gondolva is káprázik a szemem.
Azok a menyecskék! Azok a leányok!
Nagyuri asszony is irigykednék rájuk.
Akárhányat bizvást mutogatni lehet,
Külföldön pénzért sem látni ilyeneket.
De nemcsak a világ leggyönyörűbb népe,
A jólét is szinte készen hull ölébe.
Tágas határinak termőföldje gazdag,

Toronnyal vetekszik szerűin az asztag.
Rétje, legelője kiterjedt és buja,
Hizlalóba jár ott a ménes, a gulya.
Helyenkint gyakorta több is jut a jóból:
Nagy bőségben terem a hirneves jó bor.
Dolgos nép is s mi a boldogulás nyitja:
Szerzeményét szépen meg is takarítja.
Meg is kölykezik az aprópénz sokaknál
Még öreg bankót is eleget láthatnál.
Mind jó módu, néhány dúsgazdag is akad,
Ki olykor csak szánja a szegény – urakat.
Értelem dolgában ritkítja a párját,
Olvasottabb néha, mintsem tőle várnád.
Nem fázik, hogyha két betűt lát egy végben,
Olvasó-köre van majd minden községben,
Üres idejében füstös korcsma helyett
Ott keres és talál szórakozó helyet.
Közügye, temploma, iskolája rendben, –
Csakhogy vajmi kevés gyermek tanul ebben!
Némely helyen szinte kong az ürességtől,
Tíz-husz jár csak bele egész nagy helységből.
Más vidéken, amint betérsz az utcára,
Megüti füledet a zshivaj, a lárma.
Szorítod a gyepplőt, hogy lovad, kereked
El ne gázolja a sok utca-gyereket.
Itt akár vágatvást hajthatsz tova bátran,
Ne félj, hogy kárt tesesz ifjú honpolgárban.
Szomorú, de igaz, hogy itt a leghosszabb
Utcákon alig látsz gyermeket naphosszat.
Az az egy-két irmag, az bizony – fájdalom! –
Nagyon könnyen megfér egy-egy szűk udvaron.
Járvány ütött talán egyes helységekre,
Hogy a gyermeknép úgy meg van tizedelve –
Tizedelve amugy megfordított rendben,
Hogy minden tizedik maradt meg életben?

De hisz nem elvéve áll csak így a dolog,
A leirt sok vidék itt mind szóban forog.
Korcs talán ez a nép s azért gyermektelen,
Szaporodásra tán teljesen képtelen?
Oh dehogy! – mint főnnebb vázoltam nagyjában –
Nincs erőteljesebb széles e hazában.
Szántszándékkal, tudton-tudva, kiszámtiva,
Születik ezeknél oly kevés kis szittya.
Hiszen, ha elhal a drágalátos „egyke”,
A rájövő évben másik lesz helyette.
Ez nem képtelenség, ez iszonyu véték –
Szivszorító képet tárok im elétek,
Itt nem is a „kettő”, mint a szász falvakban,
Az „egy gyermek-rendszer” divatozik nagyban.
Egy gyermek van csak a legtöbb magyar háznál,
Kettő, – az sok; hármát aligha találsz már.
Hol meg éppen négyet lehetne tán látni –
No azt már csodául ujságba írják ki.
Annál több család van, ahol nincs még egy sem.
Mi ennek az oka? mindjárt ide jegyzem.
Szívemet a bánat izekre tépi szét,
Fájón tapasztalván, hogy nemzetem diszét
Miként emészti egy borzasztó rákfene,
Az angyalcsinálás legundokabb neme.
– Borzongok, ha csak a nevét is kimondom: –
A magzat-elhajtást úzik szörnyü módon.
Szegény kis csöpp, mindön még meg sem született,
Már akkor elveszti a zsenge életet,
Minden kis falunak van olyan banyája,
– Pokolban a sátán tüzeljen alája! –
Ki „segítségökre” van ilyen „esetnél”,
Szere ártalmasabb az ölü méregnél...
Hétfejü sárkány e kór, úgy pusztit éppen,
Mint az meg van írva elavult mesékben.
Mikor azt hinnők, hogy talán már jóllakott,
Akkor rabol megint ujabb áldozatot.

Mit is mondok, rabol? Dehogy rabol, hiszen
Olyan tehetetlen, nem bir mozdulni sem.
Kénköves barlangba, mint egy szük börtönbe
Átok hatalmával oda van bűvölve.
Éhen veszne legott, ha maguk az anyák
Magzatjokat önként neki nem hordanák.
Százrétű paczalja, feneketlen gyomra
Mohón várakozik egy-egy alkalomra.
Ki nem elégíti étvágját sohasem,
Ezer tigris-szívű lelketlen anya sem.
Átkozott méhöknek éretlen gyümölcse
Arra szolgál csak, hogy éhségét felköltse.
S miért cselekszik ezt? A szegénység miatt
Nem tarthatnának el ők is öt-hat fiat,
Mint e szép hazának annyiféle népe?
– Mely másként a lábuk nyomába sem lépne. –
Futó szempillantás egy ilyen alakra,
Ki jólétét mintegy magán fitogtatja,
Meggyőzne, ha le tán nem is irtam volna,
Hogy kevés fogható hozzája vagyonra.
Hebehurgya gögből, hogy mind gazdag legyen,
Hogy a sógor, koma rajtok túl ne tegyen.
Hogy el ne oszljék, egy kézen maradjon
Szülői vagyonuk az ősi tulajdon.
Mintha a világ csak gazdagokért állna
S a szegény nem volna Isten alkotmánya?
Vagy mintha nem élne a földkerekségen
Több szegény mint gazdag? Szegénység nem szégyen!
Avagy több gyermekkel izzadván dologban.
Nem gyarapodnának szintugy vagy még jobban?
Néha kényelemből, hogy a gond csekélyebb,
Annál gyöngyebb, vigabb lehessen az élet.
Tovább maradjon a menyecske fiatal, –
Akkor jöjjön gyermek, majd ha azt ő akar.
Csakhogy, kaczér asszony! sokszor későn van már,
Mikorra gyermeket önmagad akarnál.

S mi hasznod mindened, ha gyermeked nincsen!
Mevennéd te még azt – ha lehetne – kincsen.
Ha gyermekednek nem: minek örülhetnél?
Nincsen szánandóbb a magányos öregnél!
Idegen kézre száll úgy féltett vagyoned,
Öregségedre az igát magad vonod,
Nincs, ki segítene, nincs, ki ápolgatna,
Betegségedben egy pohár vizet adna,
Halálos ágyadon befogná szemedet,
Még holtod után is siratna tégedet.
S mi aztán a vége a kuruzsolásnak?
Elmondom, ha kedved telik benne, várj csak!
Megtörik, beesik az a kacsingató
Csillagszemed... arcod töpörödött, fakó.
Eltorzítja azt a rettentő fájdalom,
Meg kell öregedned azon fiatalon.
Hálni jár beléd az elkényszerült lélek,
Holdvilágos éjjel kísértetnek vélnek.
Kiszárad a velő zörgő csontjaiból,
Szép nádszál-termeted meggörnyed a kintől,
Melyet kiállottál a „kezelés” alatt
– Ha ugyan kibírod s életed megmarad;
Mert arra is van ám töméntelen példa,
Hogy halál rejlik a ronda kotyvalékba’ –
Mely korban a példás életű fehérnép
Java kardosasszony, szaporán, fürgén lép,
Sürög-forog, mint a tűzből pattant szikra,
Egyik kéz dolgáról siet a másikra;
Az ilyen kórságos egyre csak köhécse,
Nem tud betelni a folytonos nyögéssel.
Köszvényes inait alig vonszolhatja,
Nemhogy munkájának lenne még látszatja.
Ötven év felé már vénséges vén banya,
Kit a nagyanyám is nényének mondana.
Utáld meg magadat e förtelmes képben,
Kedves magyar fajtám, kálvinista népem!

Te nem szaporodol, hát ki szaporodjék?
Ellenségünk ugyanis annyi van már, hogy még!
Ugy teremnek, mint az erdőn a rossz gomba,
Elvesztenének, ha rajtok állna, nyomba'
Öröködre régen görbe szemmel néznek,
El is vennék tőled, ha nem védenéd meg.
Hogyan védelmezzed, ha számod oly csekély,
Ha nincs elég fiad, ki védelmére kél,
Ha nincs elég bajnok, ha nincs elég férfi,
Ki nem hagyja őket a szentföldre lépni;
És ha álnoksággal mégis betörnének,
Hatalmával azok erejét törné meg.
Vérnyomuk jelölné vonalát az útnak,
Amelyen kifelé toronyiránt jutnak.
Árpád apánk szerzé ezt a hazát véren.
Neked szerezte azt, édes magyar vérem!
Reád szállt örökbe, te vagy annak ura,
Maradj is az, ne lépj senkivel alkura.
Ha összeszakadna a föld is, az ég is,
Tartsd meg önmagadnak ezt a hazát mégis.

* * *

Tösgyökeres magyar nemzetem virága!
Benned bizik a hon, ne bizzék hiába.
Kire támaszkodjék másra, ha nem reád? –
Vétkes üzelmedről elvégre tégy le hát!
Ne vágd el az utját szaporodásodnak,
Legyen sok gyermeked, kisebbek-nagyobbak,
Vetkezd le már egyszer a borzasztó közönyt,
Ne várd be gyáván, míg vég napod beköszönt.
Hályog van szemedben, nem látod magad is,
Gyászgondolkodásod lassankint hova visz?
Elvész a fajtád is, kimúlsz dicstelenül.
Helyedre mindenütt jövevény települ,
Elfogy a magyar szó, hol még el nem fogyott,
Idegen nyelv hangzik, faczipó kopog ott,

Hol egykor eleid sarkantyúja pengett –
Eszmélj föl, óh magyar! már ezt csak ne engedd
Megfordulna kurucz ősapád sirjában,
Ha látná, hogy itt mily szomorú világ van;
Ha tudná, hogy ezt a vérével áztatott
Kánaánt bitangul mily könnyen átadod!
A rongyszedő, kinek sipja és batyuja
Mindene... azzal jár faluról-falura;
A német napszámos, ki munkáért még a
Harmadik megyét is tűvé teszi néha;
A szegény tót, kinek élelme zabkenyér,
Fönn a Kárpátok közt, azzal is szüken él;
Az oláh pásztor, a felvidéki orosz,
A kóbor cigány, ki utszélen sátoroz;
Mind el bir tartani négy-öt-hat gyermeket –
S neked nem lehetne szintannyi gyermeked?!
Neked, a mi egyszer egynél több, az sok már?
Pedig te mennyivel jobban vagy azoknál!
Ha vízbe nem hányád: ebed is nevelne
Négy-öt kölyket, talán többet is egyszerre,
Védi is azokat, rajtok mint tud, segít;
Nemhogy megölné a saját szülőtteit!
És te önvéredből elpusztítasz hányat –
Ne légy magyarom, az ebednél hitványabb!
Fogadd, hogy elhagyod azt az ocsmányságot,
Nemzeted alatt a fát többé nem vágod;
Igérd, hogy megjavulsz, – ígéret hamar k
Kezet is adj reá: törvény a magyar kéz!

BARANYA VÁRM.

LEVO.

MINDEN HELYSEGEKN

Menny	
Magföld	Érték
1	1
	5

MAGOK KÖRÜL VALÓ TÁVOLSÁGÁT, ÖLSZÁMBAN, MÉRT-
FÖLD ÉS NYOLCZAD MÉRTFÖLDEN, ELŐADÓ

KÖNYVECSKÉJE,

MÉLLET

A TEKINTETES NEMES BARANYA VÁRMEGYE' MAPPÁJA KIDOLGOZÁSA IDE-
JÉBEN, NAGY RÉSZÉT A' RODOMETER ÁLTAL MÉRT, ÉS A' TÖBBI RÉ-
SZÉT AZ ÁLTALAM KÉSZÜLT SPECIÁLIS MAPPÁNBÓL, AZ ÚTAK' TERKE-
VÉNYES FOLYAMATAI UTÁN, CZIRKATOR ÁLTAL KÉSZÍTETTEM

FÉCSETT, 1831-DIK ESZTENDŐBEN,

KOTZIÁN JÓZSEF,

TERVEZŐ ÉS KÉSZÍTŐ BARANYA VÁRMEGYE' TERVEZŐ IRTA
VÖLŐMÉRŐS

BUDAN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BIRALMÁN

1835.

Kulcsár József könyvtárából

A virágokról

*„A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet”.*

Petőfi

A kikelet eljött... Hozott magával zöld virányt, enyhe levegőt, dalos madarat... Kilép a serdülő ibolya-lányka is földalatti otthonából, a kökény-guvernant, a csipkebokor-mama vagy a galagonya-tante oldalán szendén, félénken. Utána a jácint, gyöngyvirág. Majd a rózsa, a királyné jön elé, körülvéve tüsketestőreitől, a liliom- és tulipán-palotahölgyek kíséretében. Aztán a többi száz meg ezer illatos szép virág. – Ujra ott pompáznak azok, mint valami kacér leánykák, tarka ruháikban a természet boulevardján. Szellő-postától illat-levelet küldenek pillangó-dandikhoz és fulánkos méh-vitézekhez. Meghívót a légyottra. Megjelennek azok sovár ajakkal, epedő kebellet s élvezik a szerelem csókjait.

Bámulva szállanak alá légi hazájokból a madarak és megigézve ennyi szépségtől dicshymnust zengenek.

Neked hódol, virág! az egész természet; minden, minden tégedet magasztal.

Magasztallak én is... Gyenge az én nyelvem leírni a bájt, a kellemet, mely rajtad előmlik; én csak a kapcsolóról akarok szólni, mely téged hozzánk fűz.

Te vagy a jóság fokmérője, mert meg van írva: Ki a virágot szereti, rossz ember nem lehet. Amiből viszont az következik, hogy aki téged nem szeret, nem lehet jó ember.

Te vagy a legpazarabbul kiosztott rendjel. Egyaránt diszelegsz a delnök puha keblén és a duhaj legény pörge kalapján.

Te vagy a titkok mélységes szekrénye, ki elrejtessz holmi ártatlan szerelmes levélkét éppen úgy, mint a Kleopatra viperáját.

Te vagy a táncteremek disze, te vagy az étvágygerjesztő diszebédek alkalmával.

Te vagy a legkedvesebb ajándék. Virágosót bocsátnak a színházak grátiáira; virágzálat nyujt át imádoztjának a szerelmes diák is.

Te vagy a nagy emberek jutalma. Borostyán disziti a hősök homlokát, Nagy Sándortól Abdul Kérimig (kivéve Csernajeppet); a lángelmék fejét Cicerótól Arany Jánosig (kivéve Antman Károly urat).

Te vagy a legdiszesebb siremlék. Nem kell ugyan reád ezreket gyűteni (mint a „haza bölcse” szobrára); de akit te rejtesz, mégis nagyobb halottja az a téged könnyel öntözőknek, mint a „mausoleum” lakója azoknak, akik azt bámulják.

Te vagy a legsoványabb „kuntschaftja” Rix Vilma kisasszonynak, ki mosdol mézharmattal és törölközől napsugárral.

Hozzátok szólok most *rózsafán termett, piros pünkösöd napján hajnalban született virágok!* Tanuljatok virág-testvéreitek példáján és nyissátok meg ajak-kelyheiteket a magamszörű méheknek. Én magamról jól állok, hogy nem gyűjtöm a mézet köpübe, nem szívok fölösen, csak annyit, amennyi az én szerény szükségletemnek megfelel. – Minden virág tetszik, de ti tetszetek mégis legjobban – legalább énnekem. És ha valami modern öldöklőszerszám föltalálásáért nekem koszorút szánának, lemondanék róla, csak egyet kérnék, holgy belőletek szakithassak magamnak egy szál virágot.

Lelkiismeretes „botanikus” vagyok, ki minden növénynél, minden virágnál minden fajt összekutatok.

Szedjük elő hát a többit is.

A nyelv-*virág* akarom mondani a *virág-nyelv* az egyedüli örökség Ádám apánk paradicsomából, – melyről csak azok birnak kellő fogalommal, kik e nyelven beszélnek.

A *gondolat-*virág** olyan valami, mi többnyire a szerkesztők papirkosarából árasztja szét kábitó illatát.

*Érzelem-*virág**ot a házasulandó ifju szokott nyujtani jövendőbelijének, összekötve a *szó-*virág** szalagjával, – cserében a hozandó ezrekért.

A *penész-*virág** a börtönök érdemes lakóinak feje fölött képez hősteteikhez (?) méltó koszorút.

A *bor-*virág** nehéz áron szerezhető meg. Sok árokban, vagy sövény mellett eltöltött éjszaka, sok fej-bezúzás után tehetni szert rá. S míg más virág az ifjaké, ennek kiváltságos tulajdonosai többnyire mindent rózsaszinben látó öreg urak és pápaszemes vén kofák.

Legelőbb kellett volna szólanom, mert napjainkban legbujábban tenyészik, – a *gyönyörűséges mák-*virág**ról. Egy virág sem mutathat föl

annyi fajt, amennyivel Séta Pistától föl a „kesztyús zsebmetszőkig és svihákokig” ez bir.

Virág vagy te is, hazám! beültetve Európa virágcserepébe; virág vagy te is, kit az adóexecutio fényes napsugarával a vámterület-bankeljátszás *jótekonny* harmatával akarnak virágzásra emelni dicső (!) kertészeid. Fogsz is te még virulni, – ha ugyan el nem sodor a *Tisza*-áradat vagy le nem tör a *Széll*-vész...

(1877)

Úton

Épen búcsúról érkeztünk meg, midőn elébem állit Benkő Péter uram, azon küldetéssel, hogy engem hazavigyen.

Költői rendetlenségből utazási rendet produkálni, amugy sebtiben, nem kis föladat. Önérzetes büszkeséggel segitettem is a ládát kocsira emelni, mikor a pakkolás művészetét befejeztem.

– Tiszteli a zsidókisasszony, megküldte a piros könyvét, – köszöni.

Ezt a szolgáló mondotta.

Meg kell említenem, hogy ki ez a „zsidókisasszony”. A Jákob zsidónak lánya ő, kinek a boltjában szivarokat szoktam vásárolni. Egész ismeretségünk abból állt, hogy valami háromszor beszéltem vele, mialatt kedvenc beszédtárgyát, az „időjárást” teljesen kimerítettük ugyan, – de benső viszony még nem szövődött közöttünk. Könyvemet is csak harmadik kézből olvasta.

Hogy könyvem lapjainak hiánytalanságáról meggyőződjem elkezdtem forgatni. Szent Makkabeus! mi ötlük szemembe?... Egy leprévelt, leveles oleander virágon, mint a gyermek anyja kebelén, pihent egy fűtöcske fekete hajából...

– Oh szerencsés halandó! kiáltottam fel önkénytelenül. És méltán. A Khóbi meg a Dolfi zsidógyerekek már három éve, hogy vetélkedve előtte forró szerelmeket, anélkül, hogy csak reményre jogosító választ is kapnának; míg én, pár rövid szóváltás után előnyben vagyok felettök.

Mert nem világos jele-e ez irántam való meleg vonzalmának?

Nem olvastam még a „virágnyelvet”, de annyit mégis kibetűztem a nekem szánt emlékből, hogy az oleander virág, mely leprésvélve szív alakot mutatott, dárdaforma levéllel azt jelképezte: miként ő kész elviseelni a dárdaszúrást is az én szívemért.

Akartam rohanni, hogy szerelmemnek elmulasztott bevallását azonnal megejtsem; de Benkő Péter uram tiltakozott a késedelem ellen, mert úgymond, későn érünk haza.

Kegyeletes emlék! menj méltó helyedre, ide a tárcába, melyet szivem fölött, a belső zsebemben hordozok, az értékek közé – hisz ugyis te vagy nekem ez időszerint legdrágább értékem. Te pedig, „piros könyv”! ki e kincset rejtéd, vándorolj a köpönyeg zsebébe, – nem tehetlek már a ládába, mert lásd, újra duzzog Benkő Péter uram, hogy miért „szuszogok.”

Megindulunk. A „legfinomabb” szivarra gyujtottam (már tudniillik olyanra, mely a Jákob boltjában a legfinomabb) s odafúttam a füstöt egyenesen Benkő Péter uram orra alá; kinek csak azért nem adtam volna, hadd egye a méreg, minek sietett. Még a végit is eldobtam, pedig Benkő Péter uram – bocsánat hölgyeim – „bagózó” ember volt.

Égetőn süt a nap. Izzó sugarai fénylenek, mint a török szabalyák éle. Mint a muszka humanitástól (?) rettegő kaukáciak könye, úgy hull rólam a verejték. Por támad a kocsni nyomán, mely belep, körülfog egészen; mintha balvégzetem török ágyuk közé hozott volna.

Bedöcögünk a városba. Hívó illat száll ki a cukrászbolt ajtaján... Eh! korán volna még... Meg aztán a cukrászné megviselt arca sem valami bizalmat gerjesztő... Benkő Péter uram is hátra-hátratekint: hogy nem akarok-e leszállni?... Tovább, tovább!...

Amott van a „Pipagyujtó csárda”. Nincs ugyan a görgetegi határban, nem is énekelnek róla a tarnócai bojtárok; de azért mégis csak „pipagyujtó csárda” az.

A vén csárdás bogárszemű lánya künn áll az ajtóban. Minő szemek! akár a mágnes. Becsalja az utast, ha nincs is szándéka betérni. Az én betérési szándékom ellen is tiltakozhatik Benkő Péter uram – csak azért is megállunk! – Különben mikor sörrel kecsgettem, – minek friss voltát „hangos szóval” hirdette az ujonnan kiakasztott forgács – mégis megnyugodott. Nem vagyok sörivő, félre is huztam a számat a keserű cseppektől; de a csárdás-lánynak dicsérő szavai elhitették velem, hogy jó ital.

Elkezdtem neki „a szépet csapni”. Már a harmadik szónál szerelmet vallottam, és ő – már mint a csárdás-lány – viszonzta azt. Veni, vidi, vici! Egy nap alatt két „ilyen” hódítás! Kételkedtem benne: ha nem én vagyok-e Caesar... Rosszul esett a megválás mindkettőnknek.

Tekervényesen, mint az Andrássy gróf politikája, halad az országút. Az országút mentén egyfelől völgyek nyúlnak el, mélyen, sötéten; más

oldalon pedig sziklafalak merednek az égnek, benőve szálas erdőkkel. A fák lombja között nem susog a szellő; madárhangot is csak elvétve lehet hallani.

Hó! itt megállunk. Lenn a völgyben, sziklák öléből, kis forrás csergedez; melynek üde cseppjeit nem éri napsugár; a sűrű fák lombkoronája áthatlan napernyőt képez fölötte. Valami irgalmas samaritánus itt felejtett egy törött poharat. Félve lehet csak inni belőle: hátha szabálytalan megcsönkulása következtében kiálló hegyes részei megsebzik szomjas ajkunkat. De azért mégis sokan áldják a kegyes jótevőt, ki ilyenkép is hozzájárul felüdíteni a tikkadt utazót. Benkő Péter uram is ráállott. Őneki sem volt ellene kifogása, hogy porlepte torkát kissé leöblítse. Hanem mikor kényelmesen leheveredém a természettől pam-lagnak alkotott kőlapra, s falatozási szándékból elővonám zsebeim rejtetekéből előrelátási erényem tanubizonyosságait: a szalonnát és sóskalácsot, ekkor ismét megeredt a tiltakozás szava. (Notabene: Benkő Péter uramban egy mindenben opponáló képviselő veszett el.) Csak mikor „asztalomat” megosztám vele: csendesedett el.

Az erdőszélen falu terül el. Az a kiakasztott fenyűágas ház ott a vendéglő. Nem jutott neki privilégium „nagy” jelzöt viselni, lévén ő egy „személyben” kis- és nagy korcsma. Itt már nem tiltakozhatott Benkő Péter uram, mert akkor a lovai is visszatiltakoztak volna: etetnie kellett. Mig ő ezen „éhezőknek ételt, szomjazóknak italt” elvű ember – akarom mondani barombaráti cselekedettel fogalkozék, én betértem a „terembe”.

– Istenem, beh tarka élet! így végződik Petőfinek egy költeménye. Istenem beh tarka népség! mondtam én, amikor beléptem.

Legelől, az asztalvégen egy koldusasszony ült. Előtte egy fél literes, félig üres üveg. A „vendégsereg” hiteles bizonyítása szerint már a harmadik. Épen a búcsújárásokról tartott értekezést, fejtegetve azok hasznos voltát. Most is odakészül. Hogy el ne késsék, sietnie kell. Meg is indul rögtön, csak még egy fél litert megiszik – erősítőképpen az útra. Egyik atyafi jogosultnak hitte közbeszólni: „Nem ingyen mérik-e a bort azon a búcsun, hogy úgy siet oda?”

Amott egy orrcsüptetős gavallér. Erősen ostromolja egy fáraónemzet-ségbeli, hogy engedje meg említett orrdiszén keresztülnézni: minőt mutat az? Mert, ugymond „igazi ókula” már volt a kezében, de ilyet

még soha sem látott. Teljesült is jámbor óhajta. Füstszinü volt az üveg, következésképen füstszinünek vélte látni a vendéglős orrát is, amely pedig tulajdonképpen veres réz és pipacsszin közt játszik.

A többiek becsületes parasztemberek valának, kik hangos közbeszólásokkal tartottak pár – azaz hogy tucat-beszédet a termésről, adóról, fináncról és a porosz-francia háborúról, melyet tudvalevőleg a muszka folytat a török ellen Itáliában.

Kértem ebédet. Hoztak szalámit. Olyan vékony szeletekre vagdalták, hogy tisztán láttam rajta keresztül a koldusasszonyt, amint csendesen távozott. Kóstolom: hát gyanus a szaga. Odaadtam Benkő Péter uramnak, mire ő ezt mondá: jó lesz otthon a gyerekeknek.

Most aztán én tiltakoztam a továbbmaradás ellen. Kiindultam. Benkő Péter uram hűségeseen követett, miután a bornak nevezett vegytani productumot begyomrozta.

A lovaknak használt az abrak, meg az ostornyél. Ezen, a kancsukázással rokon ostorvelezési muszkaságot nem merem ugyan egész határozottsággal ráfogni Benkő Péter uramra, mert én nem láttam; de merem következtetni azon benyomásból, melyet reá a rossz bor gyakorolt (s melynek méregdrágasága ellen még harmadnap is tiltakozott, midőn vele összejöttem), meg aztán abból is, hogy rövid szunynyadás után azt vettem észre, hogy ott állunk a kapuban, – honnét a mi öreg Lion kutyánk tíz év óta megszokott buzgósággal fujta el tiszteletemre üdvözlő csaholását.

Otthon aztán vacsora pótolta a szalámit; a kocsin megkezdett nemes tétlenséget pedig, melyben Morpheus uram cserbenhagyott, folytathattam az ágyban.

Most itthon vagyok. Minden a régi. Távollétem alatt nem történt egyéb változás, minthogy a toronyóra fekete körlapját, mely a sárga mutatóval a németet szolgálta, a lefolyt bérnyomás emlékére kékre festették.

(1877)

Egy adózó levele a Hegyhátról, 1878.III. 2.

(Részlet)

...sajnos tapasztalható itt is valamint országszerte az erkölcsi sülyedés, amely lépfeneként az emberi társadalom minden rendű és rangu, kivált az alsóbb ugynevezett földművelő osztály rétegeit megszállotta, s azt végpusztulással fenyegeti, és ha idején korán annak orvoslására az illető közegek nem nyújtanak segédkezet, minden későbbi segedelem sem fog segíteni a bajon!

Ezen erkölcsi sülyedésnek szerintem mintegy okozója és elősegítője a hiányos és késedelmes igazságszolgáltatás, és azon örökös huzavona, mellyel az végrehajtatik...

...A tulterhelt adózók sérelmeit nem orvosolják... önkényileg állapítják meg az adózók jövedelmit....,

...nem szabadna a lelkiismerettel és a honpolgári becsülettel ily nevetséges és bűnös játékot űzni.

(Megállapíthatjuk)... valóban csehül vagyunk Magyarországon!

Egy adózó

Hegyhát, 1878. május 16-án

Multkori levelem kapcsában közlök egy esetet, mely ugyanazon időtartam alatt, a midőn a mágocsi adókiivető bizottság működött, a kaposszekcsői magyar katolikus tanító és adókiivető bizottság előadójával történt; ezen egyébként is nyomorultan fizetett tanító elment Mágocsra, hogy a magasra felcsigázott adója végett felszállaljon, azonban hogyan fogadtatott a nevezett bizottság míveletlen előadójától! Gúnyos és sértegető szavakkal nem átalotta a szegény tanítót mintegy feddőleg imígyen megtámadni: „*nem szégyenli mint tanító, hogy ily kevés jövedelmet vallott be, holott nem száz forintot, hanem két százat kellett volna bevallania!*” Nem írhatjuk ezen sorokat a nélkül, hogy ne szégyeneljünk magunkat ily jellemezhetetlen eljárás végett; mintha a szegény tanító lenne az oka, disznópásztornál is alábbvaló jövedelmének, melyet nem ő maga, hanem az illető felsőbbség határoz meg, tehát inkább szégyenelhetné magát a község, mely oly csekély jutalomba részesíti tanítóját, igen alábbvalóan, mint sertései őrizőjét. És mégis ilyen szemrehányást mer egy adókiivető bizottsági elnök tenni egy szegény tanítónak, ki a mindennapi szükséggel küzdve, háládatlan és terhes hivatalát teljesíteni köteleztetik! és e mellett egy magáról megfélejtkezett embertől ily szivrepesztő sértegetésekkel és gúnynyal illetetik! – Egy cifra eset történt május 4-én Sz.....y, a mágocsi adókiivető bizottság híres előadójával: ugyanis Pécsről egy sürgöny érkezett, melyért hatvan krajczár küldönczdi lett volna fizetendő, a küldöncz becsületes embernek tartván az előadó-urat, oda adta a sürgönyt mielőtt az a fenti összeget kifizette volna, de mennyire csalódott a szegény ember, mert a mint a sürgönyt elolvasta elnök uram, azt azonnal megint vissza adta, hogy neki nem kell, lehet képzelni, mit érzett magában a szegény küldöncz, mert ingyen kellett neki az utat tenni a sürgönnyel Mágocshoz majd egy órányira eső vaspályától, – e

szerint a küldöncz megérdemlett, és mindenki által fizettetni szokott fizetésben előadó uram által nem részesülvén, kellő szavakkal czímezte meg a t. adóbizottság elnökét: A sürgöny nyiltan lett küldve a mágocsi postára és kiderült, hogy Sz.....y uramnak adóssága van Péccset egy bizonyos zsidónál, ki a sürgöny által tőle a pénzt követelte. Innen magyarázható az ő basáskodó eljárása az adó megállapítása körül. Nagy Széchenyink mondta egykoron: „*Magyarország nem volt, hanem lesz*”, értvén *nagy*. De úgy látszik, ha ezen kártékony gazdálkodása a jelen kormánynak türelik, az emlitem nagy hazánkfia jóslata helyett *nagyság* helyett lesz Magyarorszáiban nagy nyomoruság és a téjjel mézzel folyó orszáiba a nagy Széchenyi jövendelésével egészen ellenkező következik be: „*Magyarország nem volt koldus, hanem lesz*”; mitől azonban mentsen meg a magyarok istene, tiszta szivből kívánja

egy adózó

Hegyhát, 1878. május 31-én

Első levelemben a hegyháti kerület lakószai erkölcsi sülyedésnek okait ecseteltem, jelen levelemben megkísértem azok társulati életét és vagyoni hanyatlásának okait is leírni! – Tudva van a t. olvasó előtt, mely veszély fenyegeti országszerte a kisbirtokosokat, vagyis az úgynevezett földművelő osztályt, telvék a lapok okszerű hazafias tanácsokkal, hogy és mikép lehetne ezen osztályon segíteni; – meg is kezdték egy idő óta mind egyes lelkes hazafiak, mind társulatok azon módokról gondolkozni, hogy kellene anyagilag a kisbirtokosokon segíteni? hogy azok a fenyegető végpusztulástól megmentessenek, nehogy a lelketlen uzsorások kezei közé jutva, a tátongó örvénybe esve, végkép elpusztuljanak! – Miután a földművelő teszi ki nagyobb részét népünknek és már sokszor bebizonyított, hogy gazdasági állása a nép ezen osztályának olyan legyen, miszerint kevés évtized alatt a független földmives (vagy amint nálunk nevezni szokás a pógár) a mesék országába fog tartozni, hogy az idő nem lenne már messze, midőn Magyarország némely részeiben már csak nagybirtokosok és ezek napszámosai fognak találatni? Van-e ezen félelemnek alapja? A ki a földművelő osztály elszegényedését számokkal akarná megmutatni, annak több időtartamról tudni kellene a mozgalmat a birtok- és teherállapotról és ehhez 1868 előtt minden adatok hiányzanak. Ezen esztendő óta a cs.k. igazügyi minisztérium Bécsben a telekkönyvi hivatalnak meghagyta, hogy a birtokeladásokról és az új terhekről évenként kimutatásokat állítsanak ki! Noha tehát erre nézve egy pontos kimutatás nem lehetséges, mégis érdemes a figyelemre, hogy hitelzálog teherállapota a földművelési ingatlan birtokállapotnak 1871-ben *huszonkét milliót tett* és ezen összegek 1870-től egész 1875-ig $37 \frac{7}{10}$, $78 \frac{3}{10}$, $81 \frac{3}{10}$ és $70 \frac{3}{10}$ milliót értek el, tehát öt év alatt *293 millió teherállapotot!* – Magától értetik, hogy ezen számai a teherállapotnak szaporodnak, szaporodását a be-

következő földtehermentesítés után állítják elő; – a valóságos magassága a teherállapotnak nincs tudva!/? Sok földmivelő lassú elszegényedéséhez még a kormányi rendeletek is nyújtanak mintegy segédkezet. Ide tartozik többek közt első sorban az általános védrendszer, mely a földmivcs osztályra súlyosan nehezedik. Ezen kötelezettség ép azon éven vonja meg legjobb erejét, mely a dologhoz leginkább alkalmas és megdrágítja a bért, melyet a megfogadandó segédmunkásnak vagyis szolgának fizetni kell; – az is tekintetbe veendő, hogy a fegyverhordozási mesterség a fiatal embereket az ő hivatásuktól elidegeníti. Három évi szolgálat után a fiatal ember, a ki különféle várórségekben (Garnison) nagyon mozgékony és változásokban gazdag életet folytatott, haza jövőn, ügyességét és szeretetét az ő állapota és hivatásához többnyire elvesztette, – ő nem hivatásos katona, ő sem földmives, sem katona!! – A mik továbbá a földmives osztályra nyomasztólag nehezednek, a rendes adó mellett a községi pótlékok, melyek némely nagy községben *háromszáznál több perzentjét teszik az egyenes adóknak*. Vasut, országút, hid- és iskolaépítések több községeket a nem rég elmúlt esztendőknben annyira belesodorták az adósságba, hogy abból a jövőndözemzedéknek is lesz mit fizetnie! – És hogy állnak a községeknek saját bevételeik?! ezek semmi arányban sem állnak a kiadásokkal! Ha a mindig előhaladó elszegényedése a földmives osztálynak néhány szem előtt eltakarva látszik is, úgy az onnan van, hogy épen ezen állásnak szükségletei szerények és életmódja igen egyszerű; hanem a felhozott adatok eléggé bizonyítanak arra, hogy a magyarországi földmives osztály, mai napság szegényebb, mint évek előtt volt! – Ezek általános okai népünk vagyoni sülyedésének; – egyes okairól, különösen hegyháti járás földmives osztálya népeinek szives engedelmével a következő levelemben.

Hegyhát, 1878. jún. 5-én

Küldök egy pár adatot bebizonyítására annak, mily gyenge lábon áll Hegyháton az élet- és vagyonbiztonsága az ottani lakósságnak; az eset a következő:

Folyó év május 28-án virradóra b. Majthényi Vilma úrhölgy birtokán, Mocsoládon, amint a kanász a sertvéseket az ólból ki akarja eresztetni, megdöbbenve veszi észre, hogy a disznóól nyitva és 19 db legjobb sertvés orozva elhajtattott; lármát csap, azonban a fentnevezett pusztán sehol se találtatván meg a hiányzott sertésck, valami hatod v. heted magával pisztolokkal felfegyverkezve azok nyomozására elindult és ezek ugyan néhány órai kuttatás és nyomozás után az úgynevezett csurgói erdőszélen közel egy uti hidhoz azoknak csapására jött. Leheveredve az erdőszélen esteli 10 óra tájban csakugyan mind a 19 darab lopott sertvés két betyár által a fenjelzett erdőből a hidon áthajtottak, a kanász társaival együtt a disznóolvajokat pisztolylövéssel üdvözölve, megtámadta, kik elhagyva a disznókat, futásnak eredtek, de kevés vártatra az egyik rögtön megfordulva, kezei közt levő puskáját orcájához kapva, elsütötte, de oly szerencsétlenül, mert az egyik bérest eltalálta, úgy hogy az arcra csett, még egy lövést tett ugyan azon haramia és azzal egy másik bérest czombon talált, mire mind a két rabló-gyilkos kereket oldott a rengeteg erdőségbe, az elrablott zsákmányt ott hagyva. Az első lövés által leterített szegény bérest kocsiira emelve vissza hozták Mocsoládra, ki is halálos sebei következtében két nap mulva meghalt, egy özvegyet és 4 árvát hagyván maga után! – A másik eset egy molnárral történt Szalatnokról... Junius 2-án, amint egy molnár pécsi vásárra Szalatnokról indulva, a vasszari erdő közötti kocsiuton gyalogossan Ligeth felé ment, három puskás betyár által megtámadtattott, feltartóztatott és a nála levő 22 frt készpénz és ezüst zsebórájától megfosztatott! – Ime ily kevés idő alatt két eset, mely élet és vagyon

ellen követetett el a nélkül, hogy azok elkövetői elfogatása vagy elzár-
gatása végett az illető csendbiztosság részéről lépések tétetnének; há-
borithatatlanul sétálgatnak a vasszari erdőben e szegény legények, úgy
hogy azon keresztül menni semmiféle halandónak se tanácsos magá-
nyossan, mert bizonyára az ott tartózkodó és különösen az utakon elő-
bukkanó zsványoktól kizsebeltetnek, mint ez a fentebbi napon a
molnárral történt! Szomorú tanuja az élet- és vagyonbiztonságnak a
Hegyháton, vajha azt Sásdon az illető urak megszivlelnék!!

Hegyhát, 1878. június 16-án

Utolsó levelemben népünk vagyoni sülyedésének általános okairól értekeztem, – most ígéretem folytán egyes okait kísérem leírni a hegyháti járás földmives osztályának! – Ezek között szerintem első helyen áll a közlegek felhasítása, mely nálunk Hegyháton mint egy járvány annyira megszállta népünket, miszerint minden gidret-gödröt feltúrkálnak, míg a szükséges közlekedési útnak sem hagyván elegendő térséget! – Földjeink általában soványak lévén, elkerülhetetlenül szükséges a trágyázás; mert ha valahol, itt valósul azon közmondás: „*aki nem trágyáz, az nem is arat*”. Már pedig miből teremtsünk elegendő trágyát földjeink javítására? mint úgy, hogy minél nagyobb mennyiségben neveljünk szarvas-marhát; ezek alá pedig elegendő alom is szükséges. De kérдем ha nincs legelő, hol neveljen szarvasmarhát a falusi ember* mert az az istállózás igen költséges szaporítása a szarvasmarhának, mit kevés ember tehet meg, legfőllebb fejős teheneit etetheti istállóban, de apró marháját végképpen nem lehet az istállóba tartani egy falusi kisbirtokosnak, először azért, mert nincs mit neki enni adni, másodsor a forró nyári napokban sáska módra megszorodott légsereg végett, mely a szegény barmot az istállóban agyon kinezza! A legelőknek tehát egészbeni felmunkálása folytán nem nevelhetvén szarvas marhát, s annál inkább sertvéseket, trágyára se tehet szert a földmives, a sovány, hegyes föld pedig kevés szalmát terem; már pedig az alom elkerülhetetlen szükséges a trágya elkészítésére! – Ezek így lévén, már most kérдем, miből teremtsen pénzt a szegény adózó polgár, mint királyi adója, mint más tartozásai lerovására?! mert csekély gabonájából, mely

*Nevelhet azért is, de többet is, azonban a feltört legelő által megszorított szántóföldeket és az úgynevezett ugart nem szem, hanem takarmány termelésre kell fordítani. (Szerkesztői megjegyzés! P.J.)

sovány földjeiben terem, ha belőle annyi részre kiadózott, földjeit újra bevetette, egy párszor beőröltetett, nem marad semmi, úgy hogy tavaszra már kéntelen a zsidótól új fejébe attól megszabott magas árba elhordani a gabonát, mert mindennapi kenyér nélkül nem lehet, és utóvégre a családját se hagyhatja éhen halni! Hát ha ilyen megszorult embernek még adósságai is vannak, a mint általában nincs egy sem a nélkül; honnan? miből fizesse adóssága kamatait? eladott gabona árából nem teheti, mert eladásra valója ritkának van; az egy marhából tehát pénzelhetne, ha nevelhetne, abból csinálhatna magának pénzt, de sajnos azt az istállóba folytonosan nem tarthatja, mert ha már nyáron megeteti szarvas marhájával a zöld takarmányt, valjon mit etet télen?! – Ezen bajon szerintem úgy lehetne segíteni, ha egy kormány rendelettel, szigoruan eltiltatnának a községek legelőjük egészszbeni felszaksztásától, sőt arra kellene őket szorítani, hogy annyi legelőt tartozzon minden község meghagyni, melyen apró jószágga, különösen nyáron a hosszú meleg napokban elprücskérezhetne, és ha jól nem is lakhatnék, legalább a férgek nem kinoznák agyon, és különösen nyáron a nem nélkülözhető forrásoknál szomjukat is elolthatnák!! – *Másodsor* a földmivelő nép vagyoni bukásánál mentő eszközül szolgálának legalább minden szolgabírói kerületben felállittandó magtárak, melyekbe mindenki feleslegiből évenként bizonyos mennyiségű gabonát tartoznék beszolgáltatni, miről egy különös fizetéses felügyelő számadást vezetni köteleztetnék, t.i. mint a bevett, mint kiszolgáltattott gabonáról. A beadott gabonából piaci áron számítva lenne kölcsön adandó minden megszorult embernek, ki azt a mint tehetné vagy természetbe, vagy pénzbe adná alkalmas időben vissza bizonyos csekély kamatért! – Ez által számtalan ember menekednék meg a lelketlen uzsorások körmeiből, kik a megszorult embernek szemes gabonáját már a lábán lefoglalják, az előlegezett gabona vagy pénz fejébe!! –

Mikor a végrehajtót áldják

- Elbeszélés. -

Irta: Kulcsár József

A kakukos óra mutatója közelebb áll a tizenkettőhöz, mint a tizenegyhez. Zsófi asszony az utolsó öltést is megtette varrásán. szépen összegöngyölve elhelyzi azt a tulipános szekrénybe, mely egész raktárát képezi a szebbnél-szebb vászonneműeknek. Gyönyörködve legelteti szemeit a törülközők, abroszok és ágyneműek halmazán; miközben egy panaszos fohász oszon ki ajkain. Azon forrásból fakad ez is, honnét naponkint feltörnek a sóhajok ezrei, – hogy ugyan kire marad ez a sok holmi, ha majd egyszer kirántják alóla a gyékényt.

Ha neki egy aranyhajú, kékszemű kis leánykája volna!... Oh! akkor nincs oly halandó, kivel ő cserélne. Boldogsága meghaladna minden földi gyönyört. – De hiába a kérés, könyörgés; vágya nem teljesül, imádsága nem nyer meghallgatást. Már kilencz farsangot tánczolt végig menyecske-fejjel s háza táját még mindig kerüli a gölya...

De majd el is felejttem emliteni, hogy voltakép kiről van itt szó. Zsófi asszonyt „molnárné” czimmal tiszteli a környék, – nem azért, mintha gúnyból a nyelvét hasonlitanák kelepelő malomhoz, – hanem, mert őt a gondviselés Nyakó Bálint uram oldalbordájának rendelte, ki pedig tulajdonos molnárnja a „Lábatlan”-malomnak.

A malom sem azért nevezetik „Lábatlan” malomnak, mintha düledező, ócska mivoltával betemetéssel fenyegetné az árkot; sőt inkább, gazdájával egyetemben, nagyon is jó lábon áll. Neve a „Lábatlan” csárdáról ragadt rá, mely szomszédságában áll. Ezt már megilleti a neve.

Nevezetes egy malom ez, hús falura szól a hire. Járják is annyian, hogy a kápási piacon az elefántos bódét se többen. Nem is szemekint kapargatja ám a hasznot Nyakó uram a vámos-szuszékből; bele márthatja biz abba a lapátot is!

Mikor Nyakó uram a malomba lépett, – mert vőnek került oda, – csak amolyan egykerekű, ütött-kopott malmocskát vett át az ipjától. Hanem hát azóta fölvitte Isten a dolgát: ujra építette a malmot két

kerékre s most párját ritkítja. Földet, szőlőt is szerzett mellette s még pénze is áll künn kamaton. Meg is volna a sorssal elégedve, csupán az búsítja néha, ami Zsófi asszony boldogságából hiányzik, – hogy házasságuk magtalan. Csakhogy ő meg kékszemű kis lányka helyett magaféle barna fiúcskát óhajtana.

A Panni szolgáló orsója versenyre kelt Penelope szőnyegével. Nem akar telleni. Ha a garat is annyit szünetelne, mint a Panni rokkája, – úgy eddig már nem csak a malom, hanem azzal együtt Nyakó uram maga is dobra került volna. Mert az csak akkor perdül egyet, mikor a világot fumigálva bóbiskoló Pannit aláhanyatló feje egy pillanatra felrezzenti, – azontúl ismét áll és áll, mintha attól rettegetve, hogy halálos nyakravalót fonnak rajta az esztergályosnak.

Zsófi asszony nem is ösztöklí tovább; eljárt az idő, a fáradt testet bizony elnyomja a buzgóság. Csak tekintsen ki mégegyszer, ha jól be van e minden zárva, – aztán nyughatik Jézus nevében. Férje ura már ugysem jön meg a vásárról, ha eddig haza nem ért. Az az eczetágy komája bizonyosan ott volt az áldomáson, s most nem rázhatja le a nyakáról, míg pénzt érez nála a potyán élőddő kullancs fajtája! Pedig meghagyta neki, hogy ne próbáljon hozzá szállani.

E pillanatban csengős robajjal fordul be a szán az udvarra. Zsófi asszony Pannival együtt rögtön kívül terem Nyakó uram üdvözlésére.

Zsófi asszony észreveszi a kocsis mellett a Bandi gyerek fejét, ki a tinókat hajtotta; mi világos jele annak, hogy a tinók elkeltek.

Nem is késik soká a kérdéssel:

– No apjok, volt-e jó vásár? (Hogy mily jogon nevezi őt "apjoknak", azt Zsófi asszony maga is bajosan tudná megmondani, – de tudj Isten! csak rá áll már a nyelve.)

– Volt bizony asszony! – felel vissza Nyakó uram titkolózó hangon – sokkal jobban ütött ki, mint gondoltam. De csak kerüljünk belül majd elszámolok jártomról.

Ezzel leomlik a szánról, gondosan takargatván valamit a termete bundában.

– Asszony! – szólal meg újra odabenn – ha eltalálod: mi van ebben a bundában, akkor megmondom, hogy új ruhát hoztam vásárfiában.

Zsófi asszony találgatja: mi lehetne egyébe, mint az a ruha, mivel őt meglepte?

– Ha aranybányát mondanál, még az is kevés volna ahhoz képest, ami itt rejlik.

Nyakó uram oldalát nagyon furja az öröm. Nem győzi tovább titkolódzással, hanem szép óvatosan elnyitja a bundát és mi kandikál ki abból? – egy alvó gyermekfej.

– Szent Isten! – szörnyüködik Zsófi asszony – kis fiú...

– Csendesen asszony – csitítja őt Nyakó uram – mert fel talál ébredni. Hát ekkora ijedelmet okoz neked ez a kis apróság?

– Már dehogy okozna. Hanem hát kis is gondolta volna, hogy gyerekkel térj meg a vásárról. Ugyan hol szedted föl azt a kis kéményseprőt? Talán csak nem cigány az istenadta? (A kis fiú Nyakó uram izlésének megfelelőleg barna volt.) Aztán a mienk lesz most ez a kis gyönyörűség?

– Persze, hogy a mienk – bizonyítja Nyakó uram – de hát csinálj neki ágyat, nem látod, hogy alszik? Majd elmondom mindjárt az esetét.

Zsófi asszony elfogta a fiúcskát, átölelte szerető két karjával, megcsókolta piros ajkát, lecsukott szemeit, lefosztá róla a szakadozott ócska ruhát s lefekteté tulajdon ágyába. Ráborult az ágyra, mint a lomb a fészek fölé, úgy vizsgálta a kis fiú arcát, úgy leste lélegzetét. Most már úgy tetszett neki, mintha mégsem volna oly hirtelen barna. Barna az igaz, de csak olyan, mint a barnák szoktak lenni.

Nyakó uram kifejtve magát a bundából, elhelyezkedett a rengeteg karszékben, megtöltte pipáját, rágyújtott és fontos képpel beszédhez készült, hogy számot adjon sáfárkodásáról.

– A tinók elkelték – veszi föl a szót – az áldomás is megvolt, be is vásároltam, el is indultam haza felé, mikor észrevettem, hogy a "Ráró" sántit. Leesett a patkó a lábáról. Mit tevő legyek? – gondolám. Patkó nélkül a fagyos út előli a lábát. A kovács sógor szívesen félretesz akár-mily sürgős munkát is, hogy velem végezzen; de ha befordulok hozzá, akkor csak a másnap vet haza. Hiszen ismered az ő erőszakos vendéglátását. Pedig már amugy is elkéstem. Nem tudtam tehát okosabbat kiszemelni, minthogy Marczit küldtem hozzá a csikókkal, magam pedig elindultam gyalog. Majd ha a patkolással elkészül, úgyis utolér. Amint így ballagok, harangzúgás, énekszöveg között irántam halad el egy gyászmenet. Szent Isten, milyen temetés! Azt a szívet facsaró siránkozást megindulás nélkül végig hallgatni kőszív kell. Meglányultam biz

én és kíváncsiságból, előérzetből, vagy magam sem tudom: miből; elég az hozzá hogy a kísérethez csatlakoztam.

Megtudtam, hogy a boldogult egy szegény napszámos, kit özvegye és öt árva sirat. Ő volt a kenyérkereső, ő gondoskodott hajlékról, tüzelőről; ő volt a családnak éltető napja, mindene. S most elszenderült, hogy soha többé föl ne ébredjen. Az atya a sirban, az anya nehéz beteg; kórágýáról kelt föl most is, hogy bármi nagy megerőltetéssel, férjét a végső útra elkísérje. Gyámol, istáp nélkül olyan sors vár a szegény kis árvákra, mint az anyátlan fészekben a madárfiakra, ha kitör a zivatar.

– Istenem! Istenem! – fuldoklá az elalélt özvegy – mi lesz belőletek, szegény kis árváim? Ki szerez hajlékot, ki keres kenyeret, ki visel gondot reátok?...

– Ne essék kétségbe, jó asszony – vigasztalá egy jószívű asszonyság – él még a jó Isten s az emberekben is van még könyörület. Majd akad az árváknak is pártfogójuk; – ha átengedi, én anyja leszek annak a kis leánynak.

A szegény, beteg özvegy szavát elnyomta a megindulás, nem birt szólni; csak az asszonyságnak kezeit emelé könnyázott arczához, ezzel fejezván ki iránta való háláját.

- Én meg a kis Petit viszem el, ugyis egyedül állok a világon, ha meghalok, legalább lesz ki a szememet befogja – szólt egy őszbeborult földmives.

Egy gondolat támadt lelkemben. Az Isten sugalta... Odaléptem ehhez a kis ég ajándékához, karjaimba emeltem, s megkérdeztem, hogy akar-e az én kis fiam lenni.

Rám vetette szép okos szemeit, kiolvasta arczomból a szeretetet és megszólalt:

– Akarok...

A negyediket a tanító, az ötödiket a lekész úr fogadta magához az anyjával együtt és ígért neki örökös kenyeret.

Most itt van. Ha egy szándékon vagy velem, akkor nem kell panaszkodnunk, hogy nincsen gyermekünk.

Zsófi asszony letörölte könnyeit a köténye sarkával, megölelte férjét, azután odalépett az ágyhoz, megcsókolta az alvó gyermeket, megsimítá arczát és szeretettől áradó hangon csak ennyit szólt:

– Kedves kis fiam!...

Ezzel föl lett avatva. Mindenki örült a „Lábatlan”-malomban, csak Panni zúgolódt, hogy most egygyel több a dolga. Föl is tette magában, hogy ha a bérét meg nem javítják, ott hagyja Zsófi asszonyt a faképnél. De a Panni zúgológása csak néhány napig tartott. Azontúl annyira megszerette a kis Miskát – mert ez volt neve az árvának – hogy szinte rosszul érzé magát, ha nem látta.

A kis Miska beigtatása óta egy esztendő mult el. Zsófi asszonyon beteljesedtek az irás szavai: "Kinek van, annak még több adatik." Mert egyszer csak az a hir kelt szárnyra a „Lábatlan” csárdában, hogy molnárné asszonyom egy egészséges leánygyermekkel ajándékozá meg férjét, ki a keresztségben Ilona nevet nyert. Tehát leány az ujszülött! Mi több: kékszemü, szőke kis leány...

Zsófi asszony boldogságát leirni – még gondolatnak is képtelenség. Ha Dárius feltámadna és előtte kincseivel kérkednék, így utasitaná el: „Nem állok szóba az urral! Nevetséges dolog magát hozzám hasonlítani.”

Zsófi asszony örömeben Nyakó uram is osztozott. Szerette ő Miskát is, tulajdon gyermeke gyanánt, lelke csüggött rajta; de hat esztendő vasgyúrót (mert Zsófi asszony szeretetének nagyon szembeötlő nyomai valának) karján emelgetni elmegy a kedve még oly izmos embernek is, mint Nyakó uram. Meg azután a kis Miska árvasága tudatában nagyon hamar komolyságra hajlott. Ő pedig csak egy vágyat táplált: bár volna még egy, egészen parányi gyermekök, – kit ő naphosszat karjain hordozhatna, kivel eljátszhatnék, ki neki érthetetlen s mégis nagyon érthető gyermeknyelven megmagyarázná, hogy mi az az apai boldogság, ki térdein lovagolna, mint valami paripán, ki szakálát cibálgatná...

Most tehát ezt is megérte. Nyakó uram a legpéldásabb békében és egyetértésben élt ezideig hitestársával; zsörtölődés, perpatvar idegen fogalmak voltak a „Lábatlan”-malomban. Most azonban néha-néha öszsze is kocczannak azon égbekiáltó igazságtalanság fölött, ha netán egyikök tovább enyeleg a csöpp Ilonával a másiknál, – vagy ha ismét az akarja őt elringatni, ki e fontos tisztet legutóbb végczé.

Hát még az a leirhatatlan kedvességü gügyögés, mit az a csókolni való kis apróság végbevisz!

Mikor az iczi piczi először ejté ki az „apa” nevet, az jobban esett Nyakó uram fülének, szívének mintha az angyalok rendeztek volna tiszteletére mennyei hangversenyt. Örömeben meghívta magához minden jó barátját; még Szunyogot is odarendelte barna legényeivel, hogy méltóképen megülhessék az „első apa szó” ünnepét.

Ámde minden mulandó a nap alatt. Nyakó uramnak is meg kellett barátkozni a gondolattal, hogy a Kis Ilona nem szorul egykor az apai karokra, hanem el tud járni a maga lábán is. A beszédjét pedig utóbb még meg is sokalja.

Az apja után mindjárt az anyát nevezte. Ezt a többi házban és házon kívüli lakók nevei követték. Úgy, hogy Nyakó uram egyszer azon vette magát észre, miszerint a kis Ilona szókézszlete már annyira terjed, hogy velők együtt gyönyörűségeken elkaczag, midőn Miska, ki ekkor már irástudó, könyves gyermekké cseperedett, – a téli esték megvidámítására a „Komáromi Kalendárium” cigány-élceit minden este háromszor felolvassa. Már azt is értette.

Máskor ismét azzal a leverő hirrel lepte meg Nyakó uram Zsófi asszonyt, hogy elzsibbad a karja, ha Iluskával hármat lép. Meg nem foghatja: hogyan nőhet ily szemlátomást. Mikor az udvaron kergetősdit játszanak, szégyent vall az inaival. Schogy sem bírja utolérni; úgy elröppen előle, mint a szárnyas pillangó. (Nagyon természetes! Hisz Iluska már a hetedik esztendővel fogott kezét; Nyakó uram pedig túl jár a negyvenen és kevés hiján két mázsa hájat czipel magával.)

Nyakó uramnak arra kellett gondolnia, hogy Iluskát iskolába járassa. Mert maholnap itt lesznek a háztűznézők és Iluska tudomány dolgában még nem haladt többre, minthogy alaposan meg tudja ítélni, hogy a lekváros palacsinta fölötté áll a kukoricza-málénak. Az ilyen „ismeretekben” rendkívül sokra vitte már. De ki is ne tenne szembeszökő előmenetelt, ha úgy fűrésztik tejbe-vajba, úgy keresik kedvét, mint őneki.

Távoleső malmokban bajos dolog az iskoláztatás. Főkép télen át. Nyakó uram azonban nem azért szerette annyira gyermekét, hogy ne talált volna módot a félóránnyira fekvő csótányi iskolába könnyű szerrel eljutni. – Jó időben együtt ballagtak el Miskával. Ha rossz volt az idő, ugysem tett az a két ló egyebet, elvitte szépen. Nyakó uram édesanyja benn lakott a faluban. Délre ott maradt a kis unoka; délután pedig

kimenetkor már ismét ott állt a kocsí a kapuban. Mire Nyakó uram Miskát a malomba vette magához, addig a csárdásék Borisa is bejárt már s így sem ment egyedül.

Miska ügyes molnáriának bizonyult. Pár év alatt annyira vitte, hogy akár legényszámban sem hozott volna szégyent mesterére. Nyakó uram nem is vonta meg tőle elismerését. A vele egyidejű inasok még egész esztendővel néztek farkasszemet, mikor ő már föl lett szabadítva. Hetibért is kaphatott volna már, ha Nyakó uram nem tekinti vala őt saját fiának. Így azonban még nagyobb emeletre jutott.

Eközben a kis Iluska olyan gyönyörű szép, karcsú hajadonná kezdett serdülni: szinte megigézte, aki rátekintett. A csárdásné azt jósolta felőle, hogy nem lesz párja három vármegyében.

Aki úgy félfüllel elleshetett valamit abból a beszédből, amit az „öregek” olykor-olykor nagy sugdosva együtt folytattak, – ennyit vehetett ki belőle: „Helyre egy pár lesznek... Az Isten is egymásnak teremtette őket!”...

Ebbéli szándékukról még nem tettek említést a fiataloknak. De nem is volt ezeknek szükségök figyelmeztetésre. Maguktól is szépecskén rájöttek azon gondolatra, hogy biz ők szívesen aláírnák, ha azt végeznék fölöttük a magasabb hatalmak, hogy egy kenyéren éljenek.

„A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyiljék, ha jön a szép kikelet”...

Pedig az ő életök sugárzó szép tavasz volt, s maguk a tavaszi verőfény csókjától gazdagon viruló gyönyörű virágok.

Kivált Iluska! Nincs az a felhőtlen nyári égbolt, melyet az ő szemének fényes tükre meg ne szégyenitene. Két arcza két tejben uszó róza. Csókratermett eperajkán játszi mosoly fészkel. Egyetlen mosolyára is gyöngytől leledzik a kebel s érezni hiszszük az ajkak édességét... milyen lehet még azoknak a csókja! Szőke haja, mint az árvalányhaj, hullámos, aranyló. Termete oly könnyű, libegő, mintha édestestvére volna a bűvös tündéreknek. – De aranszajú szent Jánosnak kellene lennem, ha őt méltóképen le akarnám írni. Elég az hozzá, hogy nem hazudott a csárdásné jóslata.

Az a Miska is olyan szép, nyalka legénnyé nőtte ki magát, hogy ugyancsak nem egyhamar akadni mására. Az őrlők mind csodálkoztak

rajta: hogyan válhatott abból a pöttöndi gyerekből ilyen deli, sugár ifju. Már a bajusza is ütöget. Mikor a két parányi végét kaczkíásan felcsipi: ugy illik barnapiros arczához, bogár szemcihez! – Miskáról meg azt jövendölte a csárdásné, hogy legszebb huszár lesz az egész ezredben.

A „Lábatlan”- malomnak mégcsak a kereke sem akadt el. Egykedvűleg zakatol, mintha mi sem történt volna. Pedig most fölfordult kőrüle a világ – legalább a fiatalokkal a lába helyett a feje tetején áll.

Miskának a szava ugy elapadt, mint a patak vize szárazság idején. Máskor el sem akart fogyni ajakán a nóta, eltartotta az őrlőket tréfával, hogy azok majd az oldalukat kaczagták ki, – s most alig szól nap-hosszat harmadfelet. Ha felönt a garatra, ott felejtí magát, rákönyököl a párkány szélére, tenyerébe hajtja fejét és búsúl, csak búsúl, mintha a halálos ítéletét olvasták volna föl.

Zsófi asszony sokszor így leli őt. El-elmosolyodik ilyenkor, de a viláért sem szólna egyet is. Csak hadd érék a gyümölcs gondolja magában – majd le fog az magától is hullani.

Átlátott ő már a szítán, tudja: hol a bibi. Iluskán is mutatkoznak ilyen jelenségek. Az a csintalan, bohókás leány most szakasztott olyan, mint egy apácza. Maga a szendesség, buzgótság. Ha magára marad, egyebet se tesz, csak az imádságos könyvét forgatja. Nem tudni: a könyörgések szépsége gyakorol-e reá ilyen nagy vonzerőt, vagy azok a képecskék, melyeket Miska hozott neki az andocsi búcsúról. Legalább, mikor Zsófi asszony egyizben rajt érte, az utóbbiak egyikére hintette csókjait.

Elkötöget óraszámra s mikor már a vége felé közeleg, akkor veszi észre hogy nem jól megy az egész és ujra felbonthatja. A konyhán meg épen nem lehet használni. Úgy elsözza a levest, akár a szerelmes szakácsné. Nyakó uram incselkedik is vele efölött. Iluskának lángba borul a képe. Tagadóra fogja a dolgot, hogy ő nem szerelmes; de a mentegődzéssel csak többet elárul, mint eltakar.

Folyvást irul-pirul, kivált Miska előtt, mint a csinyt végbevitt gyermek, ha tetten kapják. Szemeiben ábrándos fény rezeg; áruló búbáj ömlik el egész lényén. Mikor belepillant néha a tükörbe, az is olyan felmagasztalt képet mutat neki, mely rávall érzelmére. Nem talál módot, hogy titkát elrejtthesse. Miskával szemben igyekszik a régi pajzán

Iluska maradni. Eleinte menne is a játék; de ha Miska kissé mélyebben talál a szeme közé tekinteni, lesüti pilláit, elfogja a zavar és úgy elsiklik onnan, mint a vadász elől a megriadt őzike.

Nyakó uram nem állhajtja meg szó nélkül a fiatalok keservét. Tudakozza Miskától: miért adta fejét oly nagy búnak? – Mintha nem tudná, hogy hol rajlik a gyötrelem csirája! – Miska himel-hámol, hogy ő nem szomorú; ha azok a keserű sóhajtások, melyekkel szavait kíséri, meg nem hazudtolnák. Nagy elszántsággal végre annyit felel, hogy jobb is a szegénynek nem élni. Nyakó uram vigasztalja: soh'se essék kétségbe a szegénység miatt, míg övének tudja a „Lábatlan” malmot. Miska a szép szóra már kezdene is kibékülni sorsával, – de ekkor még újabb veszedelem esik. Iluska ellágyul Miskának panaszán –, és oly szivindító zokogásra fakad, mintha az édesanyját temetnék. Nyakó uram utoljára is megsokallja a siralmat. Készül is már őket pirongatni hogy: adta gyerkei, mit komédiáztok? Ha szeretitek egymást, miért nem valljátok meg? Azért adott Isten az embernek száját, hogy beszéljen vele. – Azonban mégis csak elhallgat; mert Zsófia asszony nagyon tiltakozik a szemével: mincként ártja magát a fiatalok dolgába. Ha nekik úgy tesz, hát csak halogassák; majd felhagynak vele, ha belátják: milyen hiába való szenvedést erőszakolnak magukra. Ők tudják legjobban, hogy addig legszebb a virág, míg le nincs szakítva...

Az öregek isteni végzés gyanánt szentül hiszik, hogy ezeket csak ásókapa választja el egymástól. De nemcsak az öregek élnek ezen hitben, a fiatalok is meg vannak róla győződve.

Egyik sem gyanítja, hogy a másik tud valamit a boldog jövődőről, melyet a cigány asszony csalhatatlan kártyája oly világos színben tüntetett föl. Hogy ne lehetne hinni a cigányasszony szavában, mikor Iluskának azt is megjósolta, hogy Miska lesz a férje, – holott Miskát soha nem is látta, akkor is benn járt a baluban, hogy kártyát vettetett. Aztán mint tudhatná egyébként, ha nem volna bűbájós hatalma, hogy ő Miskáért ég. Hiszen ő még nem is közölte senkivel, hogy szerelmes; még Miska sem tudja, annál kevésbé egy idegen.

Miska szintén e véleményt osztá, mikor őt a cigányasszony az uton elfogta és kiolvasta tenyeréből, hogy Iluska lesz a felesége. (Arra egyikök sem gondolt, hogy a csárda utba csett s ott nyerhetett tájékozást a malombeliektől).

Azonban mi sem tart örökké. Ború után kiderül az ég is. Még a bal-szerencse fiára is szelidebben tekint végre a sors, ha már megunta őt örökké csak sújtani. Annál inkább nem tarthatott sokáig a fiatalok néma epedése, kiken magukon állt véget vetni az önokozta gyötrelmeknek.

Vasárnap volt, szép őszi vasárnap. Nyakó uram és Zsófi asszony, templomba mentek Csótányra. Szakácsnének Ilus maradt otthonn, míg Tercsi Panninak utódja, anyját ment látogatni a szomszéd faluba. Dani, az inas, még kora hajnalban elindult Gyombádra, a kerekeshöz, s onnan csak késő délután fog visszatérni. Így tehát Miskának kellett a malmot őriznie; ki persze legkisebb hajlandóságot sem mutat arra, hogy a sorsnak illetén fordulata miatt zúgolódjék.

Alig várta, hogy lejárjon a dercze és újra felöntvén, kitehesse lábát a malomból. Ilus épen pogácsa-tésztát gyúrt, hogy Miska a kunyhóba belépett. Sejtette-e Ilus, hogy mi fog következni, elég az hozzá, hogy fülig elpirult Miska beléptén s hamarjában a tésztás kezével oldta le fejéről a bécsi piros keszkenőt, mely menyecskésen hátrakötve keresetlen egyszerűségével úgy emelte szépségét, kedvességét. Oh csak vette volna előbb észre, hogy Miska hozzá jó, csak ne lepte volna meg őt oly hirtelen! Most elárulta magát Miska előtt. Kitünt, hogy mily előszeretettel viseltetik ő minden iránt, mi a menyecskéket illeti. – Iluskánál csak Miskát borítá el jobban a zavar, ki szépen nyélbeütött mondókáját az utolsó betüig elfeledve szóltanul foglalt helyet a lóczán, Ilus közelében. Mire szóhoz jutott addig a pogácsákká idomitott tészta már a gyúrótábláról a tepszübe vándorolt.

Miska nagy feneket kerítvén a keblét feszítő édes-bús tehernek, azon kezd, hogy menyinyire sajnálja ő Zsófi asszonyt meg Nyakó uramat.

– Ugyan miért? hisz nem érte őket semmi baj – kérdezte Ilus.

– Csak azért, mert... dadogá Miska – mert édes anyám (így nevezte Zsófi asszonyt) halálra busulja magát, ha majd jönnek a kérők, hogy jobb kezét elvigyék, ki őt minden dologtól fölmenti, ki neki annyi örömet szerez... Apám uramat pedig (már mint Nyakó uramat) ki gyámoltja majd, ha mindketten öregesznek...

Iluska sirásra fogja a dolgot. Nem akarja ő szüleit elhagyni!... Miatta jöhetnek a kérők tuczat számra – ötet ucscse: inkább vén leány marad, mintsem a házból kimenjen.

– Hanem – folytatá szemlesütve – a példaszó azt mondja: ott fújja mindenki, ahol éget. Talán bizony a mi Miskánk akar valahová elházasodni és azt kerülgeti, mint a macska a kását...

Miska nyomban kész rá megesküdni, hogy ő még inkább felcsap agglégénynek, ha elverik a háztól mint hogy mást vegyen el...

A „más” szóra szinte hallhatólag dobog Iluskának szive.

Azonban egy füst alatt olyat is szólt Miska, mi keserséggel tölti meg Iluska szívét. El is borul már-már derengő tekintete és könnyekre fakadva szemére hányja Miskának:

– Már hogy is támadhat ilyen gondolatod: a háztól elverni – téged, kit mindnyájan annyira szeretünk...

Miska szaván csipi Ilust.

– Hogy, apám és anyám, szeretnek azt irántam való jószágukból világosan látom. Csak arról nem vagyok bizonyos: vajjon magadat is beleérted-e ezen szóba: mindnyájan szeretünk. Magadról mondd egyszer, édes Iluskám, egyedül magadról égek tudni, hogy szeretsz-e?

Iluskának, még, a füle hegyét is lángpirosra festi ez a kívánság. Lesütött szemeit a világ minden kincscéért sem merné fölemelni. Csakugy a tepszü mögül felel annyit, miként szivesen mondaná, ha nem szégyenlené. Mondja előbb, Miska, majd akkor ő is befogja vallani.

– No hát tudd meg, édes, kedves Iluskám, a – mit már eddig is tudhattál, hogy én téged nagyon, de nagyon szeretlek; annyira, hogy ki sem mondhatom. Így szeretsz-e te is, egyetlen Iluskám?...

– Így szeretlek Miskám – százszor jobban mint az életemet.

A többit az ajkak beszélték el, az üdvösség nyelvén, hosszú, édes, lángoló csókokban...

Ebédnél már tisztában voltak az öregek afelől, hogy a jég megtörött. Mert az a félnék, szóltalan Iluska, kinek arcza Miska közelében délben, este mindig a hajnal színét viselte, – most egyre-másra kínálgatja Miskát a kakastéjjel készült pogácsával. Miska dehogy adna kosarat. Úgy morzsolja egyiket a másik után, mintha az éhhalál sarkából szabadult volna ki.

Nyakó uram csóválja a fejét, mosolyog is hozzá, hol Miskára, hol meg Iluskára nézve; ám azoknak kisebb gondjuk is nagyobb annál, minthogy ily jelek láttán megrezenjenek. Nyakó uramnak nem hagy békét a kötekedési viszketeg hogy meg ne jegyezze:

– Ejnye fiam, neked amint látom, izlik ám a szerelem-pogácsa... Te-ringettél! Előbb csupán sóhajtásból éltél s most ugyancsak megbecsüld a szép kezek sütését...

Iluska kiálta a tűzpróbát. Elpirult, az igaz, de csak azért mert az a láng mely ennyire élesztve nem fért meg szívében, arcán gyuladt ki. De szemei nem az asztal alatt, hanem két másik szem fénylő sugarában kerestek az ingerkedés ellenében szövetséges társat.

Ez a két másik szem pedig nem volt senki másé, mint azé az ármányos Miskáé, ki szintén nagy változáson ment keresztül a reggeli óta. – Tekintete csakugy lángol, szikrázik. Beszédje vigságtól, jókedvtől pezseg. Ajkain a nóta ismét táborot ütött, azon különbséggel, hogy míg előbb zöldet tarkát összedalolt, most kivétel nélkül szőke kis leányról, nefelejt-szemekről szól a dal.

Ha most kérdezősködnék valaki hogyléte felől, bajosan nyerné feleletül azt, hogy jobb is volna nem élni.

Az öregek előtt tehát tisztán áll, mint a kétszerkettő négy, hogy mi történt. Azért nem is csodálkozik rajta Zsófi asszony, mikor Ilust a kiskertbe szalasztja zöldségért s az csak félóra mulva tér onnét vissza kipirult arcczal, lángoló szemekkel. Nem szegi kedvét, csak hadd vegye utját a malmon keresztül, hadd enyelegjenek, – ha sürgősen kell a zöldség, majd behozza Tercsi.

Mindig csak a magányt bujták, mint a bűgő gerlék a lombok sátorát. Olyan furcsa valami is az a szerelem! Szemébe szeretnők mondani az egész világnak: mily boldogok vagyunk, – s mégis rejtegetjük édes titkunkat, félvén attól, hogy a világon lekopik a zománca, belepi a por.

Igy teltek a napok: Rózsaszínű fényben ragyogott a fiatalok világa; színmézbé fűrésztött illattal árasztá el életöket a boldogság.

A lakodalomnak mi sem állt útjában. Szerették egymást; az öregek áldását már előre kinyerték, semmi sógorság, sem komaság, sem egyéb rokonság nem szolgált akadályul. Azonkívül az erszény is duzzadt a kövér béléstől, az újbor is elszürten állott a pinczében, – csak az volt a bökkenő, hogy Miskára Iluskán kívül ő felsége is igényt tartott még.

Azt akarták még bevárni, hogy széna-e vagy szalma? Ha Miska bevál katonának, akkor csak várjanak addig, míg kiszolgál. Azért nem késnek el; hisz mindketten elég fiatalok.

– Elérkezett az ujonczozási nap. Miska, amint illik egy olyan nyalka legényhez, szépen felpántlikázott kalappal jelent meg a sorozás színhelyén. Szó ami szó, neki bizony kedvére lett volna a gyöngyélet, s ha ezredét valahová otthonn körül rendelik és vitézi mivoltában is megmaradhat Iluskája közelében, – még meg is köszöni, ha felírják huszárnak. Így azonban nagyon erős szeget ütött fejébe azon gondolat, hogy milyen lesz az ő élete távol földön, Iluskája nélkül. Bogár haja galambószre szürkül a maró gyötrelemtől... De ha ő aggódott, nem kevésbé szorult Iluskának szíve, ha eszébe jutott, hogy Miskát elviszik. Imádkozott is érte buzgón, tédenállva, hogy bocsásson a Mindenható hályogot az orvos szemére, kápráztassa meg tekintetét, hogy Miska helyett egy ügyefogyott nyomorékot lásson, mikor az előtte áll. Sorozzák be inkább az egész világot; csak Miskáját hagyják meg az ő szívének.

De nem használt sem köny sem ima. Azt a vak is láthatta, hogy Miskát az Isten katonának teremté. Nem is csodálkozott hát fölötté senki, midőn a főorvos vállát veregetve kimondta, hogy: „fiam huszár lesz belőled”!

Jó hogy ezt Iluska már előre félve gyanította, hogy elkészült szíve a csapásra; mert ha váratlanul értesül arról, hogy Miskáját tőle elszakítják, a szíve reped meg bele.

Sirt a szeme, zokogott a lelke, mikor megjött az idéző-levél. De hiába volt minden kesergés; könnyeinek árja csak szívet borítá el s nem a gőzös útját, – az egyet füttyentett, s akadálytalanul robogott el Miskával a kéklő távolba.

Elrepült a gőzös, eltávozott vele Iluska öröme, boldogsága is. Helyette cserében a mardosó fájdalom költözött szívébe. Szomorúság ütött tanyát a malomban; némaság honolt benne, mint a temetőben. A szomorúság hétköznapjait csak akkor váltá fel az öröm ünnepe, ha Miskától levél érkezett. Miska már beletörődött a szigorú életbe; a kemény gyakorlatok lelkének is kölcsönöztek némi keménységet, – mert utóbbi levelciben már nem sirt annyira a kétségbeesés, mint azelőtt.

Iluska kesevében eleinte az öregek is osztoztak. Hiszen Miska már egészen szívökhöz volt nőve, s a rózsató megérzi ha egy ágat leszakítanak róla. De csak nyelte! Később más foglalta el minden figyelmeket gondolatukat, úgy, hogy Miska teljesen kiszorult emlékezetökből. Nyakó uram ugyanis egy eddig hírből sem ismert rokonától – a névazo-

nosság alapján – nagy vagyont örökölt. Rámehetett az egész mintegy százezer forintra. Az ő fejét tehát, nemkülönben Zsófi asszonyét a pénz hová fordítására irányzott tervek zsi bongták keresztül-kasul.

Csak Iluska nem talált enyhülést. Mit gondolt ő vele akár mennyit örökölt apja! A pénz csak pénz; egyik bankó olyan mint a másik. De ha mindkét szemét kinézi is, mégsem lát a tájon olyan legényt ki Mis-kának nyomába léphetne.

Perzselő nyári napra tikkasztó est borult. A molnárcsalád épen vacsoránál ült. Sűrű felhők tornyosultak az égre. Künn szilajon tombolt a szélvész, a zivatar hirnöke. Az nem is késett soká, vakító villámlás, ropogó menydörgés kíséretében hirtelen megeredt a jéggel vegyes zápor.

A házőrző kutyák hangos csaholással adják, a molárnak tudtára, hogy idegen tévedt az udvarra. Nyakó uram ki is tekint iziben, hogy megkérdezze mi járatbeli? Egyszersmint a kétcsövű puskát is leemeli a szegről, ha netán rosz indulat vezérelné az érkezőt. Különös! Nyakó uram csak egy héttel előbb is kész lett volna egy szál bunksó bittal áthatolni az emberevő indusok telepén, s most hogy pénzt örökölt, még az udvarra is csak ekkora elővigyázattal mer kilépni.

Pedig fölösleges volt ez a nagy készület. Nem tolvaj, nem zsvány okozta a forradalmat az eb ketrecz tájékán. Csupán egy jámbor kolduló barát lépte át a kaput, még pedig azzal a békés szándékkal, hogy Nyakó uramtól az éjszakára szállást kérjen, – mert az eső utolérte és csuromvizre áznék a faluig.

Nyakó uram roppantul megörült a kései vendégnek. Előbb sem férhetett volna szó vendéglátásához; de most, hogy a szerencse gazdagok sorába igtatta, képes leendett úgy lopni a vendéget, hogy legyen kinek eldicsekedhessék. Mert a pénzzel Nyakó uram szinte a pöffeszkedéssel határos kevélységet is örökölt. Hát még Zsófi asszony!

Iluska a tüzről pattant lányok varázshatalmával csakhamar az asztalra idézett egy statáriumlelte kendermagos csibét. (Zsófi asszony most már nem akart többé a főzéssel bibelődni, Iluskának is, kinek eleme volt a gazdasszonykodás, csak hosszas könyörgésre nézte el ezt a lealázó foglalkozást.) Nyakó uram pedig félretéve a hétköznapi karczost, a „Barandó”-hegy ötödévi veritékéből tölté meg a kancsót, amiből aze-lőtt csak ünnepeken járta egy-egy kis üveggel.

Nyakó uram egy részről vendége kedvéért, de meg azért is, mert az ellenség, az izletes vacsora nagyon kihívólag kacsingat feléje, – még egyszer hozzálát az irtóháborúhoz. S amint az már természete a magyar embernek: „szavok sem igen van azalatt, míg esznek.” De mikor a vacsorának vége, akkor mindketten megeresztk a beszéd zsilipjét és elmondja kiki mit tud és érez.

A harmadik pohárnál már értésre esik a barátnak: milyen szerencse érte a házat, melynek küszöbét átlépte. Nyakó uram keblét menten széjjel vetné a titkozódzás, mint az erjedő must a bevert hordót, – ha azt el nem beszélhetné.

Ugy nézzenek ám a szemek közé, hogy ő nem valami emilyen-amolyan nemzetségből való. Földesurak állnak vele rokonságban. Országvilág tudja, hogy ki volt az örökhagyó Nyakó. (Egy hónappal előbb maga sem tudta még!) A faluban csak per "Bálint gazda" titulálják őt a ködmenesek, amint egymást szokták; pedig a hetedik öregapja sem volt soha senkinck a parasztja. Ki nem hiszi, ott fön lóg a falon az a kopott aranyrámás levél, – abból kiviláglik, hogy már a szép apja is kitanult, czéhbéli molnár volt.

S egyben le is veszi onnét, örvendvén, hogy végre olyan ember nyitott be ajtaján, ki deákul is ért. A csárdás szomszédja azt állítja, hogy deákul van írva. De a csárdás, mindamelllett, hogy világlátott, tudálékos ember, mégsem képes megfejteni az értelmét; mert a deák nyelvből mindössze is csak annyit tud, hogy az „executio” egyet jelent a végveszedelemmel.

Most az egyszer tehát olyan embert hozott elébe a jó sors, kitől módjában áll bizonyosságot szerezni a felől, hogy az ő szépapja csakugyan kitanult molmár volt.

A vendég azt constatálja először is, miszerint a levél valóságos kutyabőr, olyan, mint a régi nemes levelek. (Nyakó uram hegyezi fülét a „nemeslevél” szóra. Mégcsak az kellene a százezer forintjához, hogy egy régi nemeslevél birtokába jusson! Hisz akkor nyomban nagyobb úrrá lenne a mérgesdi zsidó uraságnál; mert amennyivel az nála többet bir értékben, annyival meg fölér az ő nemes származása...)

A barát nagy folyékonyan végig olvassa az egész okiratot; mert, megjegyzendő, hogy nem valami szedett-vedett fráter volt a vendég, hanem fölszentelt misés páter.

Azután leteszi, szeme közé tekint Nyakó uramnak és bámulva kiált föl: „Hiszen a kegyelmed ősei főemberek voltak! Egy ágból sarjadtak a Csikvándi grófokkal. Ez itt a nemeslevelők. Csikvándi és Nyikvándi Nyakó Demetert még Róbert Károly király tette nemessé, s az neki egyik oszlopa a hazának büszkesége volt...

Nyakó uram, karszékestül együtt, csaknem hanyatt esett erre a beszédre.

– Hallod asszony! – rivalgá magán kívül – hallod: nemesember vagyok!... Nemzetségem a legelső közül való az egész országban...Eladom a malmot, pusztát veszek, uraság lesz belőlem... Megillet a kastély, nem hányhatja senki a szememre, hogy főkaptam az uborkafára. Az ősapám is mind palotában láttak napvilágot. – Hogy Az Isten áldja meg a tisztelendő urat, amért hozzám betért és ezt felfedezte!... Meg a boldogult rokont is, hogy szives volt a világból kimulni és nekem a nagy származás mellé módot is hagyott.

Nyakó uram szintén mámorba esett az örömtől. De még inkább repesett Zsófi asszony szive. Nem kell tehát megérnie azt a szégyent, hogy vénségére olyan sors várjon rá, mint az alsó molnárnéra, kit hatvan esztendő s létére „ifiasszony” néven szólítanak, s amely czimben már maga is részesült, pedig férjhez menő lánya van. Aztán most módjában áll lenézni az ispánnét, kasznárnét, – kik eddig csakúgy „hallja maga, molnárné” bekezdéssel álltak vele szóba. Nagyságos asszonynya lesz, mihelyt az uradalmat megveszik. (Nyakó uram csak pusztán kezdte s ő már uradalmat emleget.) Addig is meghagyja Tercsinek hogy őt máttól fogva tensasszonyozza s neki ha jön, ha megy, kezét csókoljon. Ha az az éhenkórász Taczakné, kinek a férje csak százötven holdat bir árendába, s maholnap azon is elbukik, lehet tensasszony – miért ne lehetne ő is az?

Az idő kitisztul, ismét el is borul, meg újra kiderül; de a barát még mindig élvezi az „éjszakai szállást”. Hasztalan erősi váltig, hogy neki sok a dolga, egy helyen nem lehet ily soká időznie, – már a dereka felé közelgett a hónap, mire Nyakó uramtól szabadulhatott, ki megfogadta, hogy álló esztendeig folyvást vendégeli nagy szolgálatáért.

Zsófi a tensasszony (hogy megvetését kikerüljük, nevezzük őt mi is új czimén) töri a fejét. Önmagának s a tensurnak talált már titulust; még csak Iluskával nincs tisztában. Az világos; hogy Iluska immár

kisasszony, s meg is várja mindenkitől, hogy ezt el ne felejtse; de hát az anya csak nem szólhat így leányához: „Kisasszony magzatom, jér ide!” Az Ilus név pedig nagyon parasztos, ezt így tovább nem viselheti.

Végre hosszas ajkbigyvesztés és orrfintorítás után rászánja magát, miszerint kegyeskedik leereszkedni a jegyzőnéhez; kit pedig van oka fitymálni mert előbbi mivoltában föl sem vette őt. Mégcsak egyszer teszi meg az alacsony lépést, hogy megtudja tőle: vajjon az Ilona nevet hogy ejtik ki nagyuriasan? Ő jártasabb az efféle dolgokban. Azután maradhat magának, a semmiházi pereputtyával együtt. Ő bizony nem alázza le magát annyira, hogy hozzá elmenjen.

El is indul a faluba, de most már nem gyalog, mint előbb szokta, hanem kocsin, a bazsarózsás nagykendővel leterített ülésen. Mig hintót vásárolnak, egyelőre még így utazgat.

A jegyzőné szivessége határtalan. Rá sem ismerni benne az előbbi rártartós asszonyra. Amint észreveszi őt a kertrácson keresztül, tüstént elébe siet.

– Hozta Isten, galambom tensasszony! – fogadja őt az uj titulussal, mi Tercsi révén esett tudtára. – Minek köszönhetem a ritka szerencsét?

S összevissza csókolja, öleli. Pedig előbb a fejét is alig billenté meg, midőn az akkor még „Zsófia asszony” köszöntését fogadta.

Zsófi tensasszony rövidre szabta látogatását. Nem kerülgeté sokáig a czélt, mely ide hozta, hanem rövid bevezetés után a nevekre terelé át a beszédet. Erre az ispánné szolgálatott alkalmat, ki újszülött leánykáját Polyxena névre keresztelé.

– Polyxena! – ismétlé Zsófia tensasszony méltatlankodva – az már mégis szörnyűség: mennyire majmolják az ilyen közönséges teremtések a nagy urakat... Polyxena nevet adni a köly.. utam bocsá! gyerekünknek... Mintha bizony herczegné lenne valaha belőle!...

Nem elégedhetnének meg – bosszankodik tovább – valami egyszerűbb névvel is? Például Annával. Hisz nem kellene őt azért parasztmódra Panninak nevezni, ki lehet az szebben is ejteni. Nánicsika, Niva. Vagy nem elég szép név-e ez is? Ilona? Ezt is lehet változtatni, így Ilona, Iluska, Il.. ejnye, hogy is? nem jut ám eszembe...

– Ilka, Helen – vágott közbe a jegyzőné – meg nem foghatván: mit akarhat Zsófi tensasszony ezzel a névgymnastikával. S tudtán kívül oda hajtá a lapdát ahol azt vendége már két kézzel várta, hogy elkaphassa.

– Helen! – Tehát megvan, amiért magát ide alázta. Leányának van a család fényéhez illő neve. Csak arra kell ügyelnie hogy hazáig el ne felejtse valahogy. Hogy ez eshetőségnek elejét vegye magában gyakran mondogatja, így tartván, meg emlékezetében.

Most már befejezheti látogatását. Fogatna is egyben, ha észre nem venné miként terítve van... Az ozsonnát sajnálná elejteni. Ismét egy alkalom a külömbség kimutatására.

Neki esik a czukornak, kávénak. Megkérdi a jegyzőnétől: honnan szokta hozatni?

– Csüdről – Hangzik a felelet. – Mondhatom, hogy nincs reá panasz. Kobelesz elég figyelmet tanusit az oly vásárlók iránt, kiknek a zsebéből csomóban vándorol át a pénz az övébe.

Zsófi a tensasszony diadalmas tekintettel szakkitja őt félbe. Ah! az övé már egészen más. Hasonlithatalanul finomabb. De nem csoda; mert ő egyenesen Hortobágyról rendeli és nem valami gym-gyom falusi zsidótól.

A jegyzőné felindulásában nem is veszi észre, hogy Zsófia tensasszony Hortobágyot (nyilván hire után) a világvárosok sorába helyezte. Halvány arcza a vérig sértő ócsárlásra lángszinübe csap át. Nem tanácsolná annak a százeressé fejtelt lisztlópónénak, hogy mégegyszer ennyire merészkedjék; mert ő majd eltalálja neki magyarázni, hogy előbb mi volt. Hozatja ám a kávéját – majd mondja: honnan... Garasonkint veszi a babérosoktól!

Azonban mégis csak lenyeli a keserű falatot. Aladár, a nagyreményű fiu, épen megjött haza. Elcsapták a hivatalból. Sikkasztott hogy az urat adhassa. Az apjának fele vagyona ment a visszatérítésre, azonkívül két hétig volt szállva abban a vendéglőben, ahol a szolgálattevő személyzet szuronyos puskával lesi a vendég urak minden mozdulatát...

Bármily nehezeére esik is a jegyzőnének feltörő indulatát visszafojtani, de mégis elhallgat; nem torolja meg a fulánkos szavakat. Ki tudja: mit rejt a jövő? Aladárta talán csak ragadt az iskolákban annyi tudomány, hogy egy olyan telivér libának, mint az a Nyakóné lánya – el bírja fejét bolondítani. Esze és szorgalma után ugy sem élhet meg. Így

legalább úr marad azért, ha irtózik a dologtól, mint a bagoly a vilá-
gosságtól.

Kenyérrel dobja hát vissza, ki reá követ hajított. Mézes-mázos sza-
vakkal biztosítja távozó vendégét: mily rendkívüli örömet okozott neki
a megtiszteltetés. Nemis késik soká a visszaadással. S majd akkor kérni
fogja az illető kereskedő címét, hogy ő abból hozathasson, a mi jobb.

Zsófia tensasszony föllélegzik, amint a kocsi az udvarból kifordul.
Csakhogy sikerrel járt és nincsen szüksége ismét egy ilyen önmegetaga-
dáásra. Az ő lába nem fog átlépni ily alsórendű küszöböt. Márvány lép-
csők felett szőnyegek fogják fel lépteinek zaját s csupa földesurak,
nagyságos asszonyok bámulandják drága öltözékeit.

Otthon mindjárt kiadja a parancsot, miszerint leányát ezentul min-
den élőlény Helen kisasszonynak köteles nevezni.

Férje urát pedig eltuszkolja hazulról, hogy lásson valami kastélyos
jóság után. Mert ebben a piszkos, szűk lakásban minden órája felér
egy átszenvedett purgatóriummal. Egyszermind tudakozódjék „guber-
nát” után is, aki Helent zongorára, francia nyelvre s mit tudá ő: még
mire – annak kell azt érteni – oktatni képes. (Helyeikről jutott ez
eszébe. Azoknál is ilyen van Pusztá-Csalánoson a kisasszonykák mel-
lett, – csakhogy azok nincsenek eladólány számban.) S még küldjön a
városból egy ügyes szabót is, hogy számukra uj ruhát készítsen.

Szegény, szegény Helen! Számára nem termett a gazdagság egyebet
gyötrő búbanatnál. Fájdalommal töltötte el keblét az a változás, mely-
be a gazdag örökség s az a haszontalan nemeslevél szüleit sodorta.
Nem ismert ő többé azokban a levegőben járó félszeg alakokban a ré-
gi apára, anyára. Szeretetők sem úgy nyilatkozik már, mint azelőtt, hi-
degebbnek tűnik az is föl. A sziv terére is átvizik a rosszul szegélyezett
uri kimértséget, torzító feszélyt. S még hagyján lenne, ha csupán szü-
lein vett volna erőt a nagyzás láza, mely miatt már oly sok bakot lőt-
tek s melynek köszönhetik, hogy most szegény, boldog vidékszerte
felettők kaczag. Csak őt hagynák meg annak, ki előbb volt, s ki nem
is kívánczik abba a légkörbe, mely után szülei kézzel-lábbal kapkod-
nak. Nem találja ő ott fenn magát. Mi haszna öltöztetik selyembe, bár-
sonyba, ha szive a csillogó pompába mindig visszaérkezik a fénytelen
de boldog mult után. Most akarják kiszasszonnyá nevelni! Rég benőtt
már az ő feje lágya nem tudja hogyan fog oda magának utat törni a

francia szó. Az ujjai pedig megmerevedtek már a dologban, nem siklanak azok a billentyükön soha.

De legjobban aggódott Miskáért. Mióta ez a hóbertos állapot uralkodik nálok, azóta egyszer sem hallá emliteni. Hátha az is úgy jár, mint a kovács sógor, ki, midőn az az újdonsült tensurat a régi módon „te”-nek szállította, – majd hogy ebrudon nem került ki a házból.

Csikvándy és Nyikvándi Nyakó Bálintott tegezni merészli egy földhöz ragadt – ha mindjárt apjának egy ballépése folytán rokonsági kötelék fűzi is őt hozzá! Egész bosszuság mint kapaszkodnak utána ezek az alacsony népségek! Az ő szárnyaiba csimpeszkedve szeretnének a porból kiemelkedni. Azt várják talán, hogy valahányából megannyi földes urat csináljon! – azért lesik annyira mint verebek a buzás asztagot. Nincs rájuk szüksége! Majd talál ő magához való ismerőseit, jóbarátokat.

Ha a boldogtalan Helen minden könnye egy-egy drága gyöngygyé vált volna, úgy apja minden vagyonával sem bírná azok árát megfizetni, – oly sűrűn áraszta a lesújtó szenvedés lelkének véres hervadó arczára. Napról-napra láthatóbban fogyott, mint a csillag fénye, mely elé a felhő iramlik. Egyfelől a vágy, az epedés sorvasztá azért, ki szívével összeforrt s kit tőle – úgy látszik – el akarnak taszítani, mivel szegény. Másrészt a keserűség fulánkja szurdalta keblét szülei miatt, kik már egész vakon, hanyatthomlok futottak a nagyzás lidércze után, mely ugysem vezeti őket egyébüvé, mint a közgúny, a nevetség ingoványába. A heves lelki harcz már nemcsak a csatatért: keblét pusztítá; de fenyegeté egészségét, életerejét is.

Mikor gyanította, hogy a postán levél van Miskától, érte küldött, elolvasta maga, válaszolt is reá szive szerint; de a házban említést sem tett felőle. Ugysem voltak kíváncsiak: él-e hal-e Miska; elő sem hozták őt soha. Jobb is volt elhallgatni, ki tudja: nem azt nyerte volna-e feletül, hogy ugyan mit gondol: kisasszony létére egy közhuszárral levelezni! Talán egyszer meg is tiltják neki hogy reá gondoljon?

Ha ezt meglehetne tiltani! Milliő meg milliő embert lehet kormányozni; hadsereget kénye-kedve szerint oda rendelhet a vezér, hová jónak látja; megváltoztathatni a folyamok irányát, új medret ásván a régi helyett: de szivnek törvényt szabni, hogy érezzen e, vagy ne érezzen – örült igyekezet.

Rabszolga volt az ő szive, lenyügzött rabszolga, kinek akarata, szólásjoga nincsen; csak némán teljesíté kötelességét, mely abban állt, hogy szüntelen uráért dobogjon.

Levelének minden sora egy-egy vértanui kép volt; minden betűje, vonása határtalan szenvedést ábrázolt. Azonban soha sem érinté a szivfacsaró fájdalom okát, melynek szülöttei: a hulló könnycseppek homályossá áztaták a levél szövegét. Miért húzzon már előre keresztet reményei fölé; miért tegye semmivé keblének aranyos világát; miért törje szét az összekötő kapcsot, mely kedveséért az élethez csatolja: ha visszatér, még úgyis elég jókor tudja meg a siralmas valót, hogy az, mint a villámcsapás, földre sujtsa őt.

Nyakó úr lelkét egy óhaj tölti be: vajha egy hajdani Nyakó-birtok urává lehetne. Inkább megváltaná kétszeres áron; csakhogy az ősi ház tornáczáról hányhatna fittyet a világnak.

Ez azonban kissé bajos dolog. Mert az egykori Nyakó-jóságok legnagyobb részt a Csikvándi grófok hitbizományát képezik. Azok közül egy sem kerülhet tulajdonába. Végre nyomra akad. Az adománylevelben ott szerepel Küllő is. Az nem a grófoké; jelenleg zsidó kézen van. Utra is kell tüstént, hogy alkura lépjen Rosenblüvel, a tulajdonossal.

Rosenblüh ravasz fej. Ravaszága nélkül nem vihette volna batyúról pusztáig. S ha már egyszer urasággá lett, nem is hajlandó arról egyhamar letenni; ha csak nagyon hájas nyereség nem ígérkezik. Erre pedig Nyakó úrnál kilátása van. Nyakó úr már mindjárt kezdetben elveti a sulykot, előre kijelentvén, miszerint a küllői birtokot minden áron meg kell szereznie, – mert az egykor őseinek tulajdona volt.

Rosenblüh már tudja: hányadán van. Ő meg kijelenti egész kereken, hogy attól semmi szín alatt meg nem vál. Úgysem fizetné meg annak valódi értékét senki sem; azt az értéket, mely neki oly dúsan gyümölcsözik. A küllői határt más nem ismeri, egyedül csak ő. A térképen hibásan van a Kánaán Ázsiába tolva, annak itt kell lennie Küllő körül. Mert ilyen termőföld széles e világon sehol, de sehol sincs.

Már most aztán tessék vele alkudni! Mikor mindakét fél ily nyomós okokkal áll elő, nem csoda, ha két napi huza-vona után Nyakó ur oly túlhajtott összegzen szerzi meg a küllői 600 holdas birtokot, hogy Rosenblüh máshol – jobb határon – vehet rajta ezeret.

A ragyogó jövő alapja: a birtok tehát megvan. Jóllehet nem mérföldeket borító uradalom, amilyenről Zsófia tensasszony álmodott; de hát egy malom táját ilyenlül fölcserelni mégis elég szembe ötlő különbség. Kastély sincsen rajta, de van csinos urilak, melylyel bizony megelégedhetni.

Mégcsak a bebutorozás van hátra. De ebbe már nem Nyakó úr vágja a fejszét; ez Zsófia tensasszony kényes izlésére bizatik. – Zsófia tensasszonyban erős diplomaticai érzékre vall azon ügyesség, melynélfogva a legellentétebben rikitó színek közt atyafiságos egyetértést tud létrehozni; elannyira, hogy a zöld mellett a sárga, a kék mellett a tulipiros a legpéldásabb békességben igyekeznek a szobák fényét emelni. Ami ha mégis nem sikerül teljesen, nem öket terheli érte a felelősség.

Zsófia tens...azaz pardon! nagyságos czim nélkül rájok most már mégcsak gondolni sem szabad – a nagyságos asszonyt új helyzetében csak egy gondolat bántja: miért nem lehet a jegyzőné, ispánné, bérlőné s az egész odahagyott pereputty tanuja ama fénynek, mely őt környezi, – hogy semmiségök miatt előtte pirulniok kellene. No de ha már egyszer így van és nem másként, majd megbámultatja magát új ismerőseivel.

Eltávoztak a vidékről anélkül, hogy valakitől elbúcsúztak volna. Különben ezáltal nem okoztak senkinek fejfájást; csakhamar napirendre tért felettök mindenki. Legfeljebb a jegyzőné korholta meg fiát, hogy már most lássa: mi lesz belőle? Ha az a temérdek pénz, mit reá költötték, még annyit sem kamatoz, hogy egy tapasztalatlan, egyszerű leánynak el bírná a fejét széditeni, és mindjárt leteszi a fegyvert, mihelyt az kijelenti, hogy oly lát mozgat, melyre fölösleges időt pazarolni, – akkor csak nézzen valami más után. –

Mit beszélék: búcsú nélkül hagyták el a táját?... A nagyságos házaspárnak a pöffeszkedés megtiltotta e kötelelőget; de Helennek mást sugott a szíve. Ő búcsút vett a malomnak minden kis zugától. Könnyezve mondott „istenhozzádot” a drága helynek, hol mig az istenverte urhátság nem basáskodott szülei fölött, – oly boldogul éltek. Áldást szórt, csókjait hinté minden pontra, mely őt Miskára és szerelmének körülményeire emlékezteté. – Nyakába borult a csárdás háznépének (kik a malmot megvették) úgy zokogott szivszorulva, kérvén öket, hogy gondoljanak reá.

Ő már irt Miskának; de ha nem kapná meg levelét, ha netán itt keresné, úgy mondják meg neki: hol találja fel őt, kinek szíve csak érette ver mind halálíg. Virágait Borcsára hagyja. Viseljen rájuk gondot, szeresse azokat úgy mint ő szerette. És újra megeredt könnyeinek zápora a kedves otthonért, melyet mos örökre idehagy.

Mint a jégpaskolta rózsabokor, megviselt, dúlt volt egész lénye, mire Küllőre érkeztek. S hogy színig töltve legyen a keserű pohár, egyszer csak azzal a hirrel toppan be Tercsi, a szakácsnévá előléptetett szolgáló, hogy itt a nevelőnő.

Egy első pillanatra határozott ellenszenvet ébresztő rőtthajú, selypes rút vénkisasszony volt ez, kiről szinte lerítt a kiállhatatlanság. Ez lesz az ő oldalához lánczolva, hogy tőle naphosszat megne szabaduljon? Hisz mielőtt az első francia szót megtanulná, beteggé teszi őt annak társasága! – Szerencsére arra nem került a sor; a harmadnapot sem érte meg a háznál.

A nagyságos asszony kirándulást indítványozott a közeli erdőbe. E sétára ujonat-uj kalapját tevő fel. Azonban e kalappal oly pogányul elbánt a rengeteg sok virág, toll és szalag, hogy kaczagás nélkül rátekinteni a leghősiesebb önuralom lecsendett. Mivel pedig a nevelőnő nem bírt ily hősi tulajdonnal, nem csoda, ha a szokatlan fejdísz láttára oly fülsértő vigyorgásban tört ki, mely sorsa fölött határozott. A nagyságos asszony ugyanis kikérvén magának, hogy ilyen jött ment csodabogár rajta nevetgéljen, – Helen benső öröme kiadta neki az uticédulát. Ujabb kritikust aztán a nagyságos asszony sem óhajtott házába fogadni.

A rőtthajú nevelőnő helyett ismét egy olyan alak lett mindennapos a Nyakó-háznál, kinek egyszeri látása elég arra, hogy aláírjuk Darwin állítását. Ez Tölgy Béla, a szomszéd helységben mintegy harmadfélszáz holdat bíró nyolczadmánás. (Mert ahhoz, hogy fertálmánást játszhatnék nincs elég jövedelme.)

Háromszegletű feje úgy áll a vállai közt, mint az ürge, mikor kibúni készül lyukából; de előbb kémelve néz körül, ha nem lesi-e pajkos gyermek, hogy botjával föbe kóllintsa. Örökké hunyorgó szemcsein, mint két homályos ablakon, a ravaszság kandikál keresztül. Hajszájai mint a gereben fogai, vastag szegekké csomósodva bökdöszik a levegőt. Olajsárga arczát tarkára tetovírozta a szapora ragya.

Korra nézve mintegy negyven éves. Beszélő eszköze olyan, mint az örök-mozdony: soha meg nem áll. S miután tisztességes uton-módon nem győzné a roppant szőözönt, – hazudni is szokott akkorákat, hogy még a füle is kétfelé áll bele. Ezen kívül első korhely a vidéken.

A harmadfélszáz holdja Nyakó úrnak birtokára dől. Előbbi időben szép keveset törődött vele: akárhogyan megy is a gazdaság. Ő járt a saját utjain, a béresek pedig azon, melyet Gergő, az öreg hajdu, ki Tölödi úrra még néhai atyjáról maradt, - nekik kijelölt. De, mióta nesztét vette, hogy Nyakó úr oly erszény fölött rendelkezik, mely nem egyhamar ijed meg minden pity-poty erszénynek, nemcsak az árnyékától- bélésétől sem, – s hogye „bátor” erszény osztatlan egész mivoltában egy szép leány kezével jár együtt, – azóta mindennap ott van a béresek sarkában.

A határon persze Nyako úrral könnyű szerrel találkozhatik. Nem is késik magát bemutatni.

– Tölödi Tölödy Béla, birtokos a szomszéd helyiségben. Az apja Tölödy László volt, a megyének egykori alispánja; minden izben kitünő férfiú. (Ez igaz!) – Igen örül a találkozásnak. Reméli: többször is leendő szerencséje. Ő legalább, mint a féle jó gazda (de ez már nem igaz.) kora hajnal óta késő estig folyvást a gazdaság után jár.

Az első összejövetelet nem nyújtja hosszúra; Még otthonn is sok dolog várja. A viszontlátásig!

Ezzel fölkap a szürke hátára és elüget.

Másnap már tudtára esett Nyakó úrnak, hogy az öreg Tölödy szörnyű pazarló volt. Jó ember volt, de nagyon bogaras, s e bogarak ették föl a vagyonát.

Családi birtoka, mikor azt átvette, meghaladta a hatezer holdat. De az öreg úgy a nyakára hágott mindennek, hogy midőn holta után öcsésével a maradékon megosztozott, alig maradt rá akkora darab föld, a mennyit a talpával elfoglal s az is adóssággal terhelve.

Öcsce gazdagon nősült s neje hozományán már visszaváltá jószágok egy részét. Ő azonban eddig nem érzett kedvet a házasságra, nőtlen maradt s így minden segélyforrás nélkül egyedül szorgalma- és takarékoságára utalva még; nem érte utol testvérét. De reméli, hogy nem fog mögötte maradni. Most már megindult a kerék s mindegyre jobban forog.

Forog ám visszafelé! Maholnap odaér, hogy Tölödy barátunk az utolsó szilvfáról is lebukfenczezik.

Elpárolgott a vagyon, de nem az öreg ur kezében. Hagyott az rájok eleget. Öcscsének, rendén is áll a szénája; az osztályon neki jutott háromezer holdhoz még szerzett is. Hivatala behoz annyit, amennyi a háztartásra elég; a birtok jövedelme tehát magát szaporítja.

De ő nem ily huron pendült. Mégcsak az kellene, hogy hivattalal vesződjék!... (Nem is biznának rá, daczára népszerű nevénck, semmiféle hivatalt. Ismerik a madarat tolláról.) Majd ő még fejét is törí; mikor könnyebb is, több élvezettel is jár az agár, paripa, kártya a fürdők meg a vig czimborák.

Ha egyszer arra szorul, hogy dolgozzék, az lesz az első és utolsó munkája, hogy kötelet erősít valami alkalmas fára és felfüggeszti magát. De mégsem; ez nem gavalléros halál. Inkább a főbelövést választja.

Következő reggel ígéretet tőn Nyakó urat meglátogni.

Nyakó ur tüstént haza siet a jó hirrel. Délutánra a volt alispán fiát várhatják...

Helen nem volt rá kíváncsi. De a nagyságos asszonynak módnélkül hízelt e látogatás. Alispán fia, a szolgabíró bátyja jön hozzájuk. A helybeli birtokosság (mert Küllön nem kevesebb, mint hét földes ur lakik) ugysem igen mutat hajlandóságot velők összeelegyedni; még a legkurtábbja sem. Mert hiába, a vagyon műveltség híjával senkinek sem szerez egyenranguságot azokkal, kik ugy viszonylanak hozzá szellemileg, mint a hajnal csillag a fagygyúgyertyához. Hanem ez a nagyságos asszonyt csak még nagyobb daczra ösztönzé. Azért is házához fogja billincselni az alispán fiút; hadd egye a méreg a bukáskörnyékezte rátartóa népségét, hogy kedvökért azokat mellőzi. (Azok persze hideg lelést kaptak a mellőztetéstől.)

Tölödy barátunk tehát fölötte szives fogadtatásra lel. Majd elolvad a nyájas pillantások tüzében, mely a nagyságos asszony szeméből reá sugárzik. – Helen, mint egy szobor, hideg közönnyel viseltetik minden iránt, mi körülte végbemegy. Terhére van a vendég, de szülei kedveért még sem vonul vissza.

Tölödy ur mindjárt az udvarlásnál kezdí. Csakugy özönlenek ajkáról a bókók. Összefecseg tücsköt-bogarat. Végig csépel a színház, bálók és

divat szerűjén; majd áttér a falusi életre. Helen mindezt elhallgatja csendesen, magába merülten. Füleiben csupán egyes szavak csengenek; elméje másutt jár, lelke távol kalandozik annál, ki sziveért szivet adott cserébe s nem az üres beszéd apró pénzén akar magának nőt nyerni. Mert Tölödy szándékán, mint lyukas függönyön csakhamar átlátott.

Tölödy ur belátja, hogy így nem sokra megy. A márványt el lehet szállítani, ha árát kialkudtuk, hogy felhasználjuk tetszésünk szerint, de hiába érintjük delejjel, az a márványt, mint az aczélt, nem bírja magához vonzani. És Helen szive márvány volt, legalább vele szemben az.

De azért esze ágában sincs, hogy tágitson. Jól ismeri azt az elvet, ha meg akarod kapni a leányt, fordulj az anyához. Tölödy ur tehát a nagyságos asszony körül sűrűg-forog.

Eltartja szóval, hizelgéssel. Elváláskor még kezét is csókol neki. Mit bánja, ha szivet nem is nyer, hisz ő a szeretőt a feleségnek ugysis elébe helyezi csak pénzt kapjon vele sokat – az a fő.

A nagyságos házaspár egyszer csak azon veszi magát észre, hogy úgy beszél Tölödyről, mintha vágyaival egyeznék, ha az mint kérő lépne föl. Ha ezt tenné – kosár helyett bizonyosra találna.

– Igaz, hogy már nem fiatal – veszi föl a szót a nagyságos asszony – de hát az csak előnyére van. Legalább tapasztalt, megállapodott ember, ismeri a világot s Helen biztos támaszt talál benne. Könnyebben fog vele boldogulni, mint egy éretlen gyerkőczcel. Nem is szép; de mikor beszél, csókolni való. Majd hozzá törődik, eszébe sem jut, hogy szebb is van. Legalább nem vetheti senki szememre, hogy nem adtam hozzá méltól férjhez. Az apja alispán volt!...

Igy alkuszna Helen jövőjére annak tudtán kívül, beleszólása nélkül.

– Derék okos ember – bizonyítja Nyakó ur, még miniszter is lehet belőle. Szeme-szája eláll mindenkinek, ha egyszer az országban fellép. Kossuth Lajost hallottam már egyszer; az csak kismiska hozzá képest...De...

– Mit de? – pattan közbe a nagyságos asszony,

– Rosz hírt hallottam – mond Nyakó ur. Azt fújja a szél, hogy korhely, tékozló. Mind elverte, ami apjáról rámaradt. A mije még van, az is uszik már; nemsokára elnyeli az adósság. Ha a mienket is így becsüli meg, akkor Helen öregségére koldusbotra jut mellette. Hanem ezt még sem hittem. Hisz ő maga mondja: fordítva áll a dolog. Ő szerezte

vissza, amit az apja elpocsékol. Majd utána járok, s ha nem igaz a szóbeszéd akkor...akkor nincs ellenvetésem...

Ebbeli kételyét eloszlatandó, a legujabb találkozásnál úgy intézi a szót, hogy Tölödy urtól kitudhassa vagyoni állapotát.

Ezt a keveset már rendbehoztam – dicsekszik Tölödy úr – egészen tisztán áll. Kézpénzt is kapartam már össze meglehetősen halmazt. De ez még mind nem elég arra, hogy nagyobb jószágot vehetnék. Ilyen fajta kisebb birtokba pedig nem akarok belevágni, nehogy szétszortsága miatt az ide-odavaló lótásra-futásra kelljen vesztegetni az időt, e drága pénzt. Majd itt majd ott – s mégse lennék sehol, mint az okorági zsidó. Azért a pénz legnagyobb részét vállalatokba fektetém; no de azért magamnál is tartok mindig pár ezer forintot...

Hirtelen, mint akinek jó gondolata támad, homlokára csap.

– Mi is van ma? – hadar tovább tovább – kedd. Tehát csütörtökre, születés napomra, szívesen látom a szomszédurat. Más vendéget nem várok; a dinom-dánom nem egyezik össze a takarékossgal. Azért csak kettecskén leszünk s majd lesz alkalma meggyőződni, hogy szavaimmal nemcsak a levegőt boszantom, hanem fenéig tejfel amit mondtam.

Otthon már várja a löcslábú zsidó (vidékszerte csak e néven ismeretes) és zaklatja erősen, hogy vagy tüstént fizessen vagy dobra ütteti birtokát. Tovább már nem várhat. Épen most vette neszét, hogy Eckmantól is nyolczszáz forintban, váltóra vett át egy paripát. Ha ez folyvást így megy, egyszer csak arra ébred, hogy a többiek már mindent elkapkodtak orra elől s neki nem marad egyéb amiből kielégítést nyerjen, mint az öreg harang kongása. Azért hát nézzen hamarosan pénz után.

Tölödy úr csitítja őt: épen most van legkevesebb oka pénzeért aggodni. Jól is teszi, ha nem jajgat annyira; mert ha hiába való lármája miatt terve csütörtököt mond, akkor üheti bottal a pénze nyomát. Azért a pindurka birtokért ugysem adnak többet, éppen annyit, amennyibe egy photograph kerül, mely majd kontrázni segít hitelezőinek a jeramias – siralmihoz. S ha még azt is annyifelé osztják, mint a Krisztus köntösét, – akkor csak szerezen új bugyelárist, apró pénznek valót mert a mostaniak százásokra szabott üregeiben úgy eltéved ami neki jut, többé meg se találja. Hanem ha vár még egy ideig, akkor megkap-

hatja pénzét. Mert ő megnősül. Nyakó ur lányát veszi el. Ott pedig tudnivaló, hogy lesz mit aratni. Inkább nyujtson neki segédkezet, hogy Nyakó urat hálójába fonhassa.

– Tudja mit? barátom – czirógatja a sopánkodó zsidót – magának mindig szokott lenni készpénze. Jól tudom én: pusztát is vehetne a szekrénye fiókján. Csütörtökre hozzám várom Nyakót; hozzon akkor magával egy csomó pénzt. Minél több annál jobb; de legalább huszezer forintot – hogy azt a magamé gyanánt előmutatva port hinthessek Nyakó szeme közé. Ezáltal malmomra hajtaná a vizet s majd kijutna önnek is a vámból.

A zsidó égnek mereszti szemeit... Tölödynek huszezer forintot adni a kezébe – hisz akkor egyre megy, akár ezt a bolondot tenné, akár a pipára gyujtana vele. Így legalább gavallér hírét vinnék világgá.

Tölödy csak tovább szelidíti.

Ha azt hiszi, hogy megugrom vele, hát hozzon tanukat, vagy gondoljon ki valami szem fény vesztést, hogy ha maga mutatja az ezreseit, akkor az enyémmek lássa Nyakó azokat; – de segítsen tervemet dülőre vinni, másként hoppon marad. Hanem ha célzt érhetek, akkor a kecske is jóllakik, a káposzta is megmarad. Önt is kifizetem busáskamattal, s én sem jutok tönkre s jó barátok leszünk.

A zsidó savanyu képpel igéri, hogy addig még meggondolja magát.

Otthon aztán gondolkodott, naphosszat gondolkodott egész éjszakán át s gondolta Tölödy ur javára dönté el a kockát. Mert akárhogy hányta-vetette is a dolgot össze-vissza, mindig az jött ki belőle, hogy mégis jobb valamiért szerencsét próbálni, mint a semmit siratni. Csütörtökre beállított Tölödy urhoz huszezer forinttal.

Azonban, mert tartott tőle: hátha Tölödy ur keze enyves talál lenni s pénze nála ragad, – elővigyázatból két tenyeres-talpas fiát is elvitte magával.

A pénzt csak azután engedte eltenni, midőn Tölödy úr esküvel fogadta, addig ki nem lépni a házból, míg azt vissza nem adja. De még ez sem volt elég. Hogy még a szökés gondolatának is elejét vegye, egyik fiát a bejárat mellé bujtatta, az ott vigyázott: ha netalán elül jönne ki; másik hátul az ablakokat tartotta őr szemmel; maga pedig az ágy alá rejtőzött a terítő mögé s kezébe revolvert szorítva, onnét leste Tölödy urat.

Nemsokára Nyakó ur is megjött. Tölödy ur felvevén a multkori tárgalgás fonalát, biztosítá Nyakó urat, hogy ő mily jó gazda. S kinyitván az íróasztal fiókját mint a kalmár árucikkét a vásári ponyvára, kirakta a húsz darab ezrest az asztalra Nyakó ur elé.

– Most már csak elhiszi – kiáltá szinlett diadallal – ennyi heverő pénzt látva, hogy jövedelmező vállalatokban ezenkívül van még harmincezer forintom...

– Van ám ajánló-leveled az akasztófára – gondolja magában a zsidó az ágy alatt.

Nyakó ur sóbálvánnyá dermedt az ámélnokodástól. Hogyan lehet ilyen páratlan gazdára azt az égbekiáltó rágalmat szórni, hogy tékozló. Hisz Tölödynek mására még lámpával sem lehetne találni. Ilyen ember ritkább a fehér hollónál.

Harmadfélsház holdból ötvenezer forintot kicsikarni!... Még Rothschild is kalapot emelhet előtte, kinek szépapja nyúlborös zsidóból lett milliomossá.

Hát akkor mire viheti, ha... talán... igen... az ő vagyonával...

Tölödy ur kevés váratra megpróbálja, ha rámegye-e a légy a mézes madzagra. Égre-földre magasztalja Nyakó ur leányát. Sok nőt ismert – ugymond – világéletében, de senkihez sem érzett oly meleg vonzalmat, mint Helenhez. Mi sem boldogitaná őt annyira, mint azon tudat, hogy reményt táplálhat kezére.

– Tudja öcsém uram, – sugja vissza Nyakó ur egész bizalmasan – feleségemmel ezt már régen meg beszéltük. Csak azt vártuk, hogy nyilatkozzék. Most immár tudom: mi szándék vezérli s mondhatom örömmre szolgál, ha ily fiú atyjává lehetek.

A zsidó az ágy alatt a dolgok illetén fordulátára zsebébe dugja a revolverét. Ugy látszik, arra nem lesz szüksége.

Nyakó ur siet lóhalában, hogy az örömhirt megvigye; előbb azonban ígéretet vevén Tölödytől, hogy mint kérő nemsokára ünnepélyesen is fellépend.

A lócslábu zsidó minden veszedelem nélkül gyürte zsebre a huszezer forintját. S most már pénzhez jutás biztos reményében kiengesztelődve, mély hajlongás és bocsnat kérés közt hagyta el Tölödy ur házát.

Nyakó úr a kertben találja a nejét. Ott pihent a lóczán, a diófa alatt – kifáradva a semmittevésben. Mosolyogva szemléli az őszi szellőben

hervadó fákat, bokrokat. Tán azért mosolyog, mert az jutott eszébe, hogy az ő családjok meg most fog kihajtani, ha... de hiszen a kérő nem késhetik soká...

Helent egy kimagyarázhatatlan, tikos sejtelen a kert végére csalta, honnét az országútra gesztenyesor vezet. Czéltalan bolyongott az utakon föl s alá, szüntelen azon merengve, ki nélkül, mint a virág harmat nélkül, élni képtelen.

– Utolsó levélben azzal biztatott – elmélkedék magában – hogy nem-sokára hazaszabadul... De azt a korházból írta... Homlokon rugta a ló, mikor lehajolt, hogy veszendő patkóját levegye... Azóta nem is tudósított, hogy miként van. Istenem!... Istenem! – sohajta könyezve – talán bele is halt?!... Nincs aki ápolja, gyámolítsa; el kell pusztulnia gondviselés nélkül. De talán ettől csak megkiméli az igazságos Isten – szólt magát vigasztalva.

Leszakít egy akászlombot s annak leveleit tépdeseve találgatja: jön-e? nem jön?

– Iluska! – hangzik egy visszafojtott hang a kerítésen kívül.

Helen a szívéhez kap az ismerős hangokra, éles sikoly metszi át ajkait s mint akit eszmélete elhagyott, rajongó lázal sietséggel rohan a hátsó kapun át ki a szabadba.

Kívül egy az elbocsátáskor nyert ócska ruhában is délczeg huszár nyulakodig lábujjhegyen, hogy a magas kerítés fölött a kertbe láthasson. Mondanunk sem kell, hogy Miska az érkezett.

Helen magánkívül, a hirtelen örömtől álétan hanyatlik az ifju karjába. Mint a fukar kincsét, melynek elvesztésén haját s melyet újra meglett, – ugy szoritá az keblére a rég látott, kedves, szeretett leányt.

Perczek multak el, mig a csóközönbe fült szó ismét az ajkakra jöhetett.

– Miska, kedves Miska! – rebegi Helen töredezve, visszaküzdvén szívét mely a szóval, lélegzettel keblét akarja elhagyni – csakhogy itt vagy, csakhogy meggyógyultál!...

– Itt vagyok – mond Miska szomoruan, de nem tudom; mire érkeztem. Már hallottam, bár te eltitkoltad, a mi itthon történt. Egy ide való fiu atyjával beszéltem, az mindent elmondott. Hogy édesapádott, de még inkább azt az egykor oly áldott, jó anyát mennyire elragadta a góg... Meg hogy az... a jobb is, hogy veled előbb találkoztam, semmint

a házba léptem. Talán nem is engednének velem szóba állni? Te kisaszszony vagy, én... én egy szegény, nagyon szegény árva, – kinek nincs egyebe a szívéél. Tudom: arról nem is álmodhatom, hogy gazdag földes ur házában a régi apát, anyát leljem föl...

Nyakó ur nagyságos asszonynyal Helen után indul. Hol maradhat ennyi ideig? Ők már az eljegyzést, sőt még a lakodalmat is megbeszéltek, s Helen, a fő szereplő még mindig távol andalog.

A nagyságos asszony az ajtón át észreveszi Helent Miska karjai közt... Lábai a földbe gyökereznek... Egy pillanatra eláll gondolata is... Ilyet megérni!... S a nap csak váltig ott ragyog az ég boltján; nem bukik le a fölháborodástól, ennek láttára?

– Helen , az Istenért! – üvölt a nagyságos asszony, hogy kissé magához tér – megörültél, vagy mi lelt, hogy enynyire vetemedtél?!... Földes ur lány s egy rongyos csavargót ölelget!... Gyalázat!... Mit szól majd Tölödy, ha ezt megtudja?...

– Bánom is én – szakítja őt félbe Helen – erőt nyerve szerelme tárgyának jelenléte által – mondjon amit akar! Nekem semmi közöm hozzá. Legjobb is lesz, ha többé nem említik... Én tudom, hogy jól tettem!...

Még szépitgeti ocsmány tettét – hörgi a nagyságos asszony magából kikelve – Te elfajult vér!... Te...te... szerencsétlen szülő, szerencsétlen gyermek-e ! Hát még sem hordod el magad, szemtelen zsvány?!... Ah!... mindjárt elájulok... Miska a helyett, hogy magát elhordaná, sapkáját megemelve, egy lépéssel közeledik Nyakó ur felé.

Nyakó urban még nem hamvad ki a legutolsó szikra a régi szeretet máglyájából, melylyel egykor Miskát majd hogy elégette. Őt nem ragadta el anynyira a düh. Bár szintén haraggal, de kissé csendesebben figyelmezteté Miskát, hogy azóta sok víz folyt el a Dunán. Beláthatja: mekkora különbség választja el őket. Oly magasra nem emelkedhetik.

– Ha mégis valami csekélyebbet kérnél – utasítja őt vissza tőle telhető kimélettel – azt szívesen teljesíteném. Például hajdúvá tennélek, – nincs rá kivánságod? De férjet, öcsém, már csak olyat választunk Helennek, ki hozzá való, ki nagyságos asszonyt csinál majd belőle.

Miska fájdalomba mártott szerénységgel annyit kockáztat, hogy szépen köszönöm Nyakó urnak kegyes jó akaratát, de majd csak inkább mesterségével keresi kenyerét.

– Hanem az a világbolondító – folytatá most már egész hangosan – kiról harangozni hallom, hogy Ilust neki szánták, – vigyázon magára. Ugy vegye el, hogy egy hajszálát se görbitse meg soha... Mert amely órában a legkisebb megbántást elköveti rajta, az lesz az utolsó óra!...

E szavakkal eltűnt – ott hagyván a nagyságos asszonyt, ki drágalátos kegyenczét fenyegetni hallván, dühébe körmeit mereszté; ott hagyván Nyakó urat, szeretetre méltó nejétől nem épen a legfinomabb szappannal mosdatva azért, – mivel Miska iránt oly engedékeny volt s nem tudta őt egyszerűen kidobni. Ott hagyván Helent, ki még vele egy odaadó tekintetet váltván, megedzé akaraterejét szembeszállni a következőkkel.

Azonban nem távozott messzire. Egy közeli malomba szegődött, hogy szemmel tarthassa, ami Nyakóéknál történik.

Néhány nap mulva megjelent Tölödy. A nagyságos asszony csakhogy a nyakába nem borult örömébe, amint feszes ünnepélyességgel ama roppant boldogságról beszélt, mely őt – mint Jónást a bibliai czethal – elnyelné annak tudatával, hogy nem fognak neki ajtót mutatni, midőn egész tisztelettel esedezni bátorkodik Helen kezeért. Ő nagysága persze rögtön kész a biztosítással, miként nem hogy belcegyezését megtagadná, sőt inkább Mátrává dagad szive a megtiszteltetéstől. S áldást is szór nyomba a szent frigyre annyit, hogy nem férne sánta koldus tarisznyájába sem, ki pedig siralmas écnkével három utcát indit adakozó könyörületre, míg az megtelik.

Anyjának bölcs eljárása Helent azon kellemes helyzetbe juttatá, miszerint nem is kell sokáig tépelődni, ha vajjon jól vagy rosszul üt-e ki a lépés, melyre készül; őt egészen kívül hagyják a számításban és nincs egyéb kötelessége, minthogy magát alávesse a kész határozatnak. Azért nem is kívánják, hogy jelen legyen az alkun, melyet élet boldogságára kötnek; foglalkozhatik amivel jónak látja, még ők letárgyalják a fontos eseményt.

Helen tehát visszavonul a szintérről, egészen félre a legszélső szobába. Oda ül az ablak elé s merengő fejét tenyerébe hajtva, szomoruan bámul a kigyózó utra, mintha onnan várna segílyt, hogy őt a készülő gyűlöletes veremből kimentse. A ki őt így látná bánatos arczával, méla szemével, százat merne tenni egy ellen, hogy nem a menyasszonyi koszorút illeti ábrándja.

Egyszer csak belép hozzá anyja. Előterjeszti a célt, mely Töbödý látogatásának rugóját képezi. Kijelenté, hogy ő, valamint férje is a legnagyobb szerencsének tartják, hogy Töbödý választása leányukra esett. S felszólítja Helent, hogy kövesse; mert Töbödý még csak az ő „igen” szavát várja, hogy boldogsága be legyen tetőzve.

Helen fájdalmas tekintettel, megindító hangon feleletül azt kérdi anyjától:

– Szeretne e édesanyám engem halva, koporsóba látni?

– Hogy beszélhetsz ilyeneket össze, édes leányom – ütözik meg anyja. – Halált emlegetni, mikor rád új élet, boldogság, menyasszonyi koszoru vár...

– Csak azért – mond Helen vértanui fenköltéssel – mert ha ahhoz a nyomorult képmutatóhoz erőltetnek, akkor az esküvő napján nem az oltár előtt, hanem a temetőben lesz a papnak dolga... Anyám még nem látott álarca alá; de én ismerem a jó madarat és kijelentem, hogy hozzá nem megyek.

– Mit, te nem mész hozzá?! – fortyan föl a nagyságos asszony – majd azt én látom meg! Azért neveltelek, azért virrasztok keresztül anynyi éjszakát, azért epeszttem magamat miattad, hogy valaha egy ringy-rongy országkerülő nevezzen anyjának ki azt a helyet sem mondhatja magáénak, hova a fejét lehajtja?...Soha!

– Kedves, drága anyám – esdekel Helen összekulcsolt kezekkel – ugyan mondja meg: mit vétetett az a szegény Miska, hogy még a házból is kűiltják...

– Azt vétette, hogy koldus! dűl-fűl tovább anyja – neked pedig nagyságos asszonynyá kell lenned, ha tőrik, ha szakad!

– Nincs hát édesanyámnak szive – teszi meg a végső kísérletet – nem ismer irgalmat, el akar temetni?...

– Eh! mit beszélsz itt félre: eltemetni? Megeskűsztők, nagyságos asszony lesz belőled, férjedhez majd hozzá szokol s áldani fogod anyádat, kinek gondossága neked oly szép, fényes életet biztosított.

– Fényes élet, de meddig? A mig apám győzi... Különben, ha fejedelem volna is, még sem tudnék mellette élni, hogyha nem szeretem. Szivem, lelkem Miskáé; magam sem akarok másé lenni, egyedűl az ővé, ha még oly szegény sors várna is vele rám...

A nagyságos asszonyban tetőpontra hág a gőgtől szitott dűh.

– Nekem azt a sárban csuszó férget többé elő ne hozd!... Én nem jöttem ide mérget nyelni. Tedd a mit parancsolok; mert ha még tovább daczolsz velem, nem tudom: mi lesz? Inkább kitagadlak, elvetlek magamtól, sem hogy eltűrjem, hogy azzal a szeméttel piszkítsd be nevedet...

Mint a siralomház rabja, kinek halálos ítéletét minden fokon jóváhagyták, ki nem tart számot kegyelemre, – úgy tekint Helen anyjára. Gépileg kérdezi mégegyszer:

– Oh Istenem! semmi de semmi sem segíthet már rajtam?...

– Semmi! Ezt akarom, ennek meg kell lenni.

– Ugy hát legyen – fuldokolja Helen teljes lemondással. – Jegyezzen el magának Tölödy; készítsék el a menyasszonyi ruhát, koszorút; intézkedjenek a lakodalomról: én békével türok minden teketóriát – mielőtt az esküvő végbemegy, ugysem élek már.

Az eljegyzés alkalmával Helen mégcsak nagyon szomorú volt. Szenvedő arcát kísérteties halványság lepte el. Mélyen beesett szemei szivfacsaró fájdalmat tükröztek. Ingadozó lábai alig voltak képesek hordozni roskatag természetét.

Mikor első ízben kihirdették őket, akkor a templomban, hol éppen jelent volt, elájult...

A második hirdetést már nem hallgathatta végig, mert fekvő beteggé lett.

Hogy harmadszor lettek kihirdetve, betegsége annyira erőt vett gyengéd lényén, hogy élet-halál közt lebegett és papot kívánt.

Még csak egy fokozat volt hátra mindkét részen. Az egybekelésből az esküvő, Helennél pedig a halál.

Betegsége már oly roszt fordult, hogy az esküvő kitűzött idejét is el kellett napolni. Apja, anyja szorongó félelemmel látták közelegni azt a percet, mely őket büszkeségök oszlopától, nagyravágyásuk eszközétől, a családi fény csillagától fosztja meg. De mi volt az ő szomorúságuk azon isszonyu nagy szenvedéshez képest, mely Miska szívét dulta. – Fájdalmának nagysága bilincsekbe verte értelmét is. – Azért nem is lehet csodálkozni, ha az nem nyilatkozott eléggé higgadtan. Sirt, dühöngött, átkozódott, s megesküvék, hogy ha Iluska kiszenved, megöli Tölödyt, halálának okát. Iluskája nélkül ugysem ér élete egy pipadohányt sem; mit törődik vele: akár mi történik is azután.

Emésztő kinjában még sem lelt vigaszt, hogy betegjét virraszthatta, ápolhatta volna. Egyizben rábirta az örülettel határos gyötrelem, hogy a házba törjön; de bal végzete épen a szivtelen anyával hozta össze legelébb, ki nem indult meg szegény, haldokló leányán s ismét oly ki-méletlen módon utasította ki. Felfuvalkodottságában nem akarta hinni, hogy leánya bajának Miska lenne legjobb orvosa. Ő másban kereste a betegség csiráját s nem tulajdonított annak semmi összefüggést Miskával.

Csak Helen tűrt némán, szótlanul. Napról napra fogyott, mint az égő gyertya; de egyetlen panaszhang sem hagyta el ajkát. Hisz apja, anyja ugysem értenék őt. Meg mondta előre: mire jut ha őt ahhoz kényszerítik, ki iránt nem érez megvetésnél egyebet.

Megnyugszik sorsában. Inkább óhajt lenn a föld mélyében pihenni, minthogy Tölldy nejévé legyen.

Tölldynek jobb szeme volt mint valamennyinek. Észrevette mindjárt, hogy Helent nem testi baj fektette az ágyba. Sejté, hogy a várakozás nem vezeti célhoz. Mert az esküvő már kétszer ki volt tűzve, s mind a kétszer meghiusult Helen rosszulétén. Ha már-már lábadozott, s reményt kötöttek a felgyógyuláshoz, – újra komolyabbra fordult betegség, amint az óra, mely őt Tölldyhez volt lánczolandó, közelgett. Előtte való nap mindkétszer csupán hajszálon függött élete.

Egyebett gondolt hát Tölldy. Mit bánja ő, ha Helen nem is lesz övé, csak jухatna más révén a vagyonhoz.

Nyakó ur bizalmát teljes mérvben bírta. A nagyságos asszony pedig tulajdon magának sem hitt volna jobban, mint neki. Nem szült tehát valami nagy megütközést, midőn egy szép napon kijelentés hogy birto-kot akar vásárolni. Egy kies fekvésű mintagazdaság volna a közelben eladó. Az ára százezer forint.

Miután azonban neki csak ötvenezer forint kész pénze van, a másik ötvenezret úgy kell felvennie, – ha leendő ipja érette kezességet vállal.

Nyakó ur szives készséggel beleegyezett. Csak hadd gyarapodjék! Mi-nek vágná utját előremenetelének? Ugyis övé lesz egykor mindene; ha veszit, a magáét vesziti. Különben, a hogy ő Tölldyt ismeri, két három év alatt kigázol belőle.

A mint Tölödy az ötvenezer forintot kézhez kapta, azóta nem látták Nyakóék. Elmúlt egy két hét s hírért sem hallották. S csodálatos! (Azaz hogy természetes.) Helen mind jobban-jobban kezdett lábbadozni.

Nyakó ur s a nagyságos asszony aggódni kezdenek miatta. Ki tudja: tán neszét vették, hogy sok pénz van nála s rablók áldozata lett.

Nyakó ur minden felé tudakozódik utána. Egyik cseléd az állítja, hogy ezelőtt két héttel, az után való nap, mikor utoljára volt a háznál, látta őt a malmon túl, az állomáshoz vezető uton a molnár legénynyel beszélni.

Nyakó ur nyomon van. Semmi kétség: a molnár legény Miska. Ő gyilkolta meg... Kitélik tőle, a milyen vadállattá tette az az eszeveszett szerelem hisz maga hallotta, mikor fenyegette.

Nem ismer hát más kötelességet, mint Miskát elfogatni. Tölödy nincs sehol, Miska fenyegette azt is tudni: milyen szemmél nézte s mindjárt megvan a gyanuok. Majd kivallja: hova rejté a holttestét...

Miska annyit vallott, hogy beszélt Tölödyvel, fenyegette is, hogy életét veszi, ha le nem mond. Ezt meg is tette volna az esküvő után; de mivel még nem vészté el a remény végső szálát, még nem érkezett el az a pillanat, mely őt a kárhozatba döntené, – tehát nem bántotta, békével engedte utra kelni.

De szavának nem adtak hitelt. Ha elutazott volna, eddig már adott volna hirt magáról. Miska gyilkolta meg! Ugy van, és nem másként. A kiben a szándék meg volt, az meg is tehette.

Ujra visszakísérik hát Miskát a börtönbe. Majd beismeri, ha magába száll. Megtörik makacssága, ha felébred benne a lelkiismeret.

Mintegy három hétig lakta Miska a börtönt, s már szinte beteggé lett a gyötrelmetől, mely magát a rablók és gyilkosok társaságában, hova teljesen ártatlanul került, – szívébe fészkelte, – midőn Tölödytől levél érkezett. Egyszerre kettő is. Angliából írta mindkettőt. Egyik hitelezőinek szólt, a leginkább érdekelt lócslábu zsidóra czimezve. Megátalkodott furfanggal búcsúzott el abban tőlök, rájok hagyván hátramaradt vagyonát. Mindegyiknek jut belőle – ugymond gonosz tréfával – egy-egy maroknyi por emlékül.

A másikat Nyakó urhoz intézte. Fölkérte, hogy sziveskedjék azt az ötvenezer forintot, melyért kezességet vállalt, helyette kiszurkolni.

Egyébiránt kíván minden jót. A kisasszony ne epezsze magát tovább, mert ő most Amerikáig meg sem áll.

A lócslábú zsidó mit sem szólt társainak a levélről. Majd, hogy a hirt, amit még csak ő tud, mind neki essenek annak a tenyérnyi birtoknak. Másnak kaparja ki a gesztenyét s neki csupán a héjja maradjon. Ő majd előbb leszedi róla a húst, a csonton aztán marakodjanak össze a többiek.

Titokban járt a dolog után. Foglaltatott, árvereztetett. Az övé csak kikerült nagy nehezen. A többi aztán nézhetett pénze után az ujjain keresztül.

Most a váltóra került a sor. De mivel a „nincs”-ből még a végrehajtó sem tud semmit kiszorítani, – Nyakó ur fejére olvasták a közmondást: kezes, fizess!

Igen ám, ha volna miből. Rosenblüh jól tudta, hogy Nyakó úr ősei nek tulajdonáért nem sajnál semmi árt s volt rá gondja, hogy egész örökségét bele verje a küllői birtokba.

Dobra került tehát a birtok. Árverelő nem igen akadt. Először – másodszor – senki többet? – harmadszor! – s rajta maradt a hitelezőn. Majdnem egészen az adósság fejében. Nyakó urnak csak alig fizetett rá egy-két ezerecskét.

Miska kiszabadult a börtönből. Ártatlansága kiderülvén, jelleme nem szenvedett csorbát. Ép úgy nézhetett az emberek szemébe, mint aze-lőtt. Fájdalmat csak az okozott neki, hogy ártatlanul bűnhődött s még nem is vonhatja kérdőre azt, ki őt a börtönbe juttatta, mert hisz annál találja fel életboldogságát...

Az árverés után első dolga Nyakókékhoz menni. A csapás, mely érte, szárnyát szegte Nyakó ur gőgjének. Miskát nagyon nyájasan fogadja. Bocsnátot kér tőle, hogy elhamarkodottságával oly nagy szégyent ejtett rajta.

Csak tudta volna előbb hogy az a Tölödy milyen aljas gazember. De most már késő. Egyébiránt üsse a kő az egész uraságot – jólakott már vele. Mióta ahhoz az istenverte örökséghez jutott, s az a kósza barát annyira elcsavarta fejét a nagy származással, – az óta ugysem volt egy nyugodt órája. Annyija maradt még, hogy malmot vehet rajta. Az lesz ismét, ami előbb, molnár. Nyugodtabb, boldogabb volt ő egyszerű sor-sában, azt óhajtja vissza.

– De – folytatá tovább – nem azért jöttél te, hogy itt az én gyónásomat hallgasd. Eredj Iluskához. (Hála az égnek – gondolja Miska – tehát többé már nem Helen!) Még ágyban van; de egy-két nap alatt föl kelhet. Kivált ha te lélsz a doktora s patikája a szerelem – tevé hozzá tréfásan.

Hogy a kedves jó doktor s a szerelem jó patika, az már régi dolog. Itt is bebizonyult. Mert bár Miska elfogatása nagyon visszarántá az üdülő Helent; de az enyelgés-porok s a csók-labdacsok előbb talpra állították, mint gondolni lehetett.

A nagyságos asszony haját tépi kétségbeestében. A nagyságos czimről, drága selyem ruhákról; uri módról letenni – ezt ő túl nem éli! Mit szól a világ, ha azoknak a közönséges embereknek a társaságába kerül, kik eddig szerencsájöknek tarthatták, ha szóba állt velök. Az ajtón sem mer kilépni, hogy őt olyan alá való ruhába látják, minőt most a szolgálója visel. A föld alá sülyed mindjárt, ha valaki ismét Zsófi asszonynak szólítja.

De bizony nem sülyedt. Tulélte az urilakból való kiköltözés napját. Az sem került az életébe, hogy nem nevezték többé nagyságos asszonynak; hanem tekintve élemedett korát, Zsófi néninek, Nyakó urat pedig Bálint bácsinak. Nem is olyan könnyü dolog az a halál, egészséges embernek, kivált mikor óhajtja.

Nyakó ur malmot vett maradék vagyonán. Még pedig Zsófi néni rimánkodására sem a „Lábatlan”-malmot, régi tulajdonát, nem váltotta vissza, sem helyben nem vásárolt ujat, hanem más vidéken hol nem ismerték őket. Így nem lett kitéve Zsofi néni uj ismerősei gunyjának.

Zsófi néni meghasonlott a világgal. Magába zárkozott. Nem jár sehová, őt sem keresi senki sem. Számúzte szivéből az örömet, ajkától a mosolyt. (Majd vissza adják egykor neki a kis unokák!) Kerüli még a ház belicket is. Egyebet sem tesz naphosszat, mint a sorsot átkozza. De csak magában. Bálint bácsi nem segít neki. Őt meghódítá helyezetének a fiatalok öröme.

Azok a fiatalok! Ők bizony egy cseppet sem busulnak a nagy vagyon elvesztése fölött. Sőt inkább hálával teltek el a sors iránt, hogy ez örvendetes csapással lerontá a gátot, mely eddig kettőjük között volt. Ilyen boldog szerencsétlenség még nem esett a nap alatt!...

Mit szóljunk még róluk? Elég tán annyi, hogy nemsokára megülték a lakadalmat s oly sok viszontagság után egy párrá lehettek. Azt már fölösleges mondani, hogy nagyon, de nagyon boldogok.

Miska nem állhatja meg azt a tréfát, hogy a végrehajtót, ki az árverést vezette, meg ne hívja lakodalomra. Még fel is köszönti, szívből jött szavakkal magasztalván még a feltalálóját is ennek a diszes mesterségnek, melynek üdvét köszönheti.

Mert ha ipja még mindig földesur, ha végrehajtó nem teszi lábát az udvarra, hogy a fenhéjzás éléstárát: a birtokot elkótyavetyélje, – ugy nem mondhatná most Iluskát kedves kis feleségének. Iluskája a gazdagság daczára is nagyon szegény volna; mig most, vele együtt, a szegénységben is dúsgazdag.

– Aki boldogságunkhoz az utat egyengette – fejezi be Miska mondkáját – Isten éltesse és ezerszer áldja meg a végrehajtó urat!...

– No meg ilyent sem ért végrehajtó soha – köszöni meg a jó kívánságot a végre... akarom mondani: boldogságszerző.

(1880)

Gyászba botult Isten csillagján,
Függönyt vonnak mennyek ablakán.
Meggallt, meghallt a seplőlően Bárány,
Vértől ázótt szent Kereszt oltáráján.
Temetőre lejő a menyország,
Könyben árul az angyali órák
Sír, zokog a fűvesztett geszle,
Ejje is a süx Anya Kereszt.
Édes Fiam! Édes nevelősem,
Bücszráson most én! É. t. vészt
Jaj, mikor Kéd Sziónek megkell val
Keresztűve kők a mék is valói
Oh Keresztfa szép piros alinája!
Kü Szeclumem d sága oltóránya!
Hagy kind látott megkell boldogságon
Süx fejemmel öntözött vírágon
Bús fejemmel oh jaj! Kive hájram?
Jézusom! Ki könyvvel meg rajtam?
Zlonfissárid hókérok lecsimék
V. Kallamfe eltemethetnielek

Kulcsár József kézírása. A szöveg: egyházi (nagy)pentek ének

Ünneprontás

Miért nem lehetnék én dalárdista? Erre ugyan senki sem kíváncsi, de azért elmondom.

Lisznyay Kálmán ily szavakkal mutatta ba Petőfit Vahott Imrének: "Magyarország legroszabb komédiása, de legjobb költője."

Még nem fordultam meg a Lipót-mezőn, holgy e mondat utolsó felét magamra alkalmazzam (vágyaím a hagyományos fűzfától legföljebb csak Gyulai Pál cseresznyefájáig terjedhetnek, akademikus gyümölcsök reménye nélkül); azt azonban egész bátran merem állítani, hogy Magyarországnak legroszabb hangu kántora én vagyok. Ezért nem lehetnék én dalárdista.

Hogy Rákosi Viktor miért nem lett azzá? Arra már a kíváncsinál is kíváncsiabbak vagyunk mi szerencsétlen mecsekháti...akarom mondani: istenhátamögöttiek, kik a dalos-ünnepségen részt nem vehettünk. Alig is várjuk a "Pécsi Figyelő"-t, hogy annak okát visszahangozza.

Egyébiránt felesleges Rákosi Vikornak dalos-körbe állania, egyesben is ő zengi a legszebb dalt, a nemzeti himnuszt, melynek jeligéje: magyarosítás.

Főladok egy találós mesét: Rák(osi) Viktor!

Hogy ne kelljen a türelmetlen olvasónak a megfejtéssel soká bibe-lődni, mindjárt el is magyarázom az értelmét. A rák jelképezi a hátramenést, Viktor pedig magyarul: Győző; ami annyit jelent, hogy Rákosi Viktor győz a hátramenés ellenében. Magasan lobogtatja a haladás zászlaját; nyelvünk terjesztésében pedig az apostolok között is Péter-Pál ő egyetlen személyben.

Hős eleink egykor a Rákos mezején tanácskoztak a hon üdve fölött; most Rákosi mezején: a "Budapesti Hirlap"-ban leljük föl a legjobb tanácsokat a haza javára. Ha azokat mind hiven követjük, akkor: "Magyarország nem volt, hanem lesz!"

A rákosi szántó hajdan ekével törte föl a homokos ugart, buzát vetett abba, melyet aztán az ellenség lova taposott el. Rákosi Viktor tollal szánt a papíron, betüket vet sűrű barázdákba, magyar szó kel ki azokból s a gazdag vetést a nemzet aratja le.

A rákosi szántó kesergése helyett Rákosi Viktor lelkesítő szava rázza föl az országot.

A rákosi szántó így panaszkodott:

”Pest-Budáról sok nép kijár,
Alig érti nyelvünket már.
Hej! maholnap a magyar szó
Ritka, mint a fehér holló.”

Kisfaludy K.

Ma már e dal ekként módosítható:

Budapest lett Pest-Budából,
Jó magyar, a tótból, svábból.
S Rákosiak nagy érdeme:
Ritka már az olyan golyhó
-Akár csak a fehér holló -
Ki magyarul nem értene.

*

A földrajz csak egy Pécsváradját ismer, pedig Pécsnek két Váradyja van. Egyik Feri, másik – van-e, ki az ő nevét nem ismeri?

Egyik – a Feri – Iskariót módjára elárulta a múzsát; a másik őstenségét nemcsak hogy meghódította, hanem egybe is kelt vele törvényesen: „Iskariét”-volt a násznagy menyegzőjükön.

Egyiket a megye okkapálta el a várostól, másikat az ország.

Egyik levéltárba temetkezett; a másik maga vált levélé: – Petőfiként – „az Istenség ajánlott szent levelévé, melybe örök igazságait saját kezével írta meg, – sőt azt menyeyei pecsétjével még meg is erősítette.

Egyik veréb-tenyésztőnek csapott föl a „Veréb Jankó”-ban (de azért más madarak is pártfogóra találtak ám benne); a másik az ország dalos madarait tanítja bűbájosan zengeni.

Egyik tizenkilencz, a másik - hatványa húsznak.

Egyik kis Várady, természetére nézve; másik nagyváradi – hölgyet vett nőül. Fogadott fia lehetne tehát Nagy-Váradnak is, melyet az a szent

királyunk alapított, ki egy fejjel vált ki seregéből. Ő is követi a magas példát: mind-inkább magasul az írói hadban, már csak kevesen vannak vele egykorásak.

Nem hallottam de így hallatlanban is bizton tudom, hogy a melyet irt és elszavalt, a prológ: nem apró dolog, hanem remekmű. Méltó a nagyhirű dalegyesülethez, a melynek hirneve nemcsak magasságban emelkedik föl a legmagasabb dalkedvelőkig: a csillagokig; hanem szél-tében is terjedve-terjeszkedik az Olt bölcsőjétől a Lajtha sirjáig; sőt még azon túl is!

Éljen a pécsi dalárda! Aki pedig mindezeket összedarálta, az bocsánatért esedezik a miért rontja-zavarja az ünnep utáni kellemes hangulatot.

(1891)

A dunántúli oláhokról

Nem vezetem a szives olvasót sem bérczes Erdélybe, sem a dús Bán-ságba vadon-vad «római»hősöket, katrinczás hősnöket látni.

Hogy ez az elnyomottságában vérkönyeket síró Európa civilizálására hivatott memorandumos dicső nép a rágalmazás művészetét tökélynek mily magas fokára emelte, az emberevő barbár magyar nemzet pedig hány ezer ösztövé, vagy zsiros oláhot emészt föl évenként süvegestül, tüzöstül, bocskor-szijjastul egyetemben: azt földérette már válaszában a magyar ifjuság.

Én csak a mi oláhhjainkat kívánom bemutatni. Mert hát erre alá Baranyában, Somogyban, Zalában s a Dunántúl más vidékeink is szerte találhatóak ám oláhok. Született, igazi, eleve oláhok. Ezeket, vagy ezeknek az eleit is Erdély felől vetette ide valamely makranczos forgószelel.

Szakasztott olyanok ezek még most is, mint az erdélyi oláhság. Ugyanaz a nyelv, ugyanaz a jelleg, ugyanaz a csendes, jámbor, békés, türelmes, tohonya természet. Csakhogy itt nincsenek fanatikus pópáik, hóbortos dászkaljaik, kik fejöket Dákórománia meséivel teletömnék s a megemészthetetlen »nagy eszméktől« szellemi gyömr-göröcsöt kapván, rohamaik közben jobb-balra rugnának, karmolnának, köpködné-

nek, tehetetlenségökben fogaikat vicsoritanák, – mint »föllelkesített«
erdélyi véreik.

Szomszédságunkban Baranya-Vaszaron van egy oláhtelep. Ezenkívül
csupán a Mecsek vonalán tudok még vagy hatot.

Ott laknak az erdőszéleken, 5-6 családban 20-30 lélek. Lakásuk a föld-
bevéjt kunyhó, amelynek egyetlen nyílásán úgy másznak ki és be, – le-
vén az a lehető legszűkebb, hogy télen a hideg ne sétálhasson be olyan
kényelmesen. Teljes butorzata: egy nyaláb szalma a fekvésre – semmi
más. A konyhát mindössze egy univerzális bögre képviseli az egyik sa-
rokban pislogó tűzhelyen. A füstnek már nincs kijelölt helye, szabadon
marja a szemeket, feketíti a falakat, lakókat egyaránt, – míg végre ki-
talál valahogy a közös nyíláson. Éppúgy nincs különleges lakosztálya a
tyúknak, malacznak sem; azok együtt alusznak édes álmokat a komu-
luszkákkal, segítik őket melengetni. Már t.i. amelyik viskó boldog bir-
tokosa dicsekedhetik efféle drága portékával; mert az ilyen módos
hirben áll a többi között.

Foglalkozásuk a teknő-készítés lenne, ha lenne. A pénz azonban
csak fehér holló náluk, ritkán vehetnek fát. Az uradalmak, jobbra
csak kegyelemből türik meg őket erdeikben.

Kijelölnek nekik egy-egy emelt fát, abból faragnak apróbb-nagyobb
teknőt, vályút, lapátot, főző kanalat – felében. Ugyanigy dolgoztatják
föl alkalmas fáikat a helységek egyes gazdáik is. Az elősorolt iparcik-
kekkel azután vásárokra járnak. Legtöbbnyire hátukon czipelik; de ugy-
néha-néha látni egy-egy szamaras-kordét is lapáttal, teknővel és patri-
cius-csimótákkal megrakva. A gazdaság eme netovábbja már valóban
olyan tüneményes valami oláhjainknál, hogy ez önérzetnek teljes hiá-
val, kelleetlenül czammogó csacsi nevezetességre vetekszik a Toldi Mik-
lós lovával.

Zenével is foglalkozik csekély töredékek. Hanem ebben nem sokra
viszik; a nagyobb igényű mulató legények legfeljebb ha szorultságból
fogadják fel őket.

Ínkább csak a pusztá kéregetés megaranyozására szokták úgy bucsu
alkalmával az udvarokon rányekkenteni fülsértő, hamis rabvallató dal-
lamaikat. Húzzák-vonják-ránczigálják nagy keservesen az elkárhozott
lelkek sorsára jutott zengő szerszámaikat mindaddig, míg bő alamiz-
nával hallgatásra nem bírják a nekivadult zene-kedvelőket.

Egyetlen türethető bandájok mégis van Baranyában egy nagyobb telep. Ezek már keresett csikarói a gondülő hangoknak azon a cigánytalan tájon.

Disztnó is hizlálnak olykor az erdei makkon, vagy az összehordott kenyér-hulladékkal, pedig jó kövérré; de sohasem költik el azt maguk, mindig eladják. Az így nyert, vagy bármi módon szerzett pénzt pedig eliszszák; azért nincs semmijök, azért szegényebbek szegények a legszegényebb szegénynél, hogy még a templom egere is csak amugy félvállról állna velök szóba.

Hogyha egy kis keresethez jutnak, elégszer látni a korcsmákban egész csapat férfit, nőt, gyermeket együtt tivornyázni. S midőn a pénz-mag fogytával kiteszik onnan a szüröket, éktelen ordítással vonulnak, támolyognak, másznak még négykézláb is vaczkaik felé azok kivételével, kik az uton eldülőngvén, addig fetrengenek sárban, piszokban, míg vagy kijózanodnak, vagy a félig »menetképes« győzősebb ivóktól el nem hurczoltatnak.

Pálinkáért él-hal kicsinye-nagyja, azzal kábitják el csecsemőiket is, hogy csendben maradjanak. Azonkívül úgy rágja a bagót még a legpöttyöndibb karonülő csöpp is, mint más gyermek a cukrot.

Petrencze-hajzatuk soha fésüt nem lát, víz meg éppen csak hahogy a keresztvizből fecscent az arcukra. Mosdás céljából, vagy foszlányaik tisztántartására hiába választotta külön az alkotó ezt a legnélkülözhetlenebb elemet az anyagtól a teremtés harmadik napján. Ők ugyan nem élnek vele kívül, belülről is csakugy kénytelen-kelletlen, reáékényszeredve.

Apróságukat kereszteltetni csak megkereszteltetik; de annak utána keresztet is vethet az új honpolgárra, úgy az állam, mint a társadalom. Iskolának tájára sem járnak, katonáéknál is csak elvéve szolgál egykettő. Pedig nem egy borju alá termett, szálas-vállas férfi akad köztük. Erdők mélyén, a vadonban élnek, egyik telepről a másikra vándorolnak folyvást, mint a sátoros cigányok, – bajos dolog a nyilvántartásuk.

Össze is tévesztik a varázsló cigánynyal. Ami oláhjainknak nincs más nevök, mint a *vaszari cigányok*. Nem is különböznek valami fölöttebb, ha csak annyiban nem, hogy ezerszerre gyámoltalanabbak az élelmes réti cigánynál.

Az az egyetlen érdemök és egyuttal szerencsájök is, hogy nem lopnak. No hiszen csak az kellene még! Nem is lenne akkor maradásuk. Elég adót szednek ugyanis tölünk.

A teknő-csinálást ugyanis csak kivételesen űzik. Legfőbb mesterségök a – semmittevés s ennek folyamányaképpen a kuldulás.

Télen majd megveszi öket az Isten hidege, nyáron majd elolvadnak az Isten melegétől. Ha volna a világ valamely zugában olyan pogány vadnép, mely a lomhaságnak kívánna bálványt állítani, bátran eladhatnók akármelyiket is, válogatás nélkül. Egyik méltóbban képviselné ezt a havasokról hozott ősi erényt a másiknál. (Még tán rá is szánná magát egy »díszruhás« küldöttség szál tollal a hajban, rézkarikás orrczim-pával és eljönne megköszönni, hogy úgy eltaláltuk a szájok-izét).

Rendre járják a szomszédos falvakat. A rátartósabb cigánynak csak az asszonynépe jár az ajtókra, a vajdanembeli férfiui méltósággal csil-lapítja addig korrogó bendőjét, míg visszatérnek a »fehér személyek«. Ellenben az oláh férfi együtt kér, könyörög, esdekel az asszonynyal, gyermekkel: Ádjon kirem egy ávét inget vágy nádrágot, hogy meg ne fagyjon az ősi fejsze leendő örököse a reminteljes irmag - egy szelet kenyeret, egy rozsdás krajczárt, egy marék lisztet, gyüzünyi zsiradékot, egy félfogra való bagót - csókolom a kezeit-lábát a nagyságos urnak, az Isten megáldja még a cserepet is a háza tetejin... Hogy magukat kárpótolják, amiért nem lopnak: nem érik be egyfélével, kérnek hozzá még hatfélét; ajjal-bajjal lehet öket eltuszkolni.

Különösen a jobb szívvvel adakozó magyar községeket szokták fölke-resni. A német fűsvényebb, elkergeti öket, mihelyt egyfélével meg nem elégesznek.

Soha megalázóbb látványt, mint mikor egy öles férfi rimánkodik egy falat kenyérért!

Gyakran rájok szólnak:

- Ugyan nem szégyenlitek itt kéregetni épkézláb, fiatal létetekre! Dolgozzatok ti is , mint más emberfia. Megélhetnétek a két kezetek után tisztességesen.

Amire rendszeren ez a felelet:

- Nem tudunk dolgozni, kirem álássan nagyon meleg van.

És viszik haza a tele terisznyát, az eltartja öket néhány napig. Aza-latt hevernek naphosszat az erdő árnyékában. Ha elfogy az elemőzsiá-

jok, megint újból kezdik. Hébe-hóba akad egy-egy jószántából elhullott baromfi, vagy döglött disznó is. Az aztán az eledelek eledele! Nem cserélnének ilyenkor egy nagyszebeni oláh prókátorral sem, aki peidg nagy szó. Mert prókátor uramnak is gyöngyölete van ám: eleget hajt a konyhára kedves »óh népének« ámitása, bolondítása, nyúzása. Ennek fejében még nagy embernek is megteszik, ha van anynyi sütnivalója, hogy a saját ostobaságából, renyhességéből, vagy »őmártirsága« jóvoltából koldusbotra jutott szerencsétlenek nyomorának egyedüli okozója gyanánt a zsarnok magyart állítsa bünbakul.

Kérdem az érdemlett módon tisztelt próféta uraktól: ugyan mit telegrafálna felőlünk világgá a »Telegraphul« s ennek visszhangjaképp miként förmedne ránk az oláh népbolondítók nagytorku csoportja, ha olyannak ismerné az oláhok közt szétszórt magyarságot, amilyenek mi ismerjük az ő diszpéldányaikat.

Még egyet, kolompos urak! Önök nem is sejtik talán, hogy túl a Dunán is süt az éltető nap egy árva oláhra. Különbén már nem is a Tiszáig, hanem a Lajtháig terjesztették volna ki Dákórománia képzelt határait. Pedig néhány százra fölmehet a számuk egész Dunántulon.

Most verjék fére a kolompjaikat, hogy az ősi római vér egy-két cseppje vesztélyben forog, ezzel óhajtja magát a korcs magyar megnevesíteni. Hajmeresztő erőszakkal kényszerítik a magyarosodásra.

Ne féljenek! Tudnak ugyan a mi oláhjaink mind jól magyarul, a kunyorálás magyar szótárát a törzsökös magyar sem bírná oly mélyen kiaknázni, hanem azért anyanyelvöket sem felejtették ám el, mint a mi véreink Hunyad megyében.

Saját külön statisztikájokban le ne számítsanak ennek rovására vagy egy milliócskát a magyar nemzetből. Dunántuli lendők is mind egy szálig belefoglalvák az oláh létszámba. Bizony mondom: nincs oly magyar népszámláló ügynök, ki ezeket magyarokul írná! ha másféle »uj magyar« nem akad, ezekből nem kérünk.

(1892)

Gyarmatosítás itthon *

- Két cikk -

I.

A nyugoti nagy államok mind foglalkoznak gyarmat-politikával. Törekvésük oda irányul, hogy népük fölöslegét maguk területén helyezhessék el. Anglia, Indiában, Franciaország Algirban, Németország a Kongó vidékén gyarmatosít.

Nálunk is beállott a gyarmatosítás szüksége. Hiába mosolyognak Széchenyivel az apagyilkosnak is kegyelmet ajánló honfitársaim e mondás fölött. Tagadhatatlan, hogy vannak hazánknak oly vidékei, melyek nem képesek eltartani a sűrű népességet.

Nem az Alföld rónáján, hol a belátható pusztaságok beláthatlan pusztaságokba olvadnak. Még a Felvidékről, vagy a Székelyföldről sem szólok ezuttal, melyek szegény lakossága gyarmattalan gyarmatokban maga-magát gyarmatosítja Amerika földjén, vagy Oláhországban kallódik szerteszét. Ha a kárpátok közt helyenkint be is állott a túlnépesezés, azon részben segíthet a föllendülendő gyáripár, ha ugyan lesz belőle valami.

Legégetőbb a gyarmatosítás kérdése a Duna-Dráva közén. Pannonia földművelő népe ezen a nagy kenyérmezőn megszokta, hogy csupán kenyeret termeszt; minden más foglalkozástól idegenkedik. S ha idehaza már kis földcskéjén nagyon kevés kenyér terem számára, máshol igyekszik azt megszerezni. Ebben leli magyarázatát a Szlavoniába való tömeges kivándorlás.

A Dunántúl immár túlnépes. Ezt az áldott tájat kezdték kultiválni őseink legelőbb, ez is népesült be a leghamarabb: ember áll már ember mellett minden talpalatnyi terén. Hasztalan méregetjük körzővel, vonalzóval papíron: hány szittyá jut egy-egy kilométerre; területünk statisztikája ámitó tudomány.

*A szerző szép intencziói érdekében közöljük a két cikket. A mi benne foglaltatik a szlavoniai kivándorlás meggátlására, az hő óhajta valamenynyüinknek Szerk.

Régi nagyjaink is itt biztosították leginkább utódjaikat a „végzett földesurak” végzete ellen.

A dunántúli kiterjedt uradalmak – s éppen a legdusabb tájakon – jobbra megoszthatatlan, elárúsíthatatlan hitbizományok. Ezek billentik le a hamis mérleget, ha a területtel a lakosság számarányát összehasonlítjuk.

A községek határai csaknem mindenütt szűkek már a lelkek számához képest. Talán itt van hazaszerte a legigyekvőbb nép, nem is mondható szegénynek, szaporasága ellen sincs panasz, terjeszkedni azonban még sem terjeszkedhetik a föntebbi okból.

Nem egy helyütt könnyű szerrel megvásárolhatnók részben vagy egészben az uradalmi földeket, amint arra volt is már eset. Csakhogy elvéve is ritkán akad eladó birtok. Nem úgy mint az Alföldön, hol a gazdák tágas határukat szerzett területekkel folyton-folyvást növelik s virágzó községek támadnak a vadon puszták helyén.

Mivel minden tenyérnyi földszületnek, mint nálunk nevezeik: bocskorszijznak tiz gazdája is akadna, a föld ára magasra felszökött 2-300 frt. holdja még a Mecsekhat némely helyiségében is. Tolna, Somogy egyes helyein pedig 4-500 frt. A jobbmodu lakosság még így is csak – ugyszólván – négyyszögelenként veheti azt a szegényebbektől. Ezek csekély vagyonkájuk árán Szlavoniában hatszorta annyit is kapnak.

Tul a Dunán a gyáripár meghonosításával sem emelhetnénk a kívándorlás ellenében elég biztos gátat. Gyári munkára csak a fölötte sovány vidék népe, vagy a teljes vagyontalan elem fanyarodik. Mindaddig, míg független maga ura, földtulajdonos lehet valaki, nem köti le testét, lelkét, nem emel kalapot más emberfiának semmi kövér napszámért, kelljen bár azt a független helyzetet a Dráván túl keresnie. A paraszt-büszkeség népünknek nem utolsó vonása. Még iparossá sem örömet taníttatja a fiát. Valamint igazi urnak is csak a földesurat tartja: saját őstermelő állapotában is földesuri megelégedést talál.

Életmódjában is csak a földre számít. Csak kenyere meglegyen, minden egyéb hiányával könnyen kibékül. Nem is hinné, ki köztök nem lakott: mily ösztövéren él faluhelyen még a hatókrös polgár is a városi napszáméhoz képest. Húsnak néha hónapokig sem látja színét, még tehene hasznát, fája gyümölcsét, tyukja tojását is mind eladja; maga

pedig kimegy terhes munkára egy karéj kenyérrel, egy beszózott hagymával.

A Dunántúlról tartó kivándorlást tehát megakadályozni nem lehet még gyáriparral sem, annál kevésbé jó tanácsokkal. Mit használ a tanács, mikor azt vetheti ellen a jobb hazát kereső: itthon 4-5 hold földem van csak, Szlavoniában vehetek azért a pénzért huszat, harminczat; kis uraság lehet belőlem, míg otthon csak kisházias vagyok. S éppen a legszaporább családok költöznek ki, azon reményben, hogy bokor-gyermeköknek biztos otthont alapíthatnak.

A Dunántúl vándorait céltudatos módon gyarmatosítani kellene – itthon. Gyarmatosításra *kiválóan* alkalmas. Munkás, takarékos; ezenkívül nem is úgy indul, hogy "kebelén kenyere, hátán van a háza", mint a szegény bukovinai csángók, kiket a külföldi inségből hoztak a hazai nyomoruságba. Ezek mind pénzt visznek magukkal százakat, ezreket: kormánybiztosuk a tele bugyeláris.

Különösen németekkel vegyest válnának be a telepítésre. Ugy azonban, hogy a német elem csekélyebb számával csak a kovászt képviselné, míg végkép egybeolvadnának. Itthon is csak javukra szolgált az együttlét kevert községekben. A magyar a némettől a kitartóbb szorgalmat, a német a magyartól a haza nyelvét sajátította el.

Az egyéb módozatokról holnap szólunk.

Gyarmatosítás itthon

II.

Gyarmatpolitika kell nekünk, gyarmatosítsunk itthon. Nem lennénk mi kénytelenek az Egyenlítőn túlra menni, kissé közelebb is találkozunk, itthon is van még elég begyarmatosítható terület. Akármint hányjukvetjük a dolgot, bámuljuk a külföld kifejlett gyáripárát, mi legelső sorban földmivelő állam vagyunk, – az is maradunk még jó darab ideig.

A magyar földmives osztályra fordítsunk kiváló gondot, annak érdekét istápoljuk. A nyelvökben is magyar földmivesek gyarapodását biztosítsuk, a magyar helységek számát szaporítsuk különösen ott, ahol eddig csupán szigetek a tengerben.

A nemesi kiváltságok eltöröltettek; de azért a jó hazafiak szemében most is fönnáll egy általános nemesi osztály. E nemesség nincs éppen a születéshez kötve, azt kiki megszerezheti, legfeljebb egy kevés jóakarat kell hozzá. *Nemes ember minden olyan honpolgár, ki magyarul gondolkodik.* Ezek közt a legnagyobb számot a törzsökös magyar földmives nép teszi.

Ez fizeti az adó zömét, ez adja a hadsereg javát, tömegét, elejét, erejét; ez a nemzet fönntartó eleme. Ez a gránit-alap, amelyen nemzeti-ségünk ércz-szobra szilárdan, büszkén áll. Egyedül ez idegen minden idegen behatással szemben: csakis ebben bizhatunk minden körülmények között.

A magyar földmives nép tartja karjain a hazát; karolja föl hát a haza is a magyar földmives nép ügyét.

Azonban ne várjunk mindent a kormánytól, hasztalan is várnánk!!! Hol marad a „Dunántúli Közművelődési Egyesület”? Ez az egyesület az, mely zászlójára írta a dunántúli kivándorlás *irányítását*. Hol késik az éji homályban? Göngyölgesse ki azt a zászlót, tüzze le valamerre, hogy irányt mutasson!

Már most az a kérdés: lemondtunk-e végképp még annak a reményéről is, hogy a horvátságnak bitangul átengedett drávántúli régi gazdag magyar vármegyéket az anyaországhoz valaha ismét visszacsatolhassuk? (Mert szintén a nemzeti Gényusz vezérli a kivándorlókat, hogy azokba húzódnak legtömegesebben.)

Ha a jelen állapot csak egy ideig tart, akkor hadd özőnljenek oda minél nagyobb számban, hogy ott is magyar világ legyen addig, mire földerül a vakon nagylelkű magyar világ. Akkor arra tekintszen csupán a D.t.k.e. őrszeme, hogy ne szétszórtan szállinkózzanak a megsemmisülés örvényébe kivándorló honfitásaink, hanem egy-egy hatalmas tömegbe verődve egyengessék utját a mielőbbi visszakapcsolásnak; akkor csak iskolák állításával ügyeljen arra, hogy ne mi fizessük meg a terminus lejártáig a kölcsönadott tőke kamatját néhány ezer magyar elzüllésével, elhorvátosodásával.

De ha arra nincs remény, ha ez a pénzen való új honszerzés árulás a nemzet ellen: akkor egyetlenegy lelket sem szabad a Dráván átbo-csájtanunk, mert ott elvész, megsemmisül, elkárhozik nemzetiségileg.

Akkor mutassa a D.t.k.e. azt a zászlót más irány felé.

Hogy merre? Keletre magyar! Ez most ugyis a jelszó. A Bánságot az Isten is azért halmozta el áldásaival, hogy a másutt el nem férő magyar nép ott telepedjék meg.

Dunántúlhoz azonban az messzebbre csik Szlavoniánál. Oda már nem igen lehet egyeseknek kocsival-lóval, sőt gyalogszerrel is helynézőbe járni. Ott még nincsenek megtelepült atyafiak, kik onnét a könnyen boldogulás kecsegtető hireivel jönnének haza látogatóba.

Tegyék meg a kezdeményező lépést a D.t.k.e. vezér-vezérffiai, lépjenek a kormánynyal érintkezésbe, hogy az ugyis eladás során levő bán-sági állami birtokokat telepítési célokra a Dunántúl vándorainak megnyerhessék. Hiszen nem ingyen-földosztást kívánunk; készpénzért, vagy tūrhető törlesztési föltételekkel előnyösebben adhatna túl azokon az állam a dunántúli kivándorlók belevonásával, mintha akár nagyobb birtoktestekben egyes nagybirtokosoknak, akár kisebb részletekben az ottani lakosság közt árusítaná el. Csak egyszer a lábukat megvethetnék, majd terjeszkednének ott Tuladuna igyekvő rajai a drávántúli horvátokkal egy színvonalon álló oláhság között.

Eltelünk örömmel arra a gondolatra, ha Krassóba, Temesbe költöz-nének tömegesen. Tölna, Somogy szívós magyarjai Szlavonia helyett s nemhogy elvesznének a nemzetre nézve, sőt gyarapítanak a magyar lét-számot ott, ahol az legkivánatosabb.

Települőknek – még a hely megtekintése céljából oda utazók részé-re is – eszközölné ki a D.t.k.e. szabad-, vagy legalább féljegyeket; hogy a hosszabb ut miatt a nagyobb költségtől való aggodás se tartsa őket vissza, vagy terelje Szlavonia felé.

Az állam lanyha részvéte esetén dunántúli tehetős férfiak társulattá alakulhatnának s megvásárolhatnák a dél keleten eladandó uradalma-
kat, – ott gyakrabban fordul elő birtokcsere – hogy arra a fiók-egyesü-
letek révén Tuladunán települőköt toborozva, kisebb tagokban eladják
– akár nyereségre is. Üzletembereknek kétségkívül haszonhajtó lenne
ilyen vállalkozás; mert az oláhok közt sokkal olcsóbb a paradicsomi
föld is, mint nálunk a silány.

Ahol sürgősebb a dolog s – hogy mondjam – az utfélről is visszaté-
rithetnének szlavoniai kivándorlókat egyes hazafiak, azok szives figyel-
mébe ajánlunk egy tiszteletreméltó férfit: Hofbauer László
boros-jenői plébánost, ki azon a rengeteg oláhlakta vidéken valóban

nemzeti missziót teljesít. Fáradságot nem ismerő közbenjárásával már több aradmegyei birtokon telepedtek le alföldi magyarok. (Járkoson, Lugoson, Silingyián.) Tudtunkkal most is eszközöl telepitéseket egy több ezer holdas uradalomban, Bokszezen. Vehet ott, akinek mennyi tetszik, holdját 80 frt-jával, felette előnyös törlesztési módozatokkal.

Kérdésünkre, melyet a Szlavonia fele tartó karavánok láttára hozzá intéztünk, szives készséggel azt válaszolta, hogy ott a Dunántúl költöző magyarjai is kaphatnak földet.

Elég volt a szóból. Meg kell magyarázni a népnek azt, hogy önmagának tesz jót azzal, ha Szlavonia helyett Hofbauer plébános szives fáradozását veszi igénybe s a mi fő dolog, meg kell szüntetni számukra a közlekedési nehézségeket, melyek a magyar Kánaántól elválasztják.

Erre pedig legelső sorban a Délmagyarországi Közművelődési Egyesület van hivatva.

(1892)

Karadi János	900
Karadi János	1200
Karadi János	1500
Karadi János	1200
Karadi János	2100
Karadi János	700
Karadi János	1500
Karadi János	500
Karadi János	900
Karadi János	900
Karadi János	900
Karadi János	4800
Karadi János	425
Karadi János	1200

Kulcsár édesapjának neve az 1865-ben készült birtoklívén

Hegyhát.

Hegyhát a Mecsek-hegytől északra, annak háta mögött fekszik; erről vette nevét is.

A Mecsek hol nagyobb, hol kisebb ágazatai kiterjednek az egész Hegyhátra. Fölülete ha nem csupa hegy-völgy, legalább is hepehupás. Legmagasabb hegyek a déli oldalon, a Mecsek közvetlen közelében vannak; az északi rész már rónábbá nyílik, hogy egybeolvadjon a Kapos-völgy lapályaival. A hegyesebb vidékeken kevés a jó termőföld, annál több az erdő és legelő; a völgyekben pedig buja rétek vannak. A hegyháti rengeteg erdőben szarvasok, őzek, vaddisznók is gyakoriak; leggazdagabb a vadállomány a vaszari erdőségben. Az erdős hegyvidék természetes albuma a gyönyörűbbnél-gyönyörűbb tájképeknek. A nyiltabb részekben már nem oly festői a kilátás, hanem a határok annál termékenyebbek.

Hegyhát kiterjedése 205.⁰⁸ □ kilométer.

Lakóainak száma az 1890-iki népszámlálás adatai szerint: 44.480. Nyelvre nézve: 21.271 magyar, 22.752 német, 45 tót, 86 horvát, 7 szerb, 4 vend, 315 egyéb. Vallásra nézve: 36.673 római katolikus, 4 g. katolikus, 7 g. keleti, 7005 ág. evangélikus, 83 ev. református, 708 zsidó.

Hegyhát területén van egy nagyközség: Mágocs, több mint 3500 lakóssal és 73 kisközség.

Hegyhát székhelye: Sásd.

Van Hegyháton a (mágoesi és gödrei) két esperességben 18 r. kath. plébánia, 3 ág. ev. lelkesítő hivatal, 1 izraelita rabbinátus (Mágocs), 74 népiskola, és pedig: 61 r. kath., 10 ág. ev., 1 izraelita, 1 községi és 1 magániskola.

Hegyhátot átszeli a budapest-pécsi vasút, melynek két nevezetessége a husztóti áthidalás (viadukt) és az abaliget alagút. Érinti a duna-drávai vasút. Most van építés alatt egy szárnyvonal Komlóból kiindulva Magyar-Széken át a bakóca—felső-mindszenti megállóhelyig.

Nagyobb vizek ninesenek Hegyhát területén. Legnagyobb vízvezetője a Baranyai-esatorna, mely Mánfa felől Magyar-Szék, Magyar-Hertelend, Sásd, Vásáros-Dombó, Csikós-Töttös réségein keresztül tart Dombóvár felé a Kapos vízének. Másik nagyobb vízvezető a Magyar-Egregy felől Szászváron át Bonyhádnak menő árok. Nagyobbáeska malomhajtópatakokban azonban bővelkedik.

Legfőbb kövezett országútja a Kaposvár felől Gödre—Mánfa irányában Pécsre vezető műút, mely ritka jó karban van tartva, ebből ágazik ki egy szárny-út Oroszlótól Bakócszig s egy másik Sásdtól Dombóvárig, illetve Mágocsig. Új országút is készül (részben kész is már) Pécs—Hetény felől, Szászvár irányában Bonyhád felé.

A hegyesebb tájkon minden helységben van kőbánya, kőszénbánya. Szászvárott van már régi idő óta, egyet pedig Komlón készülnék megnyitni. Mészégetők vannak Abaligeten és Pölöskén.

Érdekes ritkaságok : az *abaligeti* 500 méter hosszú csepkő-barlang, a Paplika, a *mánfai* Kőlyuk nevű csepkő-barlang, a *rükosi* Sárkánykút, az *orfüi* „Rauberloch“ s a *magyar-egregyi* Barnakő, mindkettőnél meredek sziklafalba van vágva a bejárat egy ember számára s függőlyesen kell leereszkedni, mintegy 4 méternyire, a hol tágas sziklaterem van a kősziklába vágott tűzhelyvel és ülőhelyekkel, régente bujdosók, vagy rablók menhelyei voltak.

Hegyhát lakóainak száma 44 és fél ezer. Ebből 21 ezernél valamivel több *magyar*, nem egészen 23 ezer pedig *német*. A német lakosság eszerint többségben van; azonban a németek közül mintegy 4000 tökéletesen tud magyarul, mely szám az újabb nemzedéknél a fejlettebb iskolai viszonyok révén mindegyre fokozódik és így a magyarul beszélők a 25.000-et is meghaladják, viszont a tiszta németek a 20.000-en alúl maradnak.

Kétféle népfaj lakik tehát Hegyháton: *magyar* és *német*. Horvátok annak előtte is csak pusztán két községben: *Bikalon* és *Nagy-Hujmásón* laktak; ezek azonban — a mennyi a németiség térfoglalása után még megmaradt — már teljesen elmagyarosodtak, egyházban és iskolákban önszántukból lemondtak nyelvükről; a magyar szó járja köztük úton-útfélen és magukat a legutóbbi népszámláláskor már mind önként magyarnak vallották. *Rácz Kőzár* volt az egyetlen *szerb* község, de szerb lakósnál már tisztára elfogytak. Nemi maradt belőlök más hírmondó, mint a község „rácz“ melléknéve, továbbá az elhagyatott ódon görög templom s annak 60 holdnyi földbirtoka, melynek jövedelmét jelenben a tolna-grábócei kalugyer-kolostor élvezi; — a ráczok örökébe németiség lépett.

Ezek aztán terjedtek, foglaltak, szaporodtak. Talán semmi vidékén széles e hazának nem vesztett aránylag oly rövid idő alatt akkora tért a magyarság, mint a Meesek-háton.

Még 25—30 év előtt is Baranya s a szomszéd Tolna-vármegyék szapora németiségének az volt a hegyháti járás, a mi most a Dunántúl népének Slavónia, illetve Horvátország. Eldorádó, hova kevés pénzzel beköltözvén, szorgalma, takarékosága és tegyük még hozzá furfangja,

jölétet biztosított számára. A renyhe és együgyü öslakók pedig szorultak, szorultak, néhol végkép ki is pusztultak előlük.

Száz esztendő előtt a hegyháti járás csaknem teljesen magyar volt.

A mánfai kőlyuk.

Zelesny K. fényképe után.

Hetvenhárom helysége közül *huszonhárom* sínes, a melyet eredetileg németek szállottak volna meg; a többibe mindenüvé később költöztek be családonként s úgy szaporodtak el. (Tiszta német helységek csupán ezek

voltak: Szárász, Mekényes, Köblény, Maróza, Tőfő, Szalatnak, Német-Egregy, Jánosi, Szopok, Német-Szék, Kis-Hertelend, Barátúr, Tekerés, Hetvehely, Kaán, Okorvölgy, Szent-György, Szágy, Gödre, Palé, Godissa.) Akárhány faluban még él olyan öreg ember, a ki emlékszik rá, mikor a legelső német jövevény betette a lábát, s manapság már van is, nincs is ott magyar. Ma már alig van *tizenhárom* olyan magyar helység, melyben a németek számot ne tennének. A többi mind erősen vegyes, igen sokban túlnyomó a németség, melynek: Vaszar, Tökes, Gerényes, Kapos-Szekeső, Hörnyék, F.-Mindszent, Pölöske, Abaliget, Jenő. Űgyszólván végkép kiveszett a magyarság: Mágoes, Nagyg, Oroszló, Rákos, Orfű, Komló községekből; az az egy-két vergődő család, a mely gyászmagyarként itt-ott még lézeng, szóra sem érdemes. A legmagyarabb helységek még: Vásáros-Dombó, Váznok, Egerszeg, Varga, Gyümölesény, Bisztricie, Szatina, Husztót, Kovácséna, Bodola, Egyházbér, Mánfa, Budafa és Vékény.

Magyarok.

A ki a hegyháti járás magyar népét híven le akarja festeni, vissza kell néznie néhány évtizedre, párhuzamba kell állítania a harmincz év előtti magyart a maival. Mert kétféle magyar van most a Meesekháton: az ötven éven felüliek, s a negyven évesnél fiatalabbak (a közbeeső tíz esztendő az átmenet). Ezek között már akkora a különbség minden tekintetben, hogy ha ismeretlen egyén a kettővel külön-külön találkozik, el sem hiszi, hogy egy helységből valók.

Nézzük csak mindjárt a *nyelvet*. A fiatalabb nemzedék már jóformán kifogástalanul beszéli az irodalmi nyelvet; ellenben az öregek beszédje hemzseg a tájszólástól. Egyébként Hegyháton az idősebbek beszédjében sines annyi eredeti sajtáság, annyi régi nyelvkinés, annyi ósdi zamató alakzat, nem fejezik ki magukat sok dologban olyan magyarán, mint némely tősgyökeres magyar vidéken. Számtalan jel tanúsítja, hogy a Hegyhát magyar népének, ha nem is legnagyobb, legalább nagy része idegenből úgy magyarosodott el, s nyelvünket már kiforrott állapotban, készen vette át. A hegyháti nyelvjárás alacsony fáján a mi lomb van is, az nem egyéb, mint satnya oldalhajítás. Ilyenek:

Erre-arru helyett: *ére-óra* járja. Egyáltalán *e* helyett gyakran *é-t*, *a* helyett *ó-t* használ, különösen ha utána l következik: étörött, éveszött, megeméte (emelte), főnevéni (nevelni), kengyé (kengyel), szóma, óma, hógass (hallgass), bókta (baktat), hivató (hivatal), ömögyc Bikóra, Lengyére (Bikára, Lengyelre); viszont *o* helyett *u-t*: Rózi helyett: Ruzsi, holnap h. humap, ostor h. ustor, Ozora h. Uzora; vagy néha *á-t* is: sarágyya (saroglya), baránya (boroma). Ha több *e* van a szóban, egyik helyett *é-t* vagy *í-t* vesz: férde, (ferde), gerébgye (gereblye), kemineze (kemenceze), isztergya (eszterháj). Olykor úgy az *e-t* mint az *é-t* *ő-re* változtatja: Gerényes helyett azt mondja: Görönyös, Mekényes h. Mökönyös, temér-

dek h. tömördök. (Ö-özni is szokott tehát, amint észrevettük, mindazáltal nem oly nyakra-főre, mint némely alföldi tájon, a hol még a kenyeret is könyérnek, a menyecskét is műnyecskének mondják.) Máskor fűleseréli az ékezett hangokat: némely helyett azt mondja: nemé', már ma h. mamá'.

A *v* hangot nem egyszer *h*-val helyettesíti, egyes szavak végén pedig elhelyezi a mássalhangzót (mint fentebb is láttuk): „Leesett a loham lábárú' a patkó, bio' nem is csoda, ná' régő' rajta vót; megléte egy sóháb (sváb), ékéröm tüle még mamá', hunap röggé' aztá' főveretöm a kohácsesó' mege' (vagy memmeg, mert ezt is használja a megint helyett).

Az egyes számú 3-ik személyben megfordítva kezeli az igéket: *alhangú* szóknál — a hol nem kellenne — *i*-vel végződött: *tudi*, *liti*, *uszondi*; *felhangúaknál* ellenben — hol pedig úgy dukál — nem tartja meg az *i* végzetet, hanem így mondja: *teszsze-veszsze* (teszi-veszi), *ütögetytye-verögetytye* (ütögeti-veregeti).

A mult idő többes számú 3-ik személyben nem tesz különbséget az alanyi és tárgyaz ragozás között. Nem mondja: megettük, megittuk, kifizettük, hanem: *megöttünk* az ebédet, *megittunk* a bort, *kifizettünk* az írást.

Tett helyett azt mondja: *tevett*, *vett* helyett *vevett*, *vitt* helyett *vívett*. Rosz fát tövött a tüzre, lohat vövött a vásáron, búzát vivött a malomba.

Sohase mondja: megvárlak, elhagylak, megnézlek *benneteket*; elhelyett kifizcsamítja az ígét, hogy a „benneteket“ elhagyhassa és így ejti ki: *megvárlik*, *elhagylík*, *megnézlik*. (Ebben talán egyedül áll a Hegyhát egész országszerete.)

Használja az elbeszélő mult alakot is, sokszor a „vala“ hozzáragasztásával: Elvalék a szomszédba, kimenék vala a hegyre. (Ez azonban nem terjed ki az egész járásra.)

Az „ember“ szót, ilyen értelemben: nézze meg az ember, azt hinné az ember — a nőt a „cesléd“-del pótolják. Nézze meg a cesléd, azt hinné a cesléd.

Azt „hittem, azt „gondoltam“ helyett a *tudtam* szót használja a hegyháti, „hanem“ helyett pedig azt mondja: *halom*. Azt tudtunk, hogy együn, vártunk is sokáig, halom csak nem gyütt é.

Sikálni — ez a szó háromféle értelemben is szerepel: zsurolni, meszelni és vasalni helyett. *Fölsikálta* a padlót, *besikálta* a falat, *megsikálta* a ruhát.

Tüstént helyett azt mondja: *üstöllést*, *mihelyt* helyett *mihást*, *búcsuzni* helyett *következni*. Búcsuztató nála: küjető (követő).

Igy is szól: Há (lová) *valósi* kee? — Óra bevalósi (onnan belülről való). — *Gyüdiések* (gyüdi búcsujárók).

Ha választékosan akar beszélni, különösen pedig dal közben, mássalhangzón kezdődő nevek elébe is az névelőt tesz: Ha felülök *az* nyeregbe, kívágtatok *az* berekbe.

Ez ismét választékosság: *Ittenék-ottunék* (itt-ott), *aztúnék* (aztán), *mostanék* (most).

Valamint ez az ebédre való meghívás is: Legyen keenek *szerencsége* egy-két tányér ételemre, egy pár ital boromra. — Majd *sziveskedek* — felel rá a másik szintoly elegáncziával. (A miből kitetszik, hogy az ékes igékkel sem bánik valami humánusan. *Eszek, iszok, gondolkodok* — ilyesmit nem tart a nyelvtan elleni vétségnek.)

A birtokos ragozás többes számú 3-ik személyében az *uk, jok, űk, jük* ragok helyett *ik, jik* divik Hegyháton: *házik, ablakjik, pénzik, kertjik, örömik*.

A föltételes mód alanyi ragozásában alhangú szóknál *nék* helyett *nük* ragot vesz: *mondanük* valamit, *várnük* rád, *hoznák*, ha lehetne mit.

A *hugom* szót nem ismeri, a fiatalabb leánytestvért is *öcsémnek* mondja, mint a fiút.

Pörén, ingujjban, ezt így fejezi ki: *rétüngösen*.

Eper, szeder szavakat megnyújtja: epörgye, szödörnye.

A gyászruha Hegyháton: *jászruha*, a nagyon keskeny földdarab *hockorszíj*, az országot: *derék*.

Különleges szavak még: *Csimota* = ivadék (csemete). *Buszárku* = kis tarisznya (nyilván a „bazár“ szóból). *Kanista* = lies-pocs, *Kanistas* = vizes-sáros. *Puszitu* = újszülött lakomája. *Korozma* = kis gyermek részére keresztanyai ajándék. *Küttő* = igen erős zsákvászon, régenre telire nadrágnak is varrták. *Bugyli kés* = kusztora, biesak. *Czelőke* = rövidebb bot. *Kuczabujkó* = telre való prémes női kabát. *Csurak, röpike* = bő női ruhatest; utóbbit az Alföldön „tüled-álló“-nak nevezik. *Csoszli, csoszogó* = kötött női lábbeli. *Lendő* = pereputy. *Ócsmál* = ócsárol. (Előcsmálja a boromat, pedig semmiféle lendője sem ivott még ilyet.) *Zsurmóka* = reszelt tészta a levesbe. *Zsurmol* = morzsol. *Nyukli* = tészta-féle (a német Nokedl származéka). *Szodó* = telhetetlen bélű. *Luhog* = szoporán, hadarva beszél. *Boczorog* = tib-láb, jár-keel. *Kepirnyelődik* = kapaszkodik, hánykolódik. *Rútarjuszcodik* = ráförmed. *Fölkudússzu* = fölkutatja. Csakúgy *fügyja* a dolgot, vagy ételt = mohón kap hozzá. *Sarmankodik* utána = vágyakozik. *Czukolódik* = húz-von. *Megfölozi* = túltesz rajta. *Aglil* = összeférezel. *Raczkó* = német és magyar keverék, vegyes házasságból származott gyermekek. *Sirlány* = nyoszolyó, koszorús leány. *Gobánty, szutyóka* = idétlen. (Gobántyos veréb = tollatlan verébfiók. Szutyóka gyermek = elmaradt növésű.) *Nyiszlett* = hitvány, sápadt. *Puzsér* = maszatos, paszkoneza gyermek. *Polozsnya* = záptojás. *Geribes* = göresös, fölötte sovány. *Mazonna* = esérép-kancsó. *Tajúk* = a kalászos növények bajusza.

Hegyhát magyarjainak egy része, mondhatnánk, jelentékeny része idegen, még pedig szláv eredetű. Ez kideríthető részint a családnevekből (még ha gúny-, vagy melléknevek is, mert azokat sem kapták minden ok, vagy alap nélkül, sokszor ipáról a vére szállottak át: aztán honnét vették volna az idegen szót, ha a nyelvet nem értették, hiszen ha most

kerékbetöréssel fenyegetnék őket egyetlen szláv szóért, akkor se bírnának mondani), de még inkább az egyes határrészek, dülők neveiből; mivel az emberek változhattak (bár ezelőtt 80–100 évvel nem igen szokott a magyar egyik helyről a másikra költözni, kivált ilyen bergengóziába, mikor válogathatott a jó földben is), a föld azonban mindeniütt megmaradt.

Az ilyen közönséges nevek: Kovács, Nagy, Bálint, Somogyi semmit se bizonyítanak, ezeket később is kaphatták, ha magyarok, ha szlávok; valamint az ilyen határ-nevek sem: Kerek-erdő, Rózsa-hegy, Hosszúmező, Nádas-rét. Am igenis az ilyenek, minőket Péstől délnyugatra eső tiszta magyar vidékről egy lélekzetvételre akármennyit elő lehet sorolni: Kaesar, Bodó, Ledő, Pongor, Bakaes, Hunyor, Késc, Kósa, Bata, Hatta, Garé, Géra, Csetök, Pulló, Bözsöny, Rugán stb. stb., ezek már tanuskodnak a magyarság mellett. Az ilyen esaládnevek megfelelő ropogós magyarságú dülő-nevekkel, melyeknek értelménye ugyan nincs, mindazáltal megérik rajtuk az ősi szittya zamát: hangosan hirdetik, hogy azokat viselőik még Ázsiából hozták.

Ilyen név fölötté kevés van Hegyháton, talán több sines, mint a következők: *Ugron, Galló, Cseke, Czakó, Kajtos, Szente, Herke, Delibók* (ez utóbbiakat Csikós-Töttösön már csak röviden *Deli*-nek hívják; csupán egy Vékénybe származott ágazatukat nevezik még így). Az egész Hegyhát területén nem lehet annyit összeszedni, mint alsó Baranya két-három helységében. Van még *Bodor, Dicső, Jobbúgy*, de ezek már utóbbi keletiek, ha még oly magyarán hangzanak is; régibb lehet talán még a *Keresztes*, ez legalább sejteni engedi, hogy a keresztes háborúk idejéből veheti eredetét.

Hanem aztán vannak többek közt a szászvári jegyzőségben (Hegyhát keleti szélén, az úgynevezett Viz-völgyben): *Cselenkő, Csübrák, Kolbér, Gyuris, Vók* s ilyen határnevek: *Dalina, Balincza, Hászé-tető, Lipocza, Szávosa, Tótok-orma, Podi-mező, Rikájó, Nyomákó, Hadáes*. E három utolsó még kísértetbe ejt, hogy *török*, vagy éppen *tatár* eredetet tulajdonítsunk nekik, kivált ha még hozzáveszszük, hogy ott a szegletes, lapos fejű, tompa orrú, kis termetű öreg típusok igen gyakoriak.

A bakóczai jegyzőségben (tehát Hegyhát nyugati szélén) ilyen esaládnevek: *Banis, Maza, Palkovics, Veszi* (*Veszeli* rövidítése lehet), *Csübrák(i), Ribacz, Vancsu*, és ilyen határnevek vannak: *Kodák, Sisina, Gabornyák, Burgyán, Beleta, Lapeza, Manotuti-mező, Gaizkó, Ternicza, Lasnicza* stb. Nekülönbön ilyen helynevek: *Bisztricza, Szatina, Bakóczu, Veruyók*.

Vannak még az *abaligeti* körjegyzőségben is: *Korzák, Dánum, Kuczko-dülő, Toplicza-forrás, Bartulovics, Hencz-esalád, Husztót* és *Kováczéma* (a nép közt csak Kácza) helységnevek. *Jenő* község magyar lakossága pedig csupa *Vancsából* áll.

Mindezekből az következtethető, hogy *Hegyhát két széle szláv eredetű volt* s úgy magyarosodott meg, persze nagyon régen, mikor minden helységben csak néhány esalád lakván, hamarabb ment az asszimilálódás.

Csupán Hegyhát közepe, a Baranyai-esatorna két melléke lehetett magyar eredetileg is (hol már vannak ilyen határnevek: *Kóth, Avas, Kónyafu, Saráth, Fűrső, Szomos, Barandó* (borontó szőlőhegy), *Szodó, Szodolló, Nyilus, Csomor-kútja*, s hol a szálasabb öreg alakok közt nem ritka a magyar ábrázat: habár ott is találkoznak ilyen családnévek: *Pörncez, Hia, Ragonesu*, s ilyen határnevek: *Ráczok-kútja, Dolu, Dolim, Petnyák-hegy* (Budafán), *Zapomúl, Benága* (Magyar-Széken), *Diriskó* (M.-Hertelenden), *Tierelice* (Csikós-Töttösön), *Jóvó-hegy, Pila-út* (Moesoládon, melyről azt tartja a hagyomány, hogy azon járt ki Kotri Pila — talán Kottori — nevű rabló az erdőből szeretőjéhez) és így még egyébűtt is lehet hegyháti magyarság között szlávkeverék.

Azt a szokást is a szlávoktól vették át, hogy ezelőtt még 15--20 évvel is egymást mind Katieza, Marieza, Pannicza, Gyuricza, Istók, Jankó, Antó néven hívták; úgyszintén a régi viselet is nagyban egyezett a baranyai sokaczkókéval, úgy, hogy sok világmentes úri ember valóságos sokaczkóknak nevezte el őket.

Testalkatra a hegyháti magyar általában elég erőteljes, a katonanyag mindig bőven kikerül közülök. Eléggé szívósak is; nem egy hetven éves ember van olyan, ki még bírja a kasza nyelét fogni; egyik helységről a másikig pedig elgyalogol néha nyolezvan esztendő is. Az egyes vidékek közt mindazáltal észrevehető eltérés van testalkat tekintetében is; az összehasonlítás azonban a tisztább magyar fajnak kedvez. Hegyhát két szelén s a hegyesebb vidékeken többnyire alacsonyabb, zömök termetűek, középpütt ellenben s a nyiltabb részeken számos sugár, magas férfi található. Ezek egyuttal nyalkábbak, asszonyaik is szemrevalóbbak; ámbár korán sines annyi szép nő itt, mint alsó Baranya, főként az Ormányság és-szittyái között. *Csikós-Töttös* magyar népe testalkatra legkiválóbb az egész járásban. *Moesolád* is az első helyek közt áll, asszonynépéről pedig azt tartják, hogy azok Hegyháton a legesinosabbak. Egyébiránt a testalkat milyensége is alá van vetve változásnak. Hol az öregek közt nagyon is sok apró alak találkozik, az ifjuság kezd mindinkább „tetesedni”, a hogy itt a magas termetűeket nevezik. Ennek oka pedig az, hogy részint átköltözések, részint távolabbról való házasságkötések által mindjobban elegyül, keveredik a különféle vér, mi a fejlődésnek csak előnyére szolgál. Atviszi ezzel úgy jó, mint rossz tulajdonait egyik vidék a másikra, úgy, hogy ma holnap alig lesz különbség.

Viselet dolgában roppant nagy a változás és változatosság. Régen a férfiak rövid inget, keskeny gatyát viseltek. Az ing ujjja és a gatyaszára oldalvást kék, sárga, vagy vörös fonállal volt kivarrra, a mi az alsó-baranyai sokaczkóknál még most is divatos. Ezenkívül boeskort, paradéra nagy, hajóforma patkós eszimat, bőrmellényt (kisködmönt), kivarrott, festett ködmönt, utóbb a fiatalok bő, prémes, ólom-gombos sötétkék dolmányt, egy kezdetleges kuesma-fajt, úgynevezett: bagó-sipkát, később a legények túlon túl bokrétaozott kalapokat és hosszú nyakravalót hordtak, a melyet hetszer is korulesavartak. A bunda nem igen volt itt divatban azelőtt

sem, inkább a ezifra szűr. Ezt a tartós családi emléket ma már csak útra használják rossz időben. Hajukat hosszan hagyták s a két halántékon esimbókba kötötték, olykor kibontva leeresztették a vállra is. A ruházat-

Tormasi magyarok.

Z. Nagy K. fényképe után.

ban már hamarabb elfogadták az újításokat; e főbüszkeségüktől: a esimbóktól azonban nehezen váltak meg egyesek. A rövid hajviselest eleinte a kiszolgált katonák kezdték meg. Katonáéknál levágták a kuruczokra

emlékeztető esímőköt irgalmatlanul, ha még úgy fáj is a szíve a tulajdonosának. Ezek aztán igyekeztek rávenni a többit is. A ki ellenkezett, azt pinezéknel leitatták; éjjel álmában törtek reá, sokszor erővel is lefogták és levágták legalább a fél esímőkjét. A másikat már kénytelen volt levágni maga is, ha nem akart esőfnak maradni. Csakhogy az ilyen tréfákra némelyek bieskával feleltek! Sok küzdelem, sok busongás árán lassan-lassan letűnt a férfiakra nézve a hosszú haj korszaka: mindazáltal maradt még belőle hírmondó napjainkig is.

Látni még „komisz gatyát”, mely durva, zsiros mivoltával piszkos munkánál a fehérebbet védte, télen pedig a nadrágot pótolta. Látni még ködment, boeskort is a korosabbaknál: ámbátor a szűesök és vargák maholnap fölesaphatnak muzeumbeli régiségnek, portékájuk nem kelendő: csak itt-ott veszik egyesek. A fiatalok már nem akarnak tudni ködmentről, boeskorról. Ezek ünnepnapon télen posztőrühát, ránczos esizniát, könnyű kalapot; nyáron: széles gatyát viselnek. A németektől átvéve a rövidszárú gyapjú-kapuzát, nyáron papucsosal, télen klumpával is fölhúzza már a lábára akárhány magyar.

Az idősebbeken látni még afféle régi, rövid inget, mely nem volt annyira leereszkedő, hogy a gatyával érintkezzék, s így a nem kíváncsi szemek előtt is elárulta, hogy a bíró-gazda mennyit húzott a község zsíriján; de látni már az ifjabbakon divatos, föllálló gallérú, keményített ingeket is esokros nyakkendővel: köznapokon tarka inget, mely nem szennyesedik oly hamar, mint a fehér. Legtöbb a lehajlott, esipkézett gallérú, kivarrott mellű ing (melyről néha viselőjének mindkét beesületeseve olvasható), a réginél hosszabbra szabva, köznapra házi vászonnál, ünnepre gyolésból.

A nők közül ködment esupán a foghíjas anyókák vesznek még magukra, a kik már sötétszínű ruhákban gyászolják néhai ifjúságukat. A süldő banyáktól lefelé télen: prémes *kuczabujkót*, nyáron: hol bővebb szabású *röpijét*, hol testhez feszülő kabátkát (rékli) viselnek, többnyire másszínűt, a két-három sorban pántlikával, esipkével kivarrott alju szoknyánál, a mely jóval hosszabb, mint évek előtt volt. A térdet már elhagyta, de bokáig még nem ért le, bokorugrónak azonban nem nevezhető. Ha az ugrós menyecske átjutna is a bokron, a szoknya már megakadna rajta. Rubájuk kelméje félselyem, kasmir, vagy ternó (hétköznapra pedig olcsóbb mosószövet), a felső test és kötény néha bársony. Helyenként hordják még nyaranta a bodros ujjú inget is, mezelen karra, fölötte színes mellénykét, legfölül a virágos nagy keszkenővel; egyebütt a nagy keszkenőt a röpike fölött kötik át derekukon. A menyecskék otthon piros bécsi kendővel kontyra kötik körül a fejüket; a templomba pedig elül kötött rojtos selyemkendőben járnak.

Öltözetük nagyon is festői, tarkább a tarkánál. De már a szabásban s a színek összeválasztásánál bizonyos ízlés mutatkozik; csakhogy rengeteg szélesen öltözködnek. Némelyiken nyolcz-tíz nehéz vászon alsószoknya is van, a tizenegyedik már gyolésból való, keményítve, ropogásra

vasalva, erre jön aztán a tizenkettedik, az ünneplős felső-szoknya. Ezek terhe majd lehúzza a csipőiket; de elcszenvedik a kellemetlen terhet mégis azon hitben, hogy úgy szép.

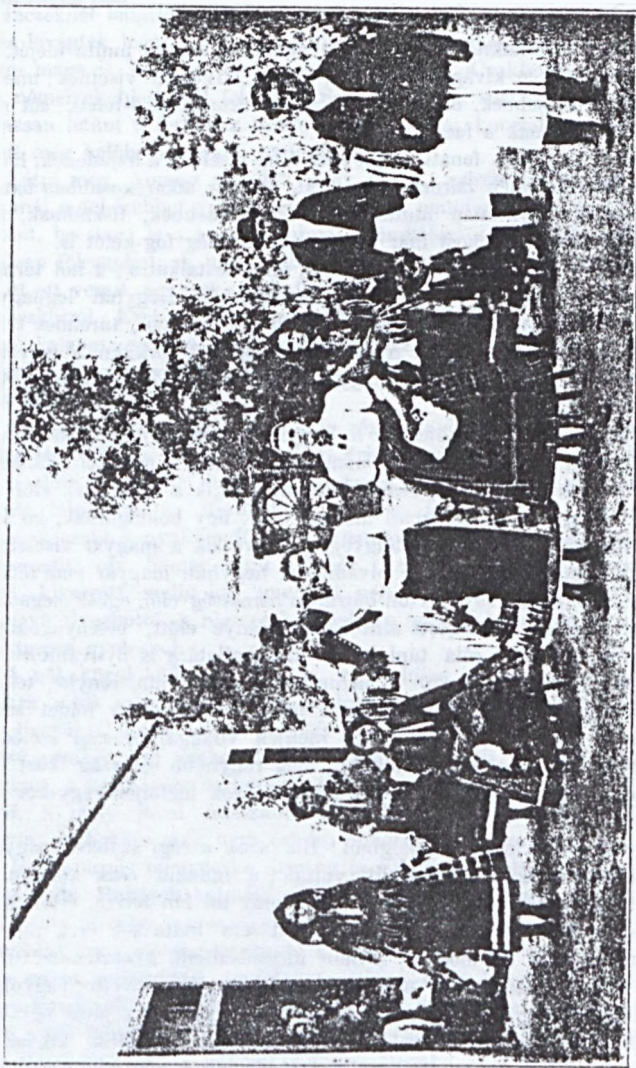
A mint a férfiaknál a boeskor, a nőknél a esizma multa idejét. Az ifjabbak ünnepeken kivágott félcipőt, vagy „stivedlit” viselnek; máskor, úgy mint az idősebbek, *csoszlit*, *csoszogót* (komótezipő-félét), sőt rossz időben nem irtóznak a faczipőtől sem.

Lelőgő pántlikás fonatú haját már nem viselnek a hajadonok, hanem föltűzik. Zsirozni, még zsirozzák hajukat, de már takarékosabban bánnak a zsiradékkal. Egyáltalán mutatósabbak, izléseesebbek, tisztábbak, mint annakelőtte. Láthatni most már parasztháznál még fog-kefét is.

Lelkültre szintűgy osztályozhatók, mint testalkatra; a hol termeteesebbek, ott egyttal több a hetykébb, szilajabb is. Hegyhát legnagyobb részében azonban az öregebb nemzedék békés, jámbor, türelmes természetű, kiket a másvidékeliek régen csak „hegyháti birkáknak” neveztek. E türelmeseknek köszönheték, hogy a német elem tőlük oly nagy területet elhódított.

Sohase volt olyan bieskás a hegyháti magyar nép, mint a közel tolnamegyeiek, kik községeikben nem szívelik meg a németet. Ha beköltözik is hozzájuk egy-kettő, csakhamar megszökik a kártételek elől oda, hol testi épsége is biztosságban marad. Csak úgy boldogulnak, ha lehámozzák magukról a plundrát, bugyogót s átveszik a magyar viseletet és hajlandók a magyarral egygyé olvadni. A hegyháti magyar nem tett így, mi több, azonfölül, hogy folyton hátrált a némettség elől, egész megadással viselte el gúnyját, meghajlott állítólagos fölénye előtt, belenyugodott és elfogadta a németnek róla táplált és fule hallatára is nyilvánított ama véleményét, hogy a magyar a némethez képest buta, renyhe, tékozló, veszendő faj, kinek nines más mit tennie, mint ezt a földet szépen átengedni a németnek, maga pedig menjen világgá, urasági eselédnek, vagy Szlavóniába, hol a még butább, még renyhébb szlávtság közt talán mellet majd valamire. Hevesebb összekoczkodások legfőljebb egy-két helységben voltak.

Hiszen volt valami a dologban! Biz' azok a régi szabású magyarok elég gyámoltalan gyászmagyarkák voltak; a munkát csak komájuknak tartották, a takarékoságról sem tudták, hogy mi fán terem, értelem dolgában pedig épen nem tudököltek. Idejét sem tudta sok öreg másként megmondani, mint ily módon: „Mikor megüszültem, 20 esztendő voltam, 30 évig éltm házasságban, most már 17 esztendeje özvegy vagyok, — tessék kiszámítani, hogy milyen idős lehetek!” Az egész járás egy nagy tábora volt a „keresztes vitézeknek”, olyanoknak tudniillik, kik az írás mesterségében annyira vitték csupán, hogy a kezük keresztvonását „más-irta” nevek elé odabiggyeszthették. De hisz az nem esoda! Apró-cseprő falvaeskáikban egymástól nem igen esiszolódhattak, tanítóik is legtöbbszörre csak afféle talmi-tanítók voltak; másik nem akadt a eskély fizetésre s a hol akadt, annak is csak abban állt a tisztje és az volt legfőbb

Zalossy K. fényképezte.

Hegyháti alakok.

gondja, hogy az ének szépen menjen és a búcsuzatók szívrehatók legyenek. Nagyon sok helyen iskola sem volt, s a hol volt is, az első hóhullástól addig tartott, míg tavasszal a gyep kiszöldült. Ott nőtt föl a hegyháti ember a libák, ökrök mellett, mert a külön legeltetés nagyban divott itt ezelőtt. Nem törte fejét a világ folyásán: nyakába kerítette a kis tarisznyát, tele elemőzsiával s künn őrizte barmaít gidrekben-gödörökben, hegytetőkön esendes pipaszó mellett.

Most azonban már fordul a kocka. Csaknem minden községben állítanak iskolát, a „vad tanítók“ napja is leáldozó félben van s mivel maroknyi kiesik a helységek, kevés tanulóval: itt lehet majd legtöbbször vinni. Értelmiség tekintetében az utóbbi tíz év alatt elérte a magyar a németet, a következő tíz esztendő pedig alighanem megfordított viszonyt fog előidézni, mert a magyar ember természetes esze, fogékonysága köztudomású, csak művelni kell azt.

Hegyhát magyar népe mind egy szálig római katolikus. Általában buzgón vallásos, főként az idősebbek, különösen a nők. Templomba hóban, fagyban, még fiókhelységekben is rendesen eljárnak. Vallásuk tanait legalább külsőségeiben — pontosan megtartják; ajtatos társulatokba belépnek, búcsujárásokra Mária-Gyűdíg, sőt Andoesig is elmennek. Papjukat tisztelik, szavára hajolnak, nekik kezet esókolnak még sokan — esupán fizetni nem szeretnek. A jó papnak egyik főfeltelege náluk, hogy legyen elég jószívű, az anyagiakkal csak így-amúgy törődjék. Tanítójukban a hang a legtöbb kvalifikáció; ha hamis is, ha reeseg is, mint a repedt trombita, csak erős legyen s meghallják, megértsék minden szavát egyik faluvégétől a másikig. Kiváló képzettség, fáradhatlan buzgalom, iskolában elért siker — az mind „bliktri“ nekik, ha ezikornyas hanggal nem rendelkezik.

Van köztük számtalan vakbuzgó, a ki összeveszi a vásári ponyváról az egyház által is gyakran elítélt füzetkéket, imádságokat: a „Hét mennyei zár“-at, az „Angyal-hozta égi szent level“-et, a „Legujabb jóvendölést a világ elmúlásáról“ stb. s azokat — előírás szerint — nappal mindig magával hordja, éjjel a vánkos alá helyezi, hogy ily módon biztosra lelkének az örök életet. Az énekes koldusok magas tekintélynek orvendenek előttük, kiknek vetélkedve hordják ki a sok tojást, teherbszter, a mit aztán ezek beisznak a falu koresmájában.

Ajtatos lelkükkel azonban nem tartják összeférhetlennek, hogy a mellük-t legjobban verdeső anyókák mise után ketten-hárman összebujva, oraszámra ne szólják-szapulják a szomszédasszonyt, komámasszonyt, vagy a fiataliságot a templomajtóban: előreboesátva s a végén ismét hozzátólván: „Aztán a szó koztánk maradjon ám!“ Olyanok mondják leghangosabban: „Hej! nem így volt ez az én fiatal koromban!“ — kikről az egész falú tudja, hogy nemesak, hanem ugyanesak kezziás teremtesek voltak annak idejében. A fiatal menyecskek közül meg a legtöbbször gyonó, legszörubb bójtártó, társulatos, jámbor lelkek értenek néha legjobban a kacsintatáshoz is.

A régiek ritkán káromkodtak, csak emilyen módon fakadtak ki: Ebadta fiája! Fekomteremtette! Fene rágja ki! Bék beléd! (Hogy mi bujjék bele, azt már nem tették hozzá.) Hogy a vértá fusson é! Ez a jó kívánság meg valami gutaütés-félét jelent és csupán az úgynevezett Viz-völgyben divik. Csakhogy — sajnos — az efajta naivságokat kiszóritja már a Somogyból importált „rossz seb”; a fiatalság egy része pedig nagyon is cikornyás változatokban szokta bemutatni, hogy a káromkodás tudományában mennyire vitte, különösen az, ki e nemben a katonaságnál magasabb iskolát végzett.

*Erkölc*s dolgában sohasem tartozott a Hegyhát a rovtobb vidékek közé, ma tán még kevésbé.

Gyilkosság és öngyilkosság a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. A gyermeksikkasztás sem oly általános, mint sok magyar tájon. Mindazáltal nem oly szapora már itt sem a magyar, mint régebben; ez azonban nem mindig a kuruzsló-banyák miatt ninesen úgy. Azelőtt nagyon is gyakori eset volt temetések alkalmával, hogy 7—8 gyermek állta körül a koporsót, ha meghalt a szülő. Ma már akkora gyermekszám a ritkaságok közé tartozik; de azért az egy-két gyermekes állapot sem rendszer, mint alsó Baranya egyes helyein. A legtöbb családban 3—4 gyermek van; a születések — talán egyes helységek kivételével — még mindig jóval fölülmulják a halálozásokat.

Rabló-hajlamok sem voltak a Hegyhát népében soha. Egy-két lókötés, vagy disznólopás, ha történt, azt is vándor-czigányok, vagy „járandó kanászok” követték el. Kézreadójuk lehetett falúbeli is, de hát egyes kivételek mindenütt vannak. Nevesebb betyárok nem igen látogatták a Hegyhátot; rengeteg erdőiben legfőlebb csak egyes megugraszott példányok kerestek menedéket rövid időre. Azok se tettek egyebet, mint élelmet csikartak ki magános malmokban, erdészeknél. Sem a föld népe, sem a kisdud községekben szolgáló pásztorok (mert nagy uradalmak erre ninesenek) nem voltak abban a helyzetben, hogy nagyobbszámú rablócsapatot hosszabb ideig vendégeljenek. Speciális „helyi érdekű” betyárja csak egy volt e járásnak az 50-es években: *Rigacz János*. De az is csak rövid ideig sűtkérezett a betyár-hírnév kétése fényében; az almási esárdában rálestek az akkori német zsandárok és agyonlőtték az ablakon keresztül. Nótája is támadt, azt a népköltési gyűjteményben alább közöljük. Rigacz társát: *Hideg Jánost* pedig ugyanakkor elfogták és statárium útján Sásdon főlakasztották.

Verekedő nép csak Vásáros-Dombó és Csikós-Töttös körül van. De ezeknél is csak inkább virtuskodásból áll a verekedés. Jól helybenhagyják egymást ököllel, bottal; de késhez ritkán nyúlnak. Egyébként az utóbbi község népe tud — ha kell — verekedni „nagyban” is. Megtörtént, hogy nyolcz töttösi földmunkás egy tolnamegyei helységben összeveszett a falúbellekkel. Félreverték a harangokat, összeesődült az egész lakosság; de a vége az lett, hogy a nyolcz töttösi mind az egész falú népét alaposan elverte. Egy-kettő nehéz sebet is kapott; volt dolga az orvosnak, kelete

a patikaszernek. Az épen arra vetődött pandurok se bírták megfőkezni az ásókkal fölfegyverzett töltésieket; azok inkább csak bravurból, mint kényszernek engedve mentek velük Tamásiba a szolgabíróhoz: hadd tudják meg ott is, milyen legények ők. Egyéb helyeken még tánc közben is nagy ritkán történik zene-bona. Csak amolyan kisebbszerű esete-paté, hogy egymásról dulakodás közben a ruhát letépdetik.

Sokan már szegyennek is tartják, verekedésben részt venni. Lassanként más-más fölfogás kezd érvényre jutni a nép között. Régente a legerősebbek voltak minden helységben az első emberek, utóbb a legmódosabbak lettek azok; ma már ez egyik sem imponál; a fiatal gazdák a legértelmesebbeket tartják maguk között elsőeknek.

Vizálykodni azonban — különösen örökségek fölött — vizálykodniak eleget. „Legyen inkább az ügyvédé, de még se lesz a tied!” Ez majd minden osztálynál a jelszó. Ebben különösen a vizvölgyiek jeleskednek. Alig van nap, hogy onnét ne lennének Sásdon perlekedő felek. Különbek ezek sem riadnak vissza a verekedéstől, de csak ha kapatosak, a mi azelőtt gyakrabban, a szőlők kipusztultával már csak elvétve történik meg velük, — csupa legénykedésből nem szokták egymást eldöngetni.

A dinom-dánom már nincs oly virágjában, mint ezelőtt. A gazdálkodás elvén kívül leszoktatja őket erről a filloxera is. Mióta a pinevezés megszűnt, a koresmába se járnak annyira. Évek előtt minden helységben volt afféle egynehány koresmaajtó-nyitogató, ki eszét, vagyonát, mindenét elitta. A német aztán csak leste, mint a pók a közelítő legyet, mikor tudja házát, telkét minél jutányosabban megkaparítani. Most a koresmák konganak az ürességtől; a kik még el-elmennek, azok sem inni járnak oda, hanem — gyufára kártyázni! Ez a legfőbb mulatságuk magánházakban is pipaszó és víz mellett.

A koresmában eldiskurálgatnak, pipáznak, köpködnek — a koresmáros képzeltető nagy öröme — néha huszan, harmineczan is; de csak kettő-három előtt áll egy-egy három deczis szerény üvegecske. A félliterest már nagyok találják olyanok is, a kik előbb liter számra szokták a hegy levét magukba dönteni. Hja! mert drágább a bor. Egy kis gyengébb fajta kótyagosság mai nap egész marék pénzbe kerül, meg hát nem is olyan bor az, a mit nagyon kívánának; hamisított, kelletlen lőre, nehezükre sem esik, arról lemondani. A sörlőz pedig még nem szokott a magyar paraszti-ember.

A mi a szenteséget illeti, a hegyháti nők, ha nem jobbak, nem is rosszabbak a Deákné vásznánál — illetőleg: más magyar vidéknél. Ámbátor itt táncmulatság alkalmával egész éjjel együtt van mindkét nemű fiatalság (a mi bizony nem vezethet jóra), nem úgy, mint a magyaroknál sok helyen, hol a szülők csak addig engedik leányaikat künn maradni, míg besötétedik; azért nem épen kirugók. Leányfejjel itt többen jutnak ugyan törvénytelen gyermekhez, mint Baranya egyéb lakta tájain, hol — sajnos! — még azok sem akarnak gyermekhez jutni, kiknek kellene; de még sem annyian, mint a németek közül. A férjes menyecskék közt

is elég van olyan Kató, a kít könnyű tánczba vinni; de egyáltalában jobban megtartják a hitvesi hűséget, mint számos más helyen, hol a módosabb nép könnyebb lábon él. Itt nagyobb rajta a strapa, hamarabb öregesznek, sem annyi idejük, sem oly kész kedvük a hiúságra és tetszelgésre. Vagy lehet, tán azért, mivel itt a nyelvek hegyesebbek. Talán schol sem fordul elő annyi asszonyi perpatvar, mint itt. Egymás hibáinak kikürtölése nagyban divatozik, s óvakodik mindenki attól, hogy a falú szájára kerüljön. Nem használnak el annyi drága szépítő-szert, mint némely magyar vidéken; ámbár itt is vannak elegenden, kik a gyógyszerárban ilyesmit is kérnek: „Tíz krajezárért valamit, tíz krajezárért tudja mit.” Ez a fehéritő rizspor s az arzpirosító bevett neve a magyar nőknél, kivált mások jelenlétében. A visélet, ha túlhajtottabb is már, mint annak előtte, még sem oly fölöttébb drága, mint a fényűző alsó Baranyában.

A vadházasságok nem öltöttek nagyobb mérvet; az így együtt élőket itt még elítélik, vagy legalább is megítélik. A családi élet ennél fogva kevésbé laza, mint sok helyütt.

A helyi magyar nép életmódja nem épen irigylésre méltó. Működésük silányul táplálkozik; most talán még rosszabbul él, mint évtizedek előtt. Ezelőtt legalább télen át, míg a disznóhúsból tartott, élt egy kis jó világot, nyáron a munkaidőben pedig öldöste a csirkéket, fogyasztotta a tojást, vaját, túrót. A kinek t. i. volt fejős tehene, mert ezelőtt a nép inkább csak rideg jószágot: ökröt, tinót tartott; fejős tehén kevesebb volt huz faluban, mint ma egyben van. A székéből is csak vitt húst, míg az olesóbb volt és nem kellett úgy fukarkodni a pénzzel; ha elfogyott, szerzett megint fuvarral. Borból is a javát szopogatta, el sem bírta volna adni, mikor nem volt annyi vasút. Most azonban bora nincs, a disznóhús-félélt beosztja — megtanulta a némettől — hogy nyárra is jusson s bizony vékony szeletkéket fogyaszt el egy-egy alkalommal. Csak hogy épen magát esalja, mintha húst is ennék! Egy fél kalbászszal, egy darab szalonnával beéri egy egész család, — elfalatoz mellette egy fél kenyeret. De az is csak ünnepeken kerül az asztalra. Köznapokon beszózott hagyma, hajjas burgonya, meztelen bab- és káposzta-főzelék, no meg tésztaféle járja. A székéből húst legfőlebb csak nagy ünnepeken visz. Kisebb helységeken a vendéglős csak kétszer-háromszor vág marhát, nagy dologidőben pedig egy-két birkát; azt is csupán egyesek hordják, hol nincs annyi gyerek s a hol mégis nagyobb a mód. Csirkéről, tojásról, tejről, vajról, túróról szó sincs, hogy azt maguk elkölténék; azt eladják mind, az az asszonyok jövedelme, abból telik ki a ruha ára, gyermektelen háznál nem egyszer még az adó is. A tehén használat pusztán csak az iró kerül az asztalra, a többiből legfőlebb csak kóstoló.

Hogy ennek a gyarló táplálkozásnak nincs föltünőbb látszata a testi szervezeten s nem valja kárát a katonaszedő állam, az jórészt abból magyarázható ki, hogy mióta olesóbb a gabona és a gőzmalomok terjednek, a lisztnek csak javát használják el, a többi a jószággal etetik. Ez táplálja őket, neveli a esontokat; rózsa azonban csupán a kiskertben

s a patikában terem, az arczokon vajmi kevés! . . . Jó kenyeret esznek; a pogácsa, kalács, rétes is gyakoribb vendég asztalukon. Tésztaféléket egyáltalán tömészen mennyiségben pusztítanak el, úgy, hogy egy 7—8 tagból álló családban nem ritkán 30—35 métermázsza gabonát is fölének egy év alatt, mely értékkel — beosztva — jobb háztartást vezet-hetnének. De hát az nem kerül nekik pénzbe, azt nem számítják, mert úgy terem. Hanem bezzeg a szegényebbnél, hol a kenyérral is takarékoskodni kell, — milyen lehet azoknál az életmód! Reggel burgonya, délben burgonya, este burgonya, hol hagymával, hol retekkel megtoldva. A zöld paprika, savanyú ugorka, nyers káposzta már különálló eledelként szerepel.

A főzéshez újabban már hasonlíthatatlanul jobban értenek egyes helyeken, kezdenek fohlagnyi azzal a rossz szokással, hogy míg a házban a banya mozogni tud, addig az a gazdaasszony, a többi csak a mezőn dolgozik, főzéshez, sütéshez oda se néz, nem is konyit néha a negyven éves asszony se. Képzeltető, ha ily helyen elhal az öregebb asszony és a fiatalabbra marad a házvezetés gondja: milyen ételeket kottyvaszt az össze, milyen kenyeret süt, mire úgy, ahogy kissé beletanul. Újabban már odaállítják az anyák apróbb leánykáikat is a tűzhely mellé, diésekednek vele, hogy a serdülő hajadon már kenyeret is tud sütni. Sokan úriháznaknál sajátítják el egyik-másik étel készítésének módját és közlik ebbeli tudományukat a többivel is. Lakodalmak alkalmával efféle „híres gazdaasszonyokat” szoktak megnyerni, kik már holmi sütemények készítéséhez is értenek, úgy, hogy ott intelligens meghívottak is minden mel-lékgondolat nélkül, jóízűen ehetnek.

Itt már talán minden háznál van takaréktűzhely. Nincs szokásban, mint még nem egy helyen, a hol több a kéménytelen ház, hogy a tűz mellé a földre kuporodva a fölakasztott üstben főzzék meg az ételt, a földre fektetett gyűrőtáblán nyújtás ki a rétes-tészta. Azt a régi szokást is elhagyták, hogy kis gyermekeknek a földre rakják le a tányért az étellel; ott ülnek azok szépen velük együtt az asztal körül.

Foglalkozásuk csaknem kizárólag a földművelés. Ezelőtt nagy fuvarozók voltak. Pestig (még akkor nem volt Budapest), Siófokig, Székesfehérvárig, Nagy-Kaniszáig akárhányan eljártak kereskedőknek árút szállítani, egyesek Győrig, sőt Mosonyig is. Szidják is az öregek a vasutat, hogy elvette tőlük a keresetet; noha nem sok hasznuk maradt a fuvarozásból. A fuvar miatt elhanyagolták földjeiket, azokat csak feléből, harmadából munkálták s így keveset termettek. Rászoktak a vig életre, mulatozásra, a fuvarbér nagy részét még az úton elelték-elítették, a dárídót pedig a vagyon rovására itthon is folytatták. Itthon is jobbara csak pász-torkodtak, lovat, marhát őrizgettek; kaszálni sokszor a húsz éves legény sem tudott. De most már módjával részt vesz a dologban a gyermek is. Azt tartják: ha meg tudja inni a szőlő levét, tudja is a tövét megkapálni. Mióta nincs úgy fuvar s kiment szokásból a különlegeltetés: földjeiket jobban munkálják, az istállós marhatenyésztést is okszerűleg űzik. Utá-nozzák a németeket; jószáguk helyenként már ép oly szép, mint azoké.

Szorgalomban sem áll ma már mögötte, takarékoságban pedig — mondhatnánk — ki is fog a magyar a németen, sőt túl is hajtja azt egész a fukarságig.

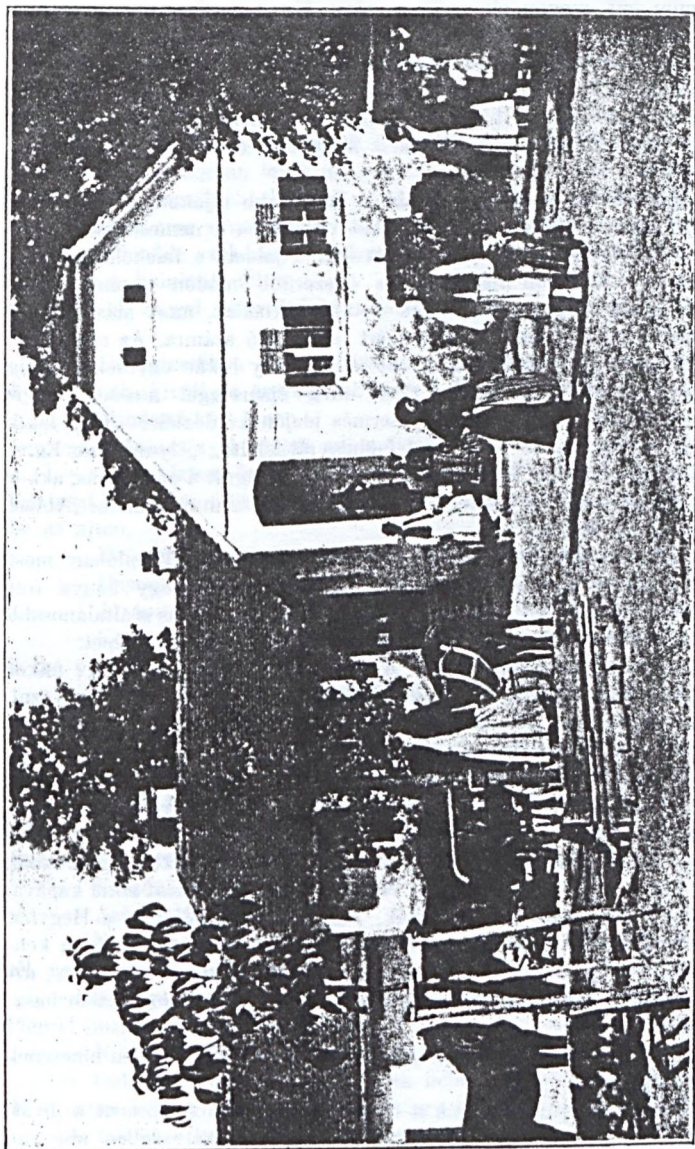
Vegyes községekben még ezelőtt 20—25 évvel, ha kora hajnalban koesi zörgött végig az utcán, biztosra vehettük, hogy német ember siet a munkára; a magyar megvárta a világos reggelt. Ma már nagyon tévednénk az ilyen következtetéssel. Ezelőtt, ha düledező kéménytelen házat, rozoga kocsiban közös gebét, csorda előtt hitvány tőgyü, sovány, riska-tehenet, udvarokon több éven át kihordatlan, porladt trágya-dombot, künn a mezőn rosszul művelt földben silány vetést láttunk, mindjárt tudtuk, hogy az magyar emberé. Ma már rohamosan tümedeznek az efajta ismertető jelek. Leghátrább még éppen ott állanak, a hol a mostohább hegyvidéken leginkább szükségük lenne kettőzött szorgalomra. De hát arra felé vannak a Rikájó, Nyomákó, Hodács dülőnevek.

Épületeket is szebbeket emelnek, úgy, mint a németek. Vegyes falvakban ezelőtt már az épület külsejéről meg lehetett ismerni, hogy az magyar ház. A régi módi házak, melyeknél a kőnényen jártak ki és be (mert t. i. nem volt kéményük, s a füst is az ajtón keresztül nyomult ki); oldal- és tűzfal sövényből volt fonva és az kívül-belül besározva: már csak unikumképen láthatók néhol, számtalan községben már egyetlen egy sínes. Ezelőtt a házak zsuppal voltak fődve, de most már mind eserepesek az új házak; ajtók, ablakok nagyobbak rajtuk. A legtöbb házban két szoba van: a lakószoba, melyben a takaréktűzhely áll s télen át itt szoktak főzni is és az úgynevezett „első ház“, a parádés-szoba, a kettő között pedig a konyha. Régebben nagyon kezdetleges volt a bútorzat. Vett széket legfőleg az öreg bíró szerzett be, mert ahhoz urak is jártak; a szobában padok, lőczák, önaragta karszékek voltak elhelyezve; ágyfélét is használatra maguk róttak össze deszkából. Csak a torayos nyoszolya volt festett jószág, melyben az eladó leány ágyneműje volt fölhalmozva, no meg a ház éke: a tulipános láda. Ma már azonban az „első házakban“ festett székek, fényezett ágyak, keményfa-almáriomok, sőt diván is láthatók! Az ablakokat csipke-, vagy legalább is „alkotmányos függönyök“ díszítik sok helyen. A követválasztáskor kapott zászlók piros és zöld kelméje függönynek igen népszerű matéria. Némelyek padloztatják, mi több: festetik is már szobáikat, különösen a bíró-kandidátusok.

Melléképületeik is tágasabbak már, mint ezelőtt; a takarmányfélét is lehetőleg tető alatt tartják; csak a mi oda nem fér, azt rakják boglyákba. Gabonájukat a tehetsébbek géppel esépelik, sőt helyenként a kisebb módúak is ekként esépelltetik részért, hogy lovukat és idejüket kimélték és ne legyenek annak kitéve, hogy a hirtelen jött eső az ágyást beverje. A hegyesebb tájakon azonban, hol jobbadán csak ökröket tartanak, látni még ökrökkel nyomtatókat, a mit bizony még nézni is keserves, hát megeselekedni? . . .

A börttermelés most szünetel. A régi szállók kipusztultak, az amerikai vesszőkkel pedig vonakodnak kísérletet tenni; várják, míg a filloxera

Zelensy K. fényképe után.

Jómódu gazda háza Ilegyháton.

úgy a mint jött, megint eltávozik magától. Ezt különben együtt várják velük a németek is. Eladásra való boruk ezelőtt is csak kevés volt; a mi termelt, azt rendszerint meg is itták mind. Volt olyan ház, hol 70—80—100 akó is elfogyott éven át. A legutóbbi években fogtak csak hozzá nagyban a szőlőtenyésztéshez, s ha a filloxaera közbe nem jön, már majdnem oly nagy számban volnának köztük is nagy bortermelők, mint a németek közt voltak.

A gyümölestenyésztés leginkább a hegyesebb tájakon, főként a Víz-völgyben van elterjedve. De nem sokat vesződnek a nemesítéssel; csak a hogy a magról kelt fát Isten felnöveszti. Ujabbán a faiskolák által a fatenyésztés is nagyobb mérvet ölt és okszerűbb módon történik, mint előbb. A gyümölestöt veszik tőlük a környékbeliek, mert máshol még olyan sines; eserélik-berélik gabonáért szakasztó számra. Az egregyiek, kárásziak jóformán abból élnek; a fölötté sovány határ egyeseknek alig termi meg a kenyérré való, eladó meg épenséggel nincs. Van is róluk egy adoma. Ha bő gyümölestermés idején kérdezték: „Hol lakik kee?” Az egregyi ember úgy foghegyről felelte; „Gyümölesös Egregyee.” De ha nem volt ideje a gyümölesnek, bedugult a pénzforrás, akkor már egy hangközzel alább, lelógó orral, kesernyés búsan nyögdelte: „Abban a nyomorúlt Egregyben.”

A Szászvár körüliek eljárnak a köszénbányába is. Komlóban most nyitnak új köszénbányát, Egregyben szintén tervben van egy bánya (ott vas-érczet is fedeztek föl), ekként nemsokára a bányászkodás is általánosabb lesz és keresethez juttatja a Hegyhát szegényebb vidékbeli népét.

Házi iparral nem bibelődnek. A telet csak úgy pipázzák el; mikor az erdőre nem járhatnak, összeülnek beszélgetni, vagy gyufára kártyázni. Többen már ujságot is járhatnak, mások összevásárolják vásárokon a ponyvairódalom „műremekeit” és enésztik ezokat moló szellemi étvágygyal. Közben politizálnak, mert a magyar ember mind született politikus.

A nők nyáron szintén a mezei munkában vesznek részt. Már kora tavasszal elkezdik a „fűszedést” s akkora „terőkben”, hogy sokszor alig látszanak ki alóla, hordják luza a jószág számára árkokból, gödrökből, gabona közül, a hol csak találják. A burgonyát, kukoriczát mind kapával munkálják; ekével itt nem szokták, nem is alkalmas arra a Hegyhát egyenetlen földje. Később jön a szénatakarítás, az aratás, azután a kendernyűvés, áztatás, filolás, végül a burgonya, kukoriceza betakarítása; azt nem is említve, hogy a szőlőkkel is van még mindig dolog, habár hasznuk nincs is.

Van tehát untig elég teendőjük egész nyáron át; itt épen nincsenek megkímélve.

Télen pedig fonják-varrják a fehérneműt. A szövés kiment a divatból, most már takáeshoz adják a fonalat. Egy-egy helységben alig van néhány ház, hol még szövészek látható az idősebbeknél; holott régente tele volt ilyenekkel a szoba; a hány asszony volt a háznál, mindegyiknek meg volt a magáé. A varrásban már sokkal ügyesebbek, nem varratnak

minden esekélyiséget pénzért. Vannak helységek, hol varrógépet is látni már parasztházaknál. Horgolui, harisnyát, téli keztyűt kötni is tudnak már elezen, a minék tíz évvel ezelőtt még hirt is alig volt magyar házaknál.

Külön fonóházak nincsenek Hegyháton, legfőlebb a szomszédok, rokonok, jóbarátságban levők mennek össze néhányan. Ott a rokka mellett beszélgetnek, mesélnek, dalolnak; még az öregek is elő-előszedik a régi nótákat. Sőt meg van a saját külön „Telefon-hirmondó”-juk is telefon nélkül. Különféle szokásaik közül eredeti már a köszöntésük is, a mely néha egész litániából áll.

Ha pl. reggel megy valaki máshoz s a ház népét éppen reggelinel találja:

— Diesértessék a Jézus Krisztus! — Általában úton-útfélen ezzel köszöntenek, kivált az öregek, kik még a Krisztust „Kirisztusnak” ejtik.

— Mindörökké! Amen.

— Szörönesés jó röggét adjon Isten!

— Adjon Isten, fogadj' Isten! Tegye kee föl a kalaptyát! Ezt azonban csak akkor mondja a gazda, ha a látogató nem kalap föltéve nyitott be az ajtón.

— Egességikre szógájjon keetőknek az éezecakai nyugalom!

— Hasonlóképen keenek is!

— Jó ápitust a fölöstökömhő'!

— Köszönünk átoszággó'! Hála Isten! abbú' nincs hiba; vagyunk hozzá ölegen.

— Isten mögáldgya a keetők ételit, embörit, asszonyát, nagygyát, kiesinyyit!

— Rése lögyön keenek is belüle!

— Csak egyenek keetők Isten áldásávó'; hála Isten! é' má' évégeztem.

— Vájjó' keenek egésségire! Akkó' hát éesuszik egy itó' (a gazda fölhajtja előbb az asztalon álló üveget) — böesülette' adom. (Ez azonban csak ezelőtt tartozott a czeremoniához, a míg boruk termett.)

— Köszönöm, nem szógátam rá!

— Azér' talá' nem árt meg!

— No hogy ne mondgya keetők, hogy utádom. (Élfogja.) Diesértessék az Űr neve! (Jót szopint az üvegből.)

— Agygya Isten keenek egésségire! Kerüjjó' hát kee ére belü'! Panni! hozz csak székö't!

— Ne fáradj szögám, nem ülök le, nem készetök sokáig.

— Dehogy is nem ül kee le, csak nem veszi é' a kis gyereök árnát! (Erre aztán leül az elébe tett székre, vagy löczára.)

— Tudják-e keetők, mér' gyüttem?

— Hogy tunnánk, még nem hallunk!

— Mit akarnák mondani?

— Nó hát csak kivele!

— Talájják é' keetők!

- Maj' mögtudunk, ha émondi kee!
 -- Akkó' hát émondom!
 — Hógatunk szomszéd! (Akkor aztán elmondja, hogy az erdőre akar menni, egy lánczot kér kölesőn.)
 Este a távozó vidéki ismerőstől pedig így válnak meg:
 -- Dicsértessék a Jézus Krisztus!
 -- Mindörökké! Ámen.
 -- Istennek ajálom keetöket!
 -- Isten hérivé' járgyon kee!
 -- Agygyon Isten jó éeczakát!
 -- Boldog napra fővéradást!
 -- Hasonlóképen!
 — Jó egészségöt, mint közönségösen!
 -- Szörönesés utat!
 -- Köszönöm a jótartást!
 Nincs mit; szivessé'!
 -- Ha óra jár keetök, é'ne kerüjjék a házamat!
 -- Ha úgy fordul, maj' odatalálunk. Hozza Isten keedet máskor is!
 -- Halom előbb keetökön a sor!
 — Köszöntetünk az otthunvalókat kiesinytű' fogva nagyig!
 -- Köszönöm, maj' nem felejtöm é'!
 (A kocsi sira fölülve):
 — Hát mégéeező: Isten áldgya keetöket!
 -- Áldgya Isten keedet is!

Álljon itt még a köszöntőjük is, mit azelőtt bármely alkalomra használt (nagy részben használ még ma is) öreg-fiatal egyaránt.

-- Hála Isten! hogy mögértünk ujesztendő (vagy Szent-József) naptját. Agygya Isten, hogy többeket is érhessünk; de nem ilyen búval-bánattal, hanem örvendetes napokkal. Ha az Isten kiszólét bennünket ez árnyékvilágú, aggya meg az örök boldogságot. Bő bort, bő buzát, szerenesés esztendő! Dicsértessék a Jézus Krisztus!

A fiatalok részint könyvekből, részint hozzáértőktől beszereznek már másféle köszöntéseket is, — ha ugyan ilyesmit önmaguktól kieszelni nem tudnak.

A kereszteleő itt nem valami nagy ünnepélyességgel esik meg. Egy héten át a komaaasszony hord válogatott edelet a gyerekágyas asszonynak, legszébb ruhában paradézzán végig ilyenkor a falun. Később azután — ezt viszonzva — megtartják a szülők is a *puszitát*, a *komu-vendégséget*; de arra a keresztszülőkön s a bába-asszonyon kívül csak keveset hívnak meg.

A fiatalság búesukon és vásárokon szokott *mögismerkedni*, hova azért mindig kiesipve mennek, akár van ott dolguk, akár nincs. Eddig a magyar legények csak arra tekintettek, hogy szép legyen a leány, ha aztán nem is kapott kelengyén kívül egyéb örökséget egy választott borjánál, ezt is csak mintegy emlék kedvéért; de most már az érdek az irányadó a házasságonál; az a fő, hogy „nehéz” (pénzes) legyen a leány.

A *leány-kérést* a *kérető* (itt így mondják) ifjú nevében többnyire a későbbi násznagy (leginkább a keresztatyja) szokta teljesíteni egész csoport nagy magasztaló képességű asszonyszemély kíséretében, ilyenforma bevezetéssel:

— Van minékünk egy páratlan madarunk, kinek elindultunk párját keresni; mert akármerre tekintünk, erdőn, mezőségen, mindenütt csak páros madarakat látunk. Galamb a háztetőn, fecske az eresz alján, rigó a bokorban, pacsirta a zöld vetés közt: mind-mind csak azt bűgja, esiesergi, fűtyöli, dalolja, hogy nincs szebb a páros életnél. Mivel pedig ebbe a tisztességes hajlékba szintén egy páratlan madarat láttunk beröppenni: egész illendőséggel kérjük kegyelmeteket, szíveskedjenek azt nekünk közélről megmutatni és ha összevalók és nem találunk egymásban kifogást, bennünket jó szóval tartani, hogy felénk madarunk innen el ne ijedjen.

Sem igenlő, sem tagadó választ nem szoktak egyszerre adni, hanem megvárják, hogy a kérők háromszor tiszteljék meg a házat. Addig csak ilyen felelettel tartják őket:

— Tudja Isten! Nagyon fiatal még a leány, nincs is még mindene elkészítve.

Ha a leány hozzá megy a legényhez, akkor ad neki *jegykendőt*.

Az *eljegyzés, gyűrűző* (mint itt nevezik) este szokott megtörténni kisebb számú vendégnéppel, de néhol azért vannak elegendően mind a két fél részéről. Tréfás beszélgetéssel húzzák ki az időt egy darabig, míg a menyasszony-jelölt, a kin minden nőrokona talál igazítgatni valót, piperejével a másik szobában elkészül, hogy ők (az ifjú kísérei) messziről jött utasok, kik éjszakai szállást kérnének. A leány rokonsága szabadkozik, hogy nem mernek minden ismeretlent befogadni, mivel nem tudják: nem-e rossz emberek, a kik kaján tervet forralnak. Kérnek azután egy ital bort, mert megszomjajztak a nagy útban. A házban levők vizet tesznek eléjük, azt állítván, hogy erre felé ilyen bor terem. A jövevények erre elővesznek egy üveg bort (mutatóban, mert a költségekhez az ifjú szülei is hozzájárulnak, ők állítván a bort és pálinkát) és diésekesznek, hogy akkor önállók mégis csak jobb terem!

Egyszer aztán föláll a násznagy és elkezd dikeziózni imígyen:

— Ama nagyhitű Ábrahám patriárka, midőn meg akarná házasítani az ő kedves fiát Izsákot, előhívá az ő öregebbik szolgáját, Elizert és mondá neki: „Ne végy az én fiának feleséget a kananeusok közül, hanem elmegy az én földemre és onnan vesz az én fiának, Izsáknak feleséget.“ A mi becsületes keresztény atyánkfia is, N. N. kívánván és akarván látni az ő fiának házasságát, előhivatott minket, barátságos szeretettel kérvén, hogy állnánk föl az ő fia mellett és vennénk feleséget neki azok közül, a kik a Krisztusban atyafiai. Mi is keresztény kötelességünknek meg akarván felelni, fölállottunk becsületes keresztény atyánkfiái mellett és ime az Úrnak gondviseléséből kegyelmetek házához betértünk, mivel a mi becsületes ifjunk elvégezte magában, hogy ha a fölséges

mindenható Istennek akaratja úgy megengedi, tehát a kegyelmek házában neveltetett virágszálat, hajadon leányukat kívánja eljegyezni magának jövődöbéli házastársul, hogy együtt az Úrnak diésőségére és az Isten országának terjesztésére élneek.

Fölszólítja azután a házbelleket, hogy vezessék be a leányt. Mire bevezetnek -- tréfából -- a leány helyett valami banyát.

— Itt van, ha megelégesznek vele.

A vendégnép azt hajtja, hogy nem ez az: ők másikért jöttek.

Megint bevezetnek egy esúfnak felöltözött idősebb nőt, ki püposan, sántán esoszog be. A vendégek ismét csak így szólnak: van itt még másik is, vezessék azt elő.

Harmadszorra bejön az igazi leány. Most rámondják:

— Ez az, a kiért mi jöttünk.

De a házbellek fölülkerekednek:

— Csakhogy ezt nem adjuk ám olyan könnyedén oda! A másik kettőt akár mindjárt elvihették volna ingyen is, hanem ezért ennyit meg ennyit kérünk.

A jöttek az összegei sokalják és alkudoznak egy ideig, végre meg egyeznek 20—25, sőt 100 frt „asztalpénzben”, ki milyen módú, a mivel a völegény „lefoglalja” jövődöbelijét, azonfölül még különféle ruháemüt is ígér neki.

Erre aztán ünnepélyes bevezetés után megkérdi a násznagy kölesnősen:

— Szereted-e ezt a becsületes ifjú legényt (leányt)? Akarsz-e vele házasságra lépni?

Igenlő feleletükre elereséli gyűrűiket és megáldja őket.

Mire idejutnak, már éjfelre jár az idő; akkor kezdődik csak az eszem-iszom. Vaesora végén a menyasszony egy nyoszolyó-asszonynyal körüljár és sorba esókolja a vendégeket, a miért mindegyiktől ajándékot kap. A multság eltart reggelig (zene ilyenkor nem szokott lenni), mikor a völegény, kalapján mátkájától kapott hosszú, széles pántlikával, menyasszony, násznagyok, nyoszolyó-asszonyok együtt a paphoz mennek beiratásra. (A polgári házasságról szóló törvény életbelépése óta, előzőleg a jegyzőhöz kell menniök.)

Háromszori kihirdetés után megtartják a *lakodalmat*. Ezt megelőzőleg egy pár nappal egy bőbeszédű rokon „vendéghívó” nagy esobolyó borral jár a vendégeket meghívni, mindenkiel megköstoltatván abból a „menyegzős bort”. Ujabbán két vőfény szokott vendéghívóba járni dik-ezőával, bokréttás, pántlikás kalappal, de esobolyó nélkül. A lakodalmat a völegény szülei tartják ki zenével, nagy dárídóval. Sok-sok vendéget összehívnak, marhát vágnak, rengeteg sok kalácsfélét, köttést sütnek. Ezelőtt elfogyott egy-egy lakodalomban 8—10 akó bor is; de mióta pénz ért veszik, kevesebbel is kifutja. Rendesen egy nap, egy éjjel szokott a lagzi tartani. Leginkább ezigányzenével vígadnak (melyben a főszerepet a rikácsoló klarinét viszi); de a járás egy részében folkapták a Tolnában

K. Nagy Alhady nejze.

Hegylati leanykerok.

divatos magyar trombitásokat is. Ezeknél a primet tárogatószerű éles síp viszi, a többi hangszer réztrombita, bombardóval, öreg dobbal. Különösen mikor helybeli a menyasszony, mert az utcákon föl-levonulás közben azok nagyobb lármát esapnak s így több nézőt kisorsítanak. Künn csak megjárja, — hanem benn a szobában is arra tánczolnak! Ott a szűk falak közt a roppant nagy zajtól egymás szavát sem értik.

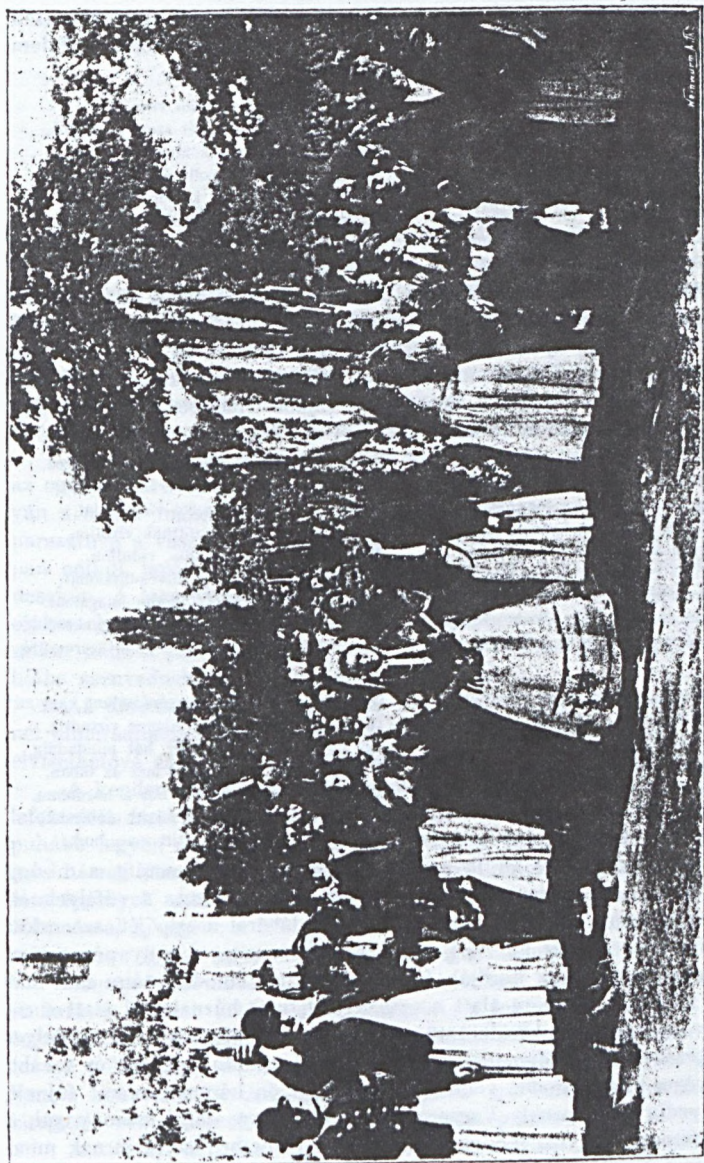
Ha vidéki a menyasszony, ott tartják meg az esküvőt. A vőlegény kísérői addig a „szerző-háznál“ tartózkodván, míg a násznép megérkezik és a menyasszonyt „kikérik“ ugyanoly módon, mint helyben. „Nászba“ a vőlegény meghívottjainak fiatalabbja szokott elmenni ezifrán felöltözve, lobogósan, a lovak föl-kendőzve, pántlikázva; a leghátulso kocsin reszelik a czigányok a kísérő nótákat, az egész sereg pedig dalol, kurjongat (a lövöldözés ma már tilos) a zsúfolásig megrakott kocsikon; télen csengős szá-nakon. A lovas-legény kísérettel már itt föl-hagytak.

Ha mind a vőlegény, mind a menyasszony helybeli, akkor hol zengő-rikoltó, hol dörgő-harsogó zeneszóval a vőlegényes háztól a menyasszonyért mennek, őt az esküvőre kíséreni; előbb azonban „kikérik“ a vőlegényt is, vagy a násznagy, vagy a vőfély, a melyik jobban ért hozzá, így:

Vigadozó násznép! esendőség egy perezig,
Mulathatunk aztán, a menyit csak tetszik.
Hadd vehessen hűsüt pár szóval, röviden,
Azoktól, a kikkel összenőtt a szívem.
Kedves atyám s anyám! meg nem köszönhetem,
Milyen jó szülőim voltatok ti nekem.
Mennyi aggódás közt, küzdve és fáradva
Neveltetek engem ily embernyi nagyra!
Drágább voltam nektek, mint szemetek fénye, —
De ne fogyatkozzék lelketek reménye!
Nem esalódtok bennem, ne búslakodjatok,
Leszek mindhalálig a ti jó fiatok.
Menjünk most eljegyzett mátkám hajlékába,
Onnan pedig együtt az Isten házába.
Várákodik reám szívem másik fele,
Hogy az oltár előtt egyesüljek vele.
Nem tart már sokáig, hogy ide vezetem,
Legyen ti nektek is oly kedves, mint nekem.

A vőlegényt két „si-lány“ (koszorús leány), a menyasszonyt két bokréta-s-pántlikás vőfély fogja közre, ezifra lobogót tartva kezükben; mindegyik vőfélynék a maga si-lány-párja készíti azt egy nyélre, 10—12 nagy tarka kendőt is ráaggatván. A menyasszony fehérben, koszorúsán, a vőlegény kalapján legelő piros pántlikával.

Esküvő után megint hazakísérik a menyasszonyt és otthón hagyják alkonyat-tájjig; a vőlegénynyel pedig visszamennek a lakodalmas házhoz, hol mindjárt kezdetét veszi a mulatság. Délután a násznagyok időközönként háromszor elmennek a leányos házhoz, a menyasszonyt szüleitől kikérni. Harmadszori násznagy-járás után megint zeneszóval, lobogósan, úgy, mint esküvéskor, elmegy az egész násznép a menyasszonyért. Ott megtörténik a „menyasszony búcsuzása“ ilyképen:

Hegyháti lakodalmasok.

Zelensy K. fényképe után.

Sírva-sír a lelkem, szememben könny rezeg,
Mifőn hálás szívvel most már hűsöt veszek
Ez áldott hajléktól, a szülői háztól,
Az édes apántól, az édes anyántól.
Mikor az erdőben a zengő madárka
Annyira megüött már, hogy elbírja szárnya :
Kirepül fészekéből s párját föltalálván,
Új fészket alapít zöldelő fa ágán.
A ti házatokból most én is elmegyek,
Hogy hitvesemnek hü hitvestársa legyek.
Az ő hajléka lesz ezentúl otthonom,
Búhan és örömben ő vele osztozom.

De azért szerető lányotok maradok,
Férjem is úgy becsül, mint saját fiatalok.

Leány-pajtásaim! ti nyíló virágok,
Gyönyörködve tekint két szemem rátok.
Szép hajadon-korom köztetek felt vígum,
Egy kertnek rózsái voltunk mindannyian.
Engem most leszakít, keblére tűz párom,
Rátok is mihamar hasonló sors várjon :
Vigyének mielöbbs férjhez titeket is —
Együtt örvendezünk menyeske-fejjelet is.

Erre aztán megindul a menet, de előbb a vőlegénynek „kapu-pénzt” kell fizetnie, a miért a menyasszony előtt a kaput fölnyitják. Egyik nyoszolyó-asszony egy tyúkot visz kezében, u. n. „puskás-tíkot”, mit a leány anyjától kap rögtöni hozományul s azt üti-veri, nyaggatja, hogy belevegjitse rikácsoló hangját a zene és dal zajába. Helyreérve, a násznagy, vagy vőfély „beköszönti” a menyasszonyt a vőlegény nevében :

Adám apánk fejét lúnak eresztette,
Paradiesom-kertben örömet nem lelte.
Mi haszna volt minden virága, gyümölese,
Ha nem volt ott senki, kivel kedvét töltse.
Magsajjalta az Úr, elaltatta nyomban . . .
Bezzeg más élet lett a paradicsomban :
Mert mire fölébredt melységés álmából,
Szép asszony nőtt addig oldala esontjából.
Kedves jó születeim! itt is más élet lesz,

Ha az Isten megtart, a szerencse kedvez.
Én is megtaláltam oldalam hordáját,
Elhoztam szívemnek nyíló virágszálát,
Hogy ide plántálva közöttünk viruljon,
Mellette a lelkünk örüljön, viduljon.
Elhoztam közetek szép hitves-társamat,
Szeressétek úgy, mint tulajdon igyamat.
Mi szentül fogadjuk : csak azon igyekszünk,
Hogy ezentúl ketten még jobban szeressünk.

Igy végzi :

Most pedig hangszóok rajta az áldóját!
Húzzátok Rákóczy híres indulóját.
Ezt nem más nevében, ünnepeleys módon,
Csak amúgy a magam szakállára mondom.
Aki nek niucs kedve, félreáll a szája,
Szedje magát össze, illegjen bokája,
Szép menyelányt hoztunk, itt fogjuk őt hagyni,

Egy kis áldomást csak megérdemlünk vagy mi!
Táncoljunk, vigadjunk, világos virradtig,
Égy ha az nem lenne elég, hát mindaddig,
Mig csak egy eleven csibe lesz az ölben,
Mig egy csöppentett csöpp bor a hordóban.
Ha bánja a gazda, hogy mi itt mulatunk,
Vigye el a házat, de mi itt maradunk.

Ekkor már estére hajlik az idő és foly a táncz vacsoráig, a mi úgy 9 óra körül van. A menyasszonyra, mikor nem tánczol, a vőfélyeknek kell fölügyelniök ; mert ha valaki lecsenheti lábáról a cipőjét, azt nekik kell kiváltani egy pár hatosért, a mi szintén a menyasszony pénze lesz. Az ételeket a vőfélyek hordják és köszöntik be, minden tátra más-más verset mondván. Vacsora alatt a ezigányok „tust” húznak, mi alatt sorra jár egy rozmaringgal körütkötött pohárban a „rozmaringos bor”, melyet ki-ki kezében tart addig, mig a tus neki szól, azután fölhajtja és tovább adja, véges-végig minden vendégnek külön-külön három „verset” fujnak, utána pedig tányéroznak. Vacsora végén, elül a nyoszolyó-asszonynyal, a menyasszony, leányok, menyecskek, hosszú menetben sorra járnak mind esökölözni ; azután pedig a vőfélyek jönnek egy tányérral a menyasszony részére a „esök-pénzt” beszédni. Ennek végeztével kiosztja a násznagy a menyasszony által rokonai számára vett kendőket (férfiaknak zsebkendő-

ket). Majd az egyik vőfély kikéri a menyasszonyt és vőlegényt az asztal mellől a tánczot megkezdzeni, ezt énekelvén :

Muzsika szól hangosan,
Lábam rakja módosan,
Kérem alázatosan :
Kérem násznagy uramat :
Kerítse ki kezünkre

A nő menyasszonyukat (vagy vőlegényüket).

Ekkor jön az „ajándék-táncz“; sorra kitánczolja mindenki a menyasszonynyal az ajándékot, ráterítvén az ajándékol hozott kendőt, szoknyát, hogy mindenki lássa. Mikor már nincs több ajándékozó, a vőlegény tánczol utoljára a menyasszonynyal, folyton kifelé igyekezvén; az ajtó mellől egyszerre kiszökik vele, „kilopja a menyasszonyt“. A nyoszolyók kíséretében valamely mellékhelyiségbe, vagy a szomszédba mennek s onnét a menyasszony már mint menyecske tér vissza: leveszik koszorúját, bekötik a fejét piros kendővel, fehér ruhája helyett tarkát adnak rá. Azután minden ceremónia nélkül foly tovább a táncz, a mulatság reggelig.

Egyéb szokásai közül nevezetes a *nagy-mosás*. Ilyenkor összecsigit az egész női rokonság, még a férfiak is segítenek, nagy teknőkben hordván a nehéz lugzott ruhát a patakra és onnét haza. Mert a magyar parasztnép a vászonruhát télen-nyáron a szabad patak-vizben mossa, szappan nélkül, lapát alakú mosófával súlykolván azt a vízbe fektetett mosódeszkán. A legszigorúbb télen is meztláb állnak a jég hideg vízben, olykor-olykor belemártván lábukat egy edényben ott álló meleg vízbe, — mikor néha a jeget vágják ki, hogy vízhez juthassanak. De ilyenkor nem hiába szenvednek érte — van is nagy áldomás.

Az *áldomás* egyébként minden nagyobb munkájuknál, adás-vételük-nél elmaradhatatlan; ott szerepel még a birói számadásokban is. Ez teszi elviselhetővé az eljárásiágnak a község ügyeiben elviselt fáradságait.

A kender-nyomás is általában elterjedt szokásuk. A tilolt kender lefektetett deszkákon markonkint sarkukkal tiporják, dörzsölik, hogy az puhább legyen és szebb fonalat adjon. Egész őszszel minden este más-más háznál jönnek össze e végből a leányok, tőlük pedig nem maradnak el a legények sem, s hangos nótaszó mellett tart a kenderfinomítás éjfélig, áldomással a végén; a leány-talpak azonban ugyancsak el lesznek finomítva, mire így az egész falu kenderét végig „nyomják“.

Ünnepeleésük abból áll, hogy délutánonként szomszédok, rokonok, jó barátok kiülnek a kapu elé beszélgetni; a leányok és legények pedig összeállnak valahol dalolni. A férfiak közül sokan gyufára kártyáznak, mások politizálnak, de vannak, kik már olvasgatnak nem csupán újságot, hanem könyveket is. A pineze-szerre járás már megszűnt; a koresmálátogatás pedig szünőfélben van magyar köznépünknel.

A kicsiny, de néha nagyobb leányok is a következő *régi játékokat* szokták énekelve játszani; sőt helyenként a husvétünnepekben — néha egyébkor is — még a menyecskék is. A legények ilyenkor vagy lapláznak, vagy a leányokat háborgatják, velük ineselkedve:

1. Arany violaszál! ugorj a Dunába, támaszd meg a hálót az aranyvirággal. Fésülködjél meg, mosdózzál meg, törülközzél meg az arany kendőben. (Ezúel körben forognak összefogózva, egy benn van középben, ki a végszavaknál megtörülköződik a kötényébe.)

2. Új Erzsébet! Új Erzsébet! mit kerülöd, mit fordulod az én házamnak táját, az én házamnak táját?

Azt kerülöm, azt fordulom: szép lányodat kéretem, szép lányodat kéretem.

Jaj nincs nekem, jaj nincs nekem szép eladó leányom, szép eladó leányom.

Jaj ne tagadd, jaj ne tőrjed! tegnap láttam Bécsben, piros almát árult, vettem is belőle, ettem is belőle, most is van a zsebemben.

Az én lányom oly szép, oly kegyes, ki sem lép az ajtón arany papucs nélkül, arany gyűrű nélkül.

Nem bánom én, ha szép, ha nem szép, kezembe kerítem, egyiket-másikat, szőke magasabbikat, ez lesz az! (Itt szintén összefogózva körben forognak, egy pedig kívül jár körül. E szónál: ez lesz az! elkap egyet, ki ekkor szintén kívül marad, s ez így megy mindaddig, míg csak egy van belül.)

3. Hidas-mester! itthon vagy-e? — Itthon vagyok, vagy jőjjetek. — Ereszsz által gyöngyhídon! — Nem eresztlek, mert leszakad. — Ha leszakad, megrakatom. — Mivel tudnád megrakadni? — Arany gyöngygel és gyűrűvel. — Hol vennéd az arany gyűrűt? — Isten adná kezembe! — Bujj, bujj, zöld ág, zöld leveleske, nyitva van a városkapu, csak bujzatok rajta! (E játéknál hárman összefogózva, mintegy két hidivet képeznek, a többi pedig átellenben áll föl. Fölváltva éneklük a kérdéseket és feleleteket. Ideértve: Bujj, bujj, zöld ág — az átellenesek összefogóznak, hosszú sorban átvonulnak a hid egyik ívén, a másikon pedig vissza. Mielőtt a három utolsó keresztül jutna, a hidat formálók lecsapják fölemelt kezüket, ezzel elvágják a hátulsó hármat a többitől s akkor ezek lesznek a hid, míg a többiek együttesen állnak föl, szemközt a játékot ismételni.)

Táncmulatságot nem tartanak gyakran, nem elég módosak hozzá a legények. Az első tánc mindig a „verburg“, a mi a lassú magyart pótolja, — ezt csak a legények lejtik. Mikor a frissét rákezdik, odainti a legény a leányt, ez „kifordul“ a legény előtt s aztán összefogózva járják a „fordulót“, egyvégben három-három verset; mert hát három a magyar tánc! Kissé pihennek a cigányok, gyantáznak, hangolnak s megint elől kezdik a verburgon, úgy esapnak át a fordulósba. A „Ne hagyd magad Schlésinger“ helyett itt ilyen versikéssel biztatgatják egymást:

Hopp, szotty, kapaszkodj.

A nyakamba ragaszkodj!

Öregesen, hegyesen,

Járd a táncot hegyesen!

Hopp szőri szotyóka,

Szavarszívó szopóka.

Nem ér az a leány egy keserves vadalmát,
Ki a legény előtt össze nem szedi magát.

Az ilyesmi azonban már mindinkább kimegy a divatból; elmésebbnek (?) tartják ezeknél az úri osztálytól eltanult közberikkantásokat. — A tánczot délután, litánia végén szokták megkezdeni (ilyenkor kívül az utcán szoktak a zenészek jeladásra három verset húzni, nemkülönben befejezésül is, midőn kikísérik a legényeket) s együtt vannak hajnalig, olykor reggelig is. Verekedni nem igen szoktak tánczmulatság alkalmával sem, csupán a fölött versengenek néha össze, hogy a verbungot húzzák-e még tovább a ezigányok, vagy már a fordulás következze. Ilyen okból össze-összegabajodnak, de kárt nem igen tesznek egymásban; megelégszenek azzal, ha mellüket, vagy az asztalt döngetve legénykedhetnek egy kicsinyt.

Néhol bevett szokás, hogy a három utolsó farsangi napon: *hushagyókor* éjjel-nappal szünet nélkül vígadnak, közben-közben alig egy-két órát ha alszik, a ki már kimerült. Erre az alkalomra kibérelnek egy magánlakást, közösen vesznek egy hordó bort s a mellett mulatnak „köztársaságban” — mint ők mondják, megkülönböztetésül a koresmai tánczmulatságtól. Meg is rökönyödtek egyszer, mikor a fősolgabíró úrtól kérdezték: szabad-e nekik „köztársaságban” mulatni, mire ezt nyerték feleletül:

— Magyarországnak van koronás királya; itt nem lehet „köztársaságban” még mulatni sem!

Már-már azt hitték, hogy vége lesz a murinak, mikor a fősolgabíró úr, ki jót nevetett rajtuk, értésükre adta, hogy akkor igen is szabad, ha azt másként kéri, nem ilyen forradalmi szóval.

Farsang idején szokásban van helyenként a *hurka-táncz*. Oly házakba, hol disznótort tartanak, beállítanak hárman-négyen maszkban, álruhában s eljárvák ott a „hurka-táncz”-ot a „rötyü” mellett. Ez egy speciális hegyháti hangszer. Egy tejes-köcsögöt lekötnek disznóhólyaggal, abba pedig egy pálcika van beleerősítve és ha ezt nedves kézzel dörzsölik, hangot ad. Persze folyton csak egy hangot, de az ütemre szól s ha mellé még énekelnek is, olybá tűnik föl, mintha zene akarna lenni. A gyermekek meg az ablak alá mennek *nyársat dugni*, a nyársra tűzött levélben kérvén a gazdát, hogy mi mindent adjon nekik az izletes falatokból. A nyársat rendszeren megrakva szokták kiadni.

Lucza-napkor a gyermekek „kottyozni” járnak.

Karácsonkor a *betlehemesek* szoktak megjelenni, kik a földön végigterelve várják be, míg a velük járó fehér ruhás, papir-süveges angyal glóriaszóval és esengetyü-hanggal őket álmukból fölébreszti, hogy azután karácsonyi énekeket zengve, hirdessék a kis Jézus születését. Vizkeresztkor pedig a *három királyok*. Amazok a betlehemi jászolt, emezek kelet csillagát hordozzák magukkal. Ez egy szétnyitható és összevonható faszervezet, melyben égő gyertya van csillagfény gyanánt: az alkalmi ének végén: Szép jel és szép csillag, szép napunk támadt — előre-előre nyujtják a csillagot.

Szokás még a *pünkösdi-járás* is, mely abból áll, hogy 8—10 kisebb leány szépen felöltözve koszorúsan házról-házra jár pünkösdi énekeket énekelni. Velük van egy jezi-piezi kis leány is, a „ezuezorka”; ének végén ezt magasra fölemelik, mondván: „Ekkora legyen a kendtek kendere!” Egy nagy kosarat is hordoznak magukkal; a belekapott tojásból, lisztből, húsféléből maguk főznek másnap ebédet, az összegyűlt pénzt pedig elosztják egyenlően.

Temetéseknél főszerepet játszik a *bücszató*. Ez a kántor tehetségéhez képest különféle; de az alkalmi strófákat el szokta kérni egyik a másiktól s ekként általánosan elterjednek. Nagy divat az asszonyok közt a *siratás* is. Ki minél többet összebeszél halottja temetésén, hogy milyen volt, mit tett, mit mondott utolsó óráiban, a hízelt kifejezésekből egész természetrajzot bir elősorolni: arra azt mondják, hogy szépen tud siratni. A halottat a Szent-Mihály lován vállukon szokták kivinni; rossz időben, vagy messziről pedig kocsin. Temetés után megtartják a *halotti tort*, mely néha bizony nem a legszomorubb hangulat közt ér véget.

Álljon itt egy részlet a hegyháti bücszatóból, hajadon leány temetésén:

Borúl feltök közé, fényes nap, ne ragyogj:	Fekete ruhában halál volt a kérőm.
Fehér gyöngyvirágok, feketét nyiljatok!	Harangok éreznelyve szomorú hirdetőm.
Zengő kis madarak, ti se daloljatok,	Égek esernökében kegyelmes Teremtőm
Némán, hallgatagon, engem gyászoljatok.	Szent hárfaszó mellett tartja ki menyegzőm.
Engem gyászoljatok, kit ily fiatalon	Anyám helyett anyám lesz a szűz Mária,
Sötét, mely gyomrába elrejt a sírhalom.	Vőlegényem az ő szűzen szült szent fia:
Másnak az élete öröm és vigalom,	Ki eljegyzett engem malasztja teljével,
Hozzánk beköltözött a jaj és siralom.	Őrök boldogságnak arany-gyűrűjével.
Legszébb, legvirulóbb hajadon koromban	Zengő arkangyalok lesznek a vőfények,
El kell porladoznom lezárt koporsómban.	Koszorús sír-lányok az üdvözült szűzek:
Vidám fiatalság! nem látsz soraidban.	Az Úrban boldogult, megdicsőült lelkek
Rút férgek nyúzsógnak majd körül a sírban.	Lesznek a meghívott menyegzős vendégek.
Tizennyolcz esztendőt éltem e világon,	Kedves édesatyám! nagy a te bánatod,
Vigan, örvendezve, mint madár az ágon.	Kitörnek könyeid, bármint tartóztatod:
Jaj de mulandó volt az én boldogságom,	Könyek záporával zokogva siratod
Gyötörö kimra fordult a beteges ágyon.	Koporsómban fekvő egyetlen magzatod.
Gyötörö kinjaimtól most megmenekedtem,	Borúl koporsómbra, kedves édesanyám!
Nem is úgy haltam meg, hanem ferjhez mentem.	Hába neveltél, fölnevelt dajkám, —
Olyan kimondhatlan nagy szerenését tettem,	Nem lesz gyámolítód öreg nagjaidra,
Milyen nem várt volna soha ez életben.	Minden bizodalmad velem száll a sírba.

Köszönöm tiétek, kik itt jelen vagytok.

Hogy temetésemre ide fáradtatok.

Most pedig szóljanak szépen a harangok.

A Jézus nevében velem induljatok!

A Hegyháton dívó babonák.

A *riolvasás*. Ez még ártatlan valami, mert csupán imádságot mondanak a beteg fölött.

A *szemviz*. Sokan annak tulajdonítják erős lázukat, hogy „szem ártott” nekik s ez ellen orvosságul a „szem-vízet” tartják jónak. Ez is imádsággal jár, azonkívül három darab parazsat vetnek egy pohár vízbe s megkenik azzal a beteg egyes testrészeit, sőt háromszor meg is itatják belőle, rámondván, hogy most elvették a verő-szem ártó erejét, meggyógyul a beteg.

Az *öntés*. Ezt különféle betegségek ellen szokták cselekedni. Olvasztott viaszkot megfelelő imádság kíséretében hideg vízbe öntenek, a hirtelen megszilárdult viasz alakzatot formál s ráfogják aztán, hogy ime: itt látszik, ki verte meg szemmel, vagy mitől ijedt meg a beteg. Virágot ábrázol, tehát föl fog gyógyulni, koporsót, ha belehal.

A *nyom-fölszedés*. Kinek tolvaj emelte el valamijét, azt nyeri tanácsul: egyebet se tegyen, csak szedje föl a tolvaj lábnyomát és azt egy kendőben akassza föl a füstre. Megtudja esakhamar, ki volt a tolvaj, mert az elkezd mindjárt veszni, fogyni, sorvadni, s ha csak a kárvallott meg nem könyörül rajta és nyomát a füstől le nem veszi, okvetlen belehal. Megtörtént nálunk, hogy a tolvaj neszét bevén, milyen magas kitüntetés érte lába nyomát, betört a házba is, hogy azt a kéményből lecsenje és így mgmentse életét. Másik elment a kárvallott gazdához, bevallotta, hogy ő követte el a tolvajságot, kérte, hogy irgalmazzon neki botlásáért s ígérte, hogy mindent kétszeresen megtérít, csak ne döntse erővel a sírba.

Felhő ellen való *harangozás*. Szentül azt hiszik, hogy a veszedelmes felhőket harangozással el lehet a határtól riasztani, s jaj lenne a harangozónak, ha olyankor érné a határt a jégverés, mikor a harangozást elmulasztotta! Agyonvernék menten, abban a szent meggyőződésben, hogy a harangozó gondatlansága miatt történt a kár. Különösen a talált harangot tartják hasznosnak e zivatar ellen. Moesoládon is van egy ilyen, melyet a régi falu helyén egy kútban találtak, s onnét került a mostani templomba. Eszeágában sines itt senkinek gabonáját biztosítani. Biztosra veszik, hogy ide a jég nem jöhet, mert ha egyszer a kis harangot meghúzzák, a veszedelmes felhők nyomban szakadoznak és elvonulnak a határ közeléből.

Új tűz. Disznóhullás, vagy marhaveszély esetén a hegyháti falvakban a birák kidoboltatják, hogy addig senki otthon tüzet rakni ne merjen, míg a faluvégén meg nem gyújtják az „új tüzet,” hogy a disznó-falkát, vagy marha-esordát azon keresztül hajtva, szüntessék meg a bajt. Az „új tüznél” nem szabad gyufát használni, hanem korhadt fadarabok összedörzsölése folytán állítják azt elő, úgy, mint a barlanglakó ősemberek szokták.

Sárkány, tüzes ember. Nem egy öreg ember megeskuszik rá, hogy ő látott már „sárkányt“ a két látó szemével. S ha a fiatalabbak ellenvetik: miért nem látnak hát ők is? Az rá a felelet, hogy most már hihetetlen a nép, s büntetésből nem láthatja meg a csoda-jeleket. — Még többen rettentek már halálra a lidérez-fénytől, az izzó moesár-légtől, ama hitben, hogy az „tüzes-ember,“ ki őket üldözi s ha beéri: veszve vannak menthetlenül.

Hisznek a *boszorkányok* létezésében is, kik az embert megrontják, a tehén hasznát elveszik; azt nem is említve, hogy seprűn lovagolnak a szent Gellért-hegyére, lévén az csak privát-sport, a mivel másban nem ejtenek kárt. Újjal mutogatnak némely helységben az ilyen „boszorkányokra“, irtózik tőlük mindenki; de a mellett kedvükben is járnak, hatalmuktól való félelmükben. Szegény banyák! Maguk se tudják: hogy jutottak ilyen kellemetlen hírnévhez, keseregnek is fölötte sokat, de ellene mit se tehetnek, úgy se tudnák a falut meggyőzni mende-mondájuk hiábavalóságáról. Azt hirdelik róluk, hogy alakot bírnak változtatni: hol fekete kotlós-tyúk, hol görhes maeska képében járnak körül, az embereket és állatokat megnyomorítani. Azt is tartják, hogy ha a Luceza-naptól karácsonyig készült *luceza-széken* ülve hallgatják végig az éjféli misét, megismerik a templomban levők közt a boszorkányokat. A kire ilyenkor ráfogják a boszorkány-nevet, arról le nem mossa aztán a felhőszakadás sem!

Biznak a *kuruzslók* tudományában, betegjeiket első sorban ezekhez viszik; orvoshoz csak akkor mennek, mikor a javasasszonyok kezelése alatt annyira rosszabbult a beteg állapota, hogy már az orvos sem képes segíteni. Nemkülönbén a *kártyavetést* is esalhatatlannak vélik.

A *kisértetekben, huzajáró szellemekben* szintén hisznek akárhányan.

A *földben rejlő kinseskről* azt állítják, hogy azok időnként föllobbannak, különösen karácsony és Szent-István éjszakáján. De nem mindenki férhet hozzá, egyrészt mert csak olyan ember emelheti föl, a kít semmi bűn nem terhel; másrészt az ezredik sem állaná ki azt a sok félelmes jelenséget, melynek ki lenne téve, mielőtt a kinshez juthatna. El kellene tűrnie láthatatlan kezek ütlegelését, mindenféle szörnyüses állat támadását, a megnyílt földből kilövelő kénkőves tűz fojtó szagát, égetését.

Az is elterjedt hit a Hegyháton, hogy minden esodatételre képes *szellemek* akkorka alakban, hogy egy skatulyába téve a mellényzschben is megférnek: állnak az ember szolgálatába, vagy inkább az ember azokéba; mert, hogy azok az embert segítsék és minden jóban részesítsék, el kell magát adni a gonosznak.

MÁRÉ-VÁR REGÉJE.

Egregy alatt: Máré-várban, Máré vitéz lakott, a közeli Miklós-várban — Szent-Lászlón innen — pedig Miklós vitéz. Miklós vitéz nőtelen legény volt, Máré vitéz ellenben nő, boldog férje egy gyönyörű, szép, fiatal asszonynak.

Háborúba keveredett a király. Összegyűjté seregeit, mindenfelől tódultak a bajnokok zászlaja alá. Máré vitéz is búcsút vett szép ifjú nejétől, sietett, hogy ne legyen utolsó. Akkoriban nem volt szokás, hogy a magyar nő harezba szálló férjét siratgassa. Máré vitéz szép hitvese nem birt magán erőt venni: két esillagszeméből kiesordult a könnyápor, mikor a búcsuesők elesattant. Nézte-nézte könyes szemmel a vár ablakából; még akkor is ott állott meredten, mikor az erdőség már elrejtette délezeget alakját. Nagyon szerethette urát!

Miklós vitéz azonban húzta-halasztotta a menetelt. A várát kell erősíttetnie, hogy ellentállhasson, ha erre talál az ellenség tévedni. És folyt a nagy munka, száz meg száz jobbágy-kéz dolgozott rajta folyton. Ha egy bástya elkészült, másik hármat kezdett újból rakatni. Közben-közben el-eljárogatott vigasztalni a búsongó szép szalmaözvegyet. Eleinte csak ritkán, később gyakrabban, utoljára már minnappos lett Máré-várban.

A szép asszonynak kezdetben terhére volt látogatása, lassanként megszokta, végre pedig óhajtotta és szívrepesve várta az időt: mikor jön? Nagyon-nagyon érthetett a vigasztaláshoz; mert alig telt bele felesztendő, a szép asszony sápadt arcán kinyíltak már ismét a rózsák, vidám mosoly szívárványlott ajkán, vig dalától visszhangzott az erdő.

Elmult egy esztendő, elmult kettő, a vár-erősítés teljesen elkészült, de Miklós vitéz csak nem készült csatába, noha az még javában állott. Hej! mert hajdanában sokáig tartott ám a háború, nem úgy, mint mostanság. Ki csupasz ajakkal távozott, övig érő szakállá nőtt, mire megérkezett; szénfekete hajú, java férfiak galamb-öszön, aggastyánként tértek onnan vissza, kivált ha az ellenség fogságába jutottak.

A harmadik esztendőben aztán csoda történt Máré-várban. Eső esett felhő nélkül? Rózsa virult tavasz nélkül? Madár repült szárnya nélkül? Még annál is fureszább! Azaz, hogy mégis szárnyatlan madár röppent föl Máré-várra, csakhogy az a madár — gólya volt. Gyermeke született annak az asszonynak, kinek a férje már háromszor kilenez hónapnál is régebben távol volt. Egy gyönyörűséges kis leány.

Ettől a csodától a rettenthetlen bátorságú Miklós vitéz is úgy megremült, hogy mindjárt nyergeltetett és meg sem állt a király táboráig. Ott azután helyrehozta, a mit akkoráig elmulasztott. Kitöltötte az ellenségen a gólya ellen támadt boszúját. Keresve-kereste a jóltevő halált, mely megszabadítsa a mardosó önvádtól, hogy legjobb barátja családi szentélyét így meggyalázhatta. Mindig ott járt elűl, a hol legnagyobb volt a veszedelem; de a halál nem bántotta, inkább segítette. Kaszájával megfente a kardja élet, hova az leesapott, ott rakásra hullott az ellenség. A halál jégkarja helyett a diesőség sugárkoszorúja várt rá. Magasztalták, kitüntették. De az nem oszlatta, inkább csak tetézte nagy keserűségét.

Tizenhét esztendeig tartott a háború. A vége győzelem volt, a hogy akkor a magyar a csatát befejezni szokta. Máré vitéz keble annál jobban dagadt a boldog viszontlátás édes reményétől, a Miklós vitézé pedig annál

inkább szorult a büntudat mázsás súlya alatt, minél közelebb jutottak minden nappal ősi otthonukhoz. Hogyan néz ő majd barátja szeme közé, ha egyszer a valóság kiderül! Eddig elhallgatta: úgyis elég korán tudja meg azt, akármily későn is.

A fordulónál elváltak, mind a két vitéz saját vára felé fordult csapatával. Máré vitéz még a sereg indulása előtt előre szalasztott egy hírnököt, hogy siessen haza lóhalálában, feleségének az örömhírt megvinni. Pénzzel is ellátta: ha megszakad lova a hajtásban, vehessen másikat, ha mindjárt hármat is. Mert akkoriban még nem volt sem pósta, sem telegráf!

A mint közeledett várához, megfuvatta a kürtöket. De a várból nem jött rá felelet. Sírj esőnd mindenütt. Máré vitéz megdöbbsent.

Ekkor előlépett az erdő sűrűjéből egyik volt eselédje.

— Uram, drága uram! Készülj a legrosszabbra, mi egy bizva hőldoz hitvest, egy esatáiban megedzett daliát csak érhet.

— Meghalt talán?! — Úvölti képéből kikeltlen.

— Oh bár inkább halva lenne! — Sőhajtja a eseléd. És elmond mindent híven, a mi vitéz ura távollétében történt. Hogy a kis leány már hajadonná serdült, hogy úrnője, mihelyt híret vette férje jövetelének, elbocsátotta eselédeit mind: ne tegyék ki magukat a veszedelemnek . . . Ő nem akar férjével szembe kerülni . . . Inkább a vár romjai temessék el . . . Csak az öreg Ambrust, ki az úrnőnek már nagyapját is szolgálta, neki pedig dajkálója, kísérője, mindene volt, ki tán meghalt volna nélküle: csupán azt nem tudta eltávolítani; az ott maradt vele, elszántan életrehalálra . . .

Mint a him oroszlán, melyet tüzes vassal ingerelnek fékevesztett dühre, futott, rohant, száguldott a várúr a várkapu felé. Megdöngötte buzogányával, csak úgy rengett, nyikorgott sarkaiban a roppant vaskapu. Bekiáltott iszonyatos hangon, hogy nem ott benn, hanem még a szomszéd várban is meghallották.

— Nyissátok föl! — De hasztalan dörömbölt, kiabált, hogy a vadak szétfutottak az erdőből, bizony ki lett rekesztve a saját várból.

— Veszzetek itt átkozottul! — zúgta be újra menydörgős hangján.

Ezzel megereszté ágaskodó lovát, oldalába vágta a sarkantyút és elvágtatott, mint a garabancziás-ülte viharfelhő.

Hetek multak, Máré-vár környékén minden csendes maradt. Egyszerre csak ott termett megint Máré vitéz erős, nagy sereggel. A szemközti hegy tetején, a Doli mezőn állította föl a nehéz ostrom-ágyukat. Elkezdte a várat lovoldoztetni, a tulajdon várát. Mintha ég-föld össze készülné szakadni, olyan irtóztatóan bömbölt a sok ágyú éjjel-nappal folyvást. És dőlt egyik torony, egyik bástya a másik után. A várbeliek nem kértek kegyelmet. Mikor már nem látszott semmi ép maradvány a közhalmaz közül, elvezette seregét Miklós vára ellen. Lerombolta azt is. Miklós tudván, hogy sorsát megérdemli, egy lövéssel sem felelt. Elbocsátá szintén megannyi eselédjét, egyedül várta be, míg sirhalmává tornyosúl a falak kötengere.

Mind a két vár fölött az enyészet lejtett diadalmi tánczot.

Maga Máré vitéz pedig eltűnt a vidékről. Várta a háború kívánt alkalmát, hogy drágán adhassa el olesó életét. Nem vártott sokáig magára abban az időben. Következő évben újból kitört másik ellenséggel. Máré vitéz vágya beteljesült: ott esett el a esata mezején.

A rom-várban sírját lelta a bünbe tévedt asszony. Rengeteg kincs közepette ott veszett el étlen-szomjan a vár pénzéjében: átkozva önmagát, átkozva esábitóját, ki őt ilyen rettenetes végzetbe sodorta. Elátkozta saját vérét, ártatlan leányát is kegyetlen átokkal: hogy mindaddig ott kelljen a vár kincseit őriznie különféle szörny alakban s a napvilágot csak minden tiz esztendőben egyszer lássa, pünkösd hajnalán, de akkor se mehessen messzebb a vártól egy puska-lövésnyinél: míg abból a magból, mely a vár előtt álló bükkfán terem, uj fa kel, az nagyra

fel nő, bal ágából bölesőt csinálnak s a kít abban először ringatnak, annak a hetedik unokája meg nem szabadítja. Ha pedig annak sem sikerülne, akkor újból kezdődjék az átok és terhelje mindaddig, s az Isten szabad ege alá minden századik karácseny éjszakáján mehessen ki egy órára saját képében: míg a vár mögött akkor álló eserfa makkjából megint uj fa kel, az nagyra fel nő, jobb ágából csinálnak bölesőt s a kít abban először ringatnak, annak a hetvenhetedik unokája nem váltja őt meg.

Szegény leányon mindjárt megfogant az átok. Rebesgetni kezdték aztán időnként, hogy pünkösd hajnalán egy szépséges szép leányt láttak az arra járók a vár közelében. Holló-haja sarkáig ért, tündöklő két szeme kékebb volt a nyári tiszta égboltnál. főléséges termete előtt hódolattal hajolt volna meg a királyné maga is. De hiába szóltak hozzá, nem felelt senkinek.

Idők ideje után új vadász került az egregyi erdőbe. A most élő öregek, kik akkor gyermekek voltak, még emlékeznek rá. Piros pünkösdi napján, harmatos hajnalban — mikor szokott körútját az erdőben megtette — ott találta ez is a szépséges szép leányt a vár alatti forráskútjánál. Épen fészülködött, bontogatta hollóhaját arany fésűvel.

A vadász, ki egy húzamban tizennyolez esztendeig szolgált a császárt, a franczia háborúban is részt vett, jártában-keltében hét nyelvet megtanult. A szíve is helyén volt mindig. Hétszer szólította meg hétféle nyelven. De a leány egyikre sem felelt, míg a haját be nem fonta. Ekkor megszólalt magyarul:

— Régóta vártalak már. Jösz te velem, én holdogdá teszlek! A vár pinczéjében tizenkét roppant kádban annyi kincs rejlik, hogy ha az a sok nép, ki ezen a Viz-völgyön él Egregytől Bonyhádig és még ezeknek az unokái is harmadiziglen mind kanállal ennék, még sem fogyna el. És hogy szavának hitelt adjon, elvezette a pince ajtájához, mely mások előtt láthatatlan. Ott elővett egy fényes ezüstkulesot, kinyitotta vele az ajtót és unszolta a vadászt, hogy tekintsen oda be. Ott állott a tizenkét óriási kád, színg tele kinessel, aranynyal. Mély volt a pince, hosszan is szolgált be a vár alá; de azért oly világosság volt benne, akár csak oda künn déli időben. Tündöklött a karbunkulus, ragyogott a gyémánt a kádak tetején; az árasztott nappali fényt a pinczeboltozatban.

A vadásznak szeme-szája elállt a nagy bámulástól. Be kellett a szemét hunynia, hogy a nagy fényesség el ne kápráztassa.

— Ez mind a tied lesz, ha engem megváltasz. Ráadásul feleséged leszek, úgy, a milyen most vagyok.

A vadász, ha elkülbult a kincs láttára, még jobban elszédült ettől az ígértétől.

— És mit tegyek, hogy megválthassalak, szépséges szép kisasszony?

— Háromszor fogsz engem megcsókolni.

A vadász már a bajuszat pödörgette.

— Érts meg jól! Én majd elváltozom. De te ne félj, akármit látsz is, csak közelíts hozzá bátran és csókolj meg. Mert mindig én leszek, akármilyen förtelmes lesz is az alakom.

Ezzel eltűnt a vár pinczéjében. Nem sok idő múlva dörömbölés halatszott, kinyílt az ajtó és kitért azon egy iszonyatos nagy fekete bika. Szemei vérben forogtak, orrlyukain kékes láng lövelt ki és rohant egyenest a vadász felé. De a vadász nem rettent meg, oda lépett bátran és megcsókolta a dühödt állatot. Erre a fenevad, mint a ködpára, eltűnt.

Kis vártatra újból megnyílt az ajtó, egy borzasztó nagy mérges kígyó esuszamlott ki rajta. Ember-derék vastagságú, hosszabb, mint két egymás végébe fektetett nyomó-rud. Úgy sziszegett, hogy a vadász begombolta mellén a dolmányát: azt gondolta, hogy a lombhullató őszi szél fúj; megborzongott bele, pedig a nyári nap ragyogott az égen. Rettentő két fulánkja, mint egy tüzes, kétágú vasvilla meredezett felé. Iszonyú méregfogai szikráztak, a mint összecsikorgatta. Hideg verejték gyöngyözött

a vadász arezárol, de azért erőt vett félelmén, azt is megesókolta. Eltűnt a kígyó is.

Újra kinyílt az ajtó. Egy rettenetes nagy varangyos béka jött ki most üles ugrásokkal. Akkora volt, mint egy hat akós hordó, oesmány testén ezüstforint nagyságú nyilások voltak, melyekből ujjnyi vastagon folyt ki mindenfelől az undorító zöldes genyedség. Föltátotta utálatos száját, képes lett volna egy embert elnyelni. A vadász, ki nein ijedt meg a maga árnyékától, sem állattól, sem embertől, teljes életében egyedül a békától irtózott. A legkisebb leveli békától is, hát még ilyen undok szörnyetegtől. Ránézett, fölháborodott, hanyat vágta magát, azon helyt kitérte a nehéz nyavalya. Még esztendők múlva is el-elszorította, ha eszébe jutott a borzadalmas varangy.

Megesókolta a bikát, meg a kígyót, hanem a varangyot nem bírta megesókolni. Mire magához tért, megöszült az iszonyattól, nem volt már varangy sem, az ajtó sem látszott, pusztán a föld méhéből hallatszott ki szivrepesztő jajgatás, vérfagyasztó átok; hogyha már kettőt megesókol, miért nem bírta megesókolni a harmadikat is, hogy az átok alól fölszabadította volna.

Hívta most a vadász, térdojn esengve, rimánkodva kérte: tegye újból próbára, jöjjön ki még egyszer, bezzeg megesókolja most nem egyszer, háromszor is egy végben a varangyok varangyát.

De az elátkozott várkisasszony szivet hasogató szomorú hangon elmondta neki az átok történetét. Ő volt az, kinek a hetedik nagyapját ringatták először abban a bölesőben, mely a magról kelt bükkfa bal ágából készült. Ő nem válthatta meg; most még súlyosabb az átok: száz esztendeig még ki sem mozdulhat a kárhuzatos pinezéből, akkor is csak dermesztő hideg éjjel egy röpke órára. Azután várhat megint száz esztendeig, meg újra százig, időtlen időkig, míg megszülelik és eljöhét ismét az a hetvenhetedik unoka, ki megszabadíthatja.

Elhalt a jajszó is, vége lett mindennek. A vadász bújában majd elepedt; de hiába állt őrt éjjel-nappal; nem vett észre többé semmi jelenséget. A mérhetetlen kincs-özön pedig ott hever még századokig hozzáférhetetlenül.

Hegyháti népdalok.

1.

Jaj! de sürű az almási rezula,
Abban vagyon Rigacz János elbujva.
Rigacz János! keresnek a zsandárok,
Ha kimozdulsz, az lesz a te halálod.

Rigacz János az almási esárdában
Csárdásnéval mulatozott javában
Vacsorára föltölt esibét parmesoll
Amelle meg ezütromos bort hozaból

Rigacz János megérezte halálát,
Erdőszelén összezverte bokáját,
Egy setált be az almási esárdába,
Belevágott a mestergerendába.

Hej! azakált, míg odabenn mulatott
Elállt a zsandárok az ablakot,
Melle kette az a kutya Hopp zsandó,
Rigacz János elhanyatlotta magát

Kivirágzott már a sásdi temető,
Rügaez János nyugszik benne legelől,
A négy sarkán dulla rózsá nyiladoz,
A közepén Rügaez János hervadoz.

2.

Meesekhátnak Moesolád a kis-kertje,
Virágokkal van az tele ültetve.
Híresek a benne nyíló virágok,
Moesoládi szöke, barna leányok.

A két szemük ragyogóbb mint a csillag,
Kivált mikor a legényre kacsintgat,
Két orcájuk, mint a rózsá úgy nyílik —
Rájuk az a szép viselet úgy illik.

Ha én egyszer házasodni akarok,
Jó éjszakát vízvolgymenti leányok!
Ha utánam meghasad is szívetek,
Felezcégül nekem meg se kelletek.

Van jó lovam, felülök a nyeregbe,
Moesoládra lánczoltatva megyek be.
Feleséget ott keresek magamnak.
Meesekháton legszebb lányok ott vannak.

Egy szép lány van Egerszegen, több sínesen,
Moesoládra jonne az is szívesen.
Azt hiszi, ha itt lehetne menyecske,
Élve jutna a tündöklő menyekbe.

Moesoládi legényeknek párja nincs,
Jól tudja azt Ferencz Jóska maga is.
Ott terem a bögderékab katoná,
Meddig csak elragyog a szent korona.

Moesoládi magas tornyon egy gölya,
Le-le tekint, hej! de le nem száll róla:
Csak azt mondja: messze földet összejár,
De még ennél szebb falura nem talált.

3.

Édes tejet adtam én a madárnak,
Mondd meg kis lány! azt az édes anyádnak:
Ha magának akar téged tartani,
Ne ereszsen szívem szomorítani.

Leesett a piros almám a sárba,
Ki folveszi, nem lesz annak hiába.
Ki megszorította a szívemet,
Soh' se lássa a csillagos kék eget!

Esk eső, sár van az udvarombá',
Most látszik meg lopott lónak a nyoma.
Gyere rózsám! le takard el a nyomát,
Ugyis terád költöttem el az árát.

Moesoládon végig menni nem merek,
Mert azt mondják: kurta szoknyát viselek.
Kurta szoknyát, magas sarkú cipellőt,
Moesoládon nem találók szeretőt.

Ablakomban három cserép muskálli,
Barna legény le akarja bujtani.
Gyöngé Ága nem akar lehajlani,
Ne félj rózsám! nem akarlak elhagyni.

4.

Általmentem a dombói nagy hídon,
Zöld pántlika lobog a kalapomon.
Szomorúan fujdogálja azt a szél,
Édes anyám! katonámnak neveltél.

Ne sirj, ne sirj, ne légy értem szomorú,
Nem tőri föl a vállamat a borjú.
Huszár vagyok, édes anyám! nem baka,
Mert a bakkanes nem illik a lábamra.

5.

Sej gyün a péntek, sej gyün a péntek,
Sej gyün a péntek, gyün a szombat, vasárnap.
Sej sopörjetelek, sej sopörjetelek,
Sej sopörjetelek moesoládi leányok.
Sopörjetelek el az útezázt tisztára,
Sej gyün a rózsám, sej gyün a rózsám,
Sej gyün a rózsám, esikorgós a eszmaja.

Sej meesekháti, sej meesekháti,
Sej meesekháti válogatós legények!
Sej leányt nézni, sej leányt nézni,
Sej leányt nézni Moesoládra jöjjetek.
Talaltok itt elég szépet esmosat;
Sej milyen letszik: sej kiesnyit, nagyot,
Sej szokót, barnát, halaványat, prosat.

G.

Csipkés Kata bele néz a tükörbé,	Elindulhatsz akár alá, akár föl.
Kérdi anyját: jól vagyok-e kifőstve?	Moesoládi legényt nem találod föl.
Jól vagy lányom, mert nem látszik a szeplő,	Tíz szél galya apró ránczra leszedve,
A csárdában te leszel a legelső.	Az illik a moesoládi legényre.
	Elindulhatsz akár alá, akár föl,
	Moesoládi leányt nem találod föl.
	Selyem szoknyán három soros pántlika.
	Az illik a moesoládi lányokra.

Németek.

A hegyháti németség — épen mivel a hány ház, jóformán annyi tájról verődött együvé — *tűrhetően* beszél németül. Ez pedig már nagy szó; hiszen tudvalevő, hogy a német köznép — némely helyütt valóságos kannibál módjára — milyen kegyetlenül szokott elbánni Göthe nyelvével. Egymást is alig értik gyakran a különböző vidékbeliek, — hogy értené őket más emberfia! Például Tevel vidékén ez a meghívás: „Klopt zéscht Krischt! Sprechá kená má nitt, solát au zuinus kummá ám Zeistig“ — ennyit akar tenni: „Gelobt sei Jesus Kristus! Einen Spruch können wir nicht, ihr sollt auch zu uns kommen am Dienstag.“

Hegyháti németeinket azonban megérti az intelligens ember, még ha maguk között beszélnek is; mert mindegyik más-más tájról származván, addig ostorozták, gúnyolták egymásnak hibás szólásmódját, míg leszoktak legalább a szarvas hibákról. Az apróbb hibák közül mindazáltal megtartottak még annyit, hogy azt bajos dolog lenne mind-mind elősorolni; mivel a hány beszélő ajak csak van, az mind hivatottnak érzi magát arra, hogy a kiejtésben a nyelvtani szabályok pórázán egyet-egyet rántsón. Leggyakoribb eset, hogy a kemény és lágy mássalhangzókat, továbbá az o—u, e—i hangokat egymással föleserélik: Peter helyett Peder, Konrád h. Kunrát, Baum h. Paum, Brot h. Prod, grosz h. kroz, wo h. wu, betyár h. pegyár hallható minduntalan. Ezt pl.: „Mutter! kommt her, gibt mir mein Gewand, ich will in die Kirche geh'n“ — így mondják: „Moter! kummt hér, kept mer mein Kvand, ich will in die Kerich keh'n.“ Az s-et is seh-nek szokták mondani, különösen t előtt: „Wu warscht? Wu kescht hin?“ (De azért nem nyomorítják el annyira, mint a tevel-vidékiek, kik ezt így ejtik ki: Wi káschtáná?)

Egyébiránt magyarokkal vegyes tájon lakván, nyelvük tarkázva van magyar szavakkal. Ha kérdik: „Wo warst denn, Hanes?“ Erre így felel a mágoesi telivér német: „In városház, udató und hatmendeséki tij hon i' getzalt.“ Azzal pedig így dicsékszik el, hogy milyen nagy dári-dót esaptak: „Mer war'n mit'm Hans-Jergl in's Preszhaus, hom'er a Babrigasch kocht und truf bar Lider Schiller getrunge', hald kut kennhatt. Der Teisl soll immer puzsulni!“

Igy beszélnek, a kik nem tudnak magyarul; a kik pedig tudnak, azok gyakran egymás közt is így: „Gyere ide szomszéd, ieli mécht' tir was sage'. Elmész-e hunap a vásárra? Mein Schimm'l ist krank, nem tudok befogni, — du kentst mich mitnehme!.”

Ha imádkozni nem is tud magyarul, káromkodásra már Árpád nyelvén fakad a fiatalabbja. Az ilyen dörgedelmet: „Hotz, Kreitz, Kissel, Donnerwetter, sapperlott nochamol!” — már az öregeknek hagyja.

Állatjainak a német is magyar nevet ad. A lova ép úgy Büszke. Tündér, az ökre épúgy Szilaj, Bimbó, a telene ép úgy Usákó, Czifra, mint a magyaré. Magyarul is szólítja azokat: „Ne ide, ne! gyűhű! hahó!” Az ökrét is magyarul dirigálja: „Csáli! hajsz!” Hanem a ló kormányzása még közösügyes módon történik. Hol azt mondja: tüled! hozzád! hol azt mondja: hot! hár! Csupán a kutyájához szól kizárólag németül; de hogy is ne! mikor ezzel a tös-gyökeres szittyá-magyar is németül diskurál.

A magyar embert, ha még oly fiatal is hozzá képest, bácsinak hívja és kendezi; holott egymás közt fukarkodni szokott a tiszteletadással. Sokszor még a tanult embert is kendnek (íhr) szólítja, ön (sic) helyett; arról pedig sehogy sem akar leszokni, hogy a ki vele együtt játszadozott gyermek korában, azzal ne maradjon folyton per-tu, akármennyit tanult, akármilyen állásra jutott is később. Németországnak alig van vidéke, melynek a helyhíti járás németjei közt képviselője ne volna; a legtöbbben mégis *Württembergből, Badenből, Elzász-Lotharingiából* származnak. A kik csak úgy családoként szállingóztak ide, azok maguk sem tudnak eredetükről. Mivel oly igen keverték, nincs is semmi különleges jellegük. Nem oly tagbaszakadt természet svábok, mint a pécsvarad- és mohács-vidékiek; de azért esenevésznek nem mondhatók. Katona-anyagul azonban határozottan *mögötte állnak a magyarnak*. Deli szálas férfi-alak még tán inkább akad köztük; de szép nő már nagyobb ritkaság. A ki van is, hamar elvirul.

Régi *viseletüket* jobban megtartották, mint a magyarok; az evangélikusok különösen. Ott még látható sárga-gombos, világos-kék mándli (az öregjeiknél galléros kék köpönyeg), hosszúszerű harisnya, esatos cipő, térdig érő fehér bugyogó, a mi helyenként már hosszabb ugyan, de egyforma szűk mindemitt. A katolikusok közül a járás szélén lakók, főként a mágoesiak maradtak legállhatatosabbak a régi viselethez. Beljebb már sötétes ősöbbszövet-ruhát, hol eszimat, hol pantalót, „ezugos” cipőt viselnek ünnepenként, kalapot is, de mégis legtöbb még a sapka (Peltzkap); máskor csak papucsban, kapezában (Patscher), klumpában járnak, a mit már tőlük a magyarok is átvettek.

Az öregek még borotvált képűek, a fiatalja azonban, sőt a középkorúak is már mind bajuszt eresztenek. Nagy küzdelmükbe került, míg ezt elérhették. Asszonyaik sehogy sem akarták eleinte az idegen jószágot ajtukon megtűrni. Megtörtént, hogy katona-emberek a nagy-gyakorlatról bajusszal tértek haza. Mit tettek erre az asszonyok? Míg férjeik éjjel az igazak álmát aludták — álmodozván talán tiszta-ujlaki bajuszedről —

nekiestek égő gyufával, lepörkölték kiméletlenül. De nem csupán a nők, az idősebb férfiak is ellenük szegültek a kurucz-szörzsálaknak. Egyik evangélikus lelkész szintén fölhagyott a borotválkozással, meghagyta bajuszát, szakállát. Szúrta ez a hívek szemét szörnyen, pedig nem is volt valami hegyes, csak amolyan ó-testamentombéli divat szerint való. Sugtak, búgtak, zúgolódtak, morogtak, gyűléseket tartottak ellene. A falu elejéből, előljáróságából, presbiteriumból deputáció alakult s egy szép napon beállítottak a lelkészhez, előterjesztvén interpellációjukat a bajusz és szakáll tárgyában. Tiltakoztak ellene a falu nevében; bizonyosságul rámutattak a falon függő képre, hogy maga Luther Márton is bajusz és szakáll nélkül alapította az evangélium vallását; végül pedig komolyan felszólították a lelkészt, hogy az ő germán kegyeletbe ütköző szörmet ihletett ajkairól záros határidő alatt (t. i. a következő vasárnapig) távolítsa el, különben nem mennek istentiszteletre. A lelkész már majdnem botot ragadott, de mégis fölülkerekedett benne az emberen a pap és szép szóval igyekezett őket észretériteni, miszerént nekik, mint buzgó híveknek kötelességük, hogy a lelkész által hirdetett evangélium tanítása szerint jámborul éljenek, — de semmi közük az ő bajuszához, szakállához. Mit tehettek volna ezután okosabbat, mint hogy minél többen kövessék a lelkész példáját. Azóta megszűnt az ellenszenv a bajusz iránt.

A német nők valóságos kieneses-bányái a kékfestőknek, majdnem egész ruházatukat azok állítják ki; esakis a leányok és fiatal asszonyok viselnek ünnepnap másnemű kelméket is, szigorúan kiválasztván az oly színeket, a melyek kevésbé élénkek, ríkitók. A magyarokkal vegyes községekben már kezd vésletük ulább hagyni puritánságából, de mégsem azonos a magyar nőkével. Fejükre nagy, hátul hosszan lecsüngő kendőt kötnek, mely alatt az evangélikus nők egy csapott czukorsüveg-alaku keményített fejkötő-félét helyeznek fejükre, hogy az a kendőt tornyosan főtartsa. Ezt a sajátságos fejdísz a magyarok „butyká”-nak nevezik.

A bajuszok száma tehát örvedetesen gyarapszik. Sokan ebből talán azt következtetik, hogy ezek az egyre-másra növekedő bajuszok mind megannyi meredező dárda-hegyek, melyek a kész magyarság mellett tünnetnek s annak gátolói ellen állnak ökleldre és hogy a hegyháti németiség olyan érett gyümölcs, mely magától fog milhamar a nemzet ölébe hullani? Fölöttébb esalódnak, kik hazafiúi lelküket e hitben ringatják. Nehéz munka vár ránk, nagy még a küzdelem, sok víz elfoly addig a Dunán, míg emnyire jutunk, míg a valóságban is annyit annectálunk, mint az orruk alatt.

A német ugyan a legalkalmazkodóbb népfaj ott, a hol érdekét dédelgetik; de talán még az oláh sem ragaszkodik szívósabban nemzetiségéhez, mint a németiség. Megtanulja ugyan a nyelvünket ott, a hol alkalma van rá; de azért egy lépéssel sem látszik hozzánk közelebb állani. Sőt a magyarok közt kisebbségben lakók, irtóznak néha legjobban mindentől, a mi magyar. A tiszta német falvak népe legalább óhajtt tudni magyarul, esérébe adja fiait magyar helyekre; míg ezek közül nagyon sokan leráz-

nák tán magukról azt is, a mi önkéntelen rájuk ragadt, minden áldozatot meghoznának, hogy nyelvüket érvényesíthessék. Megtörtént, hogy egy uri ember lakoma alkalmával meghívta a vegyes községbeli eluljáróságot is; a németek azonban nem jelentek meg, azt vetvén okul, hogy uri társaságban mindig csak magyarul beszélnek! Pedig ők is csak olyan jól tudnak magyarul, mint németül.

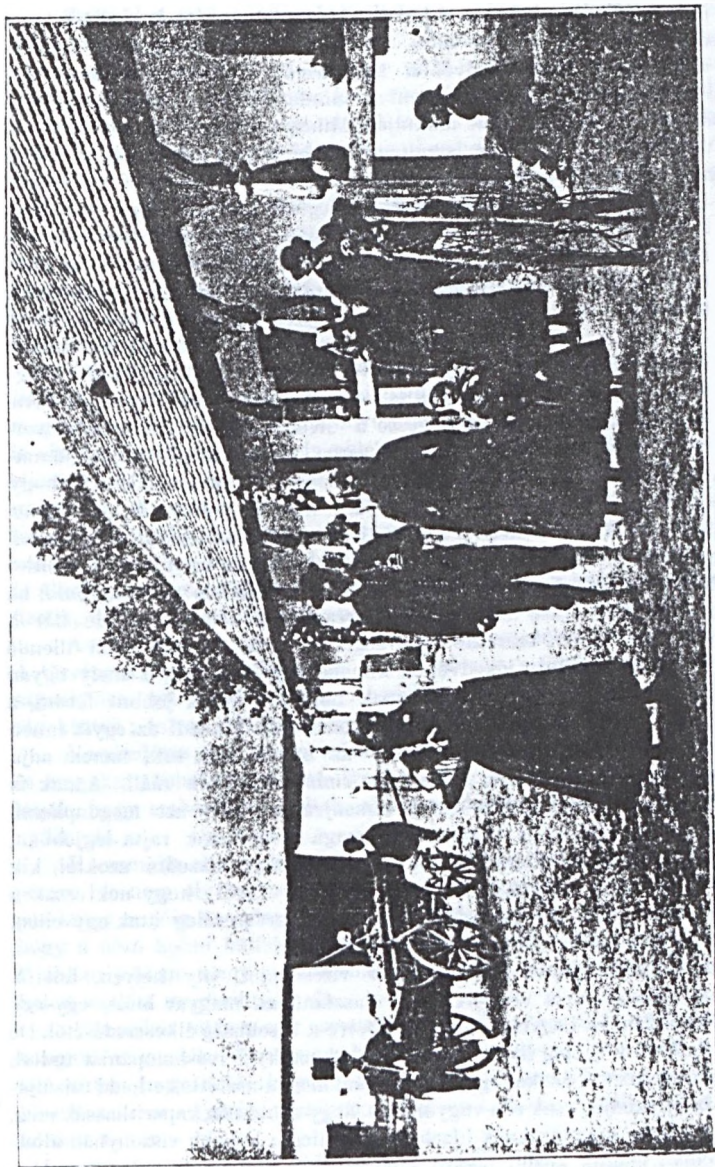
Vagy talán ez a végső küzdelem jele, mint mikor a gyertya utoljára föllobban? A kétségbeesés vergődése ez a kolompokoknál, kik már attól félnek, hogy ivadékaikat nem tarthatják meg németnek — mivel sejtik, tudják, látják, hogy nem maradhatnak tovább a régiben, hogy okvetlen változás fog beállni, a régi állapot máris homladozik, mi pedig folyton előbbre haladunk, terjed a magyar nyelv és szellem nem csupán a rendezettebb iskolák útján, hanem egyébként is, szinte önmagától; a magyar géniusz úgyszólván a levegőben szállong. Tiszta német falvakban, hol ezelőtt évtizedekkel pénzért sem lehetett volna hallani egy árva magyar szót, azt sem tudni: kitől, azt sem tudni: hogyan, mi módon tanulták; elég az hozzá, hogy az újabb nemzedék közül már nagyon sokan értik, beszélnek nyelvünket. Pedig nem is olyan régen; egyes községek tanítói még maguk sem tudtak, vagy legalább jól nem tudtak magyarul. Hátha majd mindenütt a képzett, lelkes fiatal tanítók látnak hozzá fiatalos hűvel, hogy érvényt szerezzenek *Jakai* szent igéjének: „Magyarországot még egyszer meghódítani a magyar nemzetnek a magyar nyelvel!”

Egyébként az egybeolvadás útján való esőkönyösségnek nagy részben a tájékozatlanság, a tudatlanság az oka, a mit a szélesebb látókörű értelmi fejlettség idővel legyőzhet. E végből kívánatos minden egyes községben olvasókör föllállítása, a hol az értelmesebb elem, hivatásából kifolyólag, főként a tanító gyakrabban köztük lévén, az iskolában közlött ismereteket a felnőtt nemzedék közt is folyton bővítve, tágitva, megszilárdítva, belátásukat helyes irányba terelje.

Ezek a jámborok balga tévhitükben úgy várják vissza még egyszer a német világot, mint a zsidók a Messiást. Azt hiszik, hogy mivel már volt egyszer Bach-korszak, a velünk közösügyes osztrák-német olyan rettenetes nagy hatalom lehet, melyhez képest a muzsika csak helmi főmárokra való néptörzseseske, s mely világ nemzet a magyart csak úrgalomtól hagyja meg ebben az országban és tűri nagy kegyesen, hogy barbár nyelvet hivatalos nyelvként használhassa. A tudat, hogy a dinasztia német; de leginkább a hadsereg ezofpos németsége még növeli rögeszméjüket.

Még hagyján, ha csupán magát féltené és oltalmazná a beolvadástól, de a német nem elégszik meg a pusztá védelemmel, hanem terjeszkedni akar a magyar rovására. Terjeszkedni nem kulturális úton, nem az elmékben, szívekben, hanem a határakban; nem az ajkakát kívánja magának megnyerni, hanem a magyarság földjét, vagyonát. Terjeszkedett is eddig a Hegyháton nagynál nagyobb arányban. Most már épül a magyarság részéről az ellenálló gát, ezután már majd csak szándékuk marad meg ez a jó szándék; de a szándék még mindig meg van benne.

Zálesny K. kenyépe után.

Hegyháti németek.

Reá inkább alkalmazható az a közmondás: „Adj a tótnak szállást, kiver a házból”, mint a szegény tótra. Ha megfészkelte magát egy községben, addig igenis keresi kedvét a magyarnak, míg kisebbségben van; ánde furfangosabb módon, alattomban mindent elkövet, hogy a meglévő állapot az ő javára másként alakuljon. Mihelyt azonban egyenlő erejűnek érzi vele magát, akkor nem is rejtegeti többé azt a törekvést, hogy a magyart a községből végkép kipusztítsa.

Régebben az volt mindig első és legfőbb czélja, hogy jó darab szöllőt szerezhessen. A hol aztán akadt olyan eladósodott boriszák, kit alkalmas médiumnak vélt arra, hogy tőle a telket megszerezze, azzal igyekezett barátságot kötni. Magasztalta úton-útfélen, legyezte hiúságát még hibájában is, hogy „a Pista bácsi csak a derék ember, egy liter bort egy hajtókára kiiszik.” El-elhívta a pinczéjéhez is, jól tartotta étellel, itallal. Mikor aztán neszét vette, hogy már lig-lóg ökelme, beinvitálta újólaj; hanem akkor négy-öt szövetséges is volt jelen. kik közt el volt eszálva, hogy hol egyik, hol másik emlegesse a „Kikellinni“-t. Az áldozat versenyt ivott valamennyivel. Elázván a sárga földig, megrohannák jótanácsokkal. Hogy ők jót akarnak a Pista bácsinak, azt javasolnak neki, hogy adja el az egyik negyed telkét, mert hát, nem jó portéka az az adóság, egy tából eszik a gazdával. Fizesse ki az árával tartozását s ha tisztában marad a másik fertály, sokkal jobban boldogul, mint így. Az érdeemes házigazda mindjárt ajánlkozik is, hogy ő hajlandó azt megvenni, ha áriért megkapja. Másé nem kellene ugyan neki félárért se, de hát a Pista bácsi jó ember, szeretne rajta segíteni, csak szabjon neki illendő árat. Pista bácsi rózsás jókedvében kimond egy összeget, a mely ugyan ott a telkek rendes ára, hanem annak hallatára egyik jobbra fordul, a másik meg balra, kifejezést adni álmélkodásának. Elkezd az egyik innen czirógatni, a másik meg onnan, hogy az mégis csak sok, hanem adja oda ennyiért, meg ennyiért. A kapatos ember mindenre rááll. Adnak is neki tüstént akkora foglalt, hogy elmenjen a kedve azt megduplázni. Másnap aztán kijózanult állapotban önmaga esodálkozik rajta legjobban, hogy lehetett olyan oktondi, miért engedte magát rászedni azoktól, kik közül egyet-egyet az asztal alá ivott volna a nélkül, hogy neki csak a szeme is csillogna. De hát azok négyen-öten tervszerűleg ittak egy ellen. Így esett el magyar kéziről már nem egy telek.

A német összetart, mint a tenger vízeséppjei. Oly helyen, hol ők vannak többségben, a világért sem választanának magyar bírót, egy-egy esküdtet is csupán kegyelemből, mégis felve a kisebbség elkeseredésétől. De a hol (azelőtt t. i., míg ilyenek többen találkoztak) jó ivó-kompaniát tudtak a magyarok között, azokat együttesen mind megválasztották: hadd urizáljanak, korhelykedjék csak el a vagyonukat, színelg azután ők kaparíthassák meg.

Az ilyen magyaroknak házelegtek, színleg a legjobb viszonyban állottak velük; maguk között persze kivették s főkapták azt a mondást, mely bizony csak olyanforma értelemben igaz, mint a bagolyról és veréb-ről szóló közmondás: „Die dummen Ungarn.“

Ilyenekkel jobban összeelegyedtek; de a hol az észretért magyarság megfordult a sarkán és nem hajlandó tovább is a régi módon gazdálkodni, ott már több a surlódás, ott inkább különválnak, — szinte leri róluk a meglepetés és bosszúság kifejezése: hogy mernek nekik ellentállani!

Csupán a legifjabb nemzedék kezd egymással megint jobban barátkozni — már-már meggyőződve az „új magyarok” nagyobb életrevalóságáról — s ez már a tiszteletnek némi nyilvánulása irántuk, hogy no, még sem vagytok olyan gyarlók, mint gondoltuk.

Az összeházasodásig azonban még nem igen vitték. Ebben gátolja őket egyrészt a németnek (legalább ezideig) képzelt fölénye, másrészt a magyarnak faji büszkesége, melynél fogva egymást mindkető kölcsönösen lenézi. E tekintetben legelül áll a Viz-völgy, hol az összeházasodás már nem újság többé.

Vallásra nézve a németek több mint kétharmad részben *római katólikusok*, a kisebbség pedig *agostói evangélikus*. Mindkét felekezet eléggé megtartja saját vallását. Nem annyira buzgóik, mint a magyarok; de nem is oly hitetlenek, mint némely vidék elbizakodott németjei. Templomba eljárnak, de már nem tekintik a pap minden szavát szentirásnak, mint a magyarok; de nem is követik úgy intését, tanácsát. Az evangélikusok talán még inkább. Tanítójában a magyarnál a hang a legfőbb kellék; a németnél ellenben már régebben is az volt a fő, hogy jól tanítson; azért is állottak eddig előrébb kulturális téren. Mind a kettőt pontosabban fizetik, de nem részesítik oly nagy tiszteletben, mint a magyarok.

A németiség egymás között szelíd, békés, egyetértő, egymást kiségitő. A törvények iránt engedelmesek, rendes adózók, a fölsőbbségnek, a bíróságnak nem sok dolgot adnak. Czivakodás, kivált verekedés nagy ritkaság köztük; tolvaj, gyilkos, öngyilkos meg épen fehér holló.

Verekedésre csak akkor vetemednek, ha magyarokkal kerülnek össze és magukat többségben érzik; ilyenkor néha házsártosak is. Azonban ha látják, hogy emberükre akadtak, akkor meglapulva fürkészik, hogy merre nyílik rés.

Koresmába eljár a hegyháti német tekézni, kártyázni, még pedig pénzre, de nem oly hazardul, mint Német-Bóly vidékén szokás; csak egy pár hatos crejéig és módjával söröz. Néhol azonban olyan ez a „mód”, hogy a néző holmi külföldi „Burschenschaft” gyűlhelyén képzelné magát. Újabbán jobban megy a koresma-üzlet német, mint magyar helyeken, holott ezelőtt megfordítva volt.

Pinceüket többen egy csoportba szokták építeni és össze-összejártak iszogatni a gazdák. Másra nem bízták a pincezekulesot, haza csak szükecskén vitték, hogy több jusson eladásra; de maguktól nem sajnálhák s bizony sokszor egymást támogatva értek csak haza, kivált mikor ezt a bordalt fújták:

„Unser Anna-Mari kocht a Milchsopp'n.

Wie die Milchsopp'n halt ist!

Ja der muss a' gut'n Magen hab'n.

Der die Milchsopp'n zero isst.”

Ennél a nótánál az a szokás, hogy ha a „Vorsänger“ bárhol elhagyja, ki még egy hangot kiejt, az tartozik büntetésül egy pohár bort kiinni: így aztán fölszaporodtak a poharak. Most már a pénzezés megszűnt.

A nemi élvekkél nagyon korán megismerkedik mindkét nemű fiatal-ság s ennek következtében, meg talán azért is, mert a pihenést nem ismerő túlfeszített munka elemészti őket, nincs is bennük olyan szívós életerő, mint eddigelé a magyarokban. Az 50 éves ember már azt mondja magáról: „Ich bin schon ein alter Mann.“ A 70-ik esztendőtl csak egyesek érik meg; sőt van olyan német helység, hol alig van, ki a 60-ik évet meghaladta volna.

Leányaik a szemérmet nem tartják olyan portékának, a mit huzamos ideig meg kellene őrizni. A szülőknek is nagyobb gondjuk van a czime-res jószágra, mint gyermekeikre. Azok ott künn esatangolnak éjfélén is túl, mi alatt a munkában eleségázott szülők az igazak álmát aluszadják. Ilyen b6 alkalom mellett nem is esoda, ha gyakoribb náluk a törvényte-len gyermek. Am azért még sem kell hinni, mintha a német leányok az erkölcsi romlottság lejtőjén oly alatt állnának, hogy érzéki szerelmük virágát boldog-boldogtalan előtt csak úgy könnyedén kitárnák. Nem! Mindegyiknek meg van a maga Franzl-ja, vagy Heinrich-je, másra aztán nem tekintget. Igaz, hogy ő rá sem igen tekintgetnek mások; a német nők közel sínesenek annyi esabitásnak kitéve, mint a magyarok.

Hanem a mint bekötötték fejét, férjhez ment a német leány: akkor a leggaládabb rágalom se foghat reá semmi olyat, mi az erkölcsiségbe ütköznék. Akkor kizárólag a munkának s a gyermek-nevelésnek él. Mert a német nagyon szapora faj s a ki van is köztük egy-két csinosabb virág-szál, nagyon hamar elfonnyad, megkomolyodik, sőt megöregszik. A néme-tek közt tulajdonképen nincsenek is „menyecskek“, leányból egyszerre „asszonnyá“ lesznek; mert az új házasoknál — a közmondásként — előbb meg lesz a gyermek, mint az új ruha. Az első után aztán jön csakhamar a többi, hosszabb pauza nélkül. Férjes asszonyok közt — annyi gond mellett — a németeknél jóformán hire sínes a kiesapongásnak.

A családi élet tehát nagyon szoros, benső, — bár nem szerelem az alapja, hanem az *anyag* érdek: ez náluk a fő. Sok gyermeke közül a német csak az idősebbik fiut házassítja meg; a többi vagy mesterségre, vagy máshova megy szerenesét próbálni, a ki aztán a többit a vagyonból kifizeti. Azért a házasságkötésnél mindig az a kizárólagos szempont, hogy mentől több hozománya legyen a jövendőbelinek.

Megtörtént, hogy egy német házban intelligens ember is jelen volt, mikor a gazda a pénzéből haza tért. Otthon azután előadta, miszerint ők a szöllőszomszédokkal kiesínálták, hogy gyermekeiket összeházassítják. Meg-egyeztek a hozomány fölött is. Odafordul a leányhoz:

— Also Kredl! Du werscht den Heinrich heire'.

A leány egész egykedvűleg vette az életbevágó hírt, mintha csak arról lett volna szó, hogy kukoriczát menjen-e kapálni, vagy krumplit.

Az uriember közbeszólt:

— Hát Fetter! Olyan csekély dolog maguknál az a házasság, a mit csak úgy poharazás mellett lehet elintézni? Meg sem kérdik előbb a fiatalokat? Hát ha nem is szeretik egymást?

A német ember fitymáló kézmozdulattal vág közbe:

— Liebe? Ah tes k'hért nur ti Herre'leit; mér hunc' ká Zeit zu so a Tunmheit! (Szerelem? Az csak uraknak való, mi nem érünk rá az ilyen ostobaságra.)

Életnődja a németnek ugyanolyan, mint a magyarnak; esakhogy a német valamivel tán mégis jobban él, több disznót öl s azt jobban beosztja, úgy, hogy egész éven át jut abból valamicske. Pénzt azonban élelemre ez sem ad ki többet. A baromfit és a tehén hasznát szintén pénzzé teszi; legfőleg a tőróból készít maga részére úgynevezett: kvarglit. Pogácsa alakú szárított keserű-tűrót.

Foglalkozása is ugyanaz: a legnagyobb rész földmives. Az iparosok is jobbadán németek, de az csak egy néhány van minden községben. Csupán *Vaszaron* üzik nagyban a fazekas-ipart, ott csaknem fél falu fazekasokból áll, a kik iparcikkeikkel messze vidéket elárasztanak. Házi iparhoz a német földmivesek sem értenek. A legszegényebb osztály kezdi csak magát riadni helyenként a selyem-tenyésztésre. Télen át legfőleg a jószágot vakargatják napjában többször, mikor az erdőre nem mehetnek, vagy szeszkát vágnak; mert jószáguk rendszeren több, mint a mennyi rétlők van s mesterséges takarmánnyal tartják azokat nagy gondozás mellett kiváló jó karban. Úgy lovaik, mint szarvasmarháik gyakran igen szépek s drága pénzen adják el azokat. 400—500 frtos pár ló, vagy 200 frtos tehén mindennapi dolog németjeinknél. A szép lovakkal egyesek Székes-Fehérvárra járnak vásárra. A szép borjas teheneket pedig majd az egész Hegyháton a mekényesi tehén-kereskedő veszi össze jó áron és szállítja Budapestre, hol kifejés után mészárszékre kerülnek. Újabban szép tarka tinókat nevelnek nagyban, melyekért ugyancsak szép pénz üti markukat.

Épületeik többnyire szépek, olykor valóságos urilakók. A legtöbbnek berendezése mégis olyan, mint a magyaroké: közlül konyha, jobbról-balról egy-egy szoba nyílik. Padlózott szobát, esinosabb berendezést többet találni még náluk, mint a magyaroknál. Lakóházuk úgy, mint terjedelmes melléképületeik, majd mind eséréppel fűdvék.

Asszonyaik — kivált az evangélikusok — rendkívül szorgalmasak. Ha kocsin, ha gyalog kapával vállukon, mennek a munkára: kezük még akkor is a kötésen jár, hogy az idő se vesszen kárba, míg a mezőre kiérnek.

A németiség egyáltalán megtestesült példányképe a szorgalomnak és takarékoságnak. Már kora gyermekégtől fogva egész életük nem egyéb, mint jólétre való törekvés minden költészet, minden derültebb mozzanat nélkül, legridegebb önzéssel párosulva.

Különös *népszokások* a Hegyhát németjei közt nem igen vannak. Egyik elterjedt szokásuk az, hogy ünnep-esténként, kevésbé szorgos munkaidőben hétköznap-este is, a leányok, olykor legényekkel vegyest, összefogódz-

kodnak egész utca szélességében és fél éjszakán keresztül *dalolva* föl és alá járnak. Nem sok dalt tudnak, azok is mind régiék. (Népköltészetük egyáltalán nincs.) Már a nagyanyjuk is azokkal rőtta az utcát, de a mit tudnak, az szépen összhangzóan megy. A magyar dalok közül sok elterjedt köztük, a hol alkalmuk volt megtanulni; éneklük is azokat derűreborra, akár értik, akár nem. Kevért községekben pedig versenyt dalolják mind a magyar fiatalsággal.

Másik főbb szokásuk a *táncmulatság*. Ilyenkor reggelig együtt van mindkét nembeli fiatalság egész szabadjára. Szívük csak a trombiták hangjára buzdul föl; de lábuk a vonós hangszerek ütemére jár. Minden német banda ugyanis kétféle hangszert használ: utczára trombitát, szobában hegedűt és annak rokonait. Trombitával jelzik este oda künn a „bál” kezdetét és reggel annak végét; belül esupán a hallgató dírabokat fujják, táncz mellé úgy húzzák többnyire kottából. Fő-fő tánczik a „Dreischritt”, de járják a lengyelkét, tipegőt, sőt a esárdást is, nem esupán a vegyes falvak lakói, hanem a tiszta német helységebeliek is.

A hurka-táncz náluk is szokásban van s inkább a magyarok vehették át tőlük, mint megfordítva.

A betlehemesek karácsonkor szintén járnak a németeknél is, még pedig tetszetősebb módon, mint a magyaroknál. Értvén a katolikus németeket. Egész kis szindarabot adnak elő fehér ruhás leányok, kik közül egy-kettő ideális pástornak van öltözve, nyolez-tiz pedig angyalként szerepel s legkivált többszólamú, összevágó éneküket kellemes hallgatni.

Aprószentek napján a német gyermekek is elmennek korbácsolni, ilyen szavakkal: „Friseh und G'sund, das Neu'jahr kumint!”

A keresztelés esupán az evangélikusoknál jár lakomával, a hol több komát is hívnak; az *eljegyzés* azonban egész esendben megy végbe.

A *lakodalmat* a menyasszony szülei tartják ki. Vendégshivókul a vőfényeket küldik, a kik verses dikeziójukat elmondva, krétával virágot pingálnak az ajtóra minden meghívott háznál. A németeknél együtt van már vőlegény és menyasszony, mikor a templomba indulnak, s egybefoglalva mondják el a vőfények a szokásos kikérő-verset mind a kettő részéről. Esküvőre és vissza trombitaszóval kísérik a násznépet. A koszorú menyasszonyt két püntlikás vőfény; a vőlegényt két nyoszolyó-leány fogja közre. A mulatság mindjárt esküvő után egész mivoltában kezdetét veszi, nem úgy mint a magyaroknál, hol a java csak estefelé jön. Első mindjárt a *menyasszony-táncz*: a menyasszonynyal egyszer ki-ki körül tánczol s pénzt vet a zenészek részére oda helyezett tányérba. Este vaesora fölött trombitán fujnak néhány darabot, utána ismét tányéroznak a zenészek. Vaesora után következik az *ajándék-táncz*: a menyasszonynyal „kitánczolja” mindenki a neki hozott ajándékot; a mi nem esupán ruhaneműkből áll, mint a magyaroknál, hanem egyebekből is, minek a háztartásban hasznát veheti. Több szertartás nincs aztán a német lakodalmakon. A menyasszony koszorúját mindvégig fején hagyja. A mulatság tovább tart, mint a magyaroknál; mert már előtte

való este megkezdik s utána következő nap is folytatják, míg csak minden tisztára el nem fogy, a mit a lakodalomra készítettek. Evő-eszközt minden vendég maga szokott a lakodalomra vinni s azt megtakarítani, nehogy a sok kölesünkért holmi elkeveredjék. — Közlünk itt még egy eredeti „Hochzeitsgruss“-t, a mit az evangélikusoknál szoktak a vőfények mondani, mielőtt az esküvőre mennének :

Nun höret zu, und schweiget still.
Was ich Euch jetzt dem sagen will:
Vor etlichen Wochen,
Da haben sich zwei einander die Ehe versprochen
Hochzeit werden sie machen bald.
Da wird sich freu'n jung und alt.

Itt elővezetnek a menyasszony helyett egy banyát.

Was soll ich mit diesem alten Viehfrass machen?
Da wird mich der Bräutigam brav auslachen.
Sie hat keinen Zahn in ihrem Maul,
Kann aber fressen, wie ein Gaul.

Most meg egy fiatal gyermek-leányt vezetnek ki.

Was soll ich mit dieser jungen machen?
Da wird mich der Brautigam wieder auslachen.
Sie ist noch jung an Jahren,
Sie hat noch wenig erfahren.
Sie möcht nur immer müssig geh'n.
Beständig vor dem Spiegel steh'n.

Ekkor jön ki az igazi menyasszony.

Dies mag wohl die Rechte sein.
Die schauet ja ganz trotzig drein.
Denn ihre Augen steh'n zum Wein.
Und wenn es zusammen läuten thut,
Dann winkt der Meister mit dem Hut.
Der Hochzeitsvater mit seine Gäste.
Freuet sich heut' aufs allerbeste.

Temetések alkalmával fiataloknál néha zene is van, természetesen gyászdarabokkal; nemkülönben nagy ünnepeken zenés miséket is szoktak tartani a katolikus templomokban. Az evangélikusok temetésein pedig szónoklatot is mondanak.

Babonáik körülbelül ugyanazok, mint a magyaroké; talán egygyelkettővel mégis kevesebb terjedt el köztük.

*Kulcsár József és felesége (Koleszária Teréz) sírja
az alsómocsoládi temetőben*

A lóköltő

A „Pécsi Napló” eredeti elbeszélése

Mikor a Nádmelléken a sorozó bizottság előtt elkiáltják egy mezőládi legény nevét, az irnok már fogja a tollat, hogy előre beírja: *alkalmas*. Olyan legények vannak ott. Méltán megilleti őket a nótájok:

*Mezőládi legénységnek párja nincs
Jól tudja azt Ferencz Jóska maga is.
Ott terem a legvitézebb katona,
Merre csak elsugárzik a korona.*

A Kárpátok közül is kimagaslik a Tátra: Mezőládának is meg van a maga első legénye. Váznoki Péter a leglegényebb mindannyi között. Termetére sudár, mint a szálfá, oda is jókor ért, hol az ábrázatot osztogatták: válogathatott a tetszetősebbjéből.

Fél évig szolgálta ő felségét, azután, hogy atyja ura kimúlt a világból, hazaeresztették az örökségbe. Minden baj rendszerint harmadmagával jár: úgy volt ez ő náluk is. Édesatyja után nemsokára eltemette édesanyját, majd a testvér-öccsét.

Egyedül áll most Péter, mint a bedőlt kút fölött a gémnélküli ágas, magánosan lakik szülői házában. Abba pedig asszony dukál, – tehát akarva, nem akarva feleség után kell nézni. No, ami az akaratot illeti, annak éppenséggel nincs hiával, megtalálta már a szive párját.

Csakhowy más volt itt a bökkenő.

Nagy Sándornak kicsiny volt az apja birodalma. Petinek is szűk a mezőládi határ, másfelé vágyódik sóhajtozó lelke.

A pillédi bucsun együvé kerül a remenyei sváb molnár leányával, a Trübswetter Szálival. Megszerették egymást, egy délután határozott egész életükre.

–Hallatlan! – szörnyülködnek a mezőládi lányok – elment a Peti jó dolga: német lányra vetette a szemét.

És nincs az a kigyó, béka, amit rá ne kiáltanának a választottjára.

Német lány az igaz, de már a bölcsőjében elvégezték az égiek, hogy magyar menyecske legyen belőle, azért fejlett olyan szépségessé, hogy

a legszebb mezőládi lány is irigykedve tekinthet a bodor szöghajára, sugárzó kék szemére, fillérvnyi kis szájára, harmatos képére, mely szakasztott olyan, mintha feslő rózsabimbót ejtenének a most lecsett hóra. Azonkívül örülhetne bármely földes-kisasszony a hozományának.

Nagy fába vágta Peti a fejszékét. Amilyen nagy iránta a hajlandóság a Száli szivében, Konrád fetter – Száli édesatyja – ép olyan nagy élő akadályul áll kettőjük között. Pedig csak úgy len módjára nőtt meg az istenadta, a kenderből ki sem látszanék.

Valóságos férfi-kiadása a vasorrubábanak – természetre nézve. (Külsejétől bizony nem riadna meg a nagyobbacska gyermek sem.) Zsugori az elvetemültségig. Nyilván azért sorolható már élete delén a foghíjasok közé, mert a fogához vert minden krajczárt, mielőtt kiadta: azzal tördelte ki.

Ha megmutatná, milyen kenyérrel él, mindenki otthagyná a malmát. Elijedne, milyen liszt készül ott a molnár számára, hát még akkor másnak! Legényei mind elszökösnek a koplalás elől. Pedig már borral is kecsgetti őket darab idő óta. Az igaz, hogy azt csak úgy illeti meg a „bor” név, mint Hentzi szobrát a „nemzeti ereklye” titulus. Ha megkezd egy hordót; amennyit a csapról leereszt, ugyanannyi vizet tölt megint helyébe. És ez így megy egész éven át. Sohasem fogy ki annak tartalma, mint a bibliai szegény asszony korsójából az olaj.

Hálni jár belé a lélek, az is csakugy korhely módjára ruhástul terül végig a paplan tetején. Alig teng-leng a gyengeség miatt. Bizony Szálinak is csak a csontja-bőre ha volna az otthoni élettől: rokonai kínálják reá azt a rengő gömbölydedséget.

Ilyen tartás mellett aztán annyi dolgot kíván egytől, ami háromnak is sok lenne. Maga is majd beleszakad a huzavonába. Ámbár kész urat is játszhatnék abból a temérdek vagyomból, azzal a rengeteg sok pénzzel, amit részint véres verejétkkel, részint uzsorával összekuporgatott.

Szegény Peti! öreg bajjal térhetsz te dülőre ilyen apával. Annyiba veszi a te fél lelkedet, mint a tevére leselkedő tigris a háta mögött vinczógó egeret. A böngéri bíró fiát is agyba-főbe koldusozta, mikor a Szálit megkérte, pedig annak három pár lova sem elég a földjeit munkálni. Hozzá még te magyar is vagy: azok pedig az öregnek szemében mind korhelyek, léhák, pocsékolók. Tudom: röviden adná értésedre, hogy az ő szerzeménye nem fog a gégeden lejárni.

Peti nem is háborgatja az öreget házasulandó szándékával, annál se-
rényebben forgolódik a leánya körül. Mig az öreg esténként zárt ajtók
mögött a pénzt számolgatja, addig ők künn a hold mellett, a fűzes
homályában számlálgatják a csókot. Vagy talán száma sincs annak.

Váltig törik a fejüket: miként lehetne az öregem kifogni. De csak
nem okosabb a mai gondolat a tegnapiénál. Végre egyik este hajnal tá-
mad a Peti elméjében:

– Kitaláltam a nyitját, galambom! Szeretsz-e igazán? Bizhatom-e
benned, nem hagysz-e majd cserben? Ha késem bele törnök, nem kí-
vánod káromat: módját ejted valamiképp, hogy ne legyen szerelmem
koldusa? Mert én sokat, mindent merek érted...

Szálnak még a kendő csücske is merő füllé válik: ugyan mi lehet az
a mentő gondolat?

– Az, kincsem, hogy a te apád nem nézi: honnan kerül a pénz, csak
hogy legyen, de sok. Fukarságában nem rettenne vissza a büntől sem.
Tudod, mit gondoltam? Kiadom magam czéges lókötdőnek, kezére ke-
ritek potom áron drága lovakat. Így majd a kedvébe furakodom, és ha
látja: mennyit hajt a mesterség, nem mondom, hogy utóbb maga nem
kinál-e meg a kezeddal.

– Ejnye, Peti! az már mégsem szép kendőtől, hogy képesnek tartja
édes apámat az orgazdaságra. Kend pedig csak nem adja a fejét lólo-
pásra csupa szerelemből?

– Hallgass meg, gyöngyvirágom! Nem úgy értettem én. Hogy apáddal
jól számítok-e, az majd elvállik. Hiszen csak játék lesz az egész. Nem
kötnek föl érte. Én majd pénzt veszek fel a fél telkemre, azon szerzem
a lovakat, hogy apádnak újra eladjam. Természetes, hogy kész veszte-
ségre – teszi hozzá elgondolkozva.

Száli hármát fordul sarkán örömben.

– Ha apám belevág, biztosan célzott éruink. Ez pompás egy ötlet. Ne
aggódjék kend, hogy tönkre megy ilyen üzlettel. Hozzá férek én a
pénzhez, ha még úgy őrzi is. Ha dugába dülne a tervünk, majd elcse-
nek annyit, amennyit a vesztesége kitesz. Hiszen nem lopom, csak a
tulajdonát adom vissza kendnek. Az anyai részem is többre rüg ezer
forintnál, abból is kifutja. Megtérítem, meg én, ne költhessem egyébre
sem, mint patika-szerre, ha vissza nem adom.

Abban hagyják most a tervezgetést, elbucsznak sebtiben. A többit a jövődre bizzák.

Negyednapra az ürgényi vásáron odasettenkedik Peti a molnár kocsi-jához. (A siheder kocsis valamelyik laczikonyhán keres kárpótlást az ösztövért tartásért.) Két szép deres csikó toporzékol a kocsihoz kötve.

– Adj Isten jó napot, maiszter uram! mire tartja ezt a két derest?

Mérgesen néz rá a molnár: mi közöd hozzá, te éhenkórász, úgysem vehetnéd meg – gondolja magában. De mondani mégsem meri a nagy szál legénynek. Csak úgy fogai közül dörmögi:

– Háromszázedven forint, sieben hundert krono.

Peti körültekint: nincsenek-e a közelben avatatlan fülek. Titkolódzó kifejezést erőltet arczára. Lehajol a pöttöndi molnárhoz, a fülébe susogja:

– Mit szólna hozzá, ha én ezeknél különbeket adnék kegyelmednek két százas bankóért. No de ne csodálkozzék annyira, nem a saját neveléscimet értettem.

A molnár majd hanyatt csik a meglepetéstől. Bennülő zöld szeméből szikrákat szór a haszonvágy. Csak bizalma nincsen. Azért szeretné ki-puhatolni: milyen az ember ahhoz a csiklandó üzlethez. Nem hozna-e bajt a nyakára? Mint a cigány, mikor zabot emleget a gebéi előtt, hogy nevét hallva azt meg ne kívánják: lassu hangon mondja:

– Ne megpolontozzál Peti! nem érteni te aztatat!

Peti váltig teszi magát, hogy sallangos duhaj-szójárással elhitesse: milyen szemenszedett, körmönfont dözöntér telik ő belőle.

– Gyerekjáték az csak, maiszter uram! Megfordultam én már a Bácskában, de még a Tiszán tul is. Mit nekem a keresztvas! Merő vasból építsék az egész istállót, az ajtóban a hétfejű sárkány álljon őrt, a gazdája meg a ló hátán éjszakázzék; mégis az én markomat üti az ára, ha egyszer kiszemeltem.

– De hanem zum Ende mégis rajtad vesztik, megfoksz a zsandár. Nem szeretni lenék a neked pőr pele, maj ha gérneg a Pasz.

– Passzus? Nagyobb annál a legkisebb gondom is, mig jegyző és pénz lesz a világon. Érteni kell ám a csiziót! Nézze amott azt a csendőrt, ugy vagyok azzal is, mint a hegedü a nyirettyüvel: egy huron pendülünk. Meg ahány országcsész csak kakastollat visel: mind puszipajtá-

som lesz, ha körmöczi nyelven állok veled szóba. És hogy igazolja a nagy barátságot, odakiált harsányul:

– Itt van, akit hajszolsz... Hány lócsiszárt csiptél már el Sándár?

A csendőrnek, ki esetleg a katonaságnál együtt szolgált Petivel és ott olyanok voltak, mint a testvérek – kiderül arcán a viszontlátás öröme. Alig akar véget érni a nagy parolázás.

Azon véleményben, hogy Peti a csikókra alkuszik, odaszól a molnárhoz:

– No hát, felcsap-e már Vetter? az áldomáson én is ott akarok lenni... Tekintsen ám arra, hogy Peti barátomnak a lakodalmára is kell majd egy kis pénzmag...

Peti kétértelmű célzással felel:

– Nagyon rátartós az öreg, bajos vele az egyezés. Pedig – úgy-e – a barátság is csak ér valamit...

A csendőr egyet bölint a molnár felé, Petinek újból nagyot csap a markába, kicsikarja szavát, hogyha dolgait végezte, fölkeresi az őrsön.

Peti sem késik tovább – megpillantván a visszatérő kocsist – kihívó hetykeséggel ennyit vet még oda:

– Aztán nem hallott ám kegyelmed semmit, ha nem áll az alku! Tudhatja, hogy nem tanácsos efféle emberrel kikötni.

A molnár a csendőr fellépéséből szentül meg van győződve, hogy ilyenformán a hajszála sem görbülne meg Petinek, sem neki magának, akármilyen hét országra szóló „lófuttatást” vinnének is végbe. Ezzel bocsátja el a reménybeli czimborát:

– Tetsz mit, Peti, mein Knecht! Májna estegor tisz óra ha lesz mekfan, elvárík az enyémet Preszhausz, auf den Pogán-hety, ot majt peszész a tolognek.

Peti maga a pontosság. Alighogy a toronyóra a tizet elveri – szép időben kihallatszik a Pogány-hegyre is – megzörgeti a pinczeház ajtaját. Nagyobb hatás okáért baltát forgat a kezében, meg egy rézveretes ósdi pisztolyt is rejt az általvetőjébe, melyet talán még a szépapja süttött el utoljára, ki Rákóczy alatt kuruczkodott.

– Jó bor, jó egészség, Konrád bácsi! Hány hét a világ?

– Ma is mekfan gefesepet. Gyisz nek, Pedi? gerdülüng hát ide pevelé.

– Hogy ütött ki a vásár?

– Schoty se nem, pizom csak ugy Geschenk gérneg a józág – válaszolja a molnár az ajtót belülről gondosan becsukva.

– Ugy kell kegyelmednek, minek veszi olyan méreg drágán, hogy mire az abrakot is fölszámítja, elijednek az árától. – Nos, vizket a mar-kom, nem csapna-e bele?

Konrád gazda hallgat egy darabig. Sétál föl és alá, mint a görög az üres boltban. Kiszól belőle a félelem:

– Pedi, Pedi! Gondolik mck, hogy én peccület öreg lettél, nincs fan egy fillért, ami nem auf rechter Weg szerezd meg, a Herrn von várme-tye is nagy emperséket nekemnek, tyerekék is fan. Te vezetsz a jék, nem elesni rajtanak?

– Mire való a szószaporítás? Még az elején vagyunk. Ha nincs „mersz” kegyelmednek, akkor ez az utolsó szavam: „Halgass nyelvem s nem fáj fejem.” – Ha mondom: nincs mitől tartani. Én sem az út mellett szedtem ám föl a nyakamat, hogy csak amúgy szeleburdi módra ráhagyjam vetni a kötelet. Megjártam én már a vásárt egy pénzzel, de sokszor... Tudom jól, Konrád bácsi emberséges ember. Éppen csak azért is tisztelem meg az elsőbbséggel, hogy istenfélő keresztény embernek is álljon egyszer a világ, ne a zsidók merjék le mindig a tej színét. Mit fujja hát a kezét, mikor tűz sincs közel...

Konrád gazda mindezt csupán önbátorításra hozza föl, hogy újra hallhassa Petinek nagyhangú fogadkozásait. A haszonlesés már nap-közben eldöntötte benne, hogy nem engedi ki kezeügyéből a bizalmas üzletet.

Fölcsap tehát Petivel.

Peti nem annyira szomjúságból, mint inkább, hogy a molnárnak re-megő szükmarkuságán gyönyörködjék, egy ital bort kér tőle áldomás fejében.

A molnárnak még a háta is megborzong: ilyesmit kivánni. Azonban ennyit csak nem tagadhat meg a czimborájától, mikor pinczében har-mincz hordó bor vár az eladásra, pedig nem is gönczi, hanem afféle potrohos baranyai hordó.

– Adom, Pedi, adom, hotyne mekadom – dudok – neged is lesz pe-ládás. De sok nem lehet, elfatysz a szőlő, a jeket is háromszor elferni, nasyon gefés dermet mek.

Ezzel fogja a csorba kancsót, leteszi meg újra fölveszi, háromszor is visszatekint, amint a pinczelyuk felé tart, hátha Peti mást gondol, talán mégsem innék, míg végre félig hozza a csaposról valami homályos lőrével, melyben a bor a legkevesebb.

Petinek nem izlik a rabvallató, inkább úgy szárazan folytatja a beszélgetést a molnár nem csekély örömeire.

Beoktatja az öreget, hogy esetről-esetre éjjelenként a pinczénél várjon rá, mely alatt országút vezet el, itt fogja neki a lovakat átadni.

– De mit mondani otthon a tyereket, nek a cseléd, nek aki látlak, hogy éjjelkor feszetsz hasza ló? – veti ellen a molnár, ki megfontolja a dolgot minden oldaláról.

– Eh! válaszol Peti türelmetlenül – arra való a kalendárium : nézze ki a vásárok idejét, távozzék el hazulról előbb; hiszen egy-két napot-éjszakát a pinczénél is eltölthet, van itt jó alkalom, – akkor azt fogják hinni, hogy a vásárról jön.

Úgy lőn, ahogy Peti kieszelte. Eljárogatott messzebb vidékre – ahol vásár esett – lovakért. Persze könnyen boldogult, mert kész pénzzel fizetett, a passzus sem okozott galibát. Annál több baja volt az öreggel, ki mindig sokallotta a lovak árát, akármilyen csekélyre szabta is.

Mikor aztán úgy a huszadik pár felé tapasztalta az öreg, hogy még csak annyit se zaklatják ezért a kényes mesterségért, mintha a gyüdi búcsún olvasókat árulna: Peti még nagyobbra nőtt a szemében.

Peti úgy tett, mintha szakítani készülne. Rádörrent az öregre, amint szokás szerint cigánykodni akart:

– Jól van, hogyha kegyelmednek így nem tetszik, majd találok én még más vevőt is. Soh'sem láttuk egymást!

De a molnár belekapaszkodván rimánkodik, könyörög, engeszteli, hogy azt csak ne tegye, inkább megtoldja a lovak árát még egy új arannyal.

Peti engedni látszik... Mindazonáltal szöget üt az öreg fejébe: hátha másnak kínálja majd a lovait?

Tanakodik: miként lánczolhatná magához a legtartósabban. Eszébe jut Száli. A fiúnak van is valamije, aztán ha ez így tart, pár esztendő leforgása alatt ezerekre tesz szert vele egyetemben. Utóbb ha már sok-sok, nagyon sok pénzük lesz, félben hagyják majd – vagy nem is hagy-

ják félben, ugyan minek hagynák, mikor ilyen hihetetlen biztonságban űzhetik a ló-manipulációt. Sejtelve sincs arról senkinek.

Hízelegve fordul Péterhez:

– Nem kondolni még a házasotj mek? Gönyyü kapsz felesiget ilyen terek leginnek.

– Mi tagadás benne: gyakran járt a fejemben olyasmi, hogy milyen jól esnék, ha fáradságos utaimból visszatérve valaki szeretettel várna rám! – sóhatja Peti, ezúttal nem komédiából.

– Hát miért nem nézed utánna neki?

– Félek, hogy kitennék a szűrömet, ha kérő gyanánt lépnek föl valahol...

A molnár ajtóstul berohan:

– Montok ety Peci, nem lesz gető pelüle. Ne is menni más dofább felé, ott az enyimet Száli.

– Igen, de mit szólna ő hozzám? – incselkedik Peti.

– Mit, mit szól? ha éppen tudod akarsz, gérdeszni maga tüle, gyisz holnap a malom. Azt szól, mit én barancsolsz. Punktum!

Hogy Száli másnap mit szólt, azt a szives olvasó, ha volt valaha szerelmes, könnyen elképzelheti tüzetesebb leírás nélkül is.

Elég az hozzá, hogy megülték a kézfogót, a mennyezőt; de csakis hogy: ülték, a fősvény apánál nem volt nagy dárídó.

Annál nagyobb volt az ifjú pár öröme, boldogsága, mikor elfoglalták a mezőládi fészket. (A molnárnak fia is volt, az maradt a malomban.) Mezőládán Rózsika lett Száliból. Beh illik is rá a szép magyar viselet!

Legeslegnagyobb volt – csakhogy későn tört ki a molnár haragja, mikor Peti beszüntetvén a lószállítást, tudtára esett, hogy jártak tul az eszén a fiatalok, hogyan vették rá, hogy önként adja leányát annak, aki elől különben lakattal zárta volna el a kapuját, ha nyiltan kéri meg.

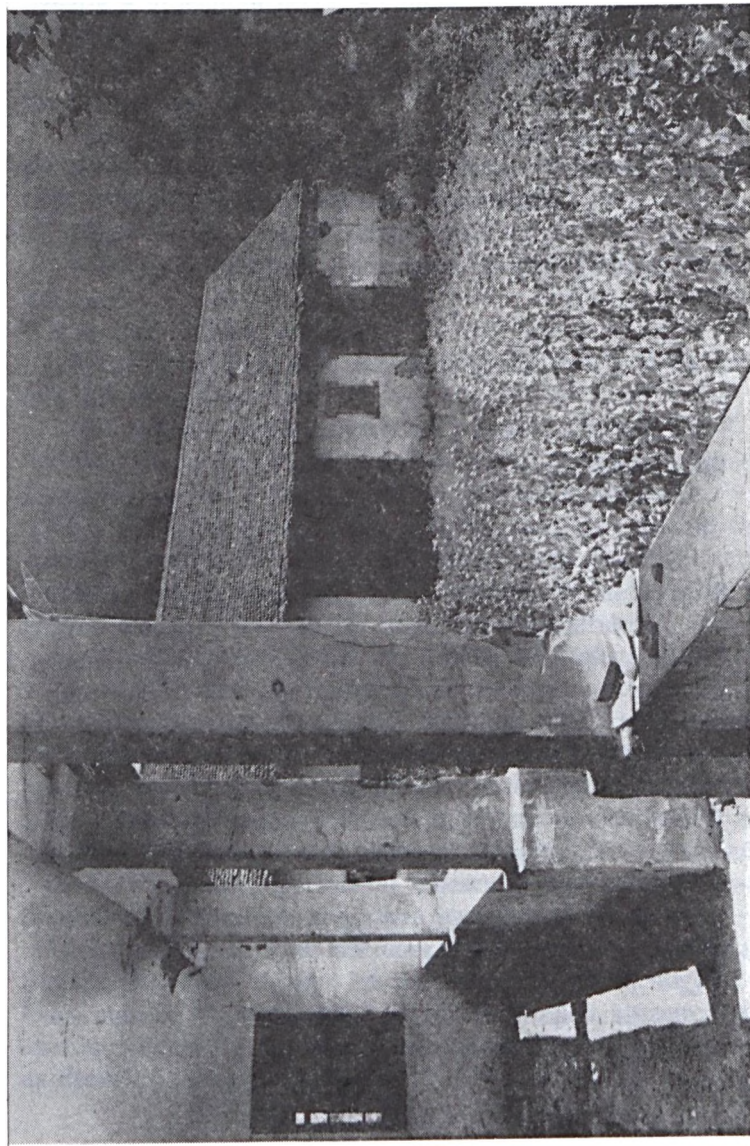
Csak azon mult, hogy leányát teljesen ki nem tagadta, mivel sokkal önösebb volt, mintsem, hogy fiára iratta volna mindenét.

Bőven kárpótolta Petit üzletének veszteségeiért a Rózsika (majd azt írtam: Száli) 5000 forintja; amihez még az is járult, hogy az öreg hirtelen mulván ki, végrendelet nélkül, fia szépen kifizette testvérét az apai hagyatékából is. És most a felesége révén Peti a legmódosabb gazda egész Mezőládán.

Azt már fölösleges hozzátennem, hogy egyszersmint ők a legboldogabb pár is.

(1897)

*A régi Lábashídi-malom (ma: Keresztes-tanya); az egyik
Kulcsár-novella színpontja*

FÜGGELÉK

A BEVEZETŐ IRODALOMJEGYZÉKE

- ¹*Mocsolád anyakönyve*. Vezetétek: 1843-tól. Jelenleg a mágocsi Plébániahivatalban őrzik. – Az anyakönyv 1858. évi adatai között a 13. sorszám olvasható: Az újszülött neve: *Kulcsár József, Gábor, András*; Anyja: Heffer Éva; Apja: Kulcsár József kántortanító; Keresztszülők: báró Majthényi Józsefné szül: Perczel Vilma, Ilustrif Baris Teodorus Goócs Matild.
- ²*Káldy-Nagy Gyula*: Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai. Bp. 1960. 57., 420. sorszám alatt.
- ³*Dunántúli Napló*, 1968. március 25. 4. oldal: tudósítás az emléktábla leleplezésének ünnepegeről.
- ⁴*Művelődési Tájékoztató*. 1964. júniusi szám, 105-106.
- ⁵*Szózat a magyar néphez*. Megjelent a Magyar Mesemondó 119. füzetében.
- ⁶*Mocsolád anyakönyve* szerint *Kulcsár József* 1881. szeptember 26-án házasságot kötött a 17 éves, hosszúhetényi születésű *Koleszárics Teréz*szel.
- ⁷*Művelődési Tájékoztató*. 1964. júniusi szám, 104.
- ⁸*Művelődési Tájékoztató*. 1964. júniusi szám, 104.
- ⁹*Művelődési Tájékoztató*. 1964. júniusi szám, 104.
- ¹⁰*Várady Ferenc* (szerk.): Baranya multja és jelenje I. kötet 219-269.
- ¹¹*Művelődési Tájékoztató*. 1964. júniusi szám, 106. – A sírhely ma is megvan az alsómocsoládi temetőben, a nagy kereszt közelében. A fehér márványból készült sírkő felirata:

KULCSÁR JÓZSEF
KÁNTORTANÍTÓ
1858. márcz. 25. – 1902. decz. 7.
El nem múló kegyeletes emlékül
szerető kartársai és hálás tanítványai.
Ö.V.E.N.

Feleségének, Koleszárics Teréznek a sírhelye Kulcsár József sírja mellett van.

- ¹²*Historia Parochialis Ecclesiae Mocsolád* (1902) – Idézi: *Művelődési Tájékoztató*. 1964. jún. 106.
- ¹³*Pécsi Napló*, 1902. decz. 10.: *Elhunyt tanító*. Baranya-Mocsoládon tegnapelőtt elhalt *Kulcsár József* tanító, ismert nevű író, aki Baranya-Mocsoládnak 21 éve tanítója. Az elhunytat tudóvész döntötte sirba 44 éves korában. Temetése ma délután volt.
- ¹⁴*Dunántúli Napló*, 1968. márc. 26. 4. oldal
- ¹⁵*Hanák Péter* (szerk.): Magyarország története. 1849-1918. Bp. 1975. 360-362 – Magyar Néprajzi Lexikon 3. Bp. 1980. 222. *kivándorlás* címszó alatt!
- ¹⁶*Szabó Zoltán*: Kis magyar stílustörténet. Bp. 1982. 156.
- ¹⁷*Erdélyi János*: A népköltészetéről. – Válogatott művei 1961.
- ¹⁸*Erdélyi János*: Magyar Népmesék. Pest, 1855. Uő.: Népdalok és mondák (I-III., Pest, 1846-48). *Krizsa János*: Vadrózsák. Kolozsvár, 1863. Uő.: Magyar Népköltési Gyűjtemény (I-III. Bp. 1872-1882.)
- ¹⁹*Várady F.* (szerk.): Baranya multja és jelenje. I. kötet 257-259.
- ²⁰*Várady F.*: i.m. I. kötet, Hegyhát c. fejezet 252-257.
- ²¹*Művelődési Tájékoztató*. 1964. jún. 105.
- ²²*Pécsi Figyelő*, 1895. II. 26., III.5., III.16., IV.3., V.22., VII.14., VII.31.
- ²³*Várady F.* (szerk.): Baranya multja és jelenje I. 251-252.
- ²⁴*Várady F.* (szerk.): i.m. 251.
- ²⁵*Zentai János*: Alsómocsoládi hiedelemmondák. In: JPM Évkönyve 1967. 81-87.
- ²⁶*Pesti János*: Alsómocsoládi mondák. Magnetofonfelvételek a JPTE BTK (Magyar nyelvi tanszék) hangarchívumában.
- ²⁷*Várady F.* (szerk.): i.m. 222-226.
- ²⁸*Várady F.* (szerk.): i.m. 224.
- ²⁹*Várady F.* (szerk.): i.m. 239, 240.

- ³⁰*Kopasz Gábor*: Baranya megye háromnegyed-évszázados monográfiája. In: Baranyai Helytörténetírás 1977. Szerk.: Szita László. Pécs, 1979. 107-141.
- ³¹*Kopasz Gábor*: i.m., i.h.
- ³²*Kopasz Gábor*: i.m., i.h.
- ³³*Kopasz Gábor*: i.m., i.h.
- ³⁴*Várady F. (szerk.)*: i.m. 230-231.
- ³⁵*Pécsi Figyelő*, 1878. március 16.
- ³⁶*Várady F. (szerk.)* i.m. 231.
- ³⁷*Pécsi Figyelő*, 1900. november 15.
- ³⁸*Szabó Zoltán*: Kis magyar stílustörténet. Bp., 1982. 211.
- ³⁹*Szabó Zoltán*: i.m. 207.
- ⁴⁰*J.Soltész Katalin*: Arany János verselése. Bp. 1987. 244-245.
- ⁴¹*Gáldi László*: Ismerjük meg a versformákat! Bp., 1961. 189.
- ⁴²*J.Soltész Katalin*: i.m. 12.
- ⁴³*Sőtér István (szerk.)*: A magyar irodalom története. 4. kötet. Bp., 1965. 5.
- ⁴⁴*Sőtér István (szerk.)*: i.m. 389.
- ⁴⁵*Sőtér István (szerk.)*: i.m. 391.
- ⁴⁶*Hankiss Elemér*: A népdaltól az abszurd drámáig. Bp., 1969. 88.

KULCSÁR JÓZSEF MŰVEINEK FORRÁSJEGYZÉKE

VERSEK

- Ha az élet...* Pécsi Figyelő 1877. ápr. 7. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Török dalok I.* Pécsi Figyelő, 1877. május 5. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással. A feltehetően több ciklusból álló versnek ez az első része. A II., III., stb. részt nem sikerült megtalálnunk.
- Kályha mellett* Pécsi Figyelő, 1878. febr. 2. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Ébredéskor* Pécsi Figyelő, 1878. febr. 9. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Van egy kislány* Pécsi Figyelő, 1878. márc. 9. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Ha...* Pécsi Figyelő, 1878. ápr. 27. – Tárca rovat; Záray aláírással. A Záray név bizonyára Kulcsár írói álneve. A vers témájában közel áll a *Mult és jelen* c. vershez; annak mintegy időbeli előzménye.
- Mult és jelen* Pécsi Figyelő, 1878. szept. 7. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Vélt betegség* Pécsi Figyelő, 1879. aug. 16. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Az álomhoz* Pécsi Figyelő, 1879. aug. 16. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Az én ideálom* Pécsi Figyelő, 1879. okt. 25. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Temetőben* Pécsi Figyelő, 1879. okt. 25. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Van egy mérleg* Pécsi Figyelő, 1879. nov. 1. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Felgyógyuláskor* Pécsi Figyelő 1879. nov. 1. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Éjjukarta* Pécsi Figyelő, 1879. nov. 15. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Légyon!* Pécsi Figyelő, 1879. dec. 13. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Szól a kukas* Pécsi Figyelő, 1879. dec. 20. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Fázik a táj* Pécsi Figyelő, 1879. dec. 28. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Tündöklő nap...* Pécsi Figyelő, 1879. dec. 28. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.

- Megáradt...* Pécsi Figyelő 1879. dec. 28. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- K. Andorhoz (Levéltörödéek)* Pécsi Figyelő, 1880. febr. 28. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Délnek tart a...* Pécsi Figyelő, 1880. márc. 13. – újra közölte a lap 1880. aug. 14-én – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- A nap...* Pécsi Figyelő, 1880. márc. 20. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Rózsás kertben...* Pécsi Figyelő, 1880. júl. 31. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Sugnák kis leány...* Pécsi Figyelő, 1880. aug. 14. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Anyám halálára* Pécsi Figyelő, 1880. aug. 14. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Palkó bánya* Pécsi Figyelő, 1880. okt. 16. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- A zsigori* Pécsi Figyelő, 1880. okt. 16. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Fagyasztó köd...* Pécsi Figyelő, 1880. okt. 30. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással. – A címben szedési hiba: *Fogyasztó*; a szövegben már helyesen: *Fagyasztó*...
- Szabad madár* Pécsi Figyelő, 1880. nov. 20. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Fáj a szívem...* Pécsi Figyelő, 1880. nov. 27. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Szerelmünknek rózsafája* Pécsi Figyelő, 1881. febr. 5. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Ha ezeldő...* Pécsi Figyelő, 1881. febr. 12. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Messze repül...* Pécsi Figyelő, 1881. febr. 26. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Csókadal* Pécsi Figyelő, 1881. márc. 19. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Az én arám...* Pécsi Figyelő, 1881. ápr. 2. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Anyám halálára* Pécsi Figyelő, 1881. május 14. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással. A vers 1878-ban íródott, de csak 1881-ben jelent meg. A közölt szöveg egy hosszabb vers IV. és V. része. Az I-III. részt nem sikerült megtalálnunk, s lehet, hogy kéziratban kallódik valahol.

- Talizmán* Pécsi Figyelő, 1881. aug. 13. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Vigalomban* Pécsi Figyelő, 1882. márc. 4. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Az 8 névünnepe*n Pécsi Figyelő, 1882. márc. 4. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Künn tévelygek...* Pécsi Figyelő, 1882. dec. 23. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Tudtam!...* Pécsi Figyelő, 1884. jan. 26. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Ajtóknk elötn...* Pécsi Figyelő, 1884. febr. 2. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Halálos ágyadon...* Pécsi Figyelő, 1884. febr. 2. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Az új évhez...* Pécsi Figyelő, 1884. febr. 2. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Király-hívó* Pécsi Figyelő, 1886. ápr. 24. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Felkösöntö...* *Halvax József niszteleire...* Pécsi Figyelő, 1887. márc. 19. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Bolygó csillag, futó csillag...* Pécsi Figyelő, 1895. jan. 1. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Ábrándos dalok* (I. Madrigál-féle II. Minek tovább?) Pécsi Figyelő, 1895. május 4. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Mit beszéltek szerelmemről nékem?* Pécsi Figyelő, 1895. május 30. – Tárca rovat; Prometheus aláírással! Talán Kulcsár verse?
- Szózat a magyar néphez.* Írta: Kulcsár József. Megjelent a Magyar Mesemondó 119. füzeteként... Az eredeti példány az Országos Széchenyi Könyvtárban B2951/1979. leltári számon.

NOVELLÁK. PUBLICISZTIKAI ÍRÁSOK, TANULMÁNYOK

- A virágokról* Pécsi Figyelő, 1877. május 5. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Úton* Pécsi Figyelő, 1877. aug. 4. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- Egy adózó levele a Hegyhátról* Pécsi Figyelő, 1878. márc. 2. – Levél, *Egy adózó* aláírással.
- Hegyhát, 1878. május 16-án* Pécsi Figyelő, 1878. május 25. – Levél formájú riport *Egy adózó* aláírással.
- Hegyhát, 1878. május 31-én* Pécsi Figyelő, 1878. jún. 8-án – Levél formájú riport *Egy adózó* aláírással. Szerzője: Kulcsár József.
- Hegyhát, 1878. június 5-én* Pécsi Figyelő, 1878. jún. 15-én – Levél formájú riport. Aláírás: r...l... Jelentése: *Kulcsár*; a visszafelé olvasott név két szótagzáró betűje!
- Hegyhát, 1878. június 16-án* Pécsi Figyelő, 1878. jún. 22-én – Levélszerű riport. Aláírás: *Egy adózó*. Szerzője : Kulcsár József.
- Mikor a végrehajtót áldják* Pécsi Figyelő, 1880. júl. 24., júl. 31, aug. 7., aug.14., aug. 21., aug. 28., szept. 4., szept. 11., szept. 18., szept. 24., okt. 2. – Elbeszélés – Írta: Kulcsár József. A 11 közleményből álló elbeszélés (kisregény) a Tárca rovatban jelent meg.
- Ünneprontás* Pécsi Figyelő, 1891. nov. 14. – Tárca rovat; Kulcsár József aláírással.
- A dunántúli oláhokról* Pécsi Napló, 1892. dec. 13.
- Gyarmatosítás itthon I., II.* Pécsi Napló 1892. dec. 23., dec. 24. – Két cikk. Írta: Kulcsár József. Két részből álló vezércikk, szerkesztői kommentárral.
- Hegyhát* In: Várady Ferenc (szerk.): Baranya multja és jelenje I. 1896. 219-269.
- A lóköltő* Pécsi Napló, 1897. május 9. – Elbeszélés; Kulcsár József aláírással.

A RÓLA SZÓLÓ ÍRÁSOK

Várady Ferenc (szerk.): Baranya multja és jelenje

Elhunyt tanító címmel rövid nekrológ a Pécsi Naplóban (1902.dec. 10.)

Kolta János (szerk.): Baranya. Pécs, 1958. 249. A rövid ismertetésbe hiba csúszott. Költők keresztnéve nem *Isván*, hanem *József*!

Pesti János: Kulcsár József, a Hegyhát egykori nagy tanítója. In.: Művelődési Tájékoztató 1964. június 103-106.

NÉV ÉS SZÓMAGYARÁZATOK

SZÓJEGYZÉK

Kulcsár műveinek megértését nehezítik a múlt században használt, ma már archaikusnak számító szavak és a hegyháti nyelvjárás tájszavai. Néhány személynév, idegen szó és szókapcsolat is magyarázatra szorul.

Az értelmezéshez, a szójelentés megállapításához elsősorban Kulcsár szövegeit használtuk, s mindig a szövegösszefüggés volt a kiindulópont.

Mivel a tájszavak nagy részét Kulcsár helyesen értelmezte (Hegyhát 224. o.), ezeket nem vettük fel a szójegyzékbe.

Ha egy-egy szónak több jelentése is van, az értelmezésben csak azt említjük, amely az adott szöveghelyre vonatkozik.

A, Á

Albert István: Költő, író. Megyefán és Kisvaszaron volt tanító. 1913-ban ő alapította a „Sásd és vidéke” c. újságot. – Életművéről: Füzes Miklós (szerk.): Sásd, 1982. 354.

áldomás: minden nagyobb munkát, adás-vételt lezáró borívás

alom: a józság alá fekhelyül terített szalma

ámbátor: ámbár, bár

amulett: bűvös ereklye, amely megóv valamilyen bajtól.

Andrássy gróf: Andrássy Gyula gróf, id. (1823-1890): államférfi, 1867 után az első magyar miniszterelnök.

angyalcsinálás: egykézű vidékeken a magzatelhajtás szépítő (?) vagy megdöbentő (?) megnevezése.

ara, arám: kedves, kedvesem; Kulcsárnál menyasszony jelentésben is.

B

balszillag: szerencsétlen végzet, rossz csillag, balszerencse

Barandó: düllőnév a Mocsoláddal szomszédos Gerényesen: Barandó vagy Borondó (BMFN I, 10/23, 10/37, 10/42)

begyomrozza: mohón megette, megitta

bedröltetett: gabonája egy részét megdröltette

bir, bira: szó szerkezetben: valamit bír, valamivel bír; félmúltban pedig: bira, például kincsel bira=kincse volt.

Bodonyi Nándor: költő, író; Sellyén volt tanító. (Várady: Baranya multja és jelenje I.426.)

bokor-gyermek: egy-egy családhoz tartozó sok gyermek

boulevard: fával beültetett széles utca, körút – francia szó

C,Cs

czepperlizett: ceppedli: apró, rezgő lépésekből álló német tánc a Hegyháton; így a czepperlizett: táncolt?

csepü-evés: foglalkozásszerű vásári komédiázás, csepűrágás

csimbók: a hosszú haj összekötése két részben a halántékon; a férfiak hajviselete volt a régi Hegyháton

Csurgó: Csurgó, Csurgópuszta néven régen lakott hely, major volt Kurd és Döbrököz között (TMFN 53/146, 62/58 stb.)

D

dászkal: falusi román kántortanító

delnő: előkelő hölgy, úri nő

dercze: másodszori szitaláskor a sűrű szitán felfogott gabonaörlemény (Vö: OrmSz. 99.)

Diogenes: görög filozófus; az athéni cinikus filozófiai iskola leghíresebb képviselője (i.e. 404-323)

E,É

ecetógy: a bor-, a vadkörte-, vadalmaecet kocsonyaszerűen összeálló üledéke (Vö: OrmSz. 112.)

egyke: testvér nélküli egyetlen gyermek; illetve az e szóval jelölt életforma (Néprajzi Lexikon 1. kötet 1977. 646. és OrmSz.: egyesgyerek)

élemedett: magas életkorú, öreg

elházasodni: a saját családot elhagyva más családhoz (házhoz) beházasodni

előre kinyerték az öregek áldását: jóval az esemény (pl. az eljegyzés) előtt biztosították maguknak az öregek bizalmát, hozzájárulását

első ház vagy első szoba: a lakóháznak a legbelső, rendszerint az utcára néző első szobája vagy parádés szobája; tisztán tartott és alig lakott szoba

emészttem a betűt: gyorsan, jó eredménnyel olvasok

enyhet: nyugalmat, enyhülést

F

fáraónemzetiségbeli fenyűágas: fáraóivadék, cigány (ÉrtSz. II, 545) a kocsmá utcai homlokzatára rúdon kitűzött, lombkoszorúból (rendszerint fenyűágakból) készített borcégér vagy csárdacégér (Néprajzi Lexikon 1. kötet Bp, 1977. 325-26)

G

garat: szélesebb lyuk vagy járat a darálókon és a malmok szerkezetében; ezen át öntötték a gabonát az őrlő kövek közé (OrmSz. 182.)

galagonya-tante: bokorszerű növény *Crataegus Oxyacantha* + tante nagynéni; metaforikus szóösszetétel egy magyar és egy német szóból

graiúk: a görög-római mitológiában három istennőnek (a kedvesség, az ajándékozás és a hála istennőinek) közös neve

Gy

Gyámol: támaszt, segít

gyászmagyar: régi szabású, lusta, gyámoltalan, kevésbé művelt magyar

gyermeksikkasztás: terhességmegszakítás; az egykézéshez tartozó fogalom

H

hahogy: hogyan

hegyháti birkák: birkatürelmű, jámbor, idős emberek a Hegyháton

hideglelés: a láz hirtelen emelkedésével kapcsolatos borzongás, fázás, reszketés, fogvacogás; hidegrázás

hímel-hámol: hímez-hámoz, vagyis óvatosan, szószaporító beszéddel, zavartan kerülgeti az igazságot; őszintén és nyíltan nem mer állást foglalni

híve: lelkiileg valakihez, valamihez tartozó, vele egy

hívebben: hűségesebben

hol találja fel: hol találja meg

honfi: hazafi

honszeretem: hazaszeretet

I

ipja: ipa; apósa

imrag: valaki után az utolsó megmaradt élő

istáp: segítség, gyámolítás, oltalom

J

jösszte: jöjj ide, gyere ide!

K

kalit: kalitka

kaulgyer: görögkeleti szerzetes

kebel: lélek; a szív mint az érzések jelképes helye

kiadózott: adósságait kifizette

kisház: kis birtokon gazdálkodó; zsellér

korány: korai, hajnali idő; a hajnal

Kozma Andor: költő, műfordító, az MTA tagja (1861-1933).

Magyar Életrajzi Lexikon I. 996.

kökény-gouvernant: metaforikus szóösszetétel: kökény-uralkodó
(=a virágok legszebbje?)

könyvbuvás: olvasás, elmélyült tanulás

kunyorálás: kéregetés

künn: kinn

L

látomány: látomás

ledér: a szerelmi életében könnyelmű, feslett, laza erkölcsű

legelők felszakasztása: a legelők felszakítása, feltörése; szántóként való hasznosítás

l̄elkek órája: éjjel, éjfél: amikor a lelkek járnak (?)

lendő, lende: rokon; nemzetség lefelé, fölfelé és oldalt menő ágon

lépet vetett: lépet hányt valakinek, hogy ravasz fogásokkal bajba sodorja

Ligeth: Liget község Kisvaszar mellett

M

magtalan házasság: utód nélküli házasság

magzatja: valamely ős ivadéka, utóda, leszármazottja

b.Majthényi Józsefné Perczel Vilma: Mocsoládi földbirtokos; Kulcsár József keresztanya volt

Mecsekhát: a Hegyhát tájnevünk szinonimája

Mezőföld: Tájnev; Fejér megye déli részének neve

Morpheus karjába veti magát: elalszik; Morpheusz az álom istene a görög-római mitológiában

Ny

nyomtatás: a gabonaszemek nyomtatása lovakkal, ökrökkel a szérűn

nyoszoha: ágy

P

Pécsi Figyelő: 1873 augusztusában jelent meg először. Kezdetben Simonfay János, majd Várady Ferenc szerkesztette.

Pécsi Napló: 1892. nov. 16-án indult pártsemleges politikai napilap. Szerkesztője Várady Ferenc, kiadója Engel Lajos nyomdász volt.

Penelope: Odüsszeusz felesége, aki a monda szerint 20 évig várt férjére; a hitvesi hűség példaképe

pillangó-dandi: pillangó-divathős (divatfi); metaforikus szóösszetétel

pirkan, felpirkan: pirosodik napkeltekor az ég alja; pirkad

piy-poty erszény: üres erszény; alig pottyán ki belőle pénz

polgár: földműves; tehetősebb paraszt

pöuöndi: kis termetű, kicsi, pöttömnyi

R

regg: a hajnali követő napszak; a reggel

részvevőleg: részvétellel, sajnálkozással

rác: szerb

S

Sárköz: tájnév, amely a Duna jobb partján levő (Szekszárd és Bátaszék között fekvő) ártéri erdőekben gazdag, vizenyős-mocsaras területre vonatkozik

sehymlegény: szépfű

sertvés: sertvés, sörtvés állat; sertés, disznó

Séta Pista: Séta István: baranyai, ormánysági betyár volt a 19. században

Sirisaka Andor: pécsi tanító, nyelvész, író; munkái: A babonáról (Pécs, 1886), Anyósok könyve (Pécs, 1886), Magyar közmondások könyve (Pécsett, 1890)

sovár: sóvárgó, vágyakozó, epedező

sut: félre eső hely, sarok

Sz

Szalamak: falu Baranyában, Alsómocsolád mellett

szék: mészárszék, ahol húst árúsítottak

Szell Kálmán: Tisza Kálmán kormányának volt a pénzügyminisztere (1875-1878)

szemenszedett huszár: kiváló, szép huszár; mint ahogy jó és kiváló a szemenként szedett szemes gabona; jelzői szerepben a szemenszedett szó pejoratív értelmű

szitya: tősgyökeres, ősi; jellegzetesen magyar

szökcse-pára: szöcske-lélek

T

tehén haszna: tej

telvélk: telve voltak, megteltek

tepszü: tepszi (sütőedény)

teremtettéz: káromkodik

tetéshedni: növekedni, nőni, magasodni

tetovirozta a ragya: tetoválta a ragya (a himlő)

Tisza Kálmán: a magyar kormány miniszterelnöke 1875-1890 között

tohonya: lusta

tudton-tudva: nagyon is tudta; szándékosan

Tüladunán: a Dunán túl eső vidékek neve; a Duna balpartján elterülő táj

tűz-lehelés: tűzevészkor, tűzleheléskor a cirkuszi artista mutatványával azt a látszatot tudja kelteni, hogy tüzet lehel (eszik)

Trefort Ágost: vallás- és közoktatásügyi miniszter volt (1874-1875) Bittó István és Weckheim Béla kormányában.

U

ujonczozás: sorozás

üdöl: felélénkül, felfrissül

ütöget a bajusza: már serken (növekedőben van) a bajusza

űröm: keserűség, szomorúság

V

Váradi Antal: író, újságíró, dramaturg volt (Magyar Életrajzi Lexikon II. 952.)

HONISMERETI SZAKKÖRI RENDEZVÉNYEK

Március 24-én Alsómocsolád népe emléktáblát leplezett le. Az általános iskola falán ma márvány hirdeti Kulcsár Józsefnek, a falu szülöttjének, egykori tanítójának, a Hegyháti jeles ismerőjének és első letrójának érdemeit. Darabos Lajos tanácselnök, Horváth Gyula, a Hazafias Népfront elnöke a nevelőkkel és a falu népével összefogva mindent megtett az ünnep fényének emelésére. A délelőtti temetői koszorúzást délután 2 órai kezdettel az emléktábla leplezésének ünnepege követte.

A Himnusz elhangzása után Horváth Gyula köszöntötte a megjelenteket, majd Bodó László, a Pedagógus Szakszervezet megyei titkára mondott emlékbeszédet. Nemcsak az ünnepelelt pedagógus tudományos, trói munkásságát méltatta, hanem bemutatta nevelői, tanítói értékeit, kiemelte egyéniségének haladó, ma is követhető jellemvonásait.

Az emléktábla leplezését követően Darabos elvtárs megkoszorúzta az emléktáblát és átvette a falu népe nevében.

Az emléktábla-leplezés ünnepegejét a művelődési ház előadótermében ünnepeleli műsor követte, amelynek anyaga Kulcsár alkotásaiból elevenített föl részleteket. Az énekkar, Bükkösi Valéria, Gál János, Abai Ilona és a Mágocsi körzeti Művelődési Ház irodalmi színpadának szereplése emelte az ünnepege fényét.

(Dunántúli Napló, 1968.III. 26.)

Kulcsár József sírja az alsómocsoládi temetőben

